

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANA BİLİM DALI

ABDULLAH KARACA

KEMAL PAŞAZÂDE'NİN DEKÂ YIKU'L-HAKÂ YIK'I
(Metin-İndeks)

122226

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

KIRIKKALE-2002

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III-IV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	V
BİBLİYOGRAFYA	VI-VII
KISALTMALAR	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA	XI

GİRİŞ

KEMAL PAŞAZÂDE'NİN HAYATI	XII
Hayatı, Çevresi, İlmî ve Edebî Faaliyetleri	XII-XIV
ESERLERİ	XIV
EDEBÎ KİŞİLİĞİ	XIV
Kemal Paşazâde'nin Dil ve Edebiyat ile İlgili Eserleri	XIV-XVII
BİRİNCİ BÖLÜM	
DEKÂYIKU'L-HAKÂYIK	XVII
Dekâyıku'l-Hakâyık'ın Muhtevası	XVII-XIX
Dekâyıku'l-Hakâyık'ın Kütüphanelerdeki Yazma Nüshaları	XX
Tenkitli Metin İçin Kullanılan Yazma Nüshalar	XX
Tenkitli Metnin Hazırlanmasında Takip Edilen Usul	XXI

İKİNCİ BÖLÜM

DEKÂYIKU'L-HAKÂYIK'IN TENKİTLİ METNİ	1-126
NÜSHA FARKLARI	127- 168
İNDEKS	169-175

ÖNSÖZ

XVI. yüzyıl Osmanlı ilim adamlarından Kemal Paşazâde'nin önemli eserlerinden biri olan ve özellikle şiirlerde kullanılan müteradif kelimeleri açıklayan Dekâyıku'l-Hakâyık'ın tenkitli metninin hazırlanması amacıyla bu çalışma yapılmıştır. El yazması nüshalarından tenkitli bir metin oluşturulması ile Kemal Paşazâde'nin edebî özellikleri ve eserindeki üslûbu üzerinde çalışmada bulunacaklara sağlıklı bir metin sağlamaya çalıştık. Bu çalışmamızla Klâsik Türk Edebiyatını da ilgilendiren önemli bir eseri, bilim dünyasına ve ilgililerin istifadesine sunuyoruz.

Çalışmamızın giriş bölümünde Kemal Paşazâde'nin hayatı, çevresi, ilmî ve edebî faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca eserleri ve edebî kişiliği ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur. Aslında Kemal Paşazâde zamanında Osmanlı'nın genel durumu, sosyal, siyasal yapısı gibi konular da işlenebilirdi. Ancak müellifin bilinen birisi olması, dönemle ilgili çokça araştırma yapılmış olması ve çalışmamızın hacmi de artacağı için bu konuya girmedik.

Birinci bölümde Dekâyıku'l-Hakâyık'ın muhtevası ile ilgili edindiğimiz bilgileri aktarmaya çalıştık. Müellifin bu eseri niçin kaleme aldığını, eserde müellifin hangi üslûpla kelimeleri açıkladığını; müterâdif, mütezâd ve eş sesli kelimeler arasındaki farklılıkları nasıl anlattığını ifade etmeye çalıştık.

Tenkitli metnin oluşturulması için üç yazma nüshayı esas aldık. Diğer nüshaların (tespit edilebilenler) numaralarıyla birlikte hangi kütüphanede olduğunu kaydettik. Neşre hazırlanan ve diğer nüshaların imla özellikleri üzerine tespit edebildiklerimizi dile getirdik. Diğer nüshalarla esas aldığımız nüshaların farklılıklarını ve esas alma gerekçelerimizi izah ettik.

İkinci bölümde ise üç yazma nüsha içerisinden esas aldığımız metni oluşturup diğer iki nüsha ile farklarını ortaya koymaya çalıştık. Eserde açıklaması yapılan kelimelerin indeksini de oluşturarak çalışmamızın sonuna koyduk.

Çalışma boyunca, elimizden geldiği kadar dikkat ve itinayı elden bırakmamaya çalıştık. Bu araştırma içerisinde bulunabilecek hatalar, görülebilecek eksiklikler muhakkak olacaktır. Mükemmeli yakalamada yapılacak eleştirilerin ve bulunulacak uyarıların olması elzendir. Bu düşünceyle doğruyu, bilimseli talep etmenin herkesin hakkı olduğunu düşünüyoruz.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada tez danışmanlığını üstlenme lütfunda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU'na

ilgi, tavsiye ve uyarıları için teŖekkür ederim. Ayrıca tez yazım süresince karşılaŖtıđım problemler karşısında beni yalnız bırakmayan arkadaşım Arş. Gör. Said OKUMUŞ' a minnettarım.

BİBLİYOGRAFYA

- Ateş, Ahmet, "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyât Mecmuası*, c. VII-VIII, 1940-1942, Cüz 2, İstanbul, 1942
- Atsız, Kemal Paşazâde'nin Eserleri, *Şarkiyât Mecmuası*, sayı VI, s. 71-112
- Babinger F, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 68-71
- Bolay, S. Hayri, Yediyıldız, Bahâeddin, Yazıcıoğlu, M. Sait, *Şeyhü'l-İslam İbn Kemal*, Ankara, 1989
- Demirel, Mustafa, *İbn-i Kemal-Dîvan*, İstanbul, 1996
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1983
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara, 1983
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1972
- Flügel, *Kaiserlich mns.* 1, 131
- Gibb, E. J. W. *A History Of Ottoman Poetry*, I-VI, London, 1958
- Gökbilgin, M. Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul, 1952
- Halil Edib, "Dekâyıku'l-Hakâyık", *Hazîne-i Fünûn*, sene I (1311), aded 5, s. 36
- Halil Edib, "Dekâyıku'l-Hakâyık", *Mekteb*, nr. III, 34 (Muharrem 1313) s. 347-349, nr. III, 36 (Safer 1313), s. 451-452
- Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, nrş. Parmaksızoğlu, İsmet, Eskişehir, 1992
- İsen, Mustafa, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara, 1994
- İsmail Paşa, *Esmâu'l-Müellifin*, I-II, İstanbul, 1951
- Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1993
- Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, I-II, İstanbul, 1971-1972
- Kavcar, Cahit, *Kemal Paşazâde'nin Şâirliği ve Yûsuf u Züleyhası*, Belleten, 1968
- Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâyık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, hzr. Özcan, Abdulkadir, İstanbul, 1989
- Muallim Nâci, "Dekâyıku'l-Hakâyık", *Mecmu'a-i Muallim*, 1305-6/1887-8 (1. ve 2. sene) nüsha 24-55, s. 193,197,201,205,209, 213, 217

- Muîn, Muhammed, *Ferheng-i Fârisi*, Tahran, 1371 h.ş.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995
- Öçal, Şamil, *Kemal Paşazâde'nin Felsefî ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara, 2000
- Öz, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ank. SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996
- Özkan, Mustafa, "Dekâyıku'l-Hakâyık", *DİA*, IX, s. 111
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Kemal Paşazâde", *İA.*, VI, 561-566
- Saraç, Yekta, *Şeyhu'l-İslam Kemal Paşazâde*, İstanbul, 1995
- Sarı, Mevlit, *Arapça-Türkçe Lügat (El-Mevârid)*, İstanbul, 1982
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, İstanbul, 1306 h.
- TDV, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1976
- Timurtaş, Faruk K., *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul, 1979
- Tulum, A. Mertol, Sinan Paşa, *Tazarrunâme*, İstanbul, 1968
- Turan, Şerafettin, "İbn Kemal" *Tevârih-i Âl-i Osman* VII. Defter, II. Baskı, Ankara, 1991, s. IX
- Türçe Sözlük*, TDK, Ankara, 1998
- Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 3, s. 741,742.
- Uğur, Ahmet, *İbn Kemal*, Ankara, 1987
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-IV, Ankara, 1988
- Zekâvetî, Ali Rıza, "Tayf-i Ma'nâyi", Neşr-i Dâniş, Sâl-i Heştum, Şumâre-i Devvom, 1366 h.ş. / 1987, s. 46

KISALTMALAR

- A. : Lala İsmail Ef. (Süleymaniye Ktp.) 419 kayıt numaralı Dekâyıku'l-Hakâyık yazma nüshası
- Age. : Adı geçen eser
- AMK. : Ankara Milli Kütüphane
- Ank. : Ankara
- AÜDTCF. : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
- B. : Reisü'l-Küttap Mustafa Ef. (Süleymaniye Ktp.) 794 kayıt numaralı Dekâyıku'l-Hakâyık yazma nüshası
- Bk. : Bakınız
- C. : Amcazâde Hüseyin Paşa (Süleymaniye Kütüphanesi) 372 kayıt numaralı Dekâyıku'l-Hakâyık yazma nüshası
- c. : Cilt
- DİA.. : Diyanet İslam Ansiklopedisi
- Ef. : Efendi
- h. : Hicri
- h.ş. : Hicri-şemsi
- hızr. : Hazırlayan
- İHK. : İl Halk Kütüphanesi
- İst. : İstanbul
- İÜ. : İstanbul Üniversitesi
- Ktp. : Kütüphane
- M. : Mısra
- MBİA. : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
- nşr. : Neşreden
- nr. : Numara
- Pş. : Paşa
- R. : Risale
- s. : Sayfa
- SBE. : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Sül Ktp. : Süleymaniye Kütüphanesi
- ŞM. : Şarkiyat Mecmuası
- TDK. : Türk Dil Kurumu
- vr. : Varak
- Yz. : Yazma

ÖZET

Dekâyıku'l-Hakâyık, yazılış ve anlam itibariyle birbirine yakın, eş anlamlı, eş sesli ya da zıt anlamlı Farsça sözcüklerin kullanım farklılıklarını ve mana inceliklerini göstermek amacıyla kaleme alınmış bir sözlüktür. Müellifi Kemal Paşazâde Ahmed bin Süleyman'dır. Dekâyıku'l-Hakâyık, XVI. yüzyılda yaşayan Osmanlı ilim adamlarından Kemal Paşazâde'nin önemli eserlerinden biridir.

Bu eser Kanuni dönemi sadrazamlarından İbrahim Paşa'ya ithafen yazılmıştır. Kesin olarak yazılış tarihi bilinmemektedir. Ancak eserin İbrahim Paşa'ya ithaf edildiği düşünülünce, onun sadrazamlıkta bulunduğu 929-942/1523-1536 yılları arasında yazıldığı düşünülebilir.

Eserde 423 Farsça kelime maddesi incelenmiştir. Maddelerin tertibinde belirli bir düzen takip edilmemiş; kelimeler anlamca birbirine yakın, eş anlamlı, mütezâd ve eş sesli oluşlarına göre sınıflandırılmıştır. Evvela bu özelliklerde olan iki ya da daha fazla sözcük madde başı olarak ele alınmış, daha sonra da sırasıyla bunların anlam ve yapıları bakımından izahları yapılarak örnekleri beyitlerde gösterilmiştir.

ABSTRACT

"Daqaiq al-Haqaiq" is a dictionary which is written to illustrate semantic relationships between lexical items in the Persian language and alternative usage of words. An entry in the dictionary consist of lexical items that are related in terms of meaning or form; synonym, antonym or homophone. The author of the dictionary is Kemal Paşazade Ahmed b. Süleyman, an Otoman scholar of 16th century, and Daqaiq al-Haqaiq is one of his major works.

The dictionary was dedicated to İbrahim Pasha, a Grand Vezier of Süleyman the Magnificent. The exact date of its completion is unknown but it can be claimed that it was completed between 929-942/1523-1536 if the tenure of İbrahim Pahsa is considered.

The consists of 423 entires, all in Persian. Word that have semantic relationship-synonyms, antonyms and homophones etc.- are classed under the same entry. The context and order of entries do not arranged alphabetically. An entry contains one or two of related words andthen explains in detail their forms as well as semantic relations between them. Fnally the usage of the words is exemplified with couplets.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Kemal Paşazâde’nin Dekâyıku’l-Hakâyık’ı (Metin-İndeks)” adlı bu çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

23.09.2002

Abdullah KARACA

GİRİŞ

KEMAL PAŞAZÂDE'NİN HAYATI

Hayatı, Çevresi, İlmî ve Edebî Faaliyetleri

Ahmed Şemseddin bin Süleyman ya da kısaca "İbn-i Kemal" ve yahut da "Kemal Paşazâde", 873/1468-69 yılında Edirne'de doğdu. Bazı kaynaklara göre ise doğum yeri Tokat ya da Amasya'dır.¹ Büyük babası Kemal Paşa Fatih Sultan Mehmet döneminin önde gelen emirlerindedir. Babası Şücâeddin Süleyman Çelebi ise, gene Fatih döneminin büyük kumandanları arasında yer alır.² Amasya muhafızlığı ve Tokat Sancakbeyliği yapmıştır.³ İbn-i Kemal'in annesi, Fatih döneminin ünlü alimlerinden Küpelizâde Molla Mehmed Muhyiddin'in kızıdır.⁴ Kemal Paşazâde ilk öğrenimini babasından ve dedesinden almıştır. Babası Amasya'ya gelmesiyle birlikte, Amasya ulemasından Şeyhizâde Abdi, Abdizâde Abdurrahman, Yakubzâde Bahşî Efendi'lerden sarf, nahiv, mantık ve lügat ilimlerine dair ilk tahsilini tamamlamıştır. Yine Amasya'da bulunan alimlerden Farsça öğrenen ve Sa'dî'nin Gülistan'ını okuyan İbn Kemal⁵ daha sonra meslek olarak, ailede gelenek halinde devam eden askerliği seçmiştir. Bu sırada yönetimde II. Bayezid bulunmaktadır. O, mesleği gereği padişahın bazı seferlerine de iştirak etmiştir. Zaten kendisinin askerlikten ayrılıp ilmiye sınıfına katılmaya karar vermesi de böyle bir sefer esnasında vuku⁶ bulmuştur. Arnavutluk seferinde iken (1492) ordu Filibe'de konakladığında, Vezir İbrahim Paşa divanı toplantıya çağırılmış, herkes protokol gereği kendilerine ayrılan yere oturmuştur. Toplantıya gelenlerden bir zata karşı gösterilen aşırı saygı ve hürmet İbn Kemal'i şaşkırtmıştır. Kemal Paşazâde daha sonra bu zatın Filibe'de müderrislik yapan Tokatlı Molla Lütflü olduğunu öğrenecektir. Molla Lütflü içeri girdiğinde vezirin huzurunda tüm ileri gelenler ayağa kalkmış ve kendisine devrin ünlü komutanlarından Evrenesoğlu'nun üstünde bir yer gösterilmiştir. Olay İbn Kemal'i çok etkilemiş olmalı ki hemen askerlikten ayrılarak Molla Lütflü gibi saygı gören bir ilim adamı olmaya karar vermiştir.⁶ Ordu Edirne'ye ulaşınca da bu kararını hayata geçirir. İşte ömrü boyunca kendisine büyük bir şöhret getirecek olan ilmî hayatı böylece başlamış oldu.

İbn Kemal eğitimini tamamladıktan sonra Rumeli Kazaskeri olan Hacı Hasanzâde Mehmet Efendi'ye müracaat ederek, o sırada boş bulunan Edirne Taşlık

¹ Uğur, Ahmet, İbn Kemal, s.1: Turan, Şerafettin, İbn Kemal/ Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter, s. IX.

² Saraç, Yekta, Şeyhu'l-İslam Kemal Paşazâde, s. 17.

³ Uğur, Ahmet, a.g.e. , s. 20.

⁴ Hoca Sadeddin, Tacüt-Tevârih, neşr. Parmaksızoğlu, İsmet, c. V., s. 163.

⁵ Saraç, Yekta, a. g. e. , s. 20.

⁶ Turan, Şerafeddin, a. g. e. , s. XII-XIII.

Medresesi'ne müderris olarak tayinini ister. Ancak eskiden beri ilmî hayattaki başarısını çekemeyen kazasker, kendisine küçük bir kazada kadılık yapmasını teklif eder. İbn Kemal kendi konumu için münasib bulmadığı bu görevi kabul etmek istemiyordu. Baba dostu olan Anadolu Kazaskeri Müeyyidzâde Abdurrahman Efendi'ye durumu izah etti. Müeyyidzâde şimdilik bu görevi kabul etmesini, daha sonra bir çözüm bulunabileceğini söyledi. Nitekim padişah II. Bayezid'in huzurunda tayin meselesi görüşülürken, Müeyyidzâde İbn-i Kemal'in Edirne Taşlık Medresesine müderris olarak tayin edilmesini sağladı. Ayrıca müderrisliğinin yanında, kendisine 30.000 akçe karşılığında Osmanlı tarihi yazma görevi de verildi. İbn Kemal'i 1503 tarihinde Taşlık Medresesi'nde müderris olarak görüyoruz.⁷

Bundan sonra Üsküp İshak Paşa Medresesi müderrisliği ve Edirne'deki Halebiye Medresesi ve Üç Şerefeli Medresesi müderrisliklerinde bulundu. Ancak baba dostu Müeyyidzâde'nin azledilmesini müteakip, tekrar Sultan Bayezid Medresesi müderrisi olarak Edirne'ye gönderildi. Yavuz Selim'in padişah olmasının ardından yine Müeyyidzâde'nin aracılığıyla 1515 yılında Edirne kadısı olarak tayin edildi.⁸ 1516 yılında Rumeli Kazaskeri olan Müeyyidzâde padişahın isteğiyle emekliliğe ayrılmıştı. Onun yerine Anadolu kazaskeri olan Rukneddin Efendi kazasker olunca, İbn Kemal de Anadolu kazaskerliğine getirildi. Kemal Paşazâde kazasker sıfatıyla padişahın Mısır seferine iştirak etti. 1516'dan 1519'a kadar üç yıl süren Mısır seferi sırasında, arazi defterlerinin tahriri görevinde Mısır valisi olan Hayri Bey'e nezaret etti. Burada iken çeşitli fetvalar verdi ve risaleler kaleme aldı. Mısır seferi dönüşünde ise tekrar müderris olmaya karar verdi ve 1520'de günlük 100 akçe maaşla Edirne Dâru'l-Hadis Medresesi'ne tayin oldu.⁹ Daha sonra Edirne Sultan Bâyezid Medresesi müderrisliğine, 1524'te ise İstanbul Fatih Sultan Medreselerinden birisinin müderrisliğine getirildi. 1526 yılında halefi Zenbilli Ali Efendi'nin vefatı üzerine şeyhulislam oldu. Sekiz yıl bu görevde kaldıktan sonra 16 Nisan 1534 (940-41)'te vefat etti. Cenaze namazı büyük bir kalabalığın iştirakiyle Fatih Camii'nde kılındı ve Edirnekapı dışındaki Mehmed Çelebi Zaviyesi'ne defnedildi.¹⁰ Kendisi için düşünülen ölüm tarihinde, "ilim Kemal'le birlikte göç etti" denilmesi, onun ulema ve halk nezdindeki ilmî itibarının derecesini göstermektedir.¹¹

Kemal Paşazâde yalnız Osmanlı Devletinin değil, İslam dünyasının en seçkin bilginlerinden sayılmıştır. Ölüm haberi Mekke'ye ulaştığında "salât-ı gâib" denilen

⁷ Gökbilgin, M. Tayyib, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı. s. 479.

⁸ Saraç, Yekta, "Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı...", s. 54.

⁹ Parmaksızoğlu, İsmet, "Kemal Paşazâde", MBİA, c. VI.s. 563.

¹⁰ Uğur, Ahmet, a. g. e., s. 10.

¹¹ Uğur, Ahmet, a. g. e. s. 10.

cenaze namazının kılındığı söylenir. Yaşadığı yüzyılda Osmanlı kültürünün en büyük temsilcisidir. Aralarında Ebussuud Efendi'nin de bulunduğu birçok değerli öğrenci yetiştirmiş, şîh-batınî düşüncelere karşı yazdığı yapıtlarla Sünnîliği savunmuş, şeriate dayalı düzenin sağlam temellere oturmasını sağlamıştır. Yaşadığı dönem göz önüne alınırsa , Şîh tehlikesiyle karşı karşıya bulunan imparatorluğun onun kişiliğinde yaman bir savunucu bulduğu görüleceği gibi. Osmanlı tarihinde oynadığı önemli rol de anlaşılır. Şu kadarı belirtilmelidir ki, Yavuz'un İran seferinde önce Şiiliğe reddiye yazan ve Şiilerin öldürülmesinin caiz, mallarının ise helal olduğunu savunan odur. Tıpkı öğrencisi Ebussuud gibi o da doğruluğuna inandığı şeyi yapıyordur. İslamî ilkelere dayalı resmi Osmanlı hukukunun kurucuları arasında adı en başta anılmalıdır.¹²

ESERLERİ

İbn Kemal bir müellif olarak; Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Mecdî'nin ifadelerine göre eserleri Arap, Acem ve Rum diyarında meşhur olmuştur.¹³ İbn Kemal eserlerini değişik gayelerle kaleme almaktaydı. Bazen yöneticilerin siparişi üzerine eserler yazar, bazen de eserlerinde, isyancı sapık mezhep mensuplarının İslam hukukuna göre durumunu ele alırdı. Yine eserlerinden bir kısmı kendisine yöneltilen bir sorudan yola çıkılarak yazılmıştır. Bir risalesini de kendi oğlu için kaleme almıştır. Birtakım risaleleri ise, ulema arasında tartışılan pratik bir sorunun çözümünü hedeflemektedir. Bunun dışında kalan risaleleri bizatihi meselenin önemine binaen, akademik bir kaygıyla yazılmıştır. Eserlerinin bir kısmı şerh ve hâşiye niteliğindedir. Çok yazan bir alim olması hasebiyle birçok müstensih değişik adlarla İbn Kemal'in eserlerini istinsah etmiştir. Bu yüzden kaynaklarda ya da kataloglarda adı geçen eserlerinden bazıları birbirinin tekrarı veyahut bir başka eserin bir bölümüdür. Gerek yurt içi gerek yurt dışında bulunan kütüphanelerde onun eserlerinin birçok kopyası bulunmaktadır.¹⁴

Nihal Atsız'a göre Kemal Paşazâde'nin eser sayısı; 19 Türkçe, 7 Farsça ve 183 Arapça olmak üzere toplam 209'dur.

EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Kemal Paşazâde asıl şöhretini Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından sonra yakalamış ve önemli eserlerini bu dönemde kaleme almıştır. Yavuz Sultan

¹² Parmaksızoğlu, İsmet, MBİA, c. 6, s. 561

¹³ Mecdî Mehmed Efendi, Şakâyık-ı Nu'mâniyye ve Zeyilleri Hadâiku's-Şakâik, Özcan, Abdulkadir (Çağrı Yayınları, İstanbul 1989), c. I, s.338.

¹⁴ Öçal, Şamil, Kemal Paşazâde'nin Felsefi ve Kelamî Görüşleri, s. 24-25.

Selim ve Kanuni'nin izlediği dış siyasette bilgisi ve fikirleriyle önemli katkıda bulunmuştur. Eserleri araştırmalara göre, önemli bir kısmı risale olmak üzere, 300'ü aşmaktadır. Tarih, edebiyat, Arap dili ve grameri, dinî konular, tasavvuf, felsefe gibi muhtelif konu ve sahalarda eser yazmış ve eserlerinin önemli bir kısmını Arapça kaleme almıştır. Osmanlı'nın kuruluşundan 17 Safer 933 / 13 Kasım 1526 Mohaç seferi dönüşüne kadar geçen zamanı içine alan on defterden mürekkep Târih-i Âl-i Osman. 7777 beyitden meydana gelen Yusuf u Züleyha Mesnevisi, Dîvân'ı ve Dekâyıku'l-Hakâyık adlı sözlüğü en önemli Türkçe eserlerinden kabul edilmektedir.¹⁵

Şiirlerinde genellikle akıl ile bilgi el ele ve yan yana yürür. Onun şiirlerinde akıl ve bilginin genellikle duygu ve hisse hakim olduğunu görürüz. Şiiri Divan Şiiri geleneğinin ortak özelliklerini taşır. Çoğu deyişleri ise öğreticidir. Atasözleri ve deyimler şiirin bu yanını besler. Şiirde düz yazıya oranla daha yalın bir dil kullanmıştır. Nitekim, nesirdeki süslü, ağır ve anlaşılması zor üslubu kendisinden sonra gelenleri de etkilemiş, yazı dilinin olumsuz gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.¹⁶

Kemal Paşazâde'nin Dil ve Edebiyat ile İlgili Eserleri:

Divan ve Şiirleri

Kaside-i Bürde tercümesi

Nigâristan

Şerh-i Yek Rubaî-yi Ebu Sa' id Ebu'l-Hayr

Muammayât

Yusuf u Züleyha

Manzum Darb-ı Meseller

Dakâiku'l-Hakâik

Tagyîru'l-Miftâh

‘Ukûdu'l-Ferâid

Şerh-i Kasîdeti'l-Hamriyye

et-Tenbîh ‘Alâ Galâti'l-Hâmi'l (Câhil) ve'n-Nebih

Şerh-i Mersiyet-i Âdem li-İbnihi Hâbil

Hâşiye ‘Alâ Şerhi'l-Kâfiye.

Muhite'l-Lüga

¹⁵ Öz, Yusuf, Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler, s.219-220.

¹⁶ Özkırmı, Atilla, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 3, s. 742.

Camiu'l-Fürs

Risale-i Yâiyye

Risale-i Kâfiye

R. fi Kavâidi'l-Fürs

R. fi Meziyyeti'l-Lisani'l-Farisi ' Ala Sairi'l-Elsine ma Hala el Arabiyye

R. fi Tahkik-i Lafz-ı Çalab (Çelebî)

R. fi'l-Belâğa

R. fi Telvînu'l-Hitâb

R. fi Beyan-ı Üslûbu'l-Hakîm

R. fi Tahkiki'l-Müşâkele

R. fi Tahkîki'l-Havass ve'l-Mezâya

R. fi Ma'na'-Nazm ve's-Siyağar

R. Enne Sahibe'l-İlmi'l-Meânî Yuşâriku'l-Lügavî fi'l-Bahs an Müfredati'l-Elfâz el-Müsta' mele fi'l-Kelami'l-' Arab

R. fi'l-Mecâz

R. fi'l-Beyâni'l-Hakîka ve'l-Mecâz

R. fi Tahkîki'l-Kinaye ve'l-İstiâre

R. fi Aksâmi'l-İstiâre

R. fi Meânî ve'l-Beyn

R. fi'l-' İcâz ve'l-İtnâb

R. fi Tahkîki Enne'l-Lafz Kad Yüda' u li-Ma'na'l-Mukayyed

R. fi Ta'rifî'l-Kelime

R. fi Fünunu's-Seb' a

R. fi Tenbîh 'alâ Vehm-i Ba' dıhım Mine'l-Ulemâ fi Ba' dı'l-Elfâz

R. fi Tahkîk-i Ta'rif-i Kelime-ti'l-A' cemiyye

R. Min' el-Tebri' zıyye

R. fi Beyân-ı Ahvâli'z-Zamâir

R. fi Tazmîn

R. fi'l-Mâdî

R. fi Beyâni'l-Cem

R. fi beyân-ı Tahkîk-i Tağlîb

R. fi Tahkîk-i Vaz' ı Kadâ ve ' Asâ

R. fi Hakkı't-Tavassu'

R. fi Tavassu' âtu'l-Musta' mele fi Lisâ-ni'l-' Arab

R. fi Tafzîl mâ Kîle fi Emri't-Tafzîl

R. fi Tezkiri'l-Kavm ve Te'nîsihi

R. fi Hitâbi'l-Vâhid Hitâbi'l-bi'l-İsneyn
 R. fi Enne Harfe'l-Vâv lâ Yufidu Siva'l-İştirâk
 R. fi'l-İzâfât

BİRİNCİ BÖLÜM DEKÂYIKU'L-HAKÂYIK

Muhtevası:

Dekâyıku'l-Hakâyık, yazılış ve anlam itibariyle birbirine yakın, eş anlamlı, eş sesli ya da zıt anlamlı Farsça sözcüklerin kullanım farklılıklarını ve mana inceliklerini göstermek maksadıyla kaleme alınmış bir sözlüktür.

Müteradif kelimelerin anlamlarında mevcut cüz'î farklılıkların incelenmesi önemli edebî konulardan biridir. Bazı dilciler kelimenin mutlak anlamıyla eş anlamlı kelimelerin varlığını inkar etmişler ve ne zaman iki kelime bir manada kullanılsa, iki kelime arasında mütekellimin kastettiği anlam itibarıyla mutlaka ince bir farklılığın olduğuna inanmışlardır.¹⁷ Kemal Paşazâde yazmış olduğu bu eserde, yazılışları birbirine benzeyen, eş sesli ya da aynı anlamda kullanılan, anlamca birbirine yakın Farsça kelimelerin anlamlarındaki inceliklerini ve kelimelerin yapı farklılıklarını ele almıştır. Müellif böyle bir sözlük yazmadaki amacını mukaddimede şu ifadelerle dile getirmiştir:

Çün yârî-i bârî-i bî-çünla zebân-ı Derîde ki reyb u 'aybden berîdür ve cinân ehlinüñ ihtiyâr itdükleri faşîh ve şahîh elsinenüñ biridür. Bu risâle-i rengîn-külâle ve şîrin maqâleyi tertîb kıldum. Eşcâr-ı eş'ârda olan ezhâr-ı esrârı izhâr ile ol lisân-ı rüşen beyânuñ gülşen-i pür şafâsınuñ temâşâsına ebnâ-yı zamânı terğîb kıldum. Müteşâbih lügatlerüñ haqîkatlerine müte'allıq daqîkeleri müstemil olduğundan ötürü adını Dekâyıku'l-Hakâyık urdum. Meclis-i şafâ-efzâ-yı âşâf-rây-ı hazret-i İbrâhîm Pâşâ'ya ki sâhib-dîvân-ı Süleymân-ı zamândur, tuhfе itmege lâyıq gördüm.

Eser, Kânûnî dönemi sadrazamlarından İbrahim Paşa (1493 ?-1536)'ya ithaf edilmiş, müellifin ifadesine göre İbrahim Paşa'ya hediye edilmeye layık görülmüştür. (vr.2a). Kesin olarak yazılış tarihi bilinmemektedir. Ancak eser İbrahim Paşa'ya ithaf edildiğine göre onun sadrazamlıkta bulunduğu 929-942 / 1523-1536 yılları arasında yazıldığı düşünülebilir. Kemal Paşazâde hayatının büyük bir kısmını Edirne'de geçirdiğine göre Dekâyıku'l-Hakâyık'ı da burada kaleme almış olması muhtemeldir.¹⁸

¹⁷ bk. el-Bülğa, s. 210-212.

¹⁸ Öz, Yusuf, Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler, s.221.

Kısa bir mukaddimeyle başlayan eserde 423 Farsça kelime maddesi incelenmiştir. Maddelerin yazımında belirli bir düzen takip edilmemiş; kelimeler anlamca birbirine yakın, eş anlamlı, mütezaad ve eş sesli oluşlarına göre sınıflandırılmıştır. Önce bu özelliklerde olan iki ya da daha fazla kelime madde başı olarak ele alınmış, daha sonra da sırasıyla bunların anlam ve yapıları bakımından açıklamaları yapılarak örnekleri beyitlerde gösterilmiştir.

Ele alınan kelimelerin önce okunuşu yazılmış, okunuşlarında farklılık bulunanların hareke farklılıkları belirtilerek örnekleri beyitlerde gösterilmiştir. Yerine göre kelimelerin anlamlarını açıklamış ve Türkçe karşılıklarını vermiştir. Ayrıca her anlam için ayrı şahit beyit zikretmiştir. Zikredilen beyitlerin şairleri çoğunlukla belirtilmemiştir. Zikredilen şairler arasında en çok Firdevsî, Hâfız, Sa' dî ve Mevlânâ'nın adları geçmektedir. Ayrıca Nizâmî, Ömer Hayyam, Enverî, Husrev ve Rûdekî'nin de şiiirlerinden alıntılar yapılmıştır.

Söz konusu kelimeler yapıları bakımından özellikle incelenmiş, türemiş yahut bileşik oluşlarına dikkat çekilmiştir. Bunlardan müştak olanların türeme şekli beyan edilmiştir. Bileşik olanların ise bileşimi oluşturan öğeleri ele alınarak izah edilmiş ve bu açıklamalar arasında ilgili gramer kaideleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanında aslen Farsça olup Türkçede de kullanılan kelimeler için "lügat-i müstereke" terkinibini kullanmıştır.

"Halîmî Bahru'l-Ġarâyib'inde.....dimişdür, hața itmişdür" biçiminde çokça kullandığı ifadelerle Halimî'yi pek çok yerde ağır bir dille tenkit etmiştir. Kemal Paşazâde bazı kelimelerin anlatımında Fahreddin Râzî, İbn-i Sînâ, İbn-i Hallikan, Celâleddin Devânî, Mîr Sadreddin ve Şems-i Fahri gibi alimlerden yer yer alıntılar yapmış, yerine göre de eleştirmiştir.

Dekâyîku'l-Hakâyık'ın önemine ilk kez Muallim Naci Mecmû'a-i Mu'allim'de değinmiş ve bu dergide eserin ilk on beş kelimesini ve eserden seçtiği bazı kısımları tefrika halinde yayınlamıştır.¹⁹ Muallim Naci eser hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

" Bu kitâbın nâmı ne kadar müşteher ise nüshası o kadar nâdir olduğundan erbâb-ı mütâla'aya bir hıdmet olmak üzere bu haftadan i'tibâren mecmû'amızıñ kabına derci münâsib görülmüşdür.

Şurasını şimdiden 'arz edelim ki biz Dekâîku'l-Hakâik'i kütüb-i nâfi'adan 'add edenlerden olduğumuz halde münderecâtınıñ kâmilen mekârin-i şihhat bulunduğunu kabul edenlerden değiliz. Bu bâbda erbâb-ı iktidâr tarafından beyân-ı

¹⁹ Bk. Muallim Naci, "Dekâîku'l-Hakâik", Mecmû'a-i Mu'allim, 1305-6 /1887-8 (Birinci ve İkinci sene), nüsha 24-55, s. 183, 197, 201, 205, 209, 213, 217.

mülâhazât edilmesi arzu olunur mevâddandır. Hele encümeni tefîş ve mu'âyene a'zâm-ı kirâmından edîb-i deġâyık-şinâs Hâbib Efendi ġazretleri kitâbı tenkîd yollu bir ešer vücûda getirecek olursa pek çok istifâde olunur sanırız"²⁰

šair ve yazar Halil Edib (1863-1912) de Dekâyiku'l-Hakâyık'ı Hâzîne-i Fünûn mecmuasında yine tefrika halinde eserin ilk yirmi üç maddesini izahlı ve tenkitli bir šekilde nešretmištir.²¹ Halil Edib de sözlük hakkındaki deġerlendirmelerini šöyle dile getirmištir:

"Deġâiku'l-Hakâik'in münderecâtı müšâru'n ileyhiñ buyurduġları vech ile kâmilen meġârin-i šišġat degildir, ba'zı maġalleri šâyân-ı tenkâddir. Merġûm müšâru'n-ileyhiñ bu ġıdmeti ifâya iġtidârları müsellemler olduġı ġalde ber cechi ma'rûz-ı kitâbın bu yolda nešri tetebbu'âi kešireye muġtâc olduġından bu vazîfeyi diġer erbâb-ı iġtidâra terk ile kendileri yalnız metn-i kitâb-ı mecmû' amñ ġabına derc etmekle iktifâ buyurmušlardır. Halbuki amñ da ancak iki üç šahîfe ġadarını nešr edebildiler. Kitâbın mecmû'ya alınmayub da ġabına tab' idilmesi ise muġtâc-ı tenkîd olduġındandır. Yoksa bu ġušuš ešer-i nefis-i mezbûruñ šânını tenzîl etmez.

Kitâbın tenkîdini merġûm Hâbib Efendi'ye taġmîl etmek istemišler idi. Mu'allim Feyzî Efendi'niñ ehliyet-i müsellemleri bu ġušuš için ma'a ziyâde kâfidir. 'Abd-i 'âciz bu vazîfeyi ifâya kendimde iġtidâr-ı tâm görememekle berâber Cenâb-ı İbn Kemâl ve ġazret-i mu'allimîn rûġâniyetlerini šâd eylemek niyet-i ġališasıyla ve ba'zı ihvândan gördüğüm tešvîk üzerine (...) tenkîd ve tevzîh ile nešrine ibtidâr eyledim.²²

Halil Edib, "Dekâiku'l-Hakâik"ın bazı kısımlarını "Mekteb" mecmuasında da yayınlamıštır.²³

Kemal Pašazâde'nin bu sözlüğü, kendisinden sonra yazılan Farsġa-Türkġe sözlüklerin önemli bir kısmında kaynak olarak kullanılmıš, bazı sözlük müellifleri tarafından da tenkit edilmištir. Tuġfetü's-Seniyye müellifi Lütfullah Dešîšî, Lüġat-ı Ni'metullah sahibi Ni'metullah b. Ahmed ve Düsturu'l-'Amel müellifi Riyâzî, Dekâyiku'l-Hakâyık'ı en çok eleštiren sözlük müelliflerindedir. Eser Farsġa mütešabih, müteradif ve mütezad kelimeleri incelemesi bakımından Farsġa-Farsġa ve Farsġa-Türkġe sözlükler arasında ilk ve tek örnektir.²⁴

²⁰ Muallim Naci, "Dekâiku'l-Hakâik", Mecmû'a-i Mu'allim, 1305 / 1887 (Birinci sene), nüšha, 24, s. 193

²¹ Halil Edib, " Dekâiku'l-Hakâik", Hâzîne-i Fünûn, sene I (1311 / 1893) aded 5, 6, 8, 9, 15, 19, 23, 24, 25, 31, 35, 36

²² Halil Edib, " Dekâiku'l-Hakâik", Hâzîne-i Fünûn, sene I (1311), aded 5, s. 36

²³ Mekteb, nr. III, 34 (Muharrem 1313), s. 347-349, nr. III, 36 (Safer 1313), s. 451-452

²⁴ Öz, Yusuf, Tarih Boyunca Farsġa-Türkġe Sözlükler, s. 227.

Dekayık'ul-Hakayık'ın Kütüphanelerdeki Yazma Nüshaları

Ank., Milli Ktp., A. Ötüken, 86, 143 / 1; A. Ü. DTCF. Ktp., m. Ozak I, 446, 989, 1299, M. Ozak II, 325, M. Con 148, İ. Saib 1256, 2515; TDK. Kitaplığı, Yz. A. 200

Bursa, İnebey Ktp., Haraççı 882

Çorum, İHK. 813 (954 h.)

İst., Atıf Ef. Ktp. 2052, 2714 / 1; Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt 6925 / 2 (971 h.), 6925 / 2 (971 h.), 11411, 11917 / 2, 16338 / 2; Millet Ktp., A. Emirî; Lgt. 34, Lgt. 35; Hacı Selimağa Ktp., Kemankeş 440 (999 h.), 665 / 3 (976 h.), Hacı Selimağa 1234 / 2; İ.Ü: Merkez Ktp. T. 173 (1025 h.), T. 814, T. 1385 / 2, T. 1465, T. 1902 / 2, T. 3526 / 2, T. 3768 / 3 (1007 h.), T. 5791 (977 h.), T. 9723 (1070 h.); Köprülü Ktp., M. Asım Bey 674; Nurosmaniye Ktp. 4206, 4207, 4750, 4751; Süleymaniye Ktp., A. Tekelioğlu 690 / 2, 691, Aşir Ef. 378 / 1 969 h.) Ayasofya 4674, 4675, 4676 / 2 (972 h.), Bağdatlı Vehbi 1975 / 2 (959 h.), Carullah 1652, Düğümlü Baba 445, Esad Ef. 2589 (1003 h.), 3212, 3213, Fatih 4190, 5100 (1012 h.), 5183 (1006 h.), 5188 / 2 (1066 h.), 5189 / 2 (1012 h.), 5190 / 2, 5191 (1098 h.), Hacı Mahmud 5447 (979 h.), 5457 / 2, 5476, 6126, Hüsrev Pş. 514, 515 / 2 (981 h.), İsmihan Sultan 413, İzmir 792, Laleli 1725 / 2 (977 h.), 3554 / 2, 3647 / 2, Murad Molla 1522 (979 h.), Nafiz Pş. 1472 / 2, Reisülküttab 1211 (971 h.) Reşid Ef. 955, 739 / 2, Serez 3848 / 2, Süleymaniye 856, Şehid Ali Pş. 2624, Tahir Ağa Tekke 392 (1062 h.), A. N. Tarlan 184 / 2, Veliyüddin Ef. 3104, Yozgat 479, Zühdü Bey 57 (1070 h.); TSMK., Emanet Hazinesi 1181, Müze 826, 1223 (962 h.), 1226, 1235

İzmir Milli Ktp. 1424 / 1

Kayseri, Râşid Ef. Ktp. 892 / 1 (972 h.), 1029 (978 h.)

Kütahya, Vâhid Paşa İHK, 407 (990 h.)

Konya, Yusufaga Ktp., 436

Manisa, İHK. 1142, 2749, 2750, 2873 (987 h.), 2874, 5248 / 4

Samsun, 19 Mayıs İHK. 579

Tenkitli Metin İçin Kullanılan Yazma Nüshalar:

Dekâyıku'l-Hakâyık'ın tespit edebildiğimiz en eski tarihli nüshası Çorum İHK, 813 (954 h.) numaralı olanıdır. Abdulhalîm'in talik hattıyla yazılan nüsha 100 varaktır.

Çalışmamızda esas aldığımız önemli üç nüsha şunlardır:

A- Lala İsmail Ef. (Süleymaniye U. Ktp.) 419 kayıt numaralı, 165 x 115 mm. ebadında 19 satırlı, 126 varaktır. Mikrofilm Arşivi Numarası: A-2984 (AMK) 994 h.

B- Reisü'l-Küttap Mustafa Ef. (Sül. Ktp.) İst. 794 kayıt numaralı, 187 x 115 mm. ebadında 19 satırlı, 113 varaktır. Mikrofilm Arşivi Numarası: A-1742 (AMK)

C- Amcazâde Hüseyin Paşa (Süleymaniye U. Kütüphanesi) 372 kayıt numaralı 17 satırlı, 162 varaktır.

Tenkitle Metnin Hazırlanmasında Takip Edilen Usul:

Neşre hazırladığımız bu metinde; nüshaların tespiti ve özellikleri hususunda yaptığımız incelemeler sonucu, bazılarının eksik, bazılarının okunamayacak kadar silik, bazılarının ise tahrib olmuş olmaları nedeniyle metni oluşturmada esas aldığımız nüsha A nüshasıdır. Bu nüsha en eski tarihli olmamasına rağmen, eserin müellif tarafından ikinci kez kaleme alınıp, esere ekleme yapılmış olabileceği kanaatine vardığımız için bunu tercih ettik. Bu kanaatimiz; incelediğimiz diğer nüshaların birçoğunda iki kelimenin (esb ve sûtür tamamen, pehlevî'nin bir kısmının; vr. 8a, satır15 / 12b, satır 19 arası) olmaması ve bazı nüshalarda eserin sonuna eklenmiş olması dolayısıyla oluştu. Ayrıca müstensihlerin dikkatli olup olmadığı ve eserin okunaklılığı tercih sebeplerimizdendi.

Yazma nüshalarda istinsah hatalarının olması kaçınılmazdır. İstinsah hatası sebepleri malum olduğuna göre, nüshalarda; anlamın yerli yerinde olması, sarf ve nahve uygunluğu gibi hususları dikkate alarak A nüshasını ön plana çıkardık. Eski tarihli nüshalar içerisinde B nüshasını tercih ettik. Söz konusu kelimeler bu nüshada yoktur. C nüshasını ise A nüshasına uygunluğu nedeniyle seçtik. Mezkur kelimeler bu nüshanın sonunda yer almaktadır.

Esasında bu üç nüsha arasında anlatıma ve manaya yönelik aşırı farklılıklar (söz konusu kelimeler hariç) bulunmamaktadır. Temelde farklılıkların çoğu müteradif kelimelerin sıkça kullanılmış olmasından mütevellittir. Ayrıca, 800'ü aşkın beytin örnek gösterilmesinde kullanılan ifadelerin (*bu beytten zâhirdür, beytde zâhirdür, bu beytde vâkı'dür, vâkı'dür, vâkı' olupdur, vâkı' olmuşdur, zâhirdür, aâlanur, beyt, şî'r*) tamamına yakını farklı olduğu için farklar bölümünün hacmi artmıştır.

Nüsha farkları bölümünde "*nitekim*" kelimesi A ve B'nin tümünde *nitekim*, C'de *niteki* şeklinde yazılmıştır. Normal nüsha farkı yöntemimizle bunu tek tek göstermemiz aşırı yer kaplayacağı için bu durumu, bu cümleyle izah etmeyi uygun gördük. Açıklama yapmamız gereken başka bir husus; birkaç yerde özellikle B nüshasında cümleler aynı olmasına rağmen, bazen birkaç cümle ya aşağıda, ya da yukarıda zikredilmiş, bunların farkını da "*.....*" cümlesi B nüshasında *....satırda yer almıştır* şeklinde ifade ettik.

بوری در بیورساله و رنگین کلاه ، و شیرین قاله پینه
 تربیب قلده و زنجار شها زده اولان ازهار انسل از اظهار
 ایله اولانان رو شق بیانک کلشن بر صفا سنلک
 تماشاسکنه انبای زمانه غیب قلام . متشابه لغتکر
 حقیقتلر نه متعلق دوقوتلر شتمل اولادوغندن اونور ،
 آدنی دقایق الحقایق اوزدم . مجلسی صفا افزای صفا آرائین
 آصف زاری حضرت ابراهیم پاشا کی که صاحبی یوان بیله
 زمان در تحفه انکه لایق کوردم . پای ملخی پیشین
 بودن . غیبنت ولیکن همتونست زهوری
 سخن خرف سینه فخته سی و خرف خاک فخته سیله
 مستعمل در تکلم بویشدن ظاهر در فاخته
 کورت و ختم سخن . حمد خدایست وبر و ختم کن . خرف
 سینک ضمه سی و خرف خاک فخته سیله ده مستعمل در
 تکلم بویشده واقع در . بسا جایها گفته اند این
 سخن . بکن نیکوتی و بدزیا و کن . معنای سیوزدیر
 لسان عزیز ده اکلام دیر لر لفظیه و نسیبی بی کلام
 نجه شامل رسیده تکلم بویشد اکه دلالت ایدر بیله
 ان الکلام بی الفواد و اما . جعل اللسان علی الفواد بیله
 سخن دخی و سوز دخی و بیله شامل در هر زینه اطلاق

میخصی قیاس خدای نه همتا بیکه کلزار بدیع الایثار
 بیانده ازهار رنگین معانی اظهار ایلاری . شاختسار و جود
 بر جود انسانی اوز زنده هزار کتار خوشاملان زبان شیرین
 کفنار ایلدی . در بیایید گران مبلان دن استیفا معما ده
 ظرف و حروفی وافی قلادی و امسای گردان کبی متحرک اولان
 اشیا به تسکین اصرندن خرف قافیه کافی قلدی و بر نقطه
 صد هزار رنگنه و لطیفه مند رج اولدی و بر صدده بیله
 حدودی شمار دقیقه و اینکه مند رج اولدی . و وورد
 فی حد و عدد ناصب لوی کرامت احتوا مقام محمود کده داد
 السلامه و روضه بسنه صبح و شام واصل اولسون که
 شمشیر بران زبان بلاغت نشانه ایله ، عالمه فضا حتم
 جهانگیره و زمان بیانده صلا حیران اولمشدره صلوات
 صلاحتی و کوران اولی و الی علی رشکان خوالی بلاغته متوالی
 علی تعاقب الایام و الکیالی متواصل اولسون که تیغ زبان بیله
 معر نشانه قاطع فصیحانی و دران و بلغای زهار اولمشدر
 محمد کیم غرض اولد جهانندن . وجودی جوهره عالمه عرضدر
 بو موجود اندون مقصود باری . اودر بالذات باقی بالعرضدر
 نشخوون باری باری بچونله . زبان دردی ده که در تیغ عیبند
 بوری و جان اهان کاختار اذ کلتم فصیح و صحیح السنه نازک

بوی بی سنده واقع در ریای عجزی زوش ک غمخا و دان
 ایست خود کا صلت از در و جواز ایست هنگام
 نگاه باده و یا لال من و مست و خوشیا شرحی ک
 زنده کا فی ایست ه زندگانی ک کافیا همنان
 زنده کوه اولان کاف یاد الف تون زینتک مبالغه
 ایچون لا زیاد اولوغش در توقاعد لسان عزیز قاعد
 نرند ندر لسان فارسیده ده اعتبار اولوغش ریتم
 اولایل رساله ده تعویبی سبقت ایلمش در زلک
 دربی لکه متفرخ اولوی کاختصاصی تا فی اولاد و غند
 اوتری اول ما لغه بی بوئنه اول اولوی ک معانی
 تغییرده فرقی کاصل اولدی اول فرقی
 بی نالک طاهر و روشن در بیست
 کز کجان ز لک کسب حیوان زاده
 زندگانی تو میدی جان زاه
 تم الکتاب بعون الله
 ادهاب وصل الله
 میدنا محمد و علی
 آله و سلمه
 ۴۴

Mala Ismail Ef. (Ssi. ktp.) 419
 A (125b - 126a)

بوی قوش زنا غنکه و کده دکنه بکنم شکر در
 تشبیه نازدن غرض زنا قشده توفیق بدو کنه تشبیه
 خود کجا کجا ایست کی در ایما استغاده اولوک انجا
 بوی زنده در زنده زینک زنده کجا
 زنده در بی معنی سنده در تکیم غمخیا اولاد بوی زنده
 ظاهر در بیست در بیای اول چو من سز اولکند شوم
 و در دست غمخیا بوی کزنده شوم زنا کجا بوی زنده
 مکیده تا چونکه زیاد بوی شوم زنده شوم زنده کجا
 موده در ک معانی اول در تکیم واقع در بوی عیب بیست
 چون موده شوم خا کضای کله سزایده و احوال
 عبرت مژدم سزایده خا اوتر من سزایده اغشنه
 کزنده در کای الیکم خشت بوی سزایده زنده کجا
 در کجا کجا کجا الیکم عزیز ده حیا دیورا خوند اولاد
 یا نای بیست در کاف زیاد اولاد و غند کجا
 نای خوند غمخیا غیر مملوظه در هر اتر کجا خوند اولاد
 ها اولاد ایست داخل اولی قنیه بوی کاف زیاد
 اولاد مثلاً زنده کجا بوی زنده کجا خوند اولاد
 در کجا کجا ایستک تو اعد مملوظه در کجا کجا در کجا
 در کجا کجا ایستک تن معنی سنده در تکیم غمخیا کجا

قاطع فصاحت ووران وبلغتای زمان اولتد ر شعری
 محمد که عرض اولدو جهاندن : وجودی جوهر عالم عرضی
 بو موجودان مقصود ناک : اورد بالذات وافی بالعرض
 چون یاری باری هموزله زبان درین کدریب و بندن بر
 و جناب اهلنک لختیا راند کوری صیحج وضع لبس لیلوک
 بوید ره تورساله در کین کلاه و شیرین مغاله : ترتیب قلم
 اشجار اشغارد : اولان ازها راسراری اظهار له اول انک
 روشنی بیانک کلشن برصفا سنک تماشا سنه ابنا بی سار
 توغیب تلده متنفا به تغزلک حقیقتلاره متعلق د فیکه لری
 مشغل اولدغندن اوتری آدی قایل کتقابق میرم : بکن
 صفی افزای صفا ای صفت زای حضرت ابراهیم باشای که صاحب
 دیوان سلیمان زماندن مخففه انک لایق کورد مر بیست
 بای بیخوش سلیمان برن : عیب است و لیکن جز است از مور
 سخن گفتار سخن حرف سینک فخر سی حرف خاند
 صفه سینک مستعملده : منتکه بو بدیدن ظاهر در پی
 فایحه و فکر و ختم سخن : حد خدایت بر خسته کون
 حرف سینک صفه بی و حرف خاندک فخره سینک ده بیست
 تنک بو بدیدن ظاهر در بیست : بسا جای ناکه انداز ای سخن
 کونک بو بی و بدی با فک : معنای سوزد که کسانه بی

سراسر قیاس خدای نی یازوی هم تیره که کز اربیع
 الا تا ریباند ازها در کین : معانی اظهار الیدی : تا خیار
 وجود برود انسانی اوزرین هزار دستا خوش الحان از با
 شیرین گفتار الیدی : دریای کین معانی ر استیقای
 معانی : ظروف حروف وافی صغدی : آسبای کردان
 کیه تحریک اولان آسبای سبکین لریند حروف قافی کافین
 فلذی : بر نقطه ده صد هزار نکته لطیفه مندج اولدی
 و بر مکده : بی خد و شمار د فیکه : انیکه مندج اولدی
 و رود در وحده و عذ ناصب لوی کز انک ختوی
 محکم و داک دار السلام روضه سنه صیحج و شام و اصل
 اولسون که شمشیر ان زبان بلاغت نشانه عالمه فضا حد
 خندان کیر و زمان بیان صاحب قرآن اولمشده و صلا
 صلوات فی کرا ن اول و آغوش ان خوالی اولدغنه متوالی
 علی تقاب الا یامه و اللیالی خواصل کیتغ زبان معجز نشانی

ها اوله که با است اخل ارجح قسبه بر کاف زیاد، اید نرسد
 شاد مرقه کی بر مرقه کی بن کوزانند کی در لسان نارسا تک تو
 مطهر، سندن دره زنگ کانی در لک در میان شمع معناسی ر
 نغمه غریبیا مک بور با عینند، ظاهر در باقی می نوش که عمر
 جاودانی نیست، خود ماصلا از در جوانی نیست، حکام
 کل باه و باران سیرت، خوش باش می که زنگ کانی نیست
 زنگ کانی کی کاف و با جان زنگ کانی کاف و با د رالف و نون
 اولی در سالقه اجون نیست ده، بو قاعده لسان عرب
 قاعده لوز در لسان نارسی ده، اعتبار اولیند زنگ
 اول ساله نیر اولیند دره در لک در کی گشع
 اولوب اگر اختصا صحتی اولدغند نارتی
 اول با لقه بوند و اعتبار اولد اولوب
 یکی مناد ز بقیره فرقه در حاصل
 اولدی اول فرقه بوبیتد
 ظاهر در بیت کرجان
 زنگ کیت حیوانزا
 زنگ کاف تو
 سیدی جانزا

است برود، در دهفت شد کندی، کوفتد هر یک سر وار
 جای سرور عتک که او خنطوری در لسان نارسی، مدنی شاع
 در نغمه سا قلمبان اولند، در تخریب چنان در جمیع محلی است
 حقیقی می زنجی قوش در ناری زنگ چکل ای چکلک فرقی با
 ذکر اولیند در خنطیک کج دره نغمه بوبیتد ظاهر در
 جو روز سر اولیند خنطیک بود همان کفت در شن بیان بود
 استکان کی خنطیک ده استمالی استعاره طریقیه در وقت اولین
 هیبت در برقی قوش و باغنه، مدوت دره که تشبیه اشک در
 تشبیه نانی در غمز رناق شد تی بر غده تشبیه در خنطیک
 خا رفت کی در اما استعاره اندک بر خنطیک در زنگ کی
 زنگ کانی زنگ دری در نغمه غریبیا مک بور با عینند ظاهر
 در باقی در باقی جلوی من سر لکین شوم و ز دست غش
 زنج کوزن شود، زنها که کله خنطیک می کید، تا جو ک زیاد
 شور زنگ شود زنگ ننگ متالی مره دره که معناسی اولد نغمه
 بور با عیند ظاهر در باقی جوف مره شوم خاک مرگ سار
 اول اوله، عبرت مره سار زنگ خالتی بن باه و آغشته کید
 زنگ کلبه خنطیک سار زنگ کانی و لک که در لسان عربین
 که حیات در لوزنگ کی با رنبت در کاف زیاد اولدغند
 سبی زنگ خنطیک غیها، غیر طریقه در هر سار ک خنطیک در اول

Reisül-Küttap Mubafaf. (S. 1. K. 1p.) 794

B (112b - 113a)

استالا و لغور عرضده اطلاع همسروز صبح
 زکله دلاست ایند لفتلرک حالیه بریکو سنک و ننده
 ده خطا انشد بریزه که بیان ساجندن خاطر ولدی
 اخونده ده خطا انشور در برابله دیزه بفرق ناشی
 در بزرگ ای دیروز در بزرگ ای دیزه در کجکله دک
 هانک زیادیه فی اناده ایبر ککلا شو در اساتیه ارقی
 اطلاع بوبیت دن ظاهر بر بیت جبر بر بزرگ کتی
 سوار بلور بزرگ ادهیبتی کوهار ابر فی اول صناد
 عبارت ده که سان ترکی ده ده آکه ابرق در لر
 اما تونک بوشک الفی مدلوله تلفظ ایصاله
 مدود دکله بر لک ده اته اطلاع بافتار الوصی

372
 NISTAN
 KUSUM BAZAR
 NISTAN
 KUSUM BAZAR

بیت (فدا را ستر دیزه سدوی که باش طش
 وطنخان بود و سچی بونک دتی انه ریزه بزرگ
 اطلاع فی بزرگ اعتبار به در سان ناری ده دیزه
 بزرگ دن عبارت ده که ترکی دده او نند یا نری
 تعبیر ابر بزرگ اسب دیزه در بزرگ با نرات
 ندقی هانک اختصاصیه ایچون در بینه دک
 ریزه کی سید کی هاکیمان ناری داید انکله ده
 اولی هانک برفاج منقاری و ادرینه که بریک کجکله
 بوسالده بیان اولونه که کله با نرات
 معانی دن بریمد کو رسیده در بزرگ معانی با نرات
 اولدو عی اعتبارله قاره با نرات نه شید بزرگ در لر
 تاره اولی بزرگ در بزرگ دیزه با نرات
 اطلاع اولی با نرات دیزه که بوبیت دن ظاهر
 است (فی در سحر و اسب شید بزرگ تیغ نیار کجکله
 ساره که تیغ بزرگ صحنه کجکله و نری
 که دیزه بزرگ تقسیمند انشور ما لری بزرگ که اده
 غیرت اوله بی بی بوزر ق اوله توزر کجکله نرات صند

Ancazade Huseyin Paşa (SGL Ktp.) 372
 C (1256-1268)

DEKĀYIKU'L-ĤAKĀYIK

1b Sipās-ı bî-kıyās Ĥudā-yı bî-hemtāyā ki gūlzār-ı bedī' u 'l-āsār beyānda ezhār-ı rengīn-i me'ānī izhār eyledi. Şāh-sār-ı vücūd-ı pur-cūd-ı insānī üzerinde hezār destān-ı hoş-elhān-ı zebānı şīrīn-goftār eyledi. Deryā-yı bî-kerān-ı
5 mebnāniden istifā-yı me'ānīde zurūf-i ĥurūfī vāfī kıldı. Āsiyā-yı gerdān gibi mütēharrik olan eşyāyı teskīn emrinde ĥarf-i kâfī kâfī kıldı. Bir noĥtada şad hezār nükte-i laţīfe mūnderic oldı ve bir medde bî-ĥad u bî-şumār daĥıka-i enīka mūndemic oldı. Vurūd-i durūd-i bî-ĥad u 'ad nāşīb-ı livā-yı kerāmet-iĥtivā-yı maĥām-ı Maĥmūd'uñ dāru's-selām ravzasına şubĥ u şām vāşıl olsun ki
10 şimşīr-i bürrān-ı zebān-ı belāgat-nişānī ile 'ālem-i feşāhatda cihāngīr ve zamān-ı beyānda şāhib-kırān olmuşdur. Şılāt-ı şalāt-ı bî-kerān ol vālī-i ālišān-ı ĥavālī-i belāgata mütewālī 'alā te'ākubi'l-eyyāmi ve'l-leyālī mütewāşıl olsun ki tūĥ-i zebān-ı beyān-ı mu'ciz-nişānı kāt'ı-ı fuşāĥā-yı devrān ve büleġā-yı zamān olmuşdur. Rubā'ı:

15 Muĥammed kim ġarāz oldur cihāndan
Vücūdi cevher u 'ālem 'arāzdur
Bu mevcūdātđan maĥşūd-i bārī
O'dur bī'z-zāt bākī bi'l-'arāzdur

Neşr: Çün yārī-i bārī-i bî-çünla zebān-ı Derīde ki reyb u 'aybden berīdür ve
20 cinān ehlinüñ iĥtiyār itdükleri faşīĥ ve şāĥīĥ elsinenüñ 2a biridür. Bu risāle-i rengīn-külāle ve şīrīn maĥāleyi tertīb kıldum. Eşcār-ı eş'ārda olan ezhār-ı esrārī izhār ile ol lisān-ı rüşen beyānuñ ġülşen-i pur-şafāsınuñ temāşāsına ebnā-yı zamānı terġīb kıldum. Mütēşābih lūġatlerüñ ĥaĥıĥatlerine mütē'allıĥ daĥıĥekeleri müştemil oldıġından ötüri adımı Dekāyīku'l-Ĥakāyīk urdum. Meclis-i şafā-
25 ezfāy-ı āşaf-rāy-ı Ĥazret-i İbrāhīm Pāşā'ya ki sāhib-dīvān-ı Süleymān-ı zamāndur, tuĥfe itmeġe lāyık ġördüm. Beyt:

عیب است و لیکن هنر است از موری   پای ملخی پیش سلیمان بردن
Seĥun ĥarf-i sīn'üñ fetĥası ve ĥarf-i ĥā'nuñ zammesiyile
mūsta'meldür. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

حمد خدايست و بر و ختم کن   فاتحهء فکرت و ختم سخن
30 Ĥarf-i sīn'üñ zammesiyile ve ĥarf-i ĥā'nuñ fetĥasıyla da mūsta'meldür. Nitekim bu beytden vāĥi' dūr. Beyt:

بکن نیکویی و به دریا فکن   بسا جایها گفته اند این سخن
Ma'nāsı sözdür ki lisān-ı 'Arabīde aña kelām dīrler. Lafziye ve nefsiye kelām nice şāmīl ise. Nitekim bu beyt aña delālet ider. Beyt:

ان الكلام لفي الفؤاد وانما جعل اللسان على الفؤاد دليلا

Sehun dağı ve söz dağı öyle şāmıldür. Her birisine itlāk 2b olunur. Melfüz olan kelāmā sehun didükleri bu beytden zāhirdür. Beyt:

سخن آخر به دهن میگنرد موذی را سخنش تلخ نخواهی دهنش شیرین کن

5 Kelām-ı nefsinüñ menba‘ı fuād oldıgına ki lisān-ı Türkide aña göñül dirler. Bu beytlerde işāret vardır. Rubā‘ı:

Gevher-i kân-ı kun fe-kân sözdür

Bu kelāmı işid kalan sözdür

Baħr-ı kudretdür Ādemī anda

10 Şadef olmış durur göñül sözdür

Söze henüz dağı telaffuz olunmadın suhen itlāk olındığı H‘āce Hāfiz‘uñ bu beytinden zāhirdür. Beyt:

زبان کلک تو حافظ چه شکر آن گوید که گفتهء سخنتم میرد دست بدست

15 Gofte-i suheneş‘üñ ma‘nāsı ki sözünüñ söylenmişime dimekdür. Delālet ider ki henüz söylenmemişüne de söz itlāk olınurmuş. Söylendikten soñra söze suhen-i gofte dirler. Dağı söylenmedin suhen-i nā-gofte dirler. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

بسی گفته اند این مثل در جهان سخن گفته سیم است و نا گفته زر

Bu beytiñ evvelı budur. Beyt:

20 به گفتار بسیار کم کن شتاب که خاموش بردن به از درد سر

Gofte ve nā-gofte sözüñ şıfatıdır. Ammā suhen-gofte ve suhen-nā-gofte mütekellim şıfatıdır. Nitekim Hāzret-i 3a Şeyh Sa‘dī‘nün bu beytinden zāhirdür. Beyt:

تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش هفته باشد

25 Ne-gofte‘nün aşlı nā-goftedür. Nā‘dan elif ħazf olınmışdur taħfifen. Elif‘ün ħazfi lisān-ı Fāriside şāyi‘dür. Nitekim mevāzi‘-ı müte‘addidde mişālleri gelse gerekdür inşā-e‘l-lāh te‘ālā. Gofār‘uñ ma‘nāsı sözi düzmekdür, inci düzer gibi, ‘Arablar aña nazm-ı kelām dirler. Nitekim Firdevsī‘nün bu beytinden zāhirdür. Beyt:

30 به عبری زبان تیز بگشاده ای به گفتار داد سخن داده ای

35 Gofār kāf-ı ‘acemīnün zammesiyledür. Kāf-ı ‘arabīnün fetħasıyla olıcağ ma‘nāsı sırtlān didükleri cānavardur. Gofār lafzı, reftār ve didār gibi terkib-i ħafı olan elfāz-ı mürekkebedendür. Mezķūr lafızlaruñ birer cüzleri ārdur, ma‘nāsı götüricidür. İsm-i fā‘ildür āverden‘den. Aşlı ārendedür terħim olınmışdur. Terħim ki āħır-ı kelimeden ba‘zı ħurūfuñ ħazfidür. Lisān-ı Fāriside şāyi‘dür. Mevāzi‘-ı keşirede emşilesine ittilā‘ ħāşıl olınsa gerekdür bi-izni‘l-lāh

- te'ālā. Goftār'uñ ma'nā-yı tekībisi söz götüricidir. Nazm-ı kelāma sözi götürmege bā' iş olduğundan ötüri goftār didiler, bā' iş-i fi' le fā' il ismüñ isti' āre iderler. Her dilde şāyi' dür. Tertīb-i terkīb muḳtezāsı 'ibāret-i ār ki muzāfdur goft üzerine ki **3b** muzāfun ileyhdür muḳaddem olmaḳ gerek idi. Ammā lafz-ı mezkūr ma'nā-yı āmm-ı terkībiden ma'nā-yı hāşş-ı 'alemiye naḳl olıcaḳ ḳā' ide-i terkīb taḡyir ve muzāfun te'hür olındı. Bu taḡyir naḳl-i mezkūruñ cümle 'alāyimündendür. Bir dürlü 'alāmeti daḡı vardur yeri geldükde tenbīh olınsa gerekdür bi-izni'l-lāh. 'Alāmet-i mezbūra lisān-ı Fāriside olan esāmī-i mürekkebe de şāyi' dür. Meşelā, şāhan-şāh, merdān-şāh, İnan-şāh, Şirvān-şāh dirler. Aşilları şāh-ı şāhān, şāh-ı merdān, şāh-ı Şirvān'dur. 'Alem olmaḡla taḳdīm ve te'hür olınuḡ muḳtezā-i ma'nā-yı terkībisi taḡyir olınmışdur. Kelām-ı ḡayr-ı manzūma ki lisān-ı Türkide aña gelecı dirler. Mecāzen goftār itlāḳ olınuḡ. Nitekim Firdevsī'nüñ bu beytinden zāhirdür. Beyt:

دل از تیرگیها بدین آب شوی   به گفتار پیغمبرت راه جوی

- 15 Bu beytde de ol ma'nāyadur. Beyt:

عصمت مکن اندیشه ز گفتار رقیبان   آوازسکان کم نکند رزق گذارا

- 20 ma'nā-yı mezkūra itlāḳ olınuḡı bu beytden zāhirdür. Beyt: **4a**

مگر کان گفت دانایان نه برحاست   که دل را دل بود آینهء راست

Lisān-ı Türkideki dime ma'nāsına isti' māl olınuḡ. Meşelā dime, işitme deyecek yerde goft ve şunūd dir. Nitekim vāḳi' dür. Beyt:

به ظاهر با همه گفت و شنوداشت   ولی دل جای دیگر در گرو داشت

- 25 Goft fi' l-i māzī ma'nāsına da gelür. Nitekim bu beytde vāḳi' dür. Beyt:

چه خوش گفت آنکه سنگ از همتش بود   که همت هست مقناطیس مقصود

- 30 lāzım degüldür, güyende dirler. Bülbülü ānuñla tavşif iderler. Nitekim bu beytde vāḳi' dür. Beyt:

اول اردمشت ماه جلالی   بلبل گوینده بر منابر قضبان

- 35 bu beytde vāḳi' dür. Beyt:

بعشق آن گو ز گفت و گوی ترسد   چو میخواری بود کز بوی ترسد

Takṭī'-i şavt tekellümde bulunduđı i'tibārla mütekellime suhengüy dirler. Nitekim bu betde vāḳi' dūr. Beyt:

سخن گوی و بربط 4b زن و خوش سرود چوآب روان دست ایشان برود

- 5 Güy ism-i fā'ıldür güyende'den terḥīm olunmuşdur. Güy şīga-i müştarekedür, emir ma' nāsma da gelür. Söyle deyecek yerde be-güy dirler. Nitekim bu beytde vāḳi' dūr. Beyt:

صبا به لطف بگو آن غزال رعنارا که سر به کوه و بیابان تو داده ای مارا

- 10 Be-gü'nüñ aşlı be-güydür. Āḫırından yā'sı ḥazf olunmuşdur. Elif gibi yā'nun da ḥazfī ḥuşūşen āḫır-ı kelimedden lisān-ı Fāriside şāyi' dūr. Meşelā, rūhefzā ve semensā dirler . Aşlı rüh-efzāy ve semen-sāy'dur. Bedḥū ve turşrū dirler. Aşlı bedḥūy, turşrūy'dur. Goften'den ne fā'il-i müştak olur ne emir. İki de güyiden'den müştakdur. Ol i'tibārla ki sābıkan beyān olındı. Cust ve cüy da, şust ve şüy da goft ve güy gibidür. Custen'den ve şusten'den ne fā'il gelür ne emir. İki de cüyiden'den ve şüyiden'den gelür. Bu da bir nev' tevassu'dur ki
- 15 lisān-ı Fārisiye maḥşūşdur, lisān-ı 'Arabide yoğdur. Custen ile cüyiden'üñ ma'naları birbirine qarībdür, birinüñ ma'nası istemekdür, birinüñ ma'nası irtemekdür. Ol sebebden andan aḥz olunacağı bundan aḥz iderler, şusten ile şüyiden'üñ daḫı ma'naları birbirine qarībdür. Birinüñ ma'nası yūmađdur, birinüñ ma'nası arıtmağdur. Ol sebebden mezkūr tevassu'ı 5a bunda da iderler.
- 20 Ol vaḳtin ki lafz-ı güy müştakḳātdan ola ma'naları oldur ki beyān olındı. Şol vaḳtin ki ism-i cāmid ola ma'nası tobdur. Nitekim bu beytde vāḳi' dūr. Beyt:

فسحت میدان ارادت بیار تا بزند مرد سخن گوی گوی

- İsm-i cāmid şol lafza dirler ki münāsebet-i ma'nevīye ḥasebiyle lafz-ı āḫer'den me'hüz olmaya. Zikrolınan ma'nalar kāf-ı 'acemī ile olan güy'uñdur. Nitekim
- 25 sābıkan tenbīh olınupdur. Kāf-ı 'arabī ile olan güy'uñ ma'nası soḳađdur. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

به گویش سلسبیل آبی سبیل است برویش چرخ یک نقطه زینل است

- İki şaf olub ṭuran leşkerüñ arasında olan ma'rekegāha da teşbīhen güy dirler isti'āre tarīḳiyle itlāk olunur. Nitekim bu beytde vāḳi' dūr. Beyt:

- 30 نباید چون سپر بودن درین گوی که پیش از زخم پرچین کرددش روی
- Bu 'İbāretlerüñ birisi maḳām-ı suāldde ve birisi de maḳām-ı cevābda isti'māl olunur. Ma'naları hemān sābıkan beyān olunan ma'nādur. Birisinde elifüñ ziyāde cevābı suālden fark içündür. Ammā gālib budur ki cevāba daḫil olunur. Nitekim Ḥ'āce Ḥāfız'uñ bu gazelinde ki maṭla'ı budur,
- 35 zāhirdür. Beyt:

گفتم که خطا کردی و تدبیر نه این بود گفتم چه توان کرد که تقدیر چنین بود

5b Bu gazelinde de öyledür. Beyt:

گفتم کیم دهان ولبت کامران کنند   گفتا بچشم هر چه تو گویی چنان کنند

Bu gazelinde dağı öyledür. Beyt:

گفتم غم تو دارم گفتا غمت سرآید   گفتم که ماه من شو گفتا اگر برآید

- 5 Eger kolay gelürse deyecek yerde 'acem eger berāyed dir. Hāzret-i Şeyh Sa' dī'nūñ bu beytlerinde de elif cevāba girmişdür. K11'a:

بدو گفتم که مسکی یا عبیری   که از بوی دلاویز تو مستم
بگفتا من گل ناچیز بودم   ولیکن مدتی با گل نشستم

Gāh olur ol elif suāle de dağıl olur. Nitekim Hüsrev'üñ bu beytinden zāhirdür.

- 10 Beyt:

بگفتا بر تو اندازد کهی نور   بگفت آری ولیکن چون مه از دور

Güyā-yı evvel mürekkebdür, büyā gibi. Bir cüz'î güy'dur ki

ma'nāsı sâbıқан beyān olındı. Bir cüz'î de elif-i mübālagadır. Büyā'nuñ da bir cüz'î büydür koқu ma'nāsına. Bir cüz'î de elif-i mübālagadır. Güyā-yı evvelüñ

- 15 ma'nāsı söyleñendür. Nitekim bīnā'nuñ ma'nāsı göregendür, şinevā'nuñ ma'nāsı işitegendür. Bu şīga lisān-ı Fāriside mübālağa şīgasıdır. Büyā'da, cüyā'da, püyā'da ve bunlaruñ emşālī terkīblerde mübālağa ma'nāsı vardır, āhır-ı kelimedede elif ol sīgānuñ 'alāmetidür. Zībā'da ve şekībā'da ve revā'da olan elif de ol elifdür. Mefhūmlaruñda ma'nā-yı mübālağa *ba* mu' teberdür. Gāh olur elifden
- 20 soñra nūn da ziyāde iderler. Revān'daki, ḥandān'daki, giryān'daki, bārān'daki, rīzān'daki, ḥīzān'daki, üftān'daki gibi bunlaruñ ma'nālarında mübālağa vardır. Güyā-yı şānīnuñ medlūli şol ma'nādur ki lisān-ı Tūrīkide andan diyeydik 'ibāretiyle ta'bır iderler. Güyā'nuñ iki ma'nāsı bile bu beytden zāhirdür. Beyt:

Ḡonca ve gül k'açılır ḥadd u dehanıñdur senüñ

- 25 Būlbül-i güyā ki var güyā zebanıñdur senüñ

Ma'nā-yı şānī içün olan güyā da gāh olur bir ya dağı ziyāde dağı iderler, güyīya dirler. Nitekim Hüsrev'üñ bu beytinde vāқи' olmışdur. Beyt:

بسا تن بیش شه اندر گل آمیخت   حریفش گویا مهره فرو ریخت

Gāh olur güyā'nun elif'ini yā'ya tebdīl idüp güyā yerinde güyī dirler. Nitekim

- 30 Hüsrev'üñ bu beytinde vāқи' dūr. Beyt:

همارین نرگش در فتنه جویی   میان خواب و بیداریست گویی

Bu tebdīl lisān-ı Fāriside şāyi' dūr. Meşelā, besā da dirler besī de dirler. Nitekim bu beytlerde vāқи' dūr. Beyt:

ای بسا اسب تیز رو که بماند   بس خرلنک جان بمترل برد

- 35 Dīger:

برآنچه میگردد دل منه که دجله بسی   پس از خلیفه بخواهد گذشت در بغداد

پاسخ ، پیام ، Peyām bā-yı 'acemī ile şol haberdür ki bir kimesneden āhere naql olunur. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt: *6b*

ای باد اگر به گلشن احباب بگنری زهار عرضه ده بر جانان پیام ما
Zinhār burada te'kīd içün gelmişdür. Aşıl ma'nāsı şāqın dimekdür. Nitekim bu
5 beytde vāki'dür. Beyt:

زهار از قرین بد زهار وقنا ربنا عذاب النار
Ammā vaşiyet ve sipāriş maḥallinde te'kīd içün isti'māl olunur. Peyāmbir iki kimesnenüñ arasında vāsıta olub haber ileten kimsedür. Enbiyāyā 'aleyhimü's-selām peyāmbir dedükleri ümmetlerine haber iletdükleri i'tibārladur. Haq
10 Te'ālā Hāzret'inden bi'z-zāt yā Cebrāil 'aleyhi's-selām vāsıtasıyla. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

پیامبر ز حیریل چون بشنوید بیارید بیچاره بر شنبلید
Peyāmbir elfāz-ı mürekkebedendür. Bir cüz'i peyām'dur ki ma'nāsı beyān olındı, bir cüz'i de ber'dür iletüci ma'nāsına, ism-i fā'ildür burden'den, aşıl
15 burende'dür, terḥīm olınmışdur. Burden'de ba mazmūm idi. Kıyās muḳtezāsı oyidi ki berde'de bā mazmūm olaydı. Fetḥaya tebdilüñ vechi def-'i iştibāhdur. Buriden'den müştak olan bur ki kesici ma'nāsınadur, bā'nūñ zammesiyledür. Berden'den müştak olan burde de bā mazmūm olsa aralarında iştibāh olurdu. Ber lügat-i müştereke, nice ma'nāsı daḥı vardur, yerinde beyān olınsa gerekdür inşā-
20 e'l-lāh te'ālā. Peyām'üñ aşıl 7a peygām'dur, ḡayn'ı ḥazf olınmışdur, haberciye peygām-ber dirler. Gāh olur elif'in ḥazf idüp, peygamber dirler ve peyāmbir'üñ daḥı elif'ini ḥazfiderler peyember dirler, peygamber de peyember de bir ma'nāyadur. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

بدانست کان روح پیغمبراست که بهتر پیمبر بدان اندر است
25 Pāsuḥ bā-yı 'acemī ile cevābdur. 'Acem cevāb işit deyecek yerde pāsuḥ şinev dir. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

پیامت شنیدم تو پاسخ شنو یکا یک بگو و بزودی برو
Cevāb vir deyecek yerde pāsuḥ diḥ dirler. Nitekim bu beytden añlanur. Beyt:

سخن پرسمت گر تو پاسخ دهی شوم شاد اگر رای فرخ هی
30 Suḥen'den bu beytde murād pur-semet qarīnesiyle haberdür. Huşuş-i haber'üñ suḥen lafzından irādesi be-tarīki'l-mecāzdur.

Pārsi'nūñ ma'nāsı Pārs'a mensüb dimekdür , āhırında olan yā yā-i nisbetdür. Rūmī'deki gibi. Pārs bir diyāruñ ismidür ki Şirāz didükleri şehir ānuñ dāru'l-mülkidür. Nitekim Şeyḥ Sa'di-yi Şirāzi'nūñ bu
35 beytinden añlanur. Beyt:

اقلیم پارس را غم از آسیب دهر نیست تا بر سرش بود چو توای سایه خدا

Mezkûr Şeyh'un mülk-i Süleymân'dan ki Gülistân'da vâki' olupdur vâriş-i mülk-i Süleymân diyu pâdişâh-ı Şirâz'ı medh 7b itdügi yerde murâdı iqlim-i Pârsdur. Nitekim Hâkânî'nüñ bu beytlerinden ki H'ârezmşâh Hôrâsân'ı ve 'Irâk'ı ve Pârs'ı aldıgı vaktin dimişdür, zâhirdür. Beyt:

- 5 شکر که خوارزم شاه تخت صفاهان گرفت ملک عراقین را همچو خراسان گرفت
ماهجهء توغ قلعهء گردون گشود مورچهء تیغ او ملک سلیمان گرفت

Fârs pârs'üñ mu'arrebidür. Bâ-i 'acemîniñ fâ'ya tebdili 'alâmet-i ta'ribdür. Ta'rib'üñ ma'nâsı 'acemî lafzı 'arabiye döndürmekdür. Ma'nâsından naql itmedin ol iqlime nisbet olunan dile 'Acem zebân-ı Pârsî dir. 'Arab lisân-ı Fârisî 10 dir. Ol dilüñ faşihuna Derî dirler. Nitekim Hayr'ul-Beşer'den şall'el-lâh-u 'alehyh-i ve sellem menkûl olan haber-i maqbûl'dan aflanur. Hâfiz'ud-dîn en-Nesefî Kâfî adlu kitâbında Ebû Sa'id Berda'i'den naql itdügi üzere ol hadîşüñ 'İbâret i budur:

لسان اهل الجنة العربية والفارسية الدرية.

- 15 Fârisîniñ Derîsi Tâzîniñ ki 'Arabîniñ faşihidür. Muqâbelesinde zîkr olınur. Nitekim Şerefü'd-dîn Yezdî'niñ bu beytinde ki buse mu'ammâsında dimişdür, vâki' olupdur. Beyt:

- 20 زلعل یارخواهم ضد شرقی به تازی و دری و قلب و تصحیف
Tâzî 'Arabîniñ bedevîsidür. Bedevî ata esb-i tâzî dirler. Nitekim bu beytde vâki' olupdur. Beyt:

اسب تازی اگر ضعیف بود همچنان از طویلهء 8a خربه

Der iqlim-i Pârs'da bir nâhiye-i maşşûşânüñ adıdır ki kebk-i Derî ve lisân-ı Derî aña nisbet olınur. Derîniñ bâbında bir aşl-ı haber dağı vardır, şol risâlede ki lisân-ı Derîniñ meziyyeti lisân-ı 'Arabîden gayrı elsinenüñ üzerine fazîleti 25 tafşilinde tertîb olınmışdur. Mufaşşal zîkr olınupdur. Ma'lûm ola. Pehlevîniñ ma'nâsı Pehlev'e mensûb dimekdür. Bunuñ dağı âhırındağı yâ yâ-i nisbetdür. Pehlev bir şehirdür. Nitekim bu beytlerden zâhirdür. Beyt:

- 30 همی بود تا یک زمان شهریار زهللو برون شد زهر شکار
بدان کوهسر خویش کیخسرواست که یک موی او بهتر از هللو است

Kühser'üñ aşlı kûhsâr'dur. Elifi hâzif olınup kühser qalmışdur. Pây'un elifi hâzif olınup pey qaldığı gibi. Nitekim bu rubâ'iden zâhirdür. Rubâ'î:

- 35 شدم با مور خطش کرم و گفتم چرا پی برمه وبر خورمی هادی
سلیمان نیست مورا یوسف است او چرا بر خاتم او سرمی هادی

Pehlevî de Fârisî ve Derî gibi bir dürlü dildür. Nitekim bu beytde vâki' dür. 35 Beyt:

بدانسته چینی و هم هللوی پیاموخته کزی و جادویی

maḥşûş irâde olunmuş degüldür. Kelâm-ı mezkûrun şerhinde:

ای بلسان کان فی فیہ

diyen kimesne ḥaṭâ-yı fâḥiṣ itmişdür. Zîrâ ol taḳdîrce ‘ibâret-i be-zebânî ki dâşt lağv olduğın bilmemişdür. ‘İbâret -i lisânda da isti‘âre-i mezkûra şâyi‘dür.

5 Nitekim sâbıḳan rivâyet olınan ḥadîş-i Nebevî‘de vâki‘ olmuşdur ki budur:

لسان اهل الجنة العربية والفارسية الدرية.

Lisânu ehlü'l-cennet‘den murâd cennet ehlinüñ isti‘mâl itdükleri luğatdur, dil lafzında da isti‘âre vardır. Meşelâ, ‘acemî olan kimesneye dil bilmez dirler, dili luğat ma‘nâsına isti‘âre iderler.

10 بیاده از اتم فرستاد طوس که بیانی بیفتاد از ستور : اسب ، ستور Esb ḥuşûşiyle atıñ ismidür. Nitekim bu beytten zâhirdür.

Beyt:

بیاده از اتم فرستاد طوس که بیانی بیفتاد از ستور

Sütür muṭlaḳan biniddür. At olsun ḳâtır olsun eşek olsun. Ḥazret-i Şeyḫ Sa‘dî‘nün bu ḳıṭ‘asında. Ḳıṭ‘a:

15 آن شنیدستی که وقتی تاجری در بیابانی بیفتاد از ستور
گفت چشمم تنگ دنیا دار را یا قناعت پر کند یا خاک گور

Vâki‘ olan sütür iṭlâḳı üzerinedür. Ḥuşûşiyle at ya ḳâtır murâd olunduğı zâhir degüldür. Tamâm-ı kelâmuñ ol ta‘yîne tevḳîfi yoḳdur. 10a Sütür lafzınıñ deveye iṭlâḳında bir ḳayd mu‘teberdür. Ḥâfızü‘d-dîn el-Kerderî Fetâvâ‘sında

20 beyân itmişdür bu ‘ibâretle:

لفظ ستور لا يتناول الابل الا اذا كان في موضع يُركب الابل هناك. انتها.

‘Acem yemîninde sütür lafzın añsa ḥüküm nedür? Ānuñ tafşîlini beyân şadedinde irâd olunmuşdur. Kelâm-ı mezkûr, mezbûr lafzün ‘arabî olmasın iḳtizâ eylemez. Bilinmeyen çâr-pâya sütür iṭlâḳ olunmazdur. Bahru‘l-Ġarâyb sâhibi ki

25 sütür ṭavardur, ism-i ‘âm‘dur cem‘i dört ayakluya iṭlâḳ olunur dimişdür, işâbet itmemişdür. İki atlu kimesne ki yola gide birini binüb birini yede duesbe dirler.

İsm-i mürekkebdür, âhırındağı hâ ma‘nâ-yı ‘âmm-ı terkîbiden ma‘nâ-yı ḥaşş-ı ‘alemiye naḳl içündür. Çârçûpe‘deki hâ gibi her dört ağaca çârçûp iṭlâḳ olunur.

30 Ammâ çârçûp‘e maḥşûşdur. Lisân-ı Türkîde çerçeve didüklerine andan ğayrıya iṭlâḳ olunmaz. Duesbe daḫı öyledür. Her iki ata duesb dinür. Ammâ duesbe

dinmezdir, ol vaḳtın duesbe dinür ki ikisi bir kişiniñ ola. Ol kimse ânları vaz‘-ı mezkûr üzerine isti‘mâl eyleye. Diyâr-ı ‘acemde ulaḳlarda ‘âdet olmağın

duesbe ulaḳda a‘lâm-ı ğâlibeden olmuşdur, ḳâide-i mezkûra bu risâlede 10b mükerrer zikr olunup emşile-i müte‘addidesi beyân olınsa gerekdür bi-izni‘l-lâh

35 te‘âlâ. Ol ḳâ‘ide üzerine olıcaḳ duesbe ma‘nâ-yı mezkûrda vaz‘-ı aşlı ḥasebiyle olmaz, mecâz-ı mürsel ṭarîḳiyle isti‘mâl olunmuş olur. Ammâ âhırında olan hâ

ihtişâş için olıcak destedeki pâyedeki gibi lafz-ı mezkûr ma' nâ-yı haqîkat sinde müsta' mel olmuş olur, harf i hâ'nuñ âhır kelimedeki bu ma' nâya geldükde bu risâlede i' âde olunup niçe mişâller irâd olınsa gerekdür bi-izni'l-lâh. 'İbâret-i esb egerçi bā-yı ' arabî ile telaffuz olunur, ammâ aşılarda bā-yı ' acemî iledür. Nitekim sipeh'üñ aşlın beyânda zâhir olur, sipeh aşlında ispeh'dür, mürekkebdür, esble hā-yı ihtişâşdan ma' nâsı atludur.

قال حمزة بن الحسن رحمه الله: اصفهان اسم مشتق من الجند و ذلك ان لفظ اصفهان اذا رد الى اسمه بالفارسية كان اسياهان وهي جمع اسياه. اسم للجند وقال يافوت الحموي: ان الاصب بلغت الفرس هو الفرس و هان كأنه دليل الجمع فمعناه الفرسان والاصبهان الفارس.

- 10 Ma' nâ-yı aşb'ı ta'yînde işâbet itdi. Ammâ hân lafzını cümleten delil-i cem' şandı, anda galağ itdi. Edât-ı cem' elif ile nündür ve hâ emâre-i nisbet-i ihtişâşiydedür. Nitekim sâbıkan beyân olındı. Tafşil-i mezkûrdan bu tağşil olındı ki *11a* ispâh'üñ aşlı ispeh ola. Elif ziyâdesi te'kîd-i nisbet için ola. Ol maşlahat için elif ve nün getirürler. Nitekim bu risâlede beyân olınsa gerekdür bi-izni'l-lâh te'âlâ. Yalñuz elifüñ ziyâdesine kalıcağ ne tekellüf-i maqâm-ı te'kîdde ziyâde-i hurûf lisân-ı Fâriside şâyı'dür. Nitekim maqâmât-ı müte' addidede beyân olınsa gerekdür inşâ-e'l-lâh te'âlâ. Esb'üñ esâmisi ve elkâbı çokdur. Meşelâ, şide ve pür ve bâre ve nevend ve semend ve hînk ve cerme ve dize ve ebreş ve şebdiz dirler. Ammâ ata şide itlâğ olınuğı Firdevsî'nüñ bu beytinden
- 20 zâhirdür. Beyt:

نشست از بر شیدهء راه جوی   بتدیك كو درز بنهاد روی

Şide'nüñ aşlı şid'dür ki ma' nâsı güneşdür. Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

بدو گفت زانسو که تا بنده شید   برآید یکی پرده بینم سپید

- Âhırındağı hā-yı ihtişâşdan murâd münâsebet ve müşâbehettür ol ma' nâ için
- 25 mezkûr hā'yı isti' âre itmek lisân-ı Fâriside vardur. Nitekim bu risâlede beyânı gelse gerekdür bi-izni'l-lâh. Şide'nüñ ma' nâ-yı terkîbisi güneşe benzer at dimekdür. Ammâ ata pür itlâğı Firdevsî'nüñ bu beytinden zâhirdür. Beyt:

گرازان گرازان نه آگه ازین   که بیزن هاده است بر پور زین

- Pür luğat-ı müştarekedür. *11b* oğul ma' nâsına da gelür. Nitekim bu beytden
- 30 zâhirdür. Beyt:

وراهوش درزا ولسان بود   بدست هم پور دستان بود

Ammâ ata bâre didükleri Firdevsî'nüñ bu beytden zâhirdür. Beyt:

نشست از بر بارهء تند یاز   همی رفت با وی شی رزم ساز

Bârekî de dirler. Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

- 35 فرود آمد به یکسو بارکی بست   در اندیشه بر نظارگی بست

Ammâ ata nevend didükleri bu beytden zâhirdür. Beyt:

- زنعل نو ندان پولاد میخ زمین را زجنبشی بر افتاد بیخ
 Ata nevend itlâkı hareketinde sür'atı i'tibâriyledür. Nitekim Firdevsî'nüñ bu beytinden zâhirdür. Beyt:
- سمند نونلش همی راند نرم بر وبر همی آفرین خواند و کرم
 5 Ammâ ata semend itlâkı bu beytten zâhir oldı. Bunıñ itlâkı da bi-i'tibâru'l-vaşfdur. Beyt:
- نشست از بر اسب تازی سمند همی تاخت ترسان و بیم و گزند
 Kül renginde olan ata semend dirler. Muqaddimetü'l-Edeb sâhibi eyle tefsîr itmişdür. 'İbâreti budur:
- 10 سمند آنکه رنگ رماد دارد
 Lisân-ı 'Arabîde küle remâd dirler. 'Acemler hâkister dirler. Ammâ ata hînk itlâkı bu beytten zâhirdür. Beyt:
- بتارک زیولار سبزش کلاه فری خنک وبر گستوانش سیاه
 15 Bunuñ da ata itlâkı bi-i'tibâru'l-vaşfdur. Reng i'tibâriyledür. 12a Nitekim beyt-i mezkûrdan fehm olunur. Ma'nâsı aqdur. Atuñ gayrı aq nesneye de hînk itlâk olunur. Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:
- قوس قزح گشت کمان وار گوژ از دو طرف خنک پی و سرخ توژ
 Ammâ ata cerme itlâkı bu beytten zâhirdür . Beyt:
- نشست بر جرهمه سنگ رنگ پیوشید سهراب خفتان جنگ
 20 Bunuñ dağı ata itlâkı reng i'tibâriyledür. Nitekim beyt-i mezkûrdan añlanur. Baħru'l-Ġarâyb sâhibi cemre boz at dimişdür ve bu beytle istişhâd itmişdür. Beyt:
- بر انگیخت پس جرهمه کرم خیز در افکند در هندوان رستخیز
 Bu beytde ol didügi ma'nâya delâlet yokdur. Ta'yîn-i renge delâlet beyt-i
 25 sâbıqda vardur. Ammâ ata dîze itlâkı bu beytten zâhirdür. Beyt:
- بفرمود تا بر هادند زین بر آن دیزه پیلتن روز کین
 Qatıra da itlâk olunur. Nitekim bu beytten zâhirdür. Beyt:
- قطار استر دیزه صد وسی که بارش طشت و طشخان بود وتبسی
 30 Bunuñ dağı ata ve gayrı hayvâna itlâkı reng i'tibâriyledür. Lisân-ı Fârisîde dîze şol rengden 'ibâretdür ki Türkîde andan yağız 'ibâretiyle ta'bir olunur. 'Acem esb-i dîze dir, Türk yağız at dir, âhırındağı hâ ihtîşâş içündür, benefşedeki, zerededeki, sepîdedeki hâ gibi. Lisân-ı Fârisîde âhır-ı kelimedede 12b olan hânuñ ma'nâsı bir kaç vardur, yeri geldikçe bu risâlede tenbîh olınsa gerekdür. Ol me'âniden birisi mezkûr olan ma'nâdur. Dîz'lüñ ma'nâsı yağız olduğı i'tibârla
 35 qara yağız ata şebdîz dirler, koyı qara olıcaq şebreng dirler şebdîz'de ata bi-i'tibâru'l-vaşf itlâk olunan esâmîdendür. Nitekim bu beytten zâhirdür. Beyt:

من ورستم واسب شبدیز وتیغ نیارد بر وسایه کشت و میغ

Baḥru'l-Ġarāyib sāhibinūñ cümle ġarāyibindendür. Bu kelām ki dīze'nūñ tefsirinde dinmişdür. Dīze ol rengdür ki anda ġabret ola, yāni bozrağ reng ola, toz renglü ekşer at vaşfında isti'māl ohnur, hem 'ārīza hem ma'rūza itlāk olmur. Cem'i renge delālet eyleyen luğatlaruñ ḥālī budur ki kelāmınuñ evvelinde de ḥaṭā itmişdür. Nitekim sābıkan beyāndan zāhir oldı, āḥırında da ḥaṭā itmişdür. Dīz'le dīze'yi farğ itmemişdür. Levnūñ ismi dīz'dür ve mülevvenūñ ismi dīzedür, āḥırındağı hā'nuñ ziyādesi ne ifāde ider, añlamamışdur. Ammā ata ebreş itlākı bu beytden zāhirdür. Beyt:

10 چو بر ابرش تند گشتی سوار بلرزیدی از هیینش کوهسار
Ebreş ol ma'nādan 'ibāretdür ki Türkide de andan ebreş ile ta'bir iderler. Ammā Türk ebreşin elifin meddile telaffuz ider, lākin aşılta memdūd degüldür, maḡşürdur. Bunuñ dağı ata itlākı bi-i'tibāru'l-vaşfdur. 13a

15 **گلستان، دلستان** : Gülistān ism-i mürekkebdür, sitān ile gül'den. Lisān-ı Fāriside sitān zamānla mekān ortasında müşterek olan zarfuñ ismidür. Zamān murād olan yerde isti'māl olmur. Meşelā, yaz vaqtine tābistān dirler. Ma'nā-yı terkibi ḥarāret zamānidur. Lisān-ı Fāriside bir kaç ma'nāsı vardır, luğat-ı müşterekedür. Ol ma'nālaruñ birisi issilükdür. Burada ol ma'nā murāddur, kışa zemistān dirler. Ma'nā-yı terkibisi burüdet zamānidur. Lisān-ı Fāriside 20 şovukluğa zem dirler, kış eyyāmında ve şovuk hengāmında girüb oturacak zīr-i zemīne zemlik dirler. Toprağa tabi'atı bārid olduğundan ötüri zemīn dimişlerdür. Aşlı zemīdür. Ma'nā-yı terkibisi zeme mensüb dimekdür. Lisān-ı Fāriside āḥır-ı kelimeye mülḥağ olan ḥarf-i yā'nün ma'nāları çok dur. Cümlesinden birisi ma'nā-yı nisbetdür. Meşelā, Türke nisbet itseler türki dirler, 'aceme nisbet 25 itseler 'acemī dirler. Ol nisbeti te'kid qaş itseler ḥarf-i yā'dan soñra nün ziyāde iderler. Meşelā, rengin ve bālīn dirler. Yaşduğa 'Acemler bālīn didükleri bāl'e nisbetden ötürüdür. Bāl omuz başıdur. Nitekim yal'le bal'üñ farğı beyān olduğı yerde tafşil olınsa gerekdür. Zemīn aşlı üzerine de isti'māl 13b olmur. Nitekim bu beytlerde vāki' olupdur.

30 زایوان تا بایوان کآدمی رفت همه بر آسمان نی برزمی رفت
Diğer:

خرامنده بر سبزه آن زمی خیالی نیایی بجز خرمی
Zemīn gibi āsumān da mürekkebdür, mān ile ās'den. Mān mānisten'den benzeyici dimekdür, ās degirmendür, su degirmenine ās-yāb dirler, āsumān'uñ 35 ma'nā-yı terkibisi degirmene benzer dimekdür. Beyt:

Degirmen gibidür su üzre gerdün

Döne döne içindekin ider un

Çatır dönderdüğü degirmene h̄arās dirler. Nitekim bu beytde vāki' dūr . Beyt:

بیش شهر عقل کئی این حواس چون خران چشم بسته در خراس

Sitān mekān murād olan yerde de isti'māl olunur. Meşelā, şehir yerine
5 şehristān, bezzāzlar yerine bezzāzistān, taşlu yere sengistān, tağlu yere kūhistān, koğulu yere būstān dirler. Būstān'ıñ aşlı bŷy-sitān'dur. Bŷy'ıñ āhırından yā h̄azf olınmışdır. Gāh olur h̄arf-i vāv'ı da h̄azf iderler, bustan dirler. Nitekim bu beytlerde vāki' dūr. Beyt:

10 Bustan içinde görmüş eşek başını rakīb
Ol her demiş ki baña da bir bustān gerek
Bostan içün gerek didilerse eşek başın
Kim didi kim eşek başına bŷ-sitān gerek

Bahāristān, tābistān kabīlinden 14a degŷldŷr, h̄āristān kabīlindendŷr. Andağı sitān zarf-1 mekāndur, zarf-1 zamān degŷldŷr. Bahāristān'ıñ ma'nā-yı terkībisi
15 bahār yeri dimekdŷr. Lisān-1 Fārisīde bahār yaprağā da itlāk olunur, çiçege de. İkisinden e'am ma'nānŷn ismidŷr. Nitekim berk ile bahār'un farkı beyān olunduğı yerde tafşil olınsa gerekdŷr. Qā'ide-i mezkŷra muqtezāsınca gŷlistān'ıñ ma'nā-yı terkībisi gŷl yeri dimekdŷr. Dilsitān'da sŷret-i terkīb zāhirdŷr. Telaffuzda dil'in lamın sitān'ıñ sīn'ine ulaşdurub dilistān dimezler
20 belki dilsitān dirler. Ammā gŷlistān'da vařl da cāyızdŷr, fařl da. Dilsitān didŷkleri gibi gŷl-sitān da dirler. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

ایمن آباد است ای دل دوستان چشمها و گل ستان در گلستان

Sitān mŷřtaqdur, sitānden lafzından. İsm-i fā'ıldŷr, ma'nāsı alıcı dimekdŷr. Dilsitān'ıñ ma'nā-yı terkībisi gŷnŷl alıcı dimekdŷr. Sitān'ıñ aşlı sitānende'dŷr,
25 terh̄im olınmışdır. Lisān-1 Fārisīde bu řīgada terh̄im ki āhır-1 kelimedenden ba'zı hurŷfi kat'den 'İbāretdŷr, řāyi' dŷr. Meşelā, mān, dān dirler, aşlıları mānende , dānendedŷr.

جزدان : Bu iki isim mŷrekebdŷr. Lafızdan da mŷřtereklerdŷr, ammā ma'nalarında iřtirākları yoşdur. Suhendān'daki dān mŷřtaqdur.
30 Dānisten'den 14b ism-i fā'ıldŷr. İsm-i mezkŷrun ma'nā-yı terkībisi sŷz bilici dimekdŷr. Cŷzdān'daki dān mŷřtaq degŷldŷr, ism-i cāmiddŷr. Zarf-1 mekān ma'nāsına mařşŷřdur. Sābıqan beyān olunan sitānla bunuñ arasında iki cihetden fark vardır. Birisi bu ki sitān'un 'umŷmı vardır, zarf-1 zamān ma'nāsına da isti'māl olunur. Nitekim muqaddimen tafşil olındı. Dān'ıñ zarf-1 mekān
35 ma'nāsına iřtiřāşı vardır. Zarf-1 zamān ma'nāsında isti'māl olunmaz. İkinci bu ki sitān zarf-1 nařvīdŷr. Yani naşivciler iřtīlāhı ŷzerine zarfdur, mazrŷfi iřāta

itmek ve oña nev'î ihtisâsı olmak bu ma'nâyâ olan zarfa lâzım degüldür, dān zarf-ı lügavîdür, mazrûfî ihâta itmek ve ona nev'î ihtisâsı olmak ehl-i lügat yanındaki zarfda mu' teberdür. Meşelâ, hâmedān şol zarfa dirler ki içinde kalem tura. Cāmedān şol zarfa dirler ki içinde giyesi turar. Bu zarflaruñ ol mazrûflara nev'î ihtisâsı vardur. Şol i'tibârla ki onlaruñ içün düzilmişdür. Hânedān eviñ dāyiresinde olan havliye dirler ki lisān-ı 'Arabîde aña harem dirler. 'Arablar hâtonlarından harem ile itdükleri gibi 'Acemler hânedān'la kinâyet iderler. Nitekim bu beytde vâki' dür. Beyt:

با بدان یار گشت همسر لوط   خاندان نبوتش گم شد

10 Hem-ser-i Lût'dan Şeyh Sa'dî'nüñ murâdı Hâzret-i Lût'uñ 'aleyhi's-selâm 15a hâtumıdır. Lisān-ı Fârisîde menkûhaya hem-ser dirler. Türkî dilde dağı başı berâberi hâtumıdır dinür, hâne-dān'dan da murâd oldur. Aşl-ı kelâm hem-ser-i Lût babadan yâr-geşt ve gom-şoddur. Tarîk-i itnâba sülûkdan ve tefennün ihtiyâr idüp bir ma'nâdan iki 'ibâretle ta'bîrden garâz yaramazlar ile 15 muşâhabet idüp bed-kârlar ile yâr olmağuş tabîat-ı insâniyyede kuvvet-i te'sîrin beyândur. Şeyh demek ister ki mezkûra hâton Hâzret-i Lût'uñ 'aleyhi's-selâm hemseri iken ve harem-i nübüvvet olmuş iken. Ya'ni menba'î hidâyet olan nübüvvetle izâfetle şeref bulmuş hânedān-ı 'azîmü's-şân iken, zâlâlet ehline koşulmağla zall oldı, añañ ol hâli muşâhabetüñ kemâl-i te'sîrine tamâm-ı zall 20 oldı. Beyt:

Çün eğri kaşlarıyla oldı dem-sâz
Göz uğrı oldı lâ-büd gamze gammâz

Diger:

Yanına gelmekle oldı tiğ-i gevherdâr
25 Korun ne fâide eyler kişiyê husn-i civâr
: مرغ زار، مرغوار
Var durur her bir köşede biñ murğ-ı zâr
Kuy-i yâre benzemez bir murğ-zâr

Bu iki lafız mürekkeb dağı müştareklerdür, kelime-i zâr da. Ammâ ma'nâsında 30 iştirâkları yoğdur. Mergzâr-ı evvelden cüz olan zâr ism-i cāmiddür. Ya'ni lafz-ı âherden iştikâkı yoğdur. Lisān-ı Fârisîde zâr şol ma'nâdan 'ibâretdür ki andan Türkî dilde gâh âhır-ı kelimeye liğ ilhâk itmekle 15b ta'bîr iderler. Meşelâ Türk ekinlik dir, 'Acem kişt-zâr dirler, sebze-zâr'uñ, benefşe-zâr'uñ, lâlêzâr'uñ ve gülzâr'uñ ma'naları gayr-ı zâlik. Sebzelik, benefşelik, lâlêlik, güllük dimekdür. 35 Gülzâr ile Gülistân'uñ farkı buradan zâhir oldı. Ma'nâ-yı mezkûrdan gâh olur âhır-ı kelimeye lik ilhâk itmekle ta'bîr iderler. Meşelâ, Türk tuzluk dir, 'Acem

nemekzār dir, şūrezār çoraqlıkdur, benbezār panbuqlıkdur, supustzār yoncalıkdur, kilzār balçıqlıkdur. Lisān-ı Fāriside gil kāf-ı ‘acemīnūñ kesresi ile balçıkdur. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

صبحدم عزم چمن کن که هوا معتدل است   وز نم نیم شبی راه نه گرد و نه گل است

- 5 Türkî dilde kāf-ı ‘arabî ile kil dedüklerine ‘Acem gil dir, bir nev‘i balçık olduğundan ötüri. Ne-ānki huşūşiyile ān-ın-çün vaz‘ı āher ile mevzū‘ ola. Nitekim Şeyh Sa‘dī’nūñ bu kıt‘asından zāhirdür. Kıt‘a:

گلی خوش بوی در حمام روزی   رسید از دست محبوبی بدستم

بدو گفتم که مشکى يا عبیری   که از بوی دلاویز تو مستم

- 10 بگفتا من گلی ناچیز بودم   ولیکن مدتی با گل نشستم
کمال همنشین در من اثر کرد   و گر نه من همان خاکم که هستم

Gil-i evvelden murād Türkide kil didükleridür ve gil-i şāniden murād 16a balçıkdur, zarf-ı maḥşūşa kil-dān didükleri, içinde kil turduğundan ötüridür. Qā‘ide -i mezkūra muḳtezāsınca murğ-zār şol yire dirler ki orada kuş çoğ ola.

- 15 Murğzār-ı şānī ki terkīb-i tavşifi ile mürekkebdür. Anda mu‘teber olan zār müştakdur, zārīden‘den ism-i fā‘ildür. Ma‘nāsı zārīluğ idicidür. Mezkür mürekkebe murğ mevşūfdur. Zār ānuñ şıfatıdır, cümle bir ism-i ḥāş olmuş degüldür. Ammā murğzar ism-i ḥāş olmuşdur, vaz‘ı āherle, vaz‘i terkibi üzere qalmış degüldür. Ol sebebden bunda zār murğa muttaşıl yazılır. Anda munfaşıl yazılır, qā‘ide-i imlā ri‘āyet olıncaq.

Bu iki lafz-ı mürekkebe daḥı müştareklidür, kelime-i bār‘da. Ammā ma‘nāsında iştirāqları yoqdur. Telhbār‘daki bār yemiş ma‘nāsınadır. Nitekim Firdevsī’nūñ bu kelāmından zāhirdür. Beyt:

درختی که تلخست ویرا سرشت   کرش در نشانی بیاغ بهشت

- 25 وراز جوی خلدش به هنگام آب   بیخ انگین ریزی و مشکناپ
سر انجام گوهر بکار آورد   همان میوه تلخ بار آورد

Mıveyle bār‘uñ farkı vardır, mıve ādem yeyecek yimişdür, huşūşiyile bār mutlaқан ağacda biten yimişdür. Gerekse am ādem yesün şāh-ı ballūṭ 16b gibi ki Türkide āña kestāne dirler, gerekse yemesün ballūṭ gibi ki Türkide āña pelid dirler. Bār‘uñ da ber‘le de farkı vardır. Nitekim vech-i tafşil üzerine beyān olınsa gerekdür inşā-e‘l-lāh te‘ālā. Şekerbār‘daki bār müştakdur, bārāniden‘den ism-i fā‘ildür, aşı bārende‘dür. Terḥīm olınmışdur. Ma‘nāsı yağduricidür. Bār luğat-ı müştarekedür, daḥı ma‘naları vardır, yerinde beyān olınupdur, fefhem.

: دار، گبر

- 35 Çok zamān gördi geçürdi çarḥ-ı pīr
Görmedi bir buncileyin dār u gīr

GİR u dār daḥı dirler. Bu lafızların ikisi de müştakdur, gİR emirdür giriften'den, müştakdur. Ma'nāsı tūt dimekdür. Dār da emirdür dāšten'den, müştakdur. Ma'nāsı saḫla dimekdür, ḫātırda maḫfūz olan nesneye yāddāšt dirler. Emir gİR u dār. Maḫal olduḡı i'tibārla, cenge gİR u dār dirler ve dār u gİR de dirler. Nitekim

5 bu beytde vāḫi'dür. Beyt:

تا جهان رسم گيرو دار نهاد   دارو گيري چنان نگيرد ياد

Dār luḡat-ı müştarekedür, dikilüb tūran ağaca da dār dirler. Nitekim bu beytlerden zāhirdür. Beyt:

10 کشيده زهرسورسنيهای دار   زبالا بزير از يمن و يسار
مگو دار کان بود چارم سپهر   نه از مه رسن باز کان بود مهر
خجل ماه تابان ز رخسار او   ز گردون 17a گذشته به سردار او

Dār burada cānbāz ipine itlāk olunmuş degüldür. Baḫru'l-Ġarāyib sāḫibi Ḥalīmī eyle sanmışdır, ḡalat itmişdür. Şol kuşa ki Türkīde ağaç delen dirler, 'Acem dār-sünb dir. Ma'nā-yı terkībisi ağac delicidür. Sünbīden'den sünb ism-i fā'ildür. Dār'ın dıraht'la farkı vardır. Nitekim beyān olınsa gerekdür bi-

15 izni'llah-i te'ālā.

Cihāndār'ın ma'nāsı cihān saklayıcıdır. Ehl-i cihām ḫimāyet ve ri'āyet itdikleri i'tibārla pādīşāhlara cihāndār dirler. Nitekim vāḫi'dür. Beyt:

20 Ne bārī olursa cihān dārının
Olur arkasında cihān-dārının

Cihān-dār'daki dār dāšten'den müştakdur, ism-i fā'ildür ve dār-i evvel 'arabīdür, ma'nāsı evdür, bān ism-i fā'ildür, ma'nāsı gözedicidür. Baḡı görüb gözetdüğünden ötürü baḡ bekcisine bāḡbān dirler. Gemiye görüb gözetdüğüçün gemiciye keştībān dirler, şāḫrāda olan mezār'ı görüb gözetdüğünden ötürü deştībān dirler. Şıḡırtmaca şıḡır sürüsünü görüb gözetdikden ötürü gellebān dir. Yelkene bādbān didükleri isti'āre tārīḫiyedür. Gözedür şāḫsa teşbīh olunmuşdur. Gözciye dīdebān demekde de nev'i tavassu' vardır. Ol kimse gözedici degüldür.

17b Göz ānuñ āletidür, ānuñla gözedür. Nigāhbān daḥı eyledür, bir nesneyi gözetmekden murād, ānuñ emrinde kıyām ve itmāmında ihtimāmdur. Beklemek emrinde tamām-ı kıyāmı ve kemāl-i ihtimāmı olduğundan ötürü gice eyle şehir bekleyene pās-bān dirler. Pās'ın ma'nāsı ri'āyet ve ḫimāyetdür. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

بر تست پاس خاطر بیچاره گان وشکر   بر ما وبر خدای جهان آفرین جزا

35 Kā'ide-i mezkūra muḫtezāsınca cihānbān'ın ma'nāsı cihān bekcisidür. Görüb gözetmekden murād burada ḫıfz ve ḫimāyetdür. Beyt:

- گر پدرم رفت جهان بان منم وارث اکلیل سلیمان منم
 Şān lisān-1 Fārisīde cem‘i ġāyib-i zamīridür. Nitekim bu
 beytden zāhirdür. Beyt:
 در آن گوش تا جنگ باز افکنی وگر چند دانی که شان بشکنی
 5 Bu cem‘uñ müfredi yalnuz ħarf-i ūn‘dür ki āḫır-1 kelimeye lāḫıq olur. Nitekim
 bu beytde vāḫi‘dür. Beyt:
 باز آمد آن مهی که ندیش فلک بخواب آورد آتشی که نمرد بهیج آب
 Mezkūr ħarf fi‘le lāḫıq olduġınleyin isme de lāḫıq olur. Nitekim bu beytde
 vāḫi‘dür. Beyt:
 10 کنار حوض را هر سرو نازی زنخل قامتش داده طرازی
 Fi‘le ve isme lāḫıq olduġınleyin ħarf e de lāḫıq olur. Meşelâ kiş dirler. Nitekim
 bu beytde vāḫi‘dür. Beyt:
 یکی چهره دارد 18a چو تابنده مهر خوشا مهرکش سرو باشد سپهر
 Kiş lafzınuñ bir cüz‘i ki‘dür, ūn‘le muttaşıl olıcaġ āḫırından hā-yı ġayr-1
 15 melfūza ki aşlı degüldür, sākıḫ olur. İşān da zamīr-i cem‘i ġāyibdür. Nitekim bu
 beytden zāhirdür. Beyt:
 ایشان دارند دل من ایشان دارند ایشان که سر زلف پریشان دارند
 Bunuñ müfredi odur. Bunuñ ile ūn‘uñ farkı budur ki zamīr-i munfaşılıuñ
 cem‘idür. Ol zamīr-i muttaşılıuñ cem‘idür. Lisān-1 Fārisīde muḫāṭabuñ da
 20 mütekellimüñ de zamīr-i muttaşılının cem‘i elif ile ve nūn‘la olur. Muḫāṭāb
 içün olan zamīr-i muttaşıl müfred ħarf-i tā‘dur ki āḫır-1 kelimeye lāḫıq olur.
 Nitekim bu beytde vāḫi‘dür. Beyt:
 ترک دنیا کن برای آخرت از بدن برکش لباس فاخرت
 Āḫiret‘üñ āḫırındaġı tā tā-yı te‘nīşdür. Fāḫret‘üñ āḫırındaġı tā tā-yı ḫıṭābdur.
 25 Mezkūr tā‘yı ḫıṭāba elif ve nūn ilḫāq idicek zamīr-i cem‘ olur. Nitekim bu
 beytde vāḫi‘dür. Beyt:
 از آزار من تان بود دل تهی مرا در پزیرید همچون رهی
 Ĥarf ki tā-yı ḫıṭāba da muttaşıl olur. Meşelâ, ġit dirler. Nitekim vāḫi‘dür. Beyt:
 کمترینت بنده ام کت عاقبت محمود باد سالها شد تا برین در که ایازی میکنم
 30 Mütekellim içün olan zamīr-i muttaşıl müfred ħarf-i mīm‘dür ki āḫır-1 kelimeye
 lāḫıq olur. Nitekim bu beytde vāḫi‘dür. Beyt:
 ولیکن نیندیشم از خشم شاه 18b دلاور بود در سخن بیگناه
 Mezkūr mīm-i mütekellime elif ve nūn lāḫıq olıcaġ cem‘ zamīri olur. Nitekim
 bu beytde vāḫi‘dür. Beyt:
 35 چو آگهی تو که ما شهر بند تقدیریم د رهدایت توفیق مان تو بگشایی
 ‘Arabīdeki Lisān-1 ba‘id içün. Lisān-1 Fārisīde ism-i işāretdür, ba‘id içün, آن، او

zālike gibidür. Qarīb içün olan ism-i işâret Fâriside in'dür. Ki 'Arabide hâzâ dirler, gâh olur âmî evveline vāv getirürler, vān dirler. Nitekim bu beytde vāki'dür. Beyt:

آن نیز گذشت از این گذرگاه   و آن کیست که نگذرد از این راه

- 5 Bu vāv'uñ aşlı beyân olmsa gerekdür inşâ-e-l'lâh te'âlâ. Ān'uñ ve in'uñ âhırlarına kâf ziyâde iderler. Ānk ve ĩnk dirler, ma'naları uncuğaz, buncuğaz dimekdür. Ol kâf-1 'acemî ki lisân-1 Türkide âña sağır kâf dirler. Lisân-1 Fâriside tasgîr içündür. Gâh olur ânek'den elifi hâzâf iderler, nek dirler. Nitekim Mevlâñâ-yı Rûmî'nüñ kıddise sirruh bu beytinde vāki'dür. Beyt:

- 10 نک قراضه چند ابریشم ہا   خرج کن آھا و باز اینجا بیا
Ān lisân-1 Fâriside bir ma'nâya dağı isti'mâl olunur. Meşelâ kimüñ nesidür deyecek yerde ân kîst dirler. Nitekim bu beytlerde vāki'dür. Beyt:

گفت زاهد در سیوہا چیست آن   گفت بادہ گفت آن کیست آن

گفت آن آن فلان میراجل   گفت طالب را چنین باشد 19a عمل

- 15 Ū lisân-1 Fâriside zamîr-i munfaşıl-1 gâyibdür. Lisânı 'Arabideki huve gibi. 'Acem ânkes dir, ân Zeyd râ be-gû dir. Ū kes dimez, ū Zeyd râ be-gû dimez. Ān ile ū'nüñ ma'nalarında muğâyeret varıduğı buradan zâhir olur. Vech-i mezkûr üzerine farquñ sırrı oldur ki ânüñ medlûli mücerred-i işâretdür. Müşârün ileyhe delâlet ider, isimle cem'i câyizdür. Ol isim gerekse ism-i mu'ayyen olsun, Zeyd gibi. Gerekse isim mübhem olsun kes gibi. Onuñ medlûli şey-i mübhemdür. Lâ-cerem bir isimle dağı ki şey-i mübheme delâlet ide, yâ şey-i mu'ayyene delâlet ide, cem'i câyiz degüldür. Ū'uñ aşlı üy'dur. Nitekim bu beytten zâhirdür. Beyt:

از من گنہ آید و من آم   وز تو کرم آید تو اوی

- 25 Vez'deki vāv 'atîf içündür. Aşlı ve-ez'dür. Sâbıkan mezkûr olan vān'daki vāv dağı vāv-1 'atîfdur. Vān'ın aşlı ve-ân'dur, elif'üñ meddi ile. Gâh olur üy'uñ elifini hâzâf iderler. Vāv'uñ üzerine zamme şakîl olmağın fethaya tebdîl iderler. Vey dirler. Nitekim bu beytde vāki'dür. Beyt:

من او را چه گویم چه رنگ آورم   کہ تا دست وی زیر سنگ آورم

- 30 Gâh olur üy'uñ evvelini de âhırını da hâzâf iderler. Hemân vāv sâkin kalur. Ol vāv'ı yalnûz isti'mâl 19b itmeli olcağ sâkinle ibtidâ müte'azzir olmağın tahrîk iderler. Fethâ eḥaff-1 hârekât olmağın ânı virirler. Meşelâ verâ dirler. Nitekim bu beytde vāki'dür. Beyt:

تو کردی ورا رستم داستان   و گر نہ خری بود در سیستان

- 35 Ammâ kaçan-ki evvelinde kelime-i uḥrâ olsa tahrîke hâcet kıalmaz. Ol vāv'ı hâli üzerine ibkâ iderler sükûnla isti'mâl iderler. Meşelâ gü dirler. Aşlı ki-ü'dur. Nitekim bu beytde vāki'dür. Beyt:

کو دشمن شوخ چشم بی باک کو عیب مرا بمن نماید

Evvel-ki kû kamı ma' nâsnadur, ikinci kû'dur murâd olan burada.

Nîk'üñ ma' nâsı eyüdü, muqâbili bed'dür ki yaramazdur.

Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

- 5 هر که او نیک می کند یابد نیک و بد هر که میکند یابد
Baḥru'l-Ġarāyib sāhibi nîk ile bih'i fark itmemişdür, ḥaṭā itmişdür. Bih'üñ ma' nâsı yegdür. Ben senden yeg bilürin deyecek yerde 'Acem men ez tû bih dānem dir. Nitekim bu beytde vâқи' dür. Beyt:

گفتی که ستاره تو سعد است من طالع خود به از تو دائم

- 10 Nîkî eylükdür. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

نیکست که نیک است دگرها هیچ است

Nîkî'nüñ âhırında olan yâ şol yâ'dur ki kelimenüñ âhırına lâhık olur, kelimenüñ medlülünde olan vaşf-ı zâyidi ifâde ider. Meşelâ, serdî dirler. Ma' nâsı sovuqluk dimekdür. Merdî dirler, ma' nâsı erlik dimekdür ki 20a avratlık muqâbilidür.

- 15 Mecâzen bahâdurlüğa Türkîde erlik dinür, 'Acem merdî dir. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

در قلب سپه تیغ زدن پیشهء ماست مردی و هنر همیشه اندیشهء ماست
هر شیر که در جهان شکاری کیرد مردان دانند که آن هم از پیشهء ماست

Na-merdî dirler, ma' nâsı muḥannetlikdür. Zîbâyî dirler ma' nâsı bezeñlülükdür.

- 20 Şems-i Faḥrî Mi'yâr-ı Cemâlî adlu kitâbında zîb, nîküyî ve zîbâyî bâşed dimişdür, ḥaṭā itmişdür. Nîkü'nüñ ma' nâsı gökçekdür, muqâbili zîşt'dür ki ma' nâsı çirkindür, âhırındağı vāv hindü âhırındağı vāv gibidür. Nisbet-i lâzımeye ki ḥılķi ola kesbî olmaya delâlet itmek içündür, ḥarf-i yâ'nun ki nisbet içün ola medlülî muṭlak nisbetdür. Bunun medlülî nisbet-i maḥşûşadur.
- 25 Ḥaḳîkatde bu ma' nâya delâlet yalnuz vāv'uñ degüldür. Belki vāv ile yâ'nuñ cümlesinüñdür. Nîkü'nüñ , hindü'nüñ aşılları nîküy hindüydur. Bir şeye bunları izâfet itmelü olsalar ol yâ'yı izḥâr iderler. Meşelâ, rüy-i nîküyeş ve müy-i hindüyeş dirler. Nitekim bu beytde vâқи' dür. Beyt:

اگر آن ترک شیرزی بدست آرد دل مارا بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

- 30 Nîküy'dan gâh olur ki iki yâ'yı bile ḥazf iderler, nîkü dirler. 20b Nitekim vâқи' dür. Beyt:

هر که شاه آن کند که او گوید حیف باشد که جز نکو گوید

Nîkü'nüñ ve nîkü'nüñ gâh olur ki isti'mâlde âhırlarına yâ-i nisbet ilḥâḳ iderler, nîküyî ve nîküyî dirler. İḥsân ma' nâsın ifâde ider. Nitekim bu beytde vâқи' dür.

- 35 Beyt:

نگویی کردن اندر حق گرکان بدی باشد بجای گوسفندان

Bedî'nüñ ma' nâsı ki yaramazlıktır. Tamâm muqâbili nîkû'dur. Nîküyî de dağı fi'l-cümle muqâbele vardır. Zarûret-i vezin için şâ'ir âni irâd itmişdür.

- سنگین ، رنگین : Rengîn'üñ yâ'sı yâ-i nisbetdür, nûni zâyiddür, te'kîd içündür, zemîn'deki ve bâlîn'deki gibi. Nitekim sâbıkan beyân olınupdur. Kemîn dağı anlaruñ gibidür. Ma'nâ-yı terkîbîsi eksüklüdür, kemîne bundandır. İsmiyete nakl olınmışdur ve âhırına bir hâ ziyâde olınmışdur. Bu kı'ide dağı yerinde beyân olınmışdur. Bu zıkr olunan kemîn-i mürekkebüñ ma' nâsıdır. Bir kemîn dağı vardır ki basîtdür, ma' nâsı pusudur. Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

- 10 Hôr görme düşmanuñuñ eñ kemîn

Yoluñ üzre nâgihân açar kemîn

Bu kemîn'de yâyla nûn hurûf-ı aşhyedendür. Ol kemînüñ aşlı kem'dür, eksük ma' nâsına. Yâyla nûn nisbet-i müekgede için mülhâktır. Sengîn'deki yâyyla nûn dağı rengindeki yâyla nûn gibidür. 21a Kaçan-ki sengîn ağır ma' nâsına ola.

- 15 Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

سنگ و سکونت در آرد نفس   نکو شد بتعجیل در خون کس

Ammâ kaçan ki sengîn taşdan düzülmiş ma' nâsına ola. Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

زیخ کشته ٹرها همچو سیمین   طبقها بر سر سنگین مراجل

- 20 Yâyla nûn cümlesi ma' nâ-yı âherden ötüri mevzû' olur. Bir şeyi ma' mül neden düzilmiş ise ânuñ maddesinüñ ismine yâyla nûn ilhâk iderler ve mecmû'ı mürekkebi ol şeye itlâk iderler. Meşelâ, gümüşden düzilmiş simîn, altundan düzilmiş zerrîn, demürden düzilmiş âhenîn, yüñden düzilmiş puşmîn dirler, deriden düzilmiş pustîn, etden düzilmiş kuştîn dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

- 25 همیشه عادت مردم چنین است   که دل سنگین و قالب کوشین است

Şîrîn tatlıdur, lezîz ma' nâsına. Acı ve tatlı deyecek yerde 'Acem telh u şirin dir. Şîr süddür, yâ yâ-yı nisbetdür, nûn te'kîd için ziyâde olupdur. Tatlılarda insânüñ evvel tadduğı lezîz süd olduğundan ötüri tatlıyı âña nisbet itmişlerdür. Nüşîn hoş ta'amdur, muṭlaḳ dâda 'Acemler meze dirler.

- 30 Tatsuza bî-meze 21b dirler Çâşnî cîm-i 'acemî ile dâd degüldür. Belki mat'ümdan şey'i kalîldür ki dâd görmek için yerler, yâhûd içerler. Ol işüñ mübâşirine çâşnîgîr dirler. Mezuḳâtda çâşnî, mübşarâtda nûmüne yerinedür. Hâlimî ki meze ile çâşniyi fark itmemişdür. Bahru'l-Ġarâyib'de meze fetḫayla ve zammeyle ve zâ-yı 'arabî ile dâddur, çâşnî ma' nâsına dimişdür, galat itmişdür. Nüş'üñ ma' nâ-yı mezede de isti'mâli Mevlâna-yı Rûmî'nüñ ḳuddise'l-lâh-u sirrehu'l-'azîz bu beytinden zâhirdür.

Beyt:

گر نباشد گندم محبوب نوش چه برد گندم نما و جو فروش

Nüşin'de olan yâ ve nûn nisbet-i müekgede içündür. Şîrindeki gibi. Gâh olur hoş ta'am ve lezîz nesnelere mecâzen nüş dirler. Nüş'uñ bâl'e itlâkı Nitekim bu

5 beytten zâhirdür. Beyt:

آن چشم سخن گو نگر و آن لب خاموش و آن تلخی گفتار و شکر خنده چون نوش

Bu tarîkı iledür. Ne-ânki huşûşiyle ânuñ ism-i hâşsı ola. Lisân-ı Fâriside bâl'uñ ism-i hâşsı engübîndür. Nitekim bu beytde vâkı' dür. Beyt:

انگینی بروغن آلوده حرب و شیرین چو صحن پالوده

10 Nüş'uñ muqâbili niş de anılması da ol i'tibârladur. Nitekim Şems-i Fahrî'nüñ bu beytinde vâkı' dür. Beyt:

همیشه تا فلک از نجم سعد دارد ونخس مدام تا مگس و نخل نیش دارد و نوش

Hâlimî ki bâl'i vesâyir 22a tatluları nüşuñ ma'nâsı şanmışdur, galat itmişdür. Nüş nüşiden'den emir de gelür. Meşelâ, iç deyecek yerde be-nüş dirler. Nitekim

15 vâkı' dür. Beyt:

تا که ز ساقی شنود بانگ نوش پنبه برون کرد صراحی زگوش

Dîger:

گفتا نه گفتنیست سخن گرچه محرمی در کش زبان و پرده نگه دارومی بنوش

Nüş ism-i fâ'il de gelür. Meşelâ, suci içen kimseye bâdenüş dirler. Nitekim bu

20 beytde vâkı' dür. Beyt:

در دور پادشاه خطا بخش و جرم پوش حافظ قرابه کش شد و واعظ پیاله نوش

Çam ağacına da nüş dirler. Ammâ ânuñ aşlı nûjdur, zâ-i 'acemî ile.

دروید Berz bâ'nuñ fetḥi ve râ-i mühmelenüñ sükûniyle ekindür.

25 Gâh olur bâ'ıyî vâ'va ḳalb idüp, verz dirler. Nitekim bu beytten vâkı' dür. Beyt:

درختان بسیار با گشت و ورز کسی خود ندیدست از کوه و مرز

Ekinciye berzger dirler. Gâh olur ki zâ'dan soñra bir yâ ziyâde idüp berzîger dirler. Nitekim Enverî'nüñ bu beytinde vâkı' olmuşdur. Beyt:

کار خالد جز بجمعفر کی شود هرگز تمام کان یکی جلاهیگی داند دگر برزیگری

30 Kışt kâf-ı 'arabî'nüñ kesresiyle tarladur. Nitekim zâhirdür. Beyt:

سرآن همواره کشت از نیرویی لخت چو کشت بر کلوخ از مالش سخت

22b Geşt kâf-ı 'acemînüñ fetḥasıyla geştin'den fi'l-i mâzîdür. Bir ḥalden ḥâl-ı âḥere dönmege 'acem geştin dir. Bir mekândan mekân-ı âḥere teḥavvülde de isti'mâl olunur. Seyr ma'nâsına geşt bundandır. Çiçek seyrine gülgeşt dirler.

35 Nitekim bu beytde vâkı' dür. Beyt:

کمند انداز این صید کهن دشت دراین وادی کند زین گونه گلگشت

Kāf-ı 'arabî'nüñ zammesiyle kuşt fi'l-i mazi'dür, kuştan'den. Ma'nası öldürdü demekdür. Kişāverz ekincidür. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

کشاورز و آهنگرو پای باف چوبیکار مانند سرشان بکاف

Durūd biçendür, Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

5 بیاراست آیین کشت و درود ازان زر که یوسف بدو داده بود

Kişt de durūd da fi'l-i mazi ma'nāsına isti'māl olunur. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

هر آن تیر باران که آمد فرود پلارک همی کشت و جان می درود

Kiştan ekmekdür. Ma'nā-yı kişt ekdidür. Durūden biçmekdür. Ma'nā-yı durūd

10 biçdidür. Durūd luğat-ı müşterekedür. Esenlemek ma'nāsına da gelür. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

ولیکن زداغ تو چشمش درود دلش پر سلام وزبان و پر درود

Bedrūd esendür, aşlı bāderūd'dur. Nitekim behired'üñ aşlı bāhireddür. 'Acem esenledi deyecek yerde bedrūd kerd dir. 23a Nitekim vāki' dūr. Beyt:

15 بگفت این وزآب مژه رود کرد بیوسینش از مهر و بدرود کرد

Bedrūd-bāş esen ol dimekdür. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

سیاوش بدو گفت بدرود باش زمی تارو تو جاودان بود باش

Baħru'l-Ġarāyib sāhibi ki berzle kişti fark itmemişdür, berz ekindür kişt ma'nāsınadır, ğalat itmişdür. Burz bā'nüñ zammesiyle yüce ma'nāsınadır.

20 Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

بیالابود چون یکی بسروبرز بکردن بر آرد زپولاد کرز

Engušt kāf-ı 'acemīnūñ kesresiyle ħara kömürdür. Nitekim H'āce Senāyī'nüñ bu beytinden zāhirdür. Beyt:

Nitekim H'āce Senāyī'nüñ bu beytinden zāhirdür. Beyt:

بینی بنج دید و دو لب زشت چشمی از آتش ورخی زانگشت

25 Kāf-ı mez-kūruñ zammesiyle barmağ ma'nāsınadır. Eħger kızıl ħordur. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

یک یک برد بخلق فرو اخگر بجوم از منقل سپهر شتر مرغ و ارابر

Eħgerī tefte ile taqyīd. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

هواش آتش و اخگر تفته بوم گیاهش همه زهروبادش سموم

30 Mecāz ihtimālını ħat' içündür. Soyundugundan soñra da ħora eħger diseler, mecāzen cāyızdır. 23b Ammā tefte didükden soñra ol ihtimāl ħalmaz. Tefte teften'den ism-i mef' üldür. Ma'nası kızmışdur. āteş odur ki 'āñasır-ı erba'anuñ

birisidür. Maħşüş olsun, ğayr-ı maħşüş olsun mürekkebatdan cüz olāña da āteş dirler. Ammā āzer dimezler. Āzer ol kızaran maħşüş oduñ ismidür. Āzer-gün

35 andandur. Bir çiçek adıdır ki od rengindedür. Kāf'ı yā'ya ħalb idüp āzer-yün da dirler. Türkī dilde ol çiçeğe ħatmī dirler. Semender didükleri ħuşa od içinde

taq̄dīm-i muzāf'un ileyh iderler, şāyi' dūr. Ammā ki q̄ā' ide-i muṭṭaride degüldür. Meşelā, şāhin-şāh dirler, aşlı şāh-i şāhāndür. Merdān-şāh da, İran-şāh da, şirvan-şāh'da da ḥal böyledür, ḥāceserāy, bustānsērāy ve berbat da dirler. Bunlarda muzāf muḳaddemdür. Lisān-ı Fārisīde hān reīs ma' nāsınadur. Mevlāña Sa' dü'd-
5 din Keşşāf ḥāşiyesinde sūre-i Āl-i 'İmrān āḫırında taşriḥ etmişdür, 'İbāreti budur:

الدهقان رئيس القرية ومقدم اصحاب الزراعة وهو معرب انتها

Beyt:

چو آيد بخت دهقان در کرانی دلش مایل بود بر 25a جفت رانی

10 Kend şehir-i Semerkand, mu'arredür. Fārisī Şemerkend'dür, aşlı kend-i şemerdür, muzāf'un ileyh taq̄dīm olunmuşdur. Sābıqan taqrir olınan üslub üzere . Şemer bir cāriyenüñ ismidür ki ma'müre-i mezkūraya evvel ol cāriye için bünyād olmuşdur. İbn-i Ḥallikān tārīhinde böyle beyān itmişdür. 'İbāret i budur ki bi-' aynihā naql olunur:

15 ان شمر اسم لجارية الاسكندر مرضت فوصف لها الاطباء ارضا ذات هواء طيب و اشار واله بظاهر سغد فاسكنها فيه فلما طابت بنى به مدينة و كند بالتركي شهر و بالعربي هوالمدينة فكانه يقول بلد شمر انتها
Şeyḫi kend ile dihi fark itmemişdür. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

Melik sordı didiler kondı kende

İrirdi yoḫsulun ivin gezende

20 Ğalat itmişdür. Rūsta mezra' adur, rūsten'den aḫz olunmuşdur. Ekinligi i' tibārī ile köye de diḫ itlāk olunur. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

قول پیغمبر شنوای مجتبا کور عقل آمد وطن در روستا

Gāh olur vāvını ḥazf idüp rūstā dirler. Nitekim bu beytde vāqi' dūr. Beyt:

هر که در رستا بود روزی وشام تا بماهی عقل او نبود تمام

25 Mezārī'a intisābları i' tibārī ile köy ehline rūstāyī dirler. Nitekim zāhirdür bu beytten. Beyt: 25b

زان نمودار عدل در همه چیز شهری آسوده روستایی نیز

Nizāmī ki bu kelāmında:

Rūstāya şehir içi zindān gelür andan kaçar

30 Rūstāyīye deyecek yerde rūstāya dimişdür, işābet itmemişdür.

خدای، خدای: Bu lafızların birisi müfred birisi mürekkebdür. Lafz-ı ḥudāy ki müfred ola ma'nāsı şāhibdür ki lisān-ı Türkīde ondan is dimekle ta'bīr iderler. Meşelā, 'Arab şāhib-u fuḫza dir. 'Acem sīmḥudā dir, Türk gümüş issi dir. Nitekim bu beytde vāqi' dūr. Beyt:

35 هم سیم خدا و هم قوی پشت خلقی سوی او کشیده انکشت

Ḳarye sāhibine ki köy issidür diḫ-ḥudāy dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

سرکه از دست رنج خویش وتره   بهتر از نان ده خدا وبره

Kişver-i üssi deyecek yerde kişver-ḥudāy dirler. Nitekim bu beytde vāqī'dür.

Beyt:

بدرگاه تو سرهم بر زمین   نه من جمله کشور خدایان چین

5 Ev üssine kedḥudā dirler. Nitekim vāqī'dür bu beytde. Beyt:

زنان داشتی رای زن در سرای   به کدبانوی فارغ از کدخدای

Ked-bānū da kedḥudā gibi mürekkebdür. Bir cüz'i ked lafzıdır ki ma'nāsı hāneyle gedenüñ farkı beyān olunduğı yerde ta'yīn olunur. Bir cüz'i de bānūdur.

Aşlı nīkū'nūñ nīk'den farkı zāhir olduğı yerde zāhir olmuştur. Ammā lafz-ı

10 ḥudāy ki mürekkeb ola. Aşlı ḥud-āy'dur. Ma'nā-yı terkībisi 26a kendü gelici dimekdür. Nitekim bu beytde zāhirdür. Beyt:

آمد بر من که من رسولم   گفتم تو برو که من خود آمم

Āy ism-i fā'ıldür āmeden'den. Ma'nā-yı aślīsı muṭlaḡ gelicidür. Ammā Ḥaḡ

Te'ālā'nuñ 'alemi olan ḥudāy'da āy'dan murād vücūd-ı maḡharına gelicidür, ol

15 taḡdırce. Ḥudāy'uñ ma'nā-yı terkībisi bi-nefsihī ḡarice gelici. Ya'ni bi-zātihi

mevcūd olici dimekdür. İmām Fahre'd-dīn er-Rāzī Meṭālib-i 'Āliye adlu kitābında bu ma'nāyı taḡrīr itmişdür. 'İbāreti budur ki bi-'aynihā naḡl olunur:

و قریب من هذا اللفظ یعنی من لفظ واجب الوجود قولنا بالفارسیة خدای و اصل هذه اللفظة قولهم خود آی وهی مركبة من لفظین احدهما خود و معناه ذات الشئ ونفسه والثانی قولنا آی ومعناه الجائی ای بنفسه و ذاته لا بغيره جائئ والمراد من

20 هذا الجئی الوجود فصار قولنا خدای ای بنفسه وذاته وجد وذلك هو اللفظ المطابق لقولنا واجب الوجود لذاته انتها

Bahru'l-Ġarāyib sāḡibi şāḡib ma'nāsına gelen ḥudāy'ı vācib ma'nāsına olan ḥudā'dan fark itmemişdür, ḡalat itmişdür. Va'l-lāhu a'lem.

زتیر اندازئ زنبورک از دور   مشبک سینه ها چون خان زنبور

olsun . Nitekim bu beytde 26b zāhirdür. Beyt:

25 Kārbān sarāya ḡān didükleri yolcīnuñ kendüya ve ṭavārına menzil olduğı

i'tibārladur, ḡān luḡat-ı müştarekedür, ma'nā-yı āḡeri diḡ-kānuñ beyānūnda geḡmişdür. Hāne ḡuşuşıyle menzil-i ādemī'dür ki āña lisān-ı Türkīde ev dirler,

āḡırındağı hā naḡl içündür, ma'nā-yı 'āmdan ma'nā-yı ḡāssa. Mürekkebāt-ı

30 menḡūlada bu hā'nuñ ziyādesi şāyī'dür. Destvār'da ve enguş-vāne'de ve

ḡārḡupe'de ve bunlarıñ emsalinde hā'nuñ ziyādesi ma'nā-yı 'āmm-ı terkībiden ma'nā-yı ḡāssı 'alemiye naḡl için dür. Ammā kelīme-i müfredede bu hā'yı naḡil

nādirdür, ol nevādirdendür, meyāne meyān muṭlaḡān mābeyndür. Meyāna ḡāḡ vasaṭ ki Türkīde ḡāḡ orta dirler ki te'addüde ḡābil degüldür, ānuñ ismidür.

35 ḡāne'nūñ 'arabīsı beyt'dür. 'Arab dār didüğüne 'Acem sarāy dir. Nitekim bu

beytde vāqī'dür. Beyt:

سپیده دم که شدم محرم سرای سرور شنیدم آیت توبو الی الله از لب حور
 Āhırındağı yā'yı gāh olur ḥazf iderler, sarā dırler. Nitekim bu beytde vāqı' dūr.
 Beyt:

- 5 Biz ol gül yüzlinüñ köyüni bir bustān-sarā gördük
 Ki etrafında bizim gibi bin destān sıra gördük

Bustān-sarā dārda olan 27a bustāna dırler. Nitekim vāqı' dūr. Beyt:

- حافظ تو جام جم مطلب جام می بخواه کاین بود قول بلبل بستان سرای جم
 10 gede muṭlaқан maḥall-i qarārdur, gerekse üzerinde binā olsun meygede gibi,
 butgede gibi ve āteşgede gibi. Gerekse olmasun vādi-gede gibi. Nitekim bu
 beytde vāqı' dūr. Beyt:

- آن درز به صدمهای ایام وادی کده ای شده سرانجام
 Bu mürekkebātuñ da āhırlarındaki hā ma'nā-yı 'āmm-ı terkıbiden ma'nā-yı
 ḥāşş-ı 'alemiye naql için dūr. Bu hā'yı naql āhır-ı kelimeye maḥşüşdur. Ol
 sebebendür ki ged mürekkebüñ cüz-i evveli vāki' olsa ol hā olmaz. Meşelā,
 15 kedḥudā dırler, kedbānū dırler, kedāy dırler. Kedeḥudā, kedebānū, kedeāy
 dimezler. Gedā'ya dilenürken evler ḳapusuna geldüğinden ötüri gedāy
 dimişlerdür. Bundağı āy ḥudāy'dağı āy gibidür. Gedā'nuñ kāfi aşılta kāf-ı
 'arabidür. Türkī dilde kāf-ı 'acemī ile isti'māl olunur. Mezkūr hā'yı naql-i
 müfred olduğı ḥalde de gede lāhıḳ olur. Nitekim bu beytde vāki' olupdur. Beyt:

- چو آمد کنون نا توانی بدید بدیگر گده رخت باید کشید
 20 Gede'den murād burada maḳarr-ı maḥşüş olmağın ki ol dār-ı āhıretdür, hā'yı
 naql le mezkūr olmuşdur, bu tafşılden ged ile gede'niñ 27b farkı zāhir
 olduğınleyin gedeyle hāne'nüñ de farkı vāzıḥ oldı. Ḥāneyle ḥānde binā
 mu'teberdür ve zī-ḥayāt olmayānuñ maḳarrına ne-ḥān dırler, ne-hāne dırler,
 25 gedāyle ged'de binā mu'teber degüldür. Ve zī-ḥayāt maḳarrına iḥtişāşları da
 yokdur.

هین، هان : Hān lisān-ı Fāriside kelime-i teskindür, ṭur deyecek yerde
 'Acem hān dir. Nitekim vāqı' dūr. Beyt:

- کردم بر اوج برج مه خویشتن طلوع هان ای حکیم طالع مسعود من نکر
 30 Hīn kelime-i taḥrık ve taḥrız'dür. Tiz yüri, tiz ṭut deyecek yerde 'Acem hīn dir.
 Nitekim vāqı' dūr. Beyt:

- چو بشنید زاول شه این گفت و گوی بجم گفت هین چارهء خویش جوی
 Hān'da teskin ve hīn'de taḥrık ma'nası bu beytten ḳatı zāhirdür. Beyt:

- فلک باستد اگر هیبت تو گوید هان زمین بجنبد اگر حشمت تو گوید هین
 35 Maḳām-ı taḥzirde de ya'ni, şāḳın itme deyecek yerde hīn isti'māl olunur.
 Meşelā, hīn me-kon dırler. Nitekim Mevlāña-yı Rumī'nüñ ḳuddise sirrahu'l-

'azîz bu beytinde vâkı' dūr. Beyt:

هین بجاوب زبان کردی مکن چشم را از خس ره آوردی مکن
Hān dahı ol ma' nāda isti' māl olnur. Nitekim Mevlāña-yı mezbūruñ bu beytinde
vâkı' dūr. Beyt:

5 هان هان با او حریفی کم کنید چونکه کاو آرد گره محکم کنید *28a*
Nuḥust evveldür ki muḳābili āḫırdur. Nitekim bu
beytten zāhırdür. Beyt:

ای از دل هر شکسته آگاه درست وی مملکت ترانه آخر نه نخست
Evvelden deyecek yerde 'Acem ez nuḥust dir. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

10 بیا مطرب ان جرعه طفل وش چو طفلان بپرگرو بنواز خوش
نوایی که تعلیم شد از نخست بز چوب تا باز گوید درست
Nuḥustın'ūñ ma' nāsı evvelkidür. Nitekim bu beytde vâkı' dūr. Beyt:

نخستین صبح کاخریبی فروغست سیه رویش پاداش دروغست
Subḥ-ı şadıḳa ki ikinci şubḥ'dur, 'Acem şubḥ-ı devvumın dir. Nitekim vâkı' dūr.

15 Beyt:
به گیتی بایدت خورشید رویی چو صبح دومین کن راست گویی
Nuḥustı'nūñ aşlı nuḥust'dur. Yā'nuñ luḥūki nisbetçündür. Nūn'ūñ ziyādesi te'kīd
içündür. Enguṣterin'deki gibidür. Ki aşlı enguṣter'dür. Yā nisbet için lâhıḳ
olmuşdur. Nūn te'kīd için ziyāde olupdur. Enguṣterin yüzükdür. Nitekim bu
20 beytten zāhırdür. Beyt:

هر دهنهای چو انگشترین ساخته از لعل مصفا نگین
Enguṣter'ūñ aşlı enguṣt-i-ter'dür. Tā'nuñ biri ḥazf olinupdur. Lafz-ı
mürekkbedür, bir cüz'ı enguṣt'dur ki ma' nāsı bārmaḳ'dur, bir cüz'ı de ter'dür ki
ma' nāsı tafzıl'dür. Baş *28b* bārmaḳa, sāyır bārmaḳlaruñ üzerine fazlı olduḡıçün
25 enguṣter dirler. Yüzüğe enguṣteri didükleri ol bārmaḳa nisbeti olduḡından
ötüridür. Bu ḳā'ide sābıḳan beyān olinmışdur. Pīş bā-yı 'acemī ile öndür.
Muḳābili pes'dür ki ma' nāsı ard'dur. Pīş cihāt-ı sittūñ biri idü ki bu beytten
añlanur. Beyt:

چب و راست و بیش پس و زیر و بر زلیخای بت روی بود سر به سر
30 Bīş bā-yı 'arabī ile zāyid ma' nāsınadır. Muḳābili kem'dür ki ma' nāsı nāḳıṣ'dur.
Bīş'ūñ ve pīş'ūñ ma' nāları bu beytten zāhırdür. Beyt:

آباهای الوان زصد گونه بیش بخوانهای زرین نهادند پیش
Şan'atı olan kişi işini öḡüne alub işledigünden ötüri lisān-ı Fārisīde şan'ata pīşe
dirler, āḫırındaḡı hā iḥtişāş içündür. Heft'e'de, deste'de, rüze'de, pence'de olan hā
35 gibi. Bīşe bā-yı 'arabī ile olıcaḳ mişe ma' nāsınadır. Mişe'nūñ de ve bīşe'nūñ de
ma' nāları bu beytlerden zāhırdür. Beyt:

در قلب سپه تیغ زدن پشهء ماست   مردی و هنر همیشه اندیشهء ماست
هر شیر که در جهان شکاری گیرد   مردان دانند که آن هم از پشهء ماست

Piṣānī alındur. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

به پیشانیش داغی بر کشیده   چو خطی بر خطای در کشیده

- 5 Āhırındağı yā nisbet içündür. Elif ve nūn te'kīd içündür. Keyānī'de ve ḥusrevānī'de, 29a ve zindegānī'de ve mujdegānī'de ziyāde olunduğı gibi. Lisān-ı 'Arabīde de bu elif-nūn nisbetde mübālağa içün ziyāde olunur. Meṣelā, saḳalı ḳaba kiṣiye liḫyānī dirler, rabbānī'de ve ṣaydlānī'de olan elif ve nūn da mübālağa içündür. Alına piṣānī didükleri başuñ ögünde olduğundan ötürüdür.
- 10 Sadr-ı meclise piṣgāh dirler. Ehl-i meclisūñ muḳaddimūñuñ maḥalli olduğundan ötüri. Gāh maḥal ma'nāsınadır. Ḳapu yerine dergāh taḫt yerine taḫtgāh dirler, piṣ-gāh'uñ ma'nası bu beytten zāhirdür. Beyt:

ترا در سر اندیب شاهی دهم   همد اندرت پادشاهی دهم

- Piṣin öñdünküdür. Muḳābili pesin'dür ki ma'nası soñrağıdır. Piṣ ile piṣin, nuḫust ile nuḫustin gibidür. Ögle namāzına namāz-ı piṣin dirler. Ma'nā-yı terkībisi öñdünki namāzıdır. Gündüz ḳılınan namāzlarıñ öñdün ḳılınan olduğundan ötüri ona namāz-ı piṣin dimişlerdür.

Füzūn artıḳdır. Nitekim bu beytde vāḳi'dür. Beyt:

زیبژن فزون بود هو مان بزور   چه سود از فزونی چو برگشت هور

- 20 Aṣlı efzūden'dür. İsimdür efzūden'den ki ma'nası artmaḳdır. Evvelinden elif ḫazf olunmuşdur. Muḳābili ḳāst'dur, ma'nası eksükdür. İsimdür ḳāsten'den ki ma'nası eksilmekdür. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

شما را سخن کاست باید همی   ره خویشان خواست باید همی

- Efzūn ile biṣ'uñ farkı vardır, artmaḳla zāyid 29b olan nesneye efzūn dirler.
- 25 İbtidādan zāyid ḫalk olana efzūn dimezler. Ammā biṣ dirler. Kem ile ḳāst'uñ daḫı farkı vardır. Nitekim Firdevsī'nüñ bu beytinden ki İbn-i Yāmīn ḫaḳḳında ḳardaşları dilinden söylemişdür. Añlanur. Beyt:

گناه ابن یامین بدبخت راست   کر اولاد یعقوب کم باد و کاست

- Eksilmek ile nāḳiṣ olāña ḳāst dirler. İbtidādan eksük ḫalk olāña ḳāst dimezler.
- 30 Ammā kem dirler. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

کل اندر نازکی از سر و کم نیست   و لیکن در وفا ثابت قدم نیست

Kem biṣ'uñ muḳābili idü ki bu beytten añlanur. Beyt:

بشهر این مثل شهرهء عالمست   که هر کش هنر بیش روزی کمست

- Mecāzen az nesneye de kem dirler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- 35 رحمی بحال ما نکنی زان سبب که تو   امثال این شکسته دلان کم ندیده ای
Kelime-i ter ki edāt-ı tafzīl'dür. Medḫūlinüñ medlūlünde teraḳkī ma'nasın ifade

ider. İkisine de lâhik olur. Meşelâ, kemter de dirler, bîşter de dirler. Nitekim bu beytde vâki' dūr. Beyt:

زکاة مال بدر کن که فضله رزرا چو باغبان ببرد بیشتر دهد انگور

Füzünter dağı dirler. Nitekim bu beytde vâki' dūr. Beyt:

5

چو کردد ابر دولت بر تو پر بار فزونتر باش همچون شاخ پر بار

30a yegdūr. Bihter mūrekkebdūr, bir cüz 'i bih'dūr ki ma'nāsı : مهتر، مهتر

Nitekim sâbıқан beyân olınmışdur. Bir cüz 'i de ter'dūr ki edât-ı tafzîl'dūr. Onuñ da ma'nāsı sâbıқан tafzîl olınmışdur. Mezkūr mūrekkebūñ ma'nāsı yekrekdūr. Bih luğat-ı müştarekedūr. Bir ma'nāsı dağı ayvadur. Nitekim bu beytde

10 vâki' dūr. Beyt:

دل را ومعه را وجگر را مقویند سیب به انار بترتیب لف ونشر

Mihter de mūrekkebdūr. Bir cüz 'i mih'dūr ki ma'nāsı uludur. Muqābili kih'dūr ki ma'nāsı keçidūr. Nitekim bu beytde vâki' dūr. Beyt:

15

چو از قومی یکی بی دانشی کرد نه که را منزلت مانند نه مه را

ندیدستی که کاوی در علف زار بیا لاید همه کاوان ده را

Mihter'ūñ ma'nāsı ulurağdur. Kihter'ūñ ma'nāsı küçürekdūr.

Serhüş şol kimsedūr ki içdügi müskinden başı kızmış ola. Serخوش، مست

Ammâ dağı ḥadd-ı sekre varmış olmaya, ḥadd-ı sekre varduğdan soñra oña mest dirler. Husrev'ūñ bu beytinden serhüş ile mest'ūñ farkı varıduğı zāhirdūr. Beyt:

20

خوش آن دمها که پیشش بود می که مست و که سرخوش جهانم میشود تاریک چون یادآرم آن شبها
Ser-ḥüş vaşf-ı mūrekkebdūr şıfatla mevşūfdan. Bir cüz 'i ser'dūr ki mevşūfdur. Bir cüz 'i de ḥüş'dur ki şıfatdur. Cümleden mūrekkeb vaşf olmışdur. Mezkūr keyfiyetiyle mütekeyyif 30b olan kimesneye itlâğ olunur, sersâm gibi. Bu cins mūrekkeb de gâh olur, şıfat muqaddem olur. Sebükbâr, sebüksâr, läger-meyân

gibi. Nitekim bu beytde vâki' dūr. Beyt:

25

اسب لاغر میان بکار آید روز میدان نه کاو پرواری

Bu cins terkible mūrekkeb-i maḥşüşda gâh olur iki nev'ide ri'âyet iderler.

Meşelâ, 'inân-keşide dirler mevşūfi taqđim iderler. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

عنان کشیده روای پادشاه حسن و جمال که نیست یک سر راهی که داد خواهی نیست

30

Keşide-'inân da dirler, şıfatı taqđim iderler. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

میان عالم و جاهل تفاوت این قدر است که این کشیده عنانست و آن گسسته مهار

Mey sucidūr, mey-hâne suci turduğı evdūr. Nitekim vâki' dūr. باده

Beyt:

Gülşen-i cennetde çünkim qaldı şoḥbet yārına

35

Yārıla mey-häneler guncini gel hoş gör bugün

Bâde dağı ḥamr cinsindendūr. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

Her ne şeh kim alur ilāh bāde

Ḥırmən-i mülkini verir bāde

Onuñ daḡı aşı üzüm suyudur. Nitekim bu beytten vāḳi' dūr. Beyt:

بیاده دست میالای کان همه خونست که قطره قطره چکیده است از دل انگور

- 5 Ammā puḡte olmayınca bāde dimezler. Bāde maḡbūḡuñ adı idüken manzūme şerhinde şāhibü'l-Ḥaḳāyık taşrih itmişdür. 'İbāreti budur ki bi-'aynihā naql olunur:

والباق التي من ماء العنب اذا طبخ ادنى طبخة حتى ذهب اقل من ثلاثيه و علا واشتد و قذف بالزبد و انه حرام قليله و كثيره قال خواهرزاده هو فارسی معرب لانه فى العجم يسمى باده انتها

- 10 Bgde'nüñ puḡtelügi Ḥāfiz'uñ bu beytinden añlanur. Beyt:

چون پیاله دلم از توبه که کردم بشکست همچو باده جگرم بی می و پیمانہ بسوخت

Reng levn'dür. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

هفت رنگست زیر هفتو رنگ نیست بالاتر از سیاهی رنگ

Hef-tev reng yedi ḳat gökdür. Aşlı heft-evreng'dür. Terkiḳ olıcaḳ elif ḡazf

- 15 olınmışdur. Ma'nā-yı terkiḳısi yedi taḡ'dur. Bu maḳāma müte'allıḳ kelām-ı mufaşşal taḡ ile evreng farḳınün beyānında gelse gerekdür bi-izn'il-lāh-i te'ālā. Reng luḡat-ı müştarekedür, ḡile ve nazıklük ma'nāsına da gelür. Türkide de ol ma'nāya da isti'māl olunur. Meşelā, reng geḫti dirler. Bu ma'nāya geldügi bu beytten zāhirdür. Beyt:

- 20 من اورا چه گویم چه رنگ آرم که تا دست وی زیر سنگ آورم

Daḡ keḫisine de reng dirler, Nitekim ānuñla buz'uñ farḳı beyān olınuğı yerde tafşil olınsa gerekdür bi-izn'il-lāh. Mi'yār-ı Cemālī ve Baḡru'l-Ġarāyib şāhibleri rengüñ ḡile ma'nāsına 31b geldigünden ḡāfil olmışlardır. Gün'uñ ma'nāsıdır. İki dürlü reng deyecek yerde 'Acem du güne reng dir.

- 25 Nitekim şebdiz'le gul-gün vaşfında Ḥusrev'iñ bu beytinde vāḳi' dūr. Beyt:

چو شه دید آن دو باد تنگ بسته صبا را برد و گونه رنگ بسته

Dürlü dürlü deyecek yerde günāgün dirler. Nitekim vāḳi' dūr.

آن پر از لاله های رنگارنگ و این پر از میوه های گوناگون

Gāh olur teşbīh için isti'āre olunur. Meşelā, gulgün ve meygün, gendungün dirler. Suciye levn de teşbīh ḳaşd olınsa meygün dirler, ta'amda teşbīh ḳaşd olınsa meyhūş dirler.

- 35 vāḳi' dūr. Beyt:

شاهین : باز، چرخ، شاهین

saḳlayıcıya bāzdār dirler. Büyük toḡāna şāhbāz dirler. Ammā çāḳır da ḡuşūşıyle a'lām-ı ḡālibeden olmışdur. Muḡlaḳ zıkr olınsa murād çāḳır olur. Nitekim

ره بط باز نیز آهنگ میزد برقص کبک شاهین چنک میزد

Bâz-1 sefid dirler murâd aq çâkırdur ki Türkide aña toygün dirler. Lisân-1 Fâriside o üsküflü kuşlara havâda çarḥ gibi döndigünden ötüri çarḥ dirler. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

باز سفید آفت طاوس و قاز چرخ کزوبسته شند چشم باز

- 5 Ma'nâ-yı beyt: Aq 32a çâkırdur daḥı pervâz-1 toġân ki gözi bağlanur, tâvüs'la kâz'uñ âfetidür dimekdür. Bâz-1 şânî açığı ma' nâsıdur. Bâz luġat-1 müştarekedür. Ber niçe ma'nâya gelür. Cümleden birisi de açuqdur. Nitekim bu beytden fehm olunur. Beyt:

نبوداز حریفان کرد آن فراز بجز نرگس آنجا کسی دیده باز

- 10 Bâz'uñ bâ'sını gâh olur vâ'va tebdil iderler, vâz dirler, pervâz andandur. Aşlı perbâz'dur. Dervâze de andandur. Aşlı derbâze'dür. Ol büyük kapuya ki kanatları olmaz dâyim açuqdur yapılmaz der-vâze dirler, âhırındağı hâ ma'nâ-yı 'âmm-1 terkibiden ma'nâ-yı hâşş-1 'alemiye naql içündür. Bu hâ'nuñ aşlı sâbıkan beyân olunmuşdur. Bahru'l-Ġarâyib sâhibinüñ cümle ġarâyibindendür, 15 bu ki çarḥuñ ma'nâsın beyânda balabân didükleri kuşdur ki 'Arabça saġar dirler dimişdür. Balabân ile çâkırdır fark itmemişdür. Saġar lisân-1 'Arabide çâkıruñ ismidür. Pervâzi toġânlar ki havâ yüzünde çarḥ olurlar. Sunġur olsun balabân olsun, şâhin olsun cümlesine çarḥ itlâk olunur. Huşuşiyle sunġuruñ ve şâhin'üñ a'lâm-1 maḥşûşaları vardur. Şâhin beyt-i sâbıqda mezkûrdur. Sunġur Enveri'nüñ 20 bu beytinde mezkûrdur. Beyt:

سنقر هندستان شده طوطی به بلغارآمده
عدلش بسان سامان شده اقلیمها یکسان شده

Şunġâr sunġuruñ mu'arrebidür.

- 25 Kâz lafz-1 Fârisi'dür. 32b Nitekim bâz'uñ beyânında zıkr olan beytden zâhirdür. Bat ile kâz'uñ ikisi bir cinsdür. Deştisine ki Türkler qaraca kâz dirler. 'Acemler baḥ dirler. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

بر شکم باز که چندین خط است تذکرهء جان تذرو و بط است

- 30 Bunlaruñ daḥı cümlesi bir cinsdür. Gûsfend ehlisidür, ġurm deştisidür, ehli olcaq koyun olsun, keçi olsun, erkek olsun, dişi olsun gûsfend dirler. Cümlesinüñ ortasında müştarek olan cinsüñ ismidür. Nitekim bu beytde vâқи' dür. Beyt:

شینده ام که بقصاب گوسفندی گفت در ان زمان که بخنجر سرش زتن برید
جزای هر بن خاری که خورده ام دید کسی که هلوی چرم خورد چه خواهد دید

Miş huşuşiyle koyundur. Ehli olana miş dirler. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

- 35 گرگ از نهیب عدل تواندر دیار تو از بیم میش بدرقه گیرد سگ از شبان
Bahru'l-Ġarâyib sâhibi gûsfendi miş'den fark itmeyüp ikisini de koyun ile tefsir

itmişdür, koyun derisinden olana mişin didükleri miş'e nisbetden ötürüdür. Yâ nisbet içündür, nün te'kid içündür. Nitekim yâyle nün'uñ ol ma'nâya geldiği tekrâr be-tekrâr zıkr olunupdur. Deştî olan koyuna da miş dirler. Nitekim 33a gâvmiştir'üñ aşlın beyân eyledükde zıkr olmsa gerekdür inşâ-e-l'lâh te'âlâ. Ğurm
5 'ayn-ı mu'cemenüñ zammesiyle. Ve râ-yı mühmelenüñ süküniyle yaban kociğdur ki lisân-ı Türkide aña irâk kocı dirler. Ğurm deştî'nüñ ismi idü ki bu beytden zâhirdür. Beyt:

بیفکند نیزه بیازید چنک   چو در کوه بر غرم یازد پلنک

Ğurm ğayn'uñ zammesiyle olduğı bu beytlerden zâhirdür. Beyt:

10   شهنشاه عادل که از عدل کرد   به بیشه قرین شیر غران و غرم
در ایام او اهل فضل و صلاح   بر آسوده اند از غم و رنج و کرم

Kürm kâf'uñ zammesiyle kayğudur, çoça da ğurm didükleri bu beytden zâhirdür. Beyt:

مرا گر بخواهی ز شاه جهان   چو غرم زیان با توآم دمان

15   رنگ : Bunlaruñ dağı ikisi bir cinsdür. Buz ehlidür, reng deştidür. Buz ehliye itlâk olınuğı bu beytden zâhirdür. Beyt:

یکی بز را چو گیرد آخرین خواب   پیای خود رود در کوی قصاب

Yabân keçisine ki Türkide ima dirler. 'Acemler reng dirler. Nitekim bu beytde vâki' dür. Beyt:

20   بنقاشی نوک تیرخدنک   هئی کرده صحرای چین را ز رنگ

Reng'üñ dağı ma'naları var, sâbıkan beyân olınmışdur.

ğur : Bunlaruñ dağı ikisi bir cinsdür. Her ehlisinüñ adıdır. 33b gür deştisinüñ adıdır, her'üñ türkisi eşekdür. Nitekim vâki' dür. Beyt:

کوش خر بفروش و دیگر کوش خر   کین سخن را در نیابد کوش خر

25   Gür'uñ türkisi qolandur. Nitekim vâki' dür. Beyt:

کور سار و شیر زهره ببرتاز و عزم تک   پیل کام و کرک سینه رنگ پا و گرگ پوی

Behrâm-gür mezkûr şayd-ı vaşî'nüñ şikârına ziyâde meyli olduğıcün aña nisbet iderler. Nitekim vâki' dür bu beytde . Beyt:

Gûrlar olariken Behrâm-ı gür

30   Gür ki nice şayd kıldı am gör

Diger:

نوشته است بر گور هرام گور   که دست کرم به ز بازوی زور

ğuk : Bunlaruñ dağı ikisi bir cinsdür, ğuk ehlisinüñ adıdır. Nitekim bu beytde vâki' dür. Beyt:

35   خوک که دندان گرازی نمود   طعمهء سگ شد ز گرازی چه سود

Gurâz deştisinüñ adıdır ki azılı olur. Nitekim beyt-i sâbıqdan fehîm olunur,

hamlede tiz ve seyf u sināndan bī-perhiz olduğundan ötüri bahādurları gurāza teşbīh iderler. Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

گرازه بر آمد بسان گراز درفشی بر افزاخته هفت یاز

گوزن : Bunların dağı ikisi bir cinsdür. Gāv ehlisinüñ adıdur, kāf-1

5 'acemī ile. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

بزیفت هر مهتری پاژ وساو نکرد آزمون گاو با شیرتاو

Kāf-1 'arabī ile bahādur ma' nāsınadır. Gāve ki 34a direfş-i gāv yāni aña nisbet olunur andandır. Āhırındaki hā ma'nā-yı 'āmm-1 cinsiden ma'nā-yı hāşş-1 'alemiye naql içündür. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

10 گر گاوہ صیت شوکت مردیش بشنود بر خویشتن دگر نهد هیچ نام گاو

Gāh olur elfin hāzıf idüp, gev dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

ترا از جهان بی نیازی دهد میان گوان سرفرازی دهد

Gevezn deştisinüñ adıdur. Türkide aña sığın geyigi dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

15 شد سرویب چو شاخهای گوزن هر یکی شاخ چار رطل بوزن

Qara gözleri ānuñ gözine teşbīh iderler Nitekim vāki' dūr. Beyt:

دو چشمش چو چشم گوزنان سیاه ولیکن پر از اشک بی گاه و گاه

Gāv-1 miş mürekkebdür, gāv'le miş'den. Lisān-1 Türkide

20 su şıgırı didüklerinüñ ismidür. Gāv ism-i cinsdür. Su şıgırı ol cinsiñ bir nev'idür. Ol sebebden lafz-1 gāv'uñ aña itlākı şahih durur, miş'e müşābeheti vardır. Ol cihetden ki bu nev'a gāv min vechin ehlidür. Evde beslenür hıdmetlenürler. Min vechin deştidür, nice aylar yabānda gezer, kimse görüb gözetmez ve beklemes. Miş cinsinüñ de 'umümü vardır, deştıye ve ehliye itlāk olunur, ehliye itlākı sâbıkan beyān olındı, Ammā 34b deştıye itlākı bu beytten 25 zāhirdür. Beyt:

بدم آیدش ناسگالیده میش پلنک از پس پشت و صیاد پیش

Ol sebebden mezkūr hayavānuñ miş'e nisbeti cāyız olmışdur. Gāv-1 mişüñ aşlı miş-gāv'dur. Ma' nā-yı terkībisi gāv'uñ mişi dimekdür. Ya' nī ol cinse benzeyeni.

30 Muzāf'un ileyh taqdım olınup isim olmışdur. Lisān-1Fārisidebu kā' idenüñşüyü' i sâbıkan beyān olmışdur, gūsāle'nüñ ki ma'nāsı buzağudur, aşlı gāvsāle'dür, ma' nā-yı terkībisi bir yaş geçmemiş su şıgırıdır. Gāv'uñ sāl'e izāfeti ol ma' nāyı ifāde içündür, āhırındağı hā ma' nā-yı 'āmm-1 terkibiden ma' nā-yı hāşş-1 ismiye naql içündür. Çārçüpe'deki gibi. Nitekim mükerreren beyān olınmışdur.

35 dam, dd : Çarpā cinsinden yırtıcı olmayan cānavara lisān-1 Fāriside dām dirler. Yırtıcı olanına ded dirler. İkisiniñ arasında muğāyeret vāriduğı bu beytten zāhirdür. Beyt:

ددو دام هستند ازین شیوه فرد که کاری ندارند جز خواب و خورد
İkisi de cins-i çarpā'dan idü ki kuş cinsinden degül idü ki bu beytten
ma'lümdür. Beyt:

شبی قیر کون ماه پنهان شده بخواب اندرون مرغ دام و دده
5 Ded müzî cinsinden idü ki bu beytten zâhirdür. Beyt: 35a

نه هر آدمی زاده از دد به است که دد زادمی زادهء بد به است
Baḥru'l-Ġarāyib sāhibinüñ cümle ġarāyibinden biri budur ki ded ve dede yırtıcı
sebu' ma'nāsına ded u dām kırd ve kuş dimek olur dimişdür, ġalat itmişdür.

Dām luġat-ı müştarekedür, bir ma'nası sâbıkan beyân olındı. شست

10 Ma'nā-yı âḥer duzaķdur. Aġ cinsinden olsun, ġayrı cinsden olsun. Şest oltadur.
Nitekim ikisi de bu beytten añlanur. Beyt:

خم زلفش یکی دامست کو خورشید و مه دارد
سر زلفش یکی شستیس کو سیمین ذقن گیرد
Yāy kirişin tudduġından ötüri bās bārmaġa şest dirler. Nitekim vâķi' dür.

15 Beyt:

بدوزد در زمان بر آسمان تیر بکمر تیر کو بگشاید از شست
Neştere de şest dirler. Nitekim vâķi' dür. Beyt:

چو فصادان رک جان حسودش فلک بگشاد ازان زهر آب خور شست
Altmış 'adede daḥı şest dirler. Nitekim vâķi' dür. Beyt:

20 چو شست آمد نشست آمد بدیوار چو هفتاد آمد افتاد آلت از کار
Çerm cīm-i 'acemīyle ġün'dur ki şıġır derisinden
olur. Keymuht zamm-ı mīm ile ḥām deridür. Nitekim vâķi' dür. Beyt:

فلک چندانکه دیک خاک را پخت نرقت از خوی او خامی چو کیمخت
35b Edim saḥtiyān'dur. Nitekim vâķi' dür. Beyt:

25 باد یمانی ز سهیلی نسیم ساخته کیمخت زمین را ادم
Bulġārî şāġerî'dür. Diyār-ı bulġārda ki iķlīm-i tātārda bir şehir adıdur, aña
intisābı olduġından ötüri bulġārî dirler. Āḥırındaġı yā nisbet içündür,
ġülnārî'deki gibi. Ol reng-i ma'rūfuñ ki nār çiçeğine nisbeti olduġından ötüri
ġül-nārî dirler. Lisān-ı Fāriside her çiçeğe ġül dirler. Meşelâ, zanbaķ çiçeğine
30 ġül-i zanbaķ dirler. Nitekim vâķi' dür. Beyt:

گل زنبق ولیکن نا شکفته میان یاسمین و لاله خفته
Bu beyti Muḥammed 'Uşşār burun vaşında dimişdür.

Cān rüh-ı ḥayvānidür ki her deride vardur. Nitekim vâķi' dür.
Beyt:

35 گر بجان زند کیست حیوانرا زندگانی تو میدهی جانرا
Ḥayvāna cānavar didükleri bu i'tibārladur ki cāmı vardur. Cānavar lafz-ı

Fārisīdūr. Nitekim bu beytden zāhirdūr. Beyt:

همای بر سر مرغان ازان شرف دارد که استخوان خورد و جانور نیازارد

Türkī dilde de isti' māli şāyi' dūr. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

Ne sūret kim yüzerdi cānavardan

5 Daḥı nāzuñ düzerdi cān-ı vārdan

Lisān-ı Fārisīde ver lisān-ı 'Arabīdeki zū ma'nāsınadır. Türkī dilde ol ma'nādan lu ile ta'bir iderler. Meşelā, Türk canlıdır, 'Arab zū-rūh dir, 'Acem cānver dir, hünerver'ūñ ma'nāsı hünperlüdür. Behrever'iñ 36a ma'nāsı behrelüdür. Pilever'iñ ma'nāsı pilelüdür, pele çert āletidūr. Pilever çerçidūr.

10 Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

چو در بسته باشد چه داند کسی که جوهر فرو شست یا پيله ور

Pīle luḡat-ı müştarekedūr, göñüle de pele dirler. Göñül ıurduna kirm-i pīle dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

جامهء كعبه را كه مي بوسند او نه از كرم پيله نامی شد

15 Kişver'deki ver de ol ver'dūr ki zıkr olındı. Kişver lafz-ı mürekkebdūr. Aşlı kişver'dūr . Ba'de'd-terkib tā ḥazf olupdur, kişāverz'den ḥazf olunduğı gibi. Re'āyānuñ eküb, biçüb, oturduğı yerlere 'Acemler kişver dirler.

روح : Mücerreddūr ki insāña maḥşūşdur. Sāyir ḥayvānatda olmaz.

Lisān-ı 'Arabīde āna nefis-i nāṭıka dirler. Cān'la revān ortasında zıkr olan fark bu

20 beytden zāhirdūr. Beyt:

سپردم ترا جان و رفتم بخاک ببردم روانرا بیز دان پاک

Revā'nuñ cān üzerine faẓlı bu beytden ma'lūmdur. Beyt:

قد چون سرتو جانست مرا بلکه روان سوم ای سرو روان آکه فدا سازم جان

Ma'nā-yı mezkūr esmā-i cāmideden olan revānuñdur. Reften'den müştak olan

25 revā'nuñ ma'nāsı mūrūr idicidūr. Serv-i revān'daki, āb-ı revān'daki revān bu ma'nāyadır. 36b Cāyız ma'nāsına olan revān'daki iştiḳākı andandur. Cevāzda ma'nā-yı mūrūr vardur. Ol i'tibārla cāyız görür misin deyecek yerde 'Acem revā dāri dir. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

هزاران سال گردد چرخ دولاب که دریایی کند از قطرهء آب

30 رواداری که شمشیر خطرناک توان یک قطره در یارا کنی خاک

Rāyic ma'nāsına olan revā'nuñ daḥı ki bu beytde vāqi' dūr. Beyt:

همان نقد حکمت بمن شد روا بحکمت منم بر همه پشوا

Aşlı andandur. Şhrevā'daki revā daḥı bu ma'nāyadır. Şhrevā lisān-ı 'Acem'de nekde dirler ki geçmesi şhlerüñ ḥükmi ile ola. Aşlı kem'dūr, ḥükmi-i şāhi

35 olmayınca nāfiz olmaz. Ol i'tibārla şāha nisbet olınmışdur. Taḳdīm-i mensüb-i muzāf'un ileyh terākib-i Fārisīde şāyi' dūr. Nitekim sābıkan beyān olınmışdur.

Tafşil-i mezkûr ki şehrevâ'nun ma'nâsı taqririnde olupdur. İcmâlen Hâzret-i Şeyh Sa'dî'nün bu beytlerinde işâret vardır. Kıta a:

وجود مردم دانا مثال زرطلیست که هر کجا که رود قدر و قیمتش دانند
بزرگزاده نادان بشهروا ماند که در دیار غریبش هیچ نستانند

- 5 Diyar-ı ğaribden murâd ol şahuñ ki şehrevâ aña mensûbdur, hükmi geçmeyen diyârdur. Rev'ün dağı bundan müştâkdur, şîga-yı müştarekedür. Emir ma'nâsında 37a gelür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

برو اند اندر جهان تفرج کن پش ازان روز کز جهان بروی

İsm-i fâ'il ma'nâsına da gelür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

- 10 نباید تیر دولت بود چون گل که آب تیز روزود افکند پل
Bu ma'nâyâ olan rev'ün aşlı revende'dür, terhîm olunmuşdur.

Zûd'ün ma'nâsı Türkîde tîz didükleridür. Ki sâbıkan mezkûr olan beytden añlanur. Muqâbili ğıçdür ki 'Acemler dîr dîrler. Nitekim vâkı'dür.

Beyt:

- 15 معشوقه که دیر دیر بینند آخر به ازانکه سیر بینند

Dîger:

زیری سست خیز و سال فرمود چو طفلان زود خشم و دیر خشنود

- 20 Tîz'ün ma'nâsı nâfiz'dür ki Türkî dilde aña geçer dîrler. Tîz tîr'e vaşf olıcağ murâd delmek olur. Tîğ'a vaşf olıcağ murâd kesmek olur. Nitekim vâkı' olupdur. Beyt:

تیر مکن تیغ سخن در دهان تا نبرد خلق ترا ناگهان

Muqâbili kund'dur. Nüfûzi yok ma'nâsına ki Türk aña çünki dîr. Türkî dilde andan geçmez ile ta'bir iderler. Zebânı dağı tîz ile tavşîf iderler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

- 25 استره هر چند زبان تیز یافت مو سترد مو تواند شکافت

Bu tavşîf dili bir tîz ve nâfiz nesneye teşbîh i'tibâriyledür. Nitekim beyt-i mezkûrdan zâhirdür. Hîddetlü kişiyeye dağı mecâzen tîz dîrler. Nitekim vâkı'dür. Beyt: 37b

اگر چه باده فرح بخش و باد گلبیزاست بیانگ چنگ مخور می که محتسب تیز است

- 30 Râyic olmayan nesneye lisân-ı Türkîde mecâzen geçmez didükleri gibi lisân-ı Fâriside de kund dîrler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

فرو مانده ام خیره در کار خویش که بینم همی کند بازار خویش

Lisân-ı Türkîde mecâzen serî'a geçer didükleri gibi, lisân-ı Fâriside de tîz dîrler. Nitekim rev'ün ma'nâsı beyânında zîkr olan beytda vâkı'dür.

- 35 Bâyed gerek ma'nâsınadır. Bâyesten'den müştâkdur, 'Acem gerekmez deyecek yerde ne-bâyed dîr. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

- نبايد فال بدزد خویشان را که تأثیر است قول مرد و زن را
 Bā-yı ‘arabī iledür. Bā-yı ‘acemī ile olıcağ koyar ma‘nāsınadır, yābiden'den müştakdur. Şāyed yarar ma‘nāsına, şāyesten'den müştakdur. ‘Arab lāyık didüğü yerde Türk yaraşur dir. ‘Acem şāyed dir. Nitekim vāқи‘dür. Beyt:
- 5 نشايد نقش بر طاوس کردن نه دانش پیش بطلمیوس کردن
 İhtimāl var deyecek yerde mecāzen lisān-ı Türkide yarar didükleri gibi lisān-ı Fāriside şāyed dirler. Nitekim vāқи‘dür. Beyt:
 هر بيشه گمان مير که خالیست شاید که پلنگ خفته باشد
 Destān evvel hīle ve mekr ma‘nāsınadır. Nitekim vāқи‘dür. داستان، داستان
- 10 Beyt:
 مهلتی که سپهرت دهد 38a زراه مرو ترا که گفت که این زال ترک داستان گفت
 Rüstem’iñ atāsına dağı ki adı zāl'dur, destān dirler. Beyt-i mezkūrda letāfet ol i‘tibārladur ki zāl ile destān bir yerde gelmişdür. Şā‘irüñ zāl'den murādı kıoca dimekdür. Zāl'üñ bu ma‘nāya geldüğü Şems-i Fahrī'nüñ Mi‘yār-ı Cemālī’sinde bu beytiyle beyān olınmışdür. Beyt:
- 15 کجا ببخشش زر ملتفت شود آن کو بگاہ حمله چه رستم به نزد او چه زال
 Rüstem’i atāsına nisbet idüp rüstem-i dāstān da dirler. Rüstem-i zāl de dirler. Nitekim vāқи‘dür. Beyt:
 جمال دینی و دین شاه کامکار که هست هزار حاتم طایی هزار رستم زال
- 20 Beyt-i Diğer:
 Yāy gibi kıati başlu olduğı
 Neyledi İsfendiyār’a okı gör
 Gendüyi gördüğüün mağrūr olun
 Rüstem destānuñ atdi okı gör
- 25 Destān’uñ oğlunu kendüya nisbet idüp Rüstem-i destān didükleri gibi kendüyi de atāsına nisbet idüp destān-ı sām dirler. Nitekim vāқи‘dür. Beyt:
 نشستہ است در دور داستان سام کمر بسته بر در کھش خاص و عام
 Destān-ı şānī'nüñ aşlı dāstān'dur. Elif hāzף olınmışdür. Ma‘nāsı kışşadır. Hezār destāndan cüz olan destān bu ma‘nāyadır. Mezkūr ism-i mürekkeb bülbüle
- 30 benzer, bir kıuşun adıdır ki ona yalnız 38b hezār da dirler. Nitekim bu beytde vāқи‘dür. Beyt:
 صد هزاران کل شکفت و بانگ مرغی بر نخاست عندلیبانرا چه پیش آمد هزاران راجه شد
 ‘Andelīb bülbüldür. Mezkūr kıuş bülbülüñ gayrı idü ki bu beyt-i mezkürdan zāhirdür. Bahru'l-Ġarāyib sāhibi ikisin birbirinden fark itmemişdür, ğalat
- 35 itmışdür.
 Niz lisān-ı Fāriside şol ma‘nāçün vaz‘ olınmışdür ki Türkī : نیز، نوز، هنوز

dilde andan da ile ta'bir iderler. Meşelâ, Türk ol da dir, 'Acem u nîz dir. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

او نیز گذشت ازین گذرگاه و آن کیست که نگذرد ازین راه

5 Nūz lisān-ı Fārisīde şol ma'nāçün vaz' olupdur ki Türkī dilde andan daḥı ile ta'bir iderler. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

تو باش تا که شود صبح دولتش روشن که در جهان ندیده است صبح جاهش نوز

Baḥru'l-Ġarāyib sāḥibi nîz'i daḥı ile ta'bir itmışdūr, nūz'dan nîz'i fark itmemişdūr. Henūz'uñ aşlı nūz'dur. Evvelinde hā ziyāde olmışdūr. Nitekim bu beytten ma'lūmdur. Beyt;

10 باش تا صبح دولتت بدمد کین هنوز از نتایج سحراست
Mi'yār-ı Cemālī sāḥibi bunları müstaḥil kelimeler sanmışdūr. Baḥru'l-Ġarāyib sāḥibi daḥı aña taḳlīd itmışdūr. Lisān-ı Fārisīde evvel kelimedede hā'nuñ ziyādesi şāyi' dūr. Meşelâ, 39a hemī dirler, aşlı mī'dūr, hemānā dirler aşlı mānā'dur. Hemānend dirler aşlı mānend'dūr. Nitekim bu beytde vâki' dūr. Beyt:

همی گفت کین ماه فرزند اوست ازو زاد زیرا همانند اوست

15 Hemi lisān-ı Fārisīde taḳrīr içündür. Evvel kelāmda vâki' olur. Nitekim zāhirdūr. Beyt:

همی تا بگردانی انگشتی جهانرا دگر گون شود داوری

Āḥır-ı kelāmda da vâki' olur. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

20 ریک امور/ و درشتیهای او زیر پا چون پر نیان آید همی
باد جوی مولیان آید همی بوی یار مهربان آید همی

Türkī dilde muḳarrer midūr, deyecek yerde hemī dirler. Ma'nā-yı Fğrisi'si üzerine isti'māl iderler.

دیگر : Lisān-ı Fārisīde cüz'üñ medlūli şol ma'nādur ki Türkīde de

25 ondan gayr ile ta'bir iderler. Nitekim bu beytde vâki' dūr. Beyt:

دهان جز من از جام لبت دور سر جز من ز طوق غبغت دور

Gāh olur cüz'üñ evvelüne bā ziyāde iderler, be-cüz dirler. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

جهان چون ازدهای پیچ در پیچ بجزدود سیه کردش دگر هیچ

30 Diğer lisān-ı Fārisīde şol ma'nāçün vaz' olınmışdūr ki Türkī dilde ondan bir daḥı demek ile ta'bir iderler. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

زمان چون رفت دیگر یافت نتوان عنان زندگانی تافت نتوان

Tekrār olan 39b nesnenüñ ikincisinden diğer ile ta'bir iderler. Meşelâ, ikindi namāzına namāz-ı diğer dirler. Ma'nā-yı terkībisi bir daḥı namāzdur. Bu beytde

35 vâki' olan diğer de ol ma'nāyadur. Beyt:

رونق عهد شهاباست دگر بوستان را میرسد مزدهه گل بلبل خوش الحانرا

Diger'üñ gâh olur yâ'sını hâzif iderler, diger dirler. Nitekim beyt-i mezkûrda vâki' dür .

زیدیک : زی، بر، نزد، نزدیک
Zi lafzınuñ ma'nâsı lisân-ı Fâriside yanadur. Meşelâ,
Türk benden yana dir. 'Acem zî-men dir. Nitekim vâki' dür. Beyt:

5 کنون گوش زی حال یعقوب دار   زمانی بد وهوش ودل بر گمار
Zi diril ma'nâsına da gelür. Nitekim bu beytde vâki' dür. Beyt:

بر روی زمین زیر زمین واریزی   تا زیر زمین روی زمینت باشد
Şîğa-yı emirdür. Anun-çün evveline hârf-i bâ ziyâde olınmışdur. Ber lafzınuñ
ma'nâsı yandur. Türk falan yanı dir, 'Acemler ber-i filân dirler. Nitekim
10 vâki' dür. Beyt:

رفتم بر طبیب که پرسم علاج درد   چون ناله ام شنید روان در فراز کرد
Ber-i tabîb'üñ ma'nâsı tabîb yanına dimekdür. Gâh olur ber'iñ izâfeti be-ma' nâ
fi olur. Yanında ma'nâsın ifâde ider. Nitekim bu beytde vâki' dür. Beyt:

که خردی غلامی که از رنگو گنگ   براو بود چون بر نام و ننگ
15 Zâhir budur ki 40a ber'üñ ma'nâ-yı mezkûrda isti'mâli isti'âre tārîkiyledür.
Ma'nâ-yı aşlîsi sîne'nüñ yanlarıdur kucağına aldı deyecek yerde 'Acem der-ber-
girft dir. Bu ma'nânüñ tafşîli 'an qarîb gelse gerekdür bi-izni'l-lâh te'âlâ. Nezd
lisân-ı 'Arabideki 'inde ma'nâsınadur. Nitekim bu rubâ'iden añlanur. Rubâ'î:

20 گفتی که گنه بترد من سهل بود   این نکته نگوید انکه او اهل بود
علم ازلی علت عصیان کردن   نزد عقلا زغایت جهل بود

Bu ma'nâdan dañı lisân-ı Türkide yan ile ta'bir iderler. Meşelâ, falânüñ yanında
dünyânüñ kadri yoğdur dirler. Gâh olur nezd'iñ de evveline cüz gibi bâ ziyâde
iderler. Nitekim beyt-i sâbıkda vâki' dür. Nezdîk yakın dimekdür, katî yakın
deyecek yerde 'Acemler saht-ı nezdîk dirler. Aşlı nezd'dür. Āhırındaki yâ ile kâf
25 bir nev' intisab içündür, ma'nâ-yı nezd'e de tārîk'deki, bārîk'deki yâ ile kâf
gibidür. Qararmış nesneye lisân-ı Fâriside tār dirler. Nitekim vâki' dür. Beyt:

ای بجنب همت تو پایهء اجرام پست   وی به پیش طلعت تو چشمهء خورشید تار
Tārîk qarañudur, qarañu geceye 'Acemler şeb-i tārîk dirler. Nitekim vâki' dür.
Beyt:

30 شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل   کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها
Baħru'l-Ġarāyib 40b sâhibi ki Mi'yâr-ı Cemâlî sâhibinüñ qavline i'timâd idüp
târ'la tārîk'i fark itmeyüp tār qarañu tārîk ma'nâsına dimişdür, ğalat itmışdür.
Bâr'la bārîk dañı târ'la tārîk gibidür. Bārâ nicedür, bārîk incelmişdür, bār luğat-ı
müşterekedür. Dañı ma'naları vardur, yerinde beyân olınupdur.

35 سینه : بر، سینه
Sîne göküsdür. Eyerüñ ol âlet-i ma'rûfasına atufñ göksini
bağladuğundan ötürî sîne-bend dirler. Bir göküsuñ iki yanlarıdur. Bir bend ki

lisân-ı Türkîde ona kumuldürük dirler andandur. Bir sine'nüñ ğayrı idüki bu beytlerden zâhirdür. Beyt:

برو سینه آن صنم سیم رنگ   همی داشت از تخته سیم ننگ

Beyt:

5   بزد بر برو سینه اشکبوس   فلک آن زمان دست او داد بوس

Baħru'l-Ġarāyib sâhibi bunları birbirinden fark itmeyüp bir göküs şadr ma'nâsına bundandur ki maħbûblara simber u siminber dirler dimişdür, ğalat itmişdür, bir 'izaruñ mecâzisindeür. Nitekim bu beytde vâkı' dür. Beyt:

همه نارنج غیغ نار بستان   عذار و بر گلستان بر گلستان

10 Ber luġat-ı müsterekedür, daħı ma'naları vardur, yerinde beyân olınupdur.

Bâĝçe ve bâĝ ve büstân ve bunlaruñ gibirinüñ ħâşılına lisân-ı Fâriside ber dirler, ħulâşâ El-Fetâvâ sâhibinüñ bu kelâmından *41a* añlanur:

نزل الکریم یعنی بر باغ و بر زمین

Ber ħâşıl ma'nâsına idü ki bu beytde zâhirdür. Beyt:

15   رین باغ از گل سرخ و گل زرد   پشمانی نخورد انکس که بر خورد

Ĥuşûşiyile toħuma da ber dinür. Nitekim bu beytde fehm olınur. Beyt:

که یوسف نه از آوهر دیگرست   که با ما زیک شاخ واز یک بر است

Bâr ağacda biten yemişe dirler. Ol yemiş gerek ise âdem yemege ħâbil olsun gerek olmasun. Üzerinde yemiş olan ağaca dıraħt-ı bârdâr dirler. Budâĝına şâh-ı

20 purdâr dirler. Nitekim bu beytde vâkı' dür. Beyt:

چو باشد ابر دولت بر تو پر بار   فروتر باش همچون شاخ پر بار

Bâr-ı evvel bârîden'den ism-i fâ'ildür, saçıcı ma'nâsına ve bâr-ı şânî yemiş ma'nâsınadır, mîve ħuşûşiyile âdem yeyecek yemişdür ki 'Arab dilinde aña fâkihe dirler. Yenmeyen yemişe mîve dimezler. Mîve ile bâr'uñ farkı

25 varıduĝı Firdevsî'nüñ bu kelâmından zâhirdür. Beyt:

درختی که تلخست او را سرشت   کرش در نشانی بیاغ هشت

وراز حوری خللش هنکام آب   بیخ انگبین ریزی و مشک ناب

سر انجم کوهر بکار آورد   همان میوه تلخ بار آورد

Ĥulâşâ-i kelâm budur ki mîve ħâş'dur, bâr 'âm'dur. Ber e'am'dur. Ber'iñ ağac

30 yemişine de şümülı var idüki Firdevsî'nüñ *41b* bu kelâmından zâhirdür. Beyt:

درختی که شیرین بود بار او   نکردد کسی کرد آزار او

Dıĝer:

انکه شیرین نباشد برش   زی اندر اید به تاک سرش

Baħru'l-Ġarāyib sâhibi bunları birbirinden fark itmemişdür, ğalat itmişdür.

35   زدن مرد را تیغ بر تار خویش   به از باز کشتن ز گفتار خویش

Târ depedür. Nitekim bu beytde zâhir olur. Beyt:

Ādemī'nūñ depesine iḥtişāşı yoḡdur. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

دعای بندگی شاه می کند سوسن شکوفه نقره همی ریزدش از آن برتار

Tārek mürekkebdūr. Tār'la kāf-ı tasḡirden. Ma'nāsı depecükdūr, güvender demirinūñ uḡcağızına tārek-sinān dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

5 دیده بر تارک سنان دیدن بهتر از روی دشمنان دیدن

Ādemī'nūñ de başının ḡurucağına tārek dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

چو دیدم بر سرش نام مبارک کهی بر دیده سودم که بتارک

Diger:

بتارک بدش تاج دستور شاه ز گوهر کران سنگ وتابان چو ماه

10 Baḡru'l-Ġarāyib sāḡibi tār'la tāreki fark itmeyüp ikisinūñ de tefsirinde depedür, ādemīñ olsun ḡayrınıñ olsun dimişdür.

Berg yabraḡa dirler, gül yabraḡına berg-i gül dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

هار : برگ، هار

بلبلی برگ گلی خوش رنگدر منقارداشت واندران برگ ونوا خوش نالهای زار داشت

15 Ammā mezkūr 42a ma' nā ma' nā-yı mecāzidūr. Berg'üñ ma' nā-yı ḡaḡiḡisi lisān-ı Türkiḡe yaraḡ didükleridūr. Yol yaraḡuna berg-i rāḡ dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

راه تو دور آمد و منزل دراز برگ ره وتوشهء منزل بساز

Aḡacuñ olsun ḡiḡegüñ olsun levāzımından ve mühimmātından olduḡından ötüri

20 yabraḡına berg dirler. Lisān-ı Fāriside yabraḡçün vaz' olınan lafza bahār dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

گلی بی آفت باد خزانى هار تازه پر شاخ جوانى

Eski yabraḡa köhne bahār dirler ve tāze yabraḡa nevbahār dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

25 بیر حوشنى سبز چون نوهار بزیر ابلقى تند چون روزگار

Turunc ağaca sāyir ağaclara muḡalif yabraḡı yemişinden soñra olduḡın Ḥusrev bu beytinde beyān itmişdür. Beyt:

رسم ترنجست درین روزگار میوه دهد پیش و پس آرد هار

Lisān-ı Fāriside faşl-ı rabī' a hengām-ı nevbahār, faşl-ı ḡarīfe hengām-ı köhne-

30 bahār dirler. Lafz-ı hengāmı ḡazf idüp ol faşıllara nev-bahār-ı köhne-bahār daḡı dirler. Mecāzen yalnuz bahar da dirler. Faşl-ı rabī' murād idinürler. Nitekim bu beytde vāḡi' dūr. Beyt:

خلوت از اغیار باشدى زیار پوستین هر دی آمدنى هار

Diger:

35 درخت اندر بهاران بر فشانند زمستان لا جرم بی برگ 42b ماند

Bahar luḡat-ı müştarekedür, buthāne'ye de bahār dirler. Nitekim bu beytten

vāqi' dūr. Beyt:

همانا که کمتر بد از شش هزار بت لاله رخ چون نگار همار
Tafşil-i sâbıqdan Bahru'l-Ġarāyib sāhibinüñ 'adem-i işabeti zâhir oldı, bu
kelâmında ki dimişdür. Bahâr iki ma'nāya gelür. Evvelâ yaz rabî' ma'nâsına,
5 şāniyen but-hâne adıdır.

کلک : Hâme kalemdür. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

پادشاهی که از انامل او حامل عقد در شود خامه
Şürāhiye de hâme dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

غنچه بر باد بزم او خورده هرچه در جام کرده از خامه
10 Hâme'nüñ qumda isti' mâli Nitekim bu beytde vāqi' dūr. Beyt:

جوشنده درو شراب چون دیک جنبیده چو مار خامهء ریک
Zâhir budur ki be-ṭarîkü't-teşbihdür. Kilk kâf-ı 'acemînüñ kesresiyle şol
kâmışdur ki ondan qalem de iderler. Oq da iderler. Ondan olan oqa kilk
didükleri bu beytde zâhirdür. Beyt:

زیر وز پیکان کلک تو شیر برو زیلا کرد از جنگ سیر
15 Ol kâmışa yonulmadan kilk, yonulub qalem olduqdan soñra hâme didükleri bu
beytde zâhirdür. Beyt:

نویسنده از کلک چون خامه کرد سوی مادر روشنگر نامه کرد
20 Beyt: 43a Tîr oqdur. Nitekim vāqi' dūr.
Hedef olmaq müjüñ tîrine dil-i devlet nişâmıdır
Velî benüm gibi hâkinüñ ol devlet ne şâmıdır

Tîr luğat-ı müştarekedür ki 'aṭṭâr da daḥı tîr dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

نیزه که بر چرخ سر افراحت تیر فلک خانه زنی ساخته
25 Kilk kâmış oqdur. Nitekim beyân olındı. Hedeng aşılta qayın ağacıdır. Nitekim
bu beytde zâhirdür. Beyt:

در کنار انچنان کشیلش تنگ که طرخون شمش لهال خدنگ
Ol ağacdan eyer sağrağın düzerler. Ondan düzilen eyere zîn hedeng dirler. Gâh
olur yalñuz hedeng de dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

لاله را در غبا کشیدی تنگ سرورا خانه ساختی زخدنگ
30 Ol ağacdan oq daḥı düzerler. Ondan düzdikleri oqa tîr hedeng dirler. Nitekim
vāqi' dūr. Beyt:

بر آوردن تیرهای خدنگ گرفته گمان نبرده بچنگ
Gâh olur yalñuz hedeng de dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

بسوی مردمک چشم دشمنت بترنگ پیامهای درشت آورد زبان خدنگ
35 Nâvek çekre oqıdır. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

دیده دوست بتو روشن باد سینئه خصم پرازناوک چرخ

Lisān-ı Fārisīde ḳatī yaya çarḫ dirler. Beylek çatal demürinlü oḳdur. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

هلال عید را مانست چرخ بیلک اندازان که بگشایند از وروزه و خوش از 43b کشته دشمن

5 Beyleg'üñ aşlı beyel'dür, āhırına kāf-ı tasgīr lāhūḳ olmışdur, beyel ki lisān-ı Tūrḳīde aña bel dirler. Lafz-ı Fārisīdūr. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

سر چشمه شاید گرقتن به بیل چو پر شد نشاید گذشتن به بیل

Baḫru'l-Ġarāyib sāhibi beyleg'i yassı demürenlü oḳ ile tefsīr itmişdūr. Aşlen bilmedügünden eyle dimişdūr. Belārek yaşşı demürdür. Oḳ demürini olsun 10 güvender demürini olsun ḥançer demürüne olsun, oḳ demürününe itlāḳı bu beytden zāhirdür. Beyt:

هر آن تیر باران که آمد فرود بلارک همی کشت و جان می درود

Ḥançer demürine itlāḳı 'Unşurī'nüñ bu beytlerinden añlanur. Beyt:

چه چیزاست آن رونده تیر خسرو چه چیزاست آن بلارک تیغ برآن

15 یکی اندر دهان حق زبانست یکی اندر دهان مرگ دندان

Tiğ-i bürrān'daki tiğ tiz ma'nāsmadur. Tiğ'üñ ol ma'nāya geldigünüñ aşlı tiğle şimşirüñ farkı beyān olunduğı yerde zıkr olınsa gerekdür bi-izni'l-lāh te'ālā. 20 Kılıc cevherine daḫı belārek dirler. Nitekim bu beytlerden añlanur. Beyt:

بلارک چنان تافت از روی تیغ که در شب ستاره زتاریک میغ

20 درفشان یکی تیغ چون چشم کور بلارک برورفته چون پای مور

Kılıc demürüne de belārek itlāḳ olınur. Nitekim Tācu'l-Māser sāhibinüñ bu kelāmında vāḳi' olupdur.

بلارک هندی از برگ کنندنا منسلم گشته 44a بناء سنماز بلکدکوب بو تیمار منهدم شده

Gāh olur belārek'deki rā'yı lām'a tebdil idüp, belālek dirler. Nitekim bu beytde 25 vāḳi' dūr. Beyt:

چو بر در یازند عکس بلالک بماهی کاو گوید کیف حالک

Nük nün'uñ zammesiyle ince uca dirler. Demürden olsun, ḡayrıdan olsun.

Meşelā, nük-ı nāvek dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

نوک ناوک چو عقل درتک ویوی از درون دودیده مردم جوی

30 Nük-i sinān da dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

گردد از زخم خدنگ او چو بر دارد گمان گردد از نوک سنان او بگشاید کمین

Nük-ı ḥār da dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

بجا آمدآن وعده ای ایزدی کرد کار بر آمد گل سرخش از نوک خار

Nük-ı müy da dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

35 هرآنکه که زردی نماید بروش زیپراهنش برجهد نوک موش

Keman muṭlaḳan yaydur. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

Leb-i la' lūñ şaķın elmās-ı terden

Kemān ebrularuñ tūr-i nazardan

Çarḡ ḡuşūşiyle bir nev' yaydur ki ḡatī berk olur. Ḳurulmadın ḡalka gibi olduğundan ötüri teşbihen çarḡ dirler. Berklügi bu beytden ma'lümdür. Beyt:

- 5 اگر سخنت تر باشد از چرخ تیر پس این تیر من آید از چرخ زیر
Zenbürek Türkī dilde çekre didükleridür. Nitekim vāķi' dür. 44b Beyt:

ز تیر اندازی زنبورک از دور مشبک سینه ها چون حان زنبور

Türkīde zemberek bundan taḡrīf olınmışdur.

Terkeş ḡubürdur. Nitekim bu beytde vāķi' dür. Beyt:

- 10 غمی شد دلش سازنجیر کرد کمر بست و ترکش پر از تیر کرد
Kīş ve ḡurbān beliñ'dür. Beliñ ḡuşandı deyecek yerde 'Acem ḡurbān ve kīş berbest dir. Nitekim vāķi' dür. Beyt:

چه خوش گفت گر کین بفرزند خویش چو قربان به پیکار بر بست و کیش

Beliñ oḡ ḡuran yanına kīş dirler. Nitekim vāķi' dür. Beyt:

- 15 تیر که در کیش کمان وش بود عاقبتش تاب ز آتش بود
Yāy ḡuran yanına ḡurbān dirler. Nitekim vāķi' dür. Beyt:

راست رو باش هر کیش که باشی چون تیر گر شوی کج چو کمان لایق قربان باشی

Diger:

کمان آمد از قیدقربان بدر برون آمد از پوست مارد و سر

- 20 Beyt-i evvelde kīş'üñ ve ḡurbān'uñ ma'nā-yı ihāmīleri murād olmışdur. Ḥaḡīḡatde murād olan ma'nālar kīş'den bölük ma'nāsıdır, ḡurbān'dan ol ma'nādur ki Türkī dilde de aña ḡurbān dirler. 'Arab ezḡıyye dirler, kīş de ḡurbān da luḡat-ı müştarekedür. Kīş ḡuşūşiyle mezheb ma'nāsında da isti' māl olmur. Bedkīş mülḡidkiş dirler. Nitekim bu beytde vāķi' dür. Beyt:

- 25 کجاست صوفی 45a دجال شکل و ملحد کیش بگو بسوز که مهدی دین پناه رسید
ḡayrıdan olsun, kılıca tiḡ didükleri gibi. Nitekim vāķi' dür. Beyt:

جهانرا خلعت امن آنچنان داد که تیغ از ننگ عریانی شد ازاد

Güvender demürnüme de ve oḡ demürnüme de tiḡ dirler. Nitekim vāķi' dür.

30 Beyt:

زبان تیغهای نیره و تیر شده در کاس سرها چاشنی کیر

Tāḡuñ sivri yerine de tiḡ dirler. Nitekim vāķi' dür. Beyt:

مرا گفت بنگر که بر تیغ کیست چو رفتی بگوش که از هر چیست

Tiḡ'uñ aşlı tiz'dür. Ze ḡayn'a tebdil olınmışdur. Gurig'de tebdil olunduḡı gibi ki

- 35 aşlı ḡıriz'dür. Nitekim vāķi' dür. Beyt:

براراست جم زودراه گریغ شبی جست تاریک و بارنده میغ

Luğat-ı Fārisīde bu iki ḥarfı biribirine tebdil iderler. Ze'yi ġayn'a tebdil itdükleri gibi ġayn'ı da ze'ye tebdil iderler. Meşelâ, bâzyâr dirler, aşlı bâġyâr'dur. Ma' nâ-yı terkîbisi bâġ onarıcıdır ki aña Türkî dilde bâġbân dirler. Şimşir ḥuşuşıyle kılıc için vaz' olınmışdır. Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

- 5 شکمهایی که می گشت از سنان سیر چو برگ کند نامی خورد شمشیر
Ammâ ḥancer'üñ ol âlet-i ma'rûfa'ya ki Türkî dilde de aña ḥancer dirler, 45b
ihtîşâşı yokdur. Büyük bıçağa da ḥancer dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

- شیده ام که بقصاب گوسفندی گفتم دران زمان که بخنجر سرش زتن برید
Lisân-ı Fārisīde mezkûr âlet-i ma'rûfaya ḥancer iṭlâkı şâyi'dür. Nitekim bu
10 beytde vâkı'dür. Beyt:

حدیثی نرم چون زیرا از رک جنگ زبانی چرب چون خنجر که جنگ
Züpîn ḥarbe'dür, ḥişt ḥarbe'nüñ yalmanıdır.
Muğayeretleri bu beytten ma'lümdür. Beyt:

- سپر بر گرفتند و زوین و ران بکشتند با خشتهای کران
15 Vech-i mezkûr üzerine biribirine 'alâkaları bu beytten zâhirdür. Beyt:

درخشیدن خشت زوین زکرد چو آتش پس پردهء لاجورد
Gâh olur ḥarbe'nüñ kendine de ḥişt iṭlâk iderler mecâzen. Nitekim vâkı'dür.
Beyt:

- به بالای سرو به نیروی پیل برآورد خشت افکند بردومیل
20 Ḥaḳîkatde ḥişt ḥarbe'nüñ demürüdür. Nitekim beyt-i sâbıqdan añlanmış idi ve bu
beytten de añlanur. Beyt:

بر آمد درخشیدن تیغ و خشت تو گفستی هوا بر زمین لاله گشت
Ḥişt luğat-ı müştarekedür, kerpiç ma'nâsına da gelür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

- بوفای تو که کر خشت زند از گل من همچنان در دل من مهر وفای تو بود
25 Dürbâş yaşāvullarüñ ellerindeki âlet-i zecrdür ki ırâq ṭuruñ diyu ḥalkı beglerüñ
öginden def' iderler, ma'nâ-yı terkîbisi de aña delâlet ider. Nitekim bu beytten
ma'lümdür. Beyt:

- سر خار چندان زند دورباش که آتش نشد بر سرش نورباش
Bu beytten añlanan oldur ki ucı sivri ola. Ammâ Vaşşâf'üñ:

- 30 دورباشهای رومی همچو افعی دو زبان آخته بر دشمن شاه
didügünden anlañan ucı iki çatal olmağdur.

Nâcaḥ lisân-ı Türkîde nâcaḥ didükleridür. Andan taḥrîf
olınmışdır. Dehre baltadır. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

- چوزد دهره بر پهلوانی درخت شد از خانهء دولتش تاج و تخت
35 Bâġ budayacağa dehre dirler. Türkî dilde tâḥire dirler, andan taġyîr olınmışdır.
Gejeg ucı egri demürdür ki pîlbânlar ânuñla pîlüñ başına ururlar. Nitekim bu

beytten vâkı' dūr. Beyt:

بدم گونه تا سیزده پیل مست بزخم گزگ راست درخون نشست

Aşlı gejdur, egri ma' nāsına, āhırındağı kâf kâf-ı tasgirdür. Ma' nā-yı terkībisi de kendüye münāsibdür.

- 5 Bende muṭlaқан esirdür, 46b erkek
olsun dişi olsun. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

سپاه اندر ایران پراکنده شد زن و مرد و کودک همه بنده شد

Ġulām lisān-ı Fārisīde ḡul ma' nāsınadır. Nitekim bu beytde vâkı' dūr. Beyt:

غلامی کو کهن پیوند باشد نه بنده بلکه خویشاوند باشد

- 10 Lisān-ı Arabīde ḡulām ḡurru'l-aşla bile şāmildür. Baḡru'l-Ġarāyib sāhibinüñ cümle ḡarāyibündendür. Ol kelām ki ḡulām tefsirinde söylemişdür. Bu 'ibāretle ki naql olunur. Ġulām, ḡul ve oġlan lafz-ı 'arabīdür. Cem'inde ḡilmān dirler. Ammā Fārisīde dağı çok isti'māl olunur. Ḳul mansına olan ḡulām lafz-ı Fārisīdür. Oġlan ma' nāsına ḡulām lafz-ı 'arabīdür. İkinin fark itmeyüp ḡabṭ-ı fāhiş itmışdür. Bende'yi ḡulām'dan fark itmeyüp bende ḡul 'abd ma' nāsına dimişdür. Anda da ḡalat itmışdür. Ġulāmbāre ki Türkīde anı taḡrīf idüp ḡulām-bere dirler. Lafz-ı mürekkebdür, ḡulām ile bāre'den. Lisān-ı Fārisīde bāre ata dirler. Nitekim bu beytten ma' lūmdur. Beyt:

نشست از بر بارهء تند یاز همی رفت با وی شبی زرم ساز

- 20 Mezkūr melfūzda ma' nā-yı terkibi zāhir budur ki melḡūzdur. Keniz bende'nüñ dişisidür ki Türkī dilde ona ḡırnāḡ dirler. Nitekim vâkı' dūr.

شراب عشرت و نقل مهیا کنیزی پنج و شش 47a همچو ثریا

- Kenizek mürekkebdür, āhırındaki kâf kâf-ı tasgirdür, ma' nāsı ḡırnacučdur. Baḡru'l-Ġarāyib sāhibi kenizeg'i keniz'den fark itmemişdür. Rehī yola yumuşa giden ḡidmetkāra dirler. Ġulām'la ānuñ arasında fark var idü ki bu beytten zāhirdür. Beyt:

پدری برادری بگذار این رهی وان غلام در همه کار

- 25 Rehī'nüñ āhırındaki yā yā-i nisbetdür. Ma' nā-yı terkībisi yola mensūbdur. Perestār tapıcıdur, perestende gibidür, ḡul olmaḡ lāzım degüldür. Andan 'āmdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

زهردر پرستند کانت بود هم آزاد وهم بند کانت بود

- Ḳidmetkār'la da perestār'uñ farkı vardır. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

اگر نیز بدخادم او هزار همیدون پرستار شد بیشمار

- 35 Ta' zīmen gelüb aña biri selāmlayan kimesneye perestār dirler, Ammā ḡidmetkār dimezler ḡulluḡ itmeyince. Perestende ile perestār'uñ da farkı vardır. Bu cihetden ki perestende müfreddür. İsm-i fā'ildür, perestiden'den müştāḡdur.

Perestār mürekkebdür, perest ile ār'dan. Perest ism-i maşdârdur, goftâr'daki goft, reftâr'daki reft, didâr'daki did gibi. Ār ism-i fâ'ildür âverden'den, getürici ma'nāsına. Perestâr'uñ ma'nâ-yı terkîbîsi tapu getüricidir. Ol işi bir kere işleyene perestende dirler. Tekrâr işlemeyince 47b perestâr dimezler. Bu 5 i'tibârla perestâr eblağdür perestende'den. Goftâr'uñ, didâr'uñ reftâr'uñ da ma'nâları buna kıyâsla zâhir olur. Burde şol esirdür ki sebb olunmuşdur. Bende andan 'âmdur. Zîrâ esîr ki hânezâd ola aña bende dirler, burde dimezler. Burde'nüñ ma'nâ-yı mezkûrda isti'mâli bu beytten zâhirdür. Beyt:

پزیرفت هر چیز کاورده بود طرایف برو برده و برده بود

10 Hurrü'l-aşl olâna ki lisân-ı Türkîde kişizâde dirler. Lisân-ı Fârisîde neberde dirler. Nitekim bu beytten vâkı'dür. Beyt:

می آورد ورا مشکرانرا بخواند وزیران نبرده سرانرا بخواند

Lafz-ı neberde mürekkebdür. Bir cüz'î nün-ı meftûhadur ki lisân-ı Fârisîde nefy içündür. Her ne kelimenüñ evveline daħıl olsa. Ol kelimenüñ medlûlinüñ nefyin 15 ifâde ider. Bir cüz'î de berde'dür ki ma'nâsı beyân olındı. Mezkûr lafz-ı mürekkebüñ ma'nâ-yı terkîbîsi sebb olunmamışdur. Bir neberde daħı vardır ki nün-ı aşlîdür, ânuñ ma'nâsı cenge ihtîşâşî olan nesnedür, âdemden olsun atdan olsun, sâyr'ül-atdan olsun aşlı neberde'dür, ceng manasına. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

20 فرامرزش پیش پدر شد چو کرد به پروزی روزگار نبرد
Şol atluya ki şavaş eri ola cenge yaraya neberde sevâr dirler. Şol libâsa ki şavaş geyesîsi ola, neberde qaba dirler. Nitekim vâkı'dür. 48a Beyt:

بیارید گفتا سپاه مرا نبرده قبا و کلاه مرا

Neberde'nüñ âhırındağî hâ-i sâkine ihtîşâş içün dür. Nâfe'deki, tâbe'deki hâ gibi. 25 Gâh olur neberd'üñ bäsını vâv'a tebdîl iderler, neverd dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

هر یکی در نورد چون شیری قائم کشوری بشمشیری

Ĥarf-i bâ'nuñ vâv'a tebdîli lisân-ı Fârisîde şâyi'dür. Nevred'üñ vâv'ı aşlı olıcaq neverdîden'den müştakdur, ism-i fâ'ildür. Râh-ı neverd yürigen atlaruñ 30 evşâfındandır. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

اسبگی داد شاه راه نورد که بعیوق میرساند کرد

Neverd'üñ aşlı nâver'dür, taħffifen elifi ĥazf olunmuşdur. Şems-i Fahrî bu beytde aşlı üzerine zıkr itmişdür. Beyt:

دلیرانش که با آورد پر خاش کنند از کینه با هرام نورد

35 Āverd daħı nâvered ma'nâsına gelür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

هر آن مردی که حاضر شد باورد کند ظاهر که از مادر چه آورد

Kej zā-yi 'acemī ile egridür. Muḳābili rāst'dur ki ma'nāsı bunuñ muḳābelesinde olıcaḳ ıoğrıdır. Nitekim bu beytten ma'lümdür. Beyt:

زمانه دیر شد کاین نکته آراست که کز با کز نشیند راست با راست

Rāst çep'e de muḳābil olur, ānuñ muḳābelesinde olıcaḳ ma'nāsı sağıdır. Sol ve sağı deyecek yerde 'Acemler çep u rāst dirler. Kej'iñ zāsın 48b gāh olur cim'e tebdil iderler, kec dirler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

نه هر که طرف کله کج هاد وتند نشست کلاه داری وآین سروری داند

Ḳuyruğı egri olduğından ötüri 'aḳrebe kejdum dirler. Kejāve'deki kej de bu ma'nāyadır, meḥaffeye deveniñ yanında egri aşıldığından ötüri kejāve dirler. İki meḥaffenüñ her birine kejāve dir. Nitekim Mevlānā-yı Rūmī'nüñ ḳuddise sırrahu'l 'aziz bu beytinden zāhirdür. Beyt:

این کز او که شود این سو کران آن کز او که شود آن سو کشان

Kecāve de dirler. Āve āvīhten'dendür. Ammā kejā koned'de olan kej ol ma'nāya degüldür. Lisān-ı 'Arabīdeki ḳaz ma'nāsınadır. Belki ḳaz ānuñ mu'arrebīdür. Kejā kend çuḳaldür. Nitekim bu beytten zakirdür. Beyt:

کزا کند برید و درع و برش بخاک اندر آمد همانک سرش

Gūj bügridür. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

پشت بنفشه بسمن زارها گوژ شد از چیندن دینارها

Diger:

سهی سرو شمشاد من کوژ شد کمانیست کش اشک من توژ شد

Bu beytten zāhir oldı ki yā-yı tuz'nuñ Fārisīsi tūj imiş, zā-yı 'acemī ile. Nitekim bu beytde vāḳi' olupdur. Beyt:

دوا بروش همچون کمانی بزه سیه توژ و توژوی از مشک به

Ḥam büklümdür. Büklüm büklüm olan 49a nesneye pur-ham dirler. Züluf evşafındandır, ḥam ḥamīden'den ism-i fā'ıldür. Beli bükülmüşe ḥamīde ḳāmet dirler, ḥamīde ism-i mef'üldür, ḥam-geşte büklüm olmuşdur. Nitekim bu beytde vāḳi'dür. Beyt:

از بس فغان و شیونم چنکیست خم گشته تنم اشک آمده تا دامنم از هر مژه چون تارها

Bükülmek ile egilmegüñ farkı vardır. Bir ıoğrı nesne her ḳangı ḫarafa meyl itse egildi dirler, bügüldi dimezler, ḥam'la kej'üñ farkı buradan zāhir olur. Bügrilük de bir ḫālet-i maḥşūşadır. Her egriye bügri dimezler ve her bükülmüşe de bügri dimezler. Kūj'la ḥam'uñ da farkı buradan zāhir olur. Ḥalḳa olan bükülmüş olduğundan ötüri ḥam dirler, ḥam-ı kemend ḫalḳa-i kemenddür, ḥam burada ma'nā-yı āherde müsta'mel degüldür. Binālarda olan kemerlere de ḥam didükleri büküldüğünden ötürüdür. Baḫru'l-Ġarāyib sāḫibi bu kelāmında ki bi-'aynihi zıkr olunur, ḥam fetḫ-i ḫā ile üç ma'nāya gelür. Evvelā egri ma'nāsına.

Şems-i Fahrî. Beyt:

خم گردون زطاق حشمت او یافت چون قامت حسودش خم

Şāniyen şuffa ma' nāsına gelür. Firdevsî. Beyt:

هزاران بدواندرون طاق و خم هزاران نگاراند رون بیش و کم

5 Şälisen kemendiñ boğaza giçecek yeridür. Esedî. Beyt:

تن پیل پیخسته در دام 49b او سواران خبه در خم خام او

Üç yerde haṭā itmişdür. Evvel budur ki ḥam'uñ ma' nāsı egri degüldür. Nitekim sābıқан beyān olupdur. İkinci bu ki Firdevsî beytindeki ḥam'dan murād kemerdür. Büküldüğinden ötüri ḥam dinmişdür, ma' nā-yı āḥer degüldür. Üçüncü 10 bu ki Esedî beytindeki ḥam ḥalka ma' nāsında müsta'meldür, bükülmüş olduğu i'tibārla. Ol daḥı ma' nā-yı āḥer degüldür. Nitekim sābıқан beyān olındı. Pīc burğāc'dur, burğāc burğāc olan nesneye pīcā-pīc dirler. Nitekim bu beytde vāқи'dür. Beyt:

ای بسا کر آتشش سودای ان مشکین رسن دود پیچاپیچ دل زین ابگون چنبر گذشت

15 Tāb kıvrımdur, kıvrım kıvrım olan nesneye purtāb dirler. Tamām kıvrılmış olmasa nīm-tāb dirler. Bunlar da zülüf evşāfındandır, kıvrımı bozulmayup tūran zülüfe tābdār dirler. Nitekim vāқи'dür. Beyt:

گفتم هی برین دلم آن تابدار زلف گفتا که مشک ناب ندارد قرار تاب

Tāb-ı şāniden murād ḥarāretdür. Tāb luğat-ı müştarekedür. Me'ānī-yi 20 müte'addidesi vardır, her biri yerinde beyān olınmışdur. Tābdār'uñ ma' nā-yı terkībisi tāb şaklayıcıdır, dār ism-i fā'ıldür dāšten'den müştakdur ma' nāsı hıfz itmekdür. Baḥru'l-Ġarāyib sāḥibi tāb'la pīç'i fark itmemişdür tāb'ın me'ānisini beyān maḥallinde pīç ma' nāsına gelür 50a dimişdür. Lisān-ı Fāriside ikisini birbirine 'atf iderler, pīç ma' nāsına gelür dimişdür. Lisān-ı Fāriside tāb'la 25 pīç'ün ikisini birbirine 'atf iderler. Meşelā, pīç u tāb dirler. Ol 'atıf muğayerete delālet ider. Nitekim bu beytde vāқи'dür. Beyt:

همه بند پیچ و همه تاب خم همه بند پیچ وی عنبرین بش و کم

Tāb isimdür tābiden'den ki ma' nāsı kıvrırmağdur, bükmekden ḥāş ma' nādur. Bir nesneyi iki kat itseler büküldi dirler kıvrıldı dimezler. Türkide belüm büküldi 30 dirler. Belüm kıvrıldı dimezler. İpi bir vaz'ı maḥşūş üzerine kıvrub bükene resen-tāb dirler, ma' nāsı ip bükücü dimekdür. Mū-tāb daḥı bundandır. Bu cins terkīb ile mürekkeb olan isimlerden cüz olan tāb ism-i fā'ıldür, tābiden'den müştakdur tābiden, şīga-yı müştarekedür, lāzım ma' nāsına da gelür müte'addi ma' nāsına da gelür. İsim olan tāb ki muḥaddiman zıkr olındı, lāzımdan 35 me'hūzdur. Mūtāb da dirler, mūtāf da dirler, kıldan çuval işledigünden ötüri. Tāf aşılta tāb'dur. Bā'nuñ fā'ya tebdīli Lisān-ı Fāriside şāyi'dür. Meşelā, İsbēhān da

dirler, İsfehān da dirler. Täfte de bundandır, bir nev' kumaşdır ki lisān-ı Tūrki'de de aña tafta dirler ism-i mef' üldür tāften'den ki tāb'den ma' nāsınadır. Bäfte bāy'la ism-i mef' üldür, bāften'den ki doqumaq ma' nāsınadır. Bäfte ki Tūrki oña pafta dir, andandır ma' nā-yı aşlısı dokunmuşdur, ism-i mef' üldür fi'l-i mezkürdan. **50b** Çülha'ya ayağıyla dokuduğundan ötürü pāybāf dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

کشاورز آهنگرو پای باف چو بیکار مانند سرشان بکاف

Çülha'ya pā-yı tāf dimezler. Zīrā iplikde 'amel ānuñ degüldür. Mūy'da 'amel mū-tāf'üñ olduğı gibi.

10 Tāb ṭāqatdur. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

محیط با تو بروز سخانگیرد پای سپهر با تو هنگام کین ندارد تاب

Tāqatsuz ḳaldı deyecek yerde 'Acem bī-tāb mānd dir, ṭāqat bir ḫalden 'İbāretdür ki yorulduğı ḫalde kişide ol ḫālet ḳalmaz. Tevān güçdür, tevāña güçlüdür. Şekīb ile şekībā gibi ki şekīb şabırdur, şekībā sabırlıdır, zīb'le zībā daḫı eyledür. Tevān tāb'üñ ḡayrı olduğı bu beytlerden zāhirdür. Beyt:

چنان باشد اول که کویی تنش دو دل دارد از تاب وزور و تو آن
چنان کردد آخر که گویی مگر بسستی تنش را براید روان

Bundan zūr'üñ daḫı ol ikisine muḡāyereti zāhirdür. Zor ol güçdür ki kesb'dür, idmānla ḫāşıl olur, tevān ḫılķī olan güçdür. Kesble ḫāşıl olan gücün sāḫibine zürmend dirler, zorlu ma' nāsına. Ḥācetmend gibi ḫācetlü ma' nāsına. Ol ḫālet ki 'āriz ola, edāt-ı tavşif onda mend'dür. Niyāzmend ve zürmend gibi derdmend gibi. Niyāz da derd de zūr'la ḫācet gibi umūr-i 'āriziyyedendür. Ol ḫālet ki **51a** ḫılķī ola, ānuñ edāti āḫır-ı kelimedeki elifdür. Bīnā'da, bālā'da ve tevāña'da olan elif gibidür. Zūrā dinmedüğü gibi tevān-mend dinmez. Ḳā'ide-i mezkürānuñ muḳtezāsī oldur. Tūş aşlında ḳuvveddür, ḡāḫ olur vāv'ımı ḫazf iderler tuş dirler. Semender'e od ile te' ayyuş itdüğünden āzertuş dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

در رود بی زجر و زخم درشود بی ترس و بینم همچو اذرتش بآتش همچو مرغابی بجوی

Āzığa tūşe didükleri ma' nā-yı tūş ki ḳuvveddür aña iḫtişāşı olduğından ötürüdür, āḫırındağı ḫarf-i hā edāt-ı iḫtişāşdur. Nitekim mükerreren beyān olınupdur, ḳuvvet-i sebep ḳuvvet olduğı i'tibārla mecāzen ḳuvvete daḫı tūş dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

بنو شایه گفت ای شه با توان به از شیر مردان بتوش و توان

Baḫru'l-Ġarāyib sāḫibi elfāz-ı mezkürēnuñ me'ānisin birbirinden fark itmemişdür. Şırrına vāḳıf olmaduğıyçün.

35 Hūş şol ḫāletdür ki Tūrki dilde ol ḫāletden öḡ ile ta'bir iderler. Öḡi ḡitmiş kimesneye bī-hūş dirler, öḡlü kimesneye hūş-mend dirler. Öḡ 'aḳluñ

verāsında bir hāletdür ki ‘aql hilkīdür ög kesble mütezāyid olur. Ol sebebden mend aña edāt-ı tavşif düşmişdür. Hüş ‘aqlın ğayrı olub aña müteferri‘ bir hālet 51b idü ki bu beytden ma‘ lümdür. Beyt:

بعقل از چند مردم هوشمنداست نداند موی ریش خود که چنداست

- 5 Hüş'üñ menāfisi şol hāletdür ki Lisān-ı ‘Arabīde aña iğmā dirler. Gāh olur hüş'üñ, zevāliyle mevtden kināyet iderler. Nitekim Firdevsī'nüñ bu beytinden zāhirdür. Beyt:

که در آب هر کو بر آورد هوش .مینو نبیند روانش سرورش

Bu kināyetüñ aşlın bilmeyenler cānı hüş'üñ me‘ānī-yi vaşfiyyesinden şanurlar.

- 10 Nitekim ög ile uşş ki iğmāyla cünündür, fark itmeyen hüş'üñ ma‘ nāsın uş şanur. Ol taqdirce bī-hüş dīvāne olur. Zīrā uslunuñ muqābili delüdü, huşyār'üñ muqābili mest'dür, ma‘ nāsı āyıkdur. Huşyār mürekkebdür, huş ile yār'dan. Hüş'üñ ma‘ nāsı sābıkan beyān olınuğı üzere ögdür ki Lisān-ı ‘Arabīde andan temyız ile ta‘bīr iderler. Temyız didükleri bir hāletdür ki ‘aql-ı şaḥīḥ'üñ 15 eseridür. Ādemī ḥayrı şerden ve nef‘i zārardan ānuñla fark ider. Hüşyār'üñ ma‘ nā-yı terkībisi hüş genduya yār ve mu‘īn'dür. Hüş luğat-ı müşterekedür. Bir ma‘ nāsı daḥı helākdür. Nitekim bu beytden añlanur. Beyt:

ورا هوش درزاوستان بود بدست هم پور داستان بود

Hıred ‘arabīde başiret didükleridür. Nitekim vāqī‘ dür. 52a Beyt:

- 20 سپهر اول کند چشم خرد کور پس آنکه بر خردمند افکند زور
Ol vaşfla mevşūf olan kimesneye hıred-mend dirler. Muqābili bī-hıred'dür ki Türkīde aña ebleh dirler. Nitekim vāqī‘ dür. Beyt:

ای چرخ ز گردش تو خرسندیم از ادم بکن که لایق بندیم
گر میل تو با بیخرد و نادانست من نیز چنان اهل و خردمندیم

- 25 Sa‘yle çeşm-i başiret açılmağ vardır. Ol i‘tibārla hıred'üñ edāt-ı tavşifi mend olmuşdur.

سراسیمه : Ser-sām mürekkebdür. Bir cüz‘i ser’dür lafz-ı Fārisīdür

ma‘ nāsı başdur. Bir cüz‘i daḥı sām'dur ki ‘ibāret-i ‘arabīyyedür, ma‘ nāsı mevtdür. Eṭbbā ıştılahında ser-sām bir āfet-i mühlīkedür ki serde olur. Nitekim

- 30 bersām bir āfet i mühlīkedür ki berde olur. Aña ‘arabīde zātü’l-cenb dirler. Mezkūr āfet'üñ sāhibine de sersām dirler. Aşılta mecāzdur, ğalebe-i isti‘ māl ile ḥaḳīqate münkalib olmuşdur. Serāsime de mürekkebdür. Bir cüz‘i ser’dür, bir cüz‘i āsīm'dür. Bir cüz‘i daḥı hā-yı naḳldür ki aslı mükerrer beyān olınmuşdur, āsīm'üñ aşlı āsīb'dür. Bā'nuñ mīm'e tebdili lisān-ı Fārisīde şāyi‘ dür. Meşelā, 35 sümb, dümbe, şikembe dirler. Sünb, dünbe şikenbe de dirler. Mīm‘le bā'yı biribirinden bedel iderler. Lisān-ı 52b Fārisīde āsīb katı tuṭup ṭoḳınub zahmet

virmekdür. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

سر بادبانا بر آمد باوج بجنید کشتی به آسیب موج

Ser-āsīme de dirler şol kimseye ki başına bir çatı nesne muhkem toqınub ihtilâl vire, âhırındaki hâ ma'nâ-yı 'āmm-ı terkībiden ma'nâ-yı hâşs-ı ismiye naql

5 içündür. Nitekim bu beytde vâkı' dūr. Beyt:

ماتم سراسیمه در اطراف جهان از نیک و بد خلق جهان رو کردان

Līve deyu lisân-ı Fâriside şol kimesneye dirler ki Türkî dilde añâ oya dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

ضمم را بود بردرخادمی پیر چو مستان لیوه چون دیوان زیون کیر

10 Yâve yitikdūr. Yâve kerden yitirmekdūr. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

زبان مور براصف درار کشت رواست که خواجه خاتم یاوه کرد وباز نجست

Yâvî kılamak ki Türkî 'ibâretdür. Aşlı yâve kılamakdur. Kendüyi yitürmiş kimesneye de yâve dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

دریغا که بی مادر وی پدر چنین مانده ام یاوه وخیره سر

15 Yâfe fâyla hezeyândur. Bî-ma'nâ kelimât söyleyen kimesneye yâfe-güy dirler. Âve bir yere aşılan nesneye dirler, âvîhten'den aḥz olınmışdur. Gec-âve andan mürekkebdür. Nitekim beyân olınmışdur sâbıқан.

53a Sîmyâ a'mâl-i hîleden şol 'ameldür ki ânuñ sâhibine Türkî dilde göz bayıcı dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

20 هر چه پیش تو باغ وایوان بود آن همه سیمای دیوان بود

Kîmyâ iksîrîlerüñ düzdügi 'amelî altundur ki ma'lümdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

شمع من یافته ضیا از وی مس من کشتهه کیمیا از وی

Dîger:

25 آنان که خاک را بنظر کیمیا کنند ایا بود که گوشهء چشمی بما کنند

Be-ṭarîḳu'l-isti'âre muzâḥraf nesneye de kîmyâ dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

بنیره که چنگ آورد بانیا هم از ابلهی باشد وکیمیا

Kîmyâ burada bed-aşl içün isti'âre olınmışdur, vech-i şebah zâhirdür. 'Amelî altunüñ da aşlı bed'dür. Zîrâ maddesi cevâḥir-i haşisenüñ birisidür. Ol şaî' atun

30 gendüsine daḥı kîmyâ dirler. Nitekim bu beytde vâkı' dūr. Beyt:

هنگام تنگ دستی در عیش گوش و مستی کین کیمیایی هستی قارون کند گذارا

Merdum-ek lafz-ı mürekkebdür. Bir cüz'i merdum'dur, bir cüz'i de kâf-ı taşgîrdür. Ma'nâ-yı terkîbîsi merdumcük'dür.

Türkî dilde bebek didüklerinüñ ki gözde görünür. Merdumek ba'de't-terkîb ismi

35 olmışdur, ma'nâ-yı aşlı ile bu ma'nâ ortasında münâsebet zâhirdür. Merdum lafzınıñ 53b ma'nâsı kişidür. Nitekim bu beytde zâhirdür. Beyt:

سگ اصحاب کھف روزی چند بی نیکان گرفت و مردم شد

Kișizāde'ye 'Acem merdumzāde dir. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

Gözüm yaşına raḥm it sorma derden

Ki merdum-zādedür düşmiş nazardan

5 Merdumek ma' nāsına gāh olur merdum da iṭlāk olunur. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

دلها خون زئیزه جوی گشته خدانک از دیده مردم جوی کشته

Merd erdür Lisān-ı 'Arabideki racül ma' nāsınadır. Ḥadd-i bülūğa varmayınca merd dimezler, merdī racüliyetdür. Nitekim Ḥazret-i Şeyḫ Sa'dī'nün bu mısra'ından aṭılanur. M:

10 مردیت بیاز ما وانکه زن کن

Merd mecāzen şeci' ma' nāsına da isti' māl olunur. Bu ma' nāya olan merd'e ḥarf-i selb daḥıl olup nā-merd diseler murād muḥanneş olur. Nitekim bu beytlerden zāhirdür. Beyt:

15 در سینهء مرد آتش درد همد و اندرد ل طفل لقمهء سرد همد
شمشیر بلا که نعمت مردانست حیفت که در کلوی نامرد همد

Şeci' ma' nāsına olan merd'ün āḫırına ol yā ki medḥūlindeki ma' nā-yı vaşfiyyeti izḥār içündür. lāḫıḳ olıcaḳ şecā'at ma' nāsın ifade ider. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

چو توهم خود بکار ملک فردی چه حاجت شیر را تعلیم مردی

Şir merd'ün ma' nāsı şeci' 54a arslundur, mevşūfla vāşıfdan mürekkebdür, dem-i

20 serd gibi muḳtezā-yı kā'ide-i terkīb mevşūfi vaşfa izāfetdür. Ammā ismiyete naḳl idecek 'alāḳa-i izāfeti ḳat' iderler. İsm-i mevşūfuñ āḫırını sākin ḳılurlar.

Şüy lisān-ı 'Arabideki zevc ma' nāsınadır. Türkī dilde zevc ma' nāsıyla racül ma' nāsını farḳ itmezler. İkisine de er dirler. Lisān-ı Fāriside zen ikisinün de muḳāblesinde isti' māl olunur. Meşelā, zen u şüy dirler. Ol vaḳtin ki zen zevc

25 ma' nāsına olur. Sābıḳan Ḥazret-i Şeyḫ Sa'dī'den naḳl olınan mısra' da da zen ol ma' nāyadır. Merd ve zen dirler, ol vaḳt zen ol ma' nāya degüldür. Belki Lisān-ı

'Arabideki mer'e ma' nāsınadır. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

دراین مزرعاگر مرداست و ارزن کسی گندم نخورداز کشت ارزن

Türkī dilde ol ma' nālaruñ ikisine de 'avrat lafzın iṭlāk iderler. Muḥanneş'e zen

30 dirler, be-ṭarīḳu'l-isti' āre bahādır'a merd didükleri gibi. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

در تنگنای معرکه هنگام گیر و دار پیدا شود که مرد کدام است وزن کدام

Çeşm gözdür. Gözlüğe teşbihen isti' āre ṭarīḳiyle

35 Çeşme'deki çeşm daḥı göz ma' nāsınadır. Aña daḥı iṭlāḳı teşbihendür. Çeşme lafz-ı Fārisidür, Türkī degüldür. Nitekim bu

بر دیده چشمک می هم چون موسم 54b دیدار شد در آرزوی روی تو بنگر که چشم چار شد

Çeşm gözdür. Gözlüğe teşbihen isti' āre ṭarīḳiyle

Çeşme lafz-ı Fārisidür, Türkī degüldür. Nitekim bu

Çeşme lafz-ı Fārisidür, Türkī degüldür. Nitekim bu

Çeşme lafz-ı Fārisidür, Türkī degüldür. Nitekim bu

Çeşme lafz-ı Fārisidür, Türkī degüldür. Nitekim bu

beytde vâkı' dūr. Beyt:

درین چشمه چون ما بسی دم زدند بر فتنه تا چشم برهم زدند

Çeşme'nüñ âhırındağı hâ naql içündür, ma'nâ-yı 'âmdan ma'nâ-yı hâşsa. Bu hâ'nuñ tafşili beyânında geçmiştir. Dīde gözün içindeki kapağ altındaki yerdir.

5 Nitekim bu beytten zâhirdür. Beyt:

چنان می دم را پسندیده شد که گویی بچشم اندرم دیده شد

Çeşm'de kapağ ve kirpik dâhıldür. Dīde'de dağıl degüldür. Ammâ sevâd ve beyâz cümlesi dīde'de dağıldür. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

شبی همچون سواد دیده پر نور هوا عنبر فشان چون طرهء حور

10 Dīde mürekkebdür. Bir cüz'î dīd'dür, isimdür görmek ma'nâsına dīden'den. Bir cüz'î de hâ-yı nağıldür ki aşlı beyân olındı. Dīde luğat-ı müştarekedür. İsm-i mef'ül ma'nâsına da gelür dīden'den. Meşelâ, dīde bûdem dirler, ism-i fâ'ilüñ de âhırına hâ-yı naql ziyâde iderler, dīde dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

سواد دیدهء غم دیده ام باشک مشوی که نقش خال تو ام هرگز از نظر نرود

15 Göz 55a görsin görmesin lisân-ı Fâriside çeşm dirler. Temyiz kaçd idecek bînâyla ve nâ-bînâyla takyid iderler. Gör göze çeşm-i bînâ dirler. Görmez göze çeşm-i nâ-bînâ dirler. Lisân-ı Fâriside ki nâ Türkî dildeki degül ma'nâsınadır. Nâ-bînâ'nuñ ma'nâsı bînâ degüldür dimekdür. Bînâ da mürekkebdür, bir cüz'î bîn'dür, ism-i fâ'ildür görücü ma'nâsına. Dīden'den me'hûzdur hılâf-ı kıyâs üzerine. Cihân görücüye cihân-bîn dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

İskender düzdi âyinesin âyin

Pes olduñ sen cihân-gir ol cihân-bin

Bir cüz'î de elif'dür ki lisân-ı Fâriside vaşf-ı cibillî ile tavşifüñ edâtıdır. Nitekim sâbıkan tevâñayla zür-mend'üñ farkı şadedinde tafşil olınmıştır. Ma'nâ-yı bîn 25 haqıkatde çeşm'ün içinde bir 'uzv'uñ hâlidür. Çeşm'le ol 'uzv'uñ arasında olan 'alâka-yı hılkiyeye delâlet içündür. Çeşm'ün vaşfi olan bînâ'daki elif. Kor gözi çıkmış kimesnedür. Ol sebebden kor çeşme şıfat olmaz nâ-bînâ olur. Meger ki korı mecâzen nâ-bînâ ma'nâsında isti'mâl ideler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

سپهر اول کند چشم خرد کور پس آنکه بر خردمند افکند زور

30 Çeşm-i hured'den murâd başiret 55b gözidür. Nitekim sâbıkan beyân olınupdur.

Cem ism-i cinsdür. Her sulţân-ı 'âlîşân'a cem itlâk olunur.

Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

جهان داروالا کهر کیقباد جمی بود با فرّو آیین و داد

Süleymân Peygâmbere 'aleyhi's-selâma cem itlâkı bu beytten zâhirdür. Beyt:

35 اگر تخت جم رفت بر باد سخت مرا باد و اباند حمال رخت

Bu beytten dağı añlanur. Beyt:

زبان مور بر اصف دراز کشت و رواست که خواجه خاتم جم یا وه کرد و باز نجست
İsm-i cins olduğu i' tibârla cemşid'e de i' tîlâk olunur. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

کرا دانی از خسروان عجم ز عهد فریدون وضحاک و جم

Beyt-i Dīger:

- 5 بچشن فریدون نوروز جم که شادی سترد از جهان نام غم
Nev-rūz cem didügi ol i' tibârladur ki nevrūz'uhn evvel vaz'ı cemşid'dür. Ol sebebden aña nisbet olunmuşdur. Ba'zılar Cemşid'i Hazret-i Süleymān şanmışlardır. Bu beytten fehm eylemişlerdür. Beyt:

چو همشید بر باد بنشست و راند بد انسان که زو باد خود خیره ماند

- 10 Cemşid'uhn aşlı cām-ı şid'dür. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

جهانرا از ودل بترس وامید تو گفتی مگر زنده شد جام شید

Şid güneşdür. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

بدو گفتازان سو که تابنده شید براید یکی پرده 56a بین سفید

- 15 Ke-ennhū mezkūr pādişāhuñ cām-ı cihān-nümāsımı güneşe teşbih itdiler. Ol i' tibârla gendüsine cām-şid didiler şoñra taħffifen elifini ħazf itdiler, cemşid didiler.

Bu lafızlaruñ ikisi daħı mürekkebdür. Güneşe i' tîlâk olunur.

Ammā her birisi bir i' tibârla ma'nā-yı terkībileri beyān olundukda ol i' tibârlar zāhir olur. Ĥurşid'uhn terkibi zāhirdür. Bir cüz' i şid'dür ki sâbıkan beyān olındı.

- 20 Bir cüz' i de ĥur'dur, aşlı ĥure'dür, 'inde't-terkib hā sākıt olmışdur, ĥure luğat-ı Pehlevi'dür ma'nāsı nürdür. Ĥikmet'ül-İşrāk şerħinde 'Allāme-i Şirāzī Keyān ĥure beyānında böyle dimişdür. Mezkūr ĥureye ĥure de dirler, vāv ile. Şerħ-i mezkūrda ol vecihle mestürdür. Ĥurşid daħı vāv ile isti'māl olunur. Lisān-ı Fāriside güneşuñ gendüsine ĥur dirler. Nitekim vâki' dūr. Beyt:

- 25 طرفه که چون تابش خورشید همان گشت پراز قطره رخ آسمان

Ammā ĥurşid'den cüz olan ĥur ol ma'nāya olıcağ ĥurşid güneşuñ iki isminden mürekkebe olmak lâzım gelür. Bir nesnenuñ iki ismin terkib idüp yine ol nesneye isim itmek bu'ddan ĥālī degüldür. Ammā āfitāb'uhn terkibi ĥaffidür. Bir cüz' i tāb'dur, tāften'den 56b ismi fā'ildür ki kızdırıcı ma'nāsınadır. Fā bā'ya tebdil

- 30 olunmuşdur. Bir cüz' i de āf'dur. Aşlı āb'dur. Bunda da fā bā'ya tebdil olunmuşdur. Ol tebdil lisān-ı Fāriside şāyi'dür. Meşelā, pehlevi de dirler, fehlevi de dirler. Āfitāb'uhn ma'nāyı terkibisi su kızdırıcıdır. Su bārid bi't-ṭab'dur, kızması 'ārizdur. Havā eyle degüldür, ānuñ ṭabī'atı ĥardur, sovuqluğı 'ārizdur. Ol sebebden suyun kızması güneşe nisbet olındı, havāya olmadı, āfitāb'uhn güneşe
- 35 i' tîlâkı nitekim zāhirdür. Beyt:

عمر برفست و آفتاب تموز اندکی ماند خواجه غره هنوز

Mezkūr ma'nā-yı terkibi i'tibarıyla olduğu zāhirdür. Ol kimsenüñ yanında ki esāmī-i Fārisiyyenüñ ekseri mürekkebe idüken ve elfāz-ı müterādife mezkūr luğatda nevādiriden idügen bilür ola. İhtimāl vardır ki āfitāb'ıñ terkibi āfet ile āb'dan olub, fā aşıl ola, bā'dan mübeddel olmaya. Āfitāb'ıñ āfet-i āb olduğu zāhirdür. Tābī ile ābī taḥlīl ve ifnā ider. Ammā āfet 'ibāret-i 'arabīdür. İsm-i Fārisiden cüz olmağ da bu'd vardır, hevlenāk gibi degüldür. Ol ma'nā-yı terkibiden naql olınmışdır. Āfitāb a'lām-ı menķüleden olur iki taqḍirce bile.

عسرو، کيخسرو، کيان : Husrev melikdür, mülük-i 57a 'acemden. Perviz'e laqab olmışdır. Nitekim Şeyhī'nüñ bu beytinden añlanur. Beyt:

10 Çu husrevlük nişānıñ tiz ururlar

Adını Husrev ü Perviz ururlar

Keyhusrev mürekkebdür. Bir cüz'i husrev'dür ki ma'nası beyān olındı. Bir cüz'i de key'dür, ma'nası uludur. Ma'nā-yı terkibi ulu sulṭāndur. Mezkūr lafz-ı mürekkebe keyānilerden bir kimesneye ki Keykāvus'ıñ nebiresidür, 'alem olmışdır. Cemşid gibi şāḥib-i şevket u 'azimü's-şān pādīşāh idi. Nitekim bu beytten zāhirdür. Beyt:

بيفشان جرعهء برخاک و حال اهل شوکت بين که از جمشيد و کيخسرو فراوان داستان دارد

Diger:

صبا از عشق من رمزی بگو با آن شه خوبان که صد جمشيد و کيخسرو و غلام کمترين دارد

20 Keyān selaṭin-i qadīmeden cemā' atdur ki anlaruñ evveli Keyūmers'dür. Ve āḥırı mezkūr Keyhusrev'dür. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

کيان رفته اند کيان آمده بجای هما ماکيان آمده

Keyān-ı evvel cem'i key'dür. Keyān-ı şānī cem' ki'dür. Ma'nası kimlerdür. Keyān'ıñ ma'nā-yı aṣlīsi ululardur. Ṭabāyi' ma'nāsına da gelür, luğat-ı müştarekedür. Nitekim vāḳi'dür bu beytde. Beyt:

این کيان بد کيان کز شکر نعمت غافلند یا رب این ناز و نعيم و دولت و رفعت چراست

Keyān-ı evvelden murād 57b ma'nā-yı evveldür. Keyān-ı şānīden murād ma'nā-yı şānīdür. Ṭabāyi' ma'nāsına olan keyān'ıñ gāh olur nūn'unı ḥazf iderler, keyā dirler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

30 جهان پناهی و شاهی که مثل او نامد ز اقتران نجوم و ز امتزاج کيا

Elfāz-ı Fāriside terḥim şāyi'dür, ṭabāyi'a nisbet idicek keyānā dirler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

تو وارث کيانی بر خاست از نهيبت ضدیتی که بودی در خلعت توانا

Key ki ulu sulṭāndur. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

35 باده همی خورد بآيين کي کنج همی داد بمرجام می

Ana nisbet murād olıcağ keyā dirler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

زاهدی بیند بگوید ای کیا همتی میدار از بهر خدا

Lisān-ı Fārisīde ma' nā-yı nisbet gāh olur elifle ifāde olunur, gāh yā ile. Meşelā, besī de dirler besā da dirler. Nitekim bu beytlerde vāқи' dūr. Beyt:

چه ناخوش بود دوستی با کسی که مایه ندارد دانش بسی

5 Diğer:

بسا روزمندا که افتاد سخت بس افتاده را یا وری کرد بخت

Mezkūr keyā kāf-ı ' arabīnün fetḥasıyladur. Kāf-ı ' acemīnün kesresiyle otdur ki yerde biter. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:

سر مردم نه دیگر بار خیزد کیا باشد که آن هر بار خیزد

10 Keyā'nuñ aşlı keyāh'dur, terḥīm olunup āḥırındağı ḥarf-i hā ḥazf olunmuşdur. Pādişā'dan ḥazf olunduğı gibi ki aşlı pādişāh'dur ki luğat-ı müştarekedür 58a kaçan ma' nāsına da gelür. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:

بیانک بلبل و قمری اگر ننوشی می علاج کی کمت کاخر الدواء الکی

Ulu sulṭān ma' nāsına olan key'e nisbetde gāh olur mübālağa kaçd idüp, elif ve

15 nūn ziyāde iderler keyānī dirler. Kemer-i keyā'nuñ ma' nāsı key'e mensüb kemerdür. Ḥusrevānī'de olan elif ve nūn dağı nisbetde mübālağa içündür. Lisān-ı ' Arabī'den aḥz olunmuşdur. Bu elif ve nūn mezkūr ma' nā-yı mezkūr için geldüğü Şiḥāḥ-ı Cevherī'de mestürdur. Liḥyānī'de, şaydlānī'de elif ve nūn dağı ol elif ve nūndur. Lisān-ı Fārisīde cem' için olan elif ve nūn olmağ ihtimālī yokdur. Zīrā kā' ide oldur ki edāt-ı nisbet müfrede dāḥil olur, cem'e dağıl olmaz, meger ki a'lām-ı gālībeden ola. Keyānī'de ol ihtimāl vardur. Ammā ḥusrevānī'de yokdur. Zāhir budur ki elif ve nūn ikisinde de bir ma' nāyadur. Keyān kara ev ma' nāsına da gelür. Nitekim Ebū Mañşūr Ṭūsī cem' itdüğü luğatlar içinde zıkr itmişdür bu ' ibāretle:

25 کیان خیمهء کرد و عرب بود چنانکه ابو شکور گفت

Beyt:

همه باز بسته برین اسمان که پر پرده بینی بسان کیان

Keyānā'dan murād ' anāşır-ı erba' adur. Nitekim Ḥusrevī'nün bu beytinde vāқи' olan. Beyt:

30 همه آزاد کیست همت او قهر کرد است مرکیانارا

58b Keyānā'dan murād oldur, ya' nī enāşır-ı erba' adur ve keyān'dan murād olan ṭabāyi' bu mezkūr-i ' anāşır-ı şuver-i nev' iyyeleridür. Aralarında vech-i nisbet zāhirdür. Baḥru'l-Ġarāyib sāḥibi bu şırıra vāқиf olmayub keyān'dan keyānā'yı fark itmemişdür, keyān ṭabāyi' ma' nāsına gelür, keyān dirler, keyānā dirler 35 dimişdür. Ve Ḥusrevī'nün mezkūr beytiyle istişād itmişdür.

گیاه، مهر گیا، گیازار، چرا، چراگاه : Giyā otdur. Nitekim sābıkan beyān olındı. Aşlı

giyāh'dur, aşlı üzerine bu beytde mezkûrdur. Beyt:

Zehr-i kahrūñla ölürsem ağulu otlar biter

Qabrim üstine gelüb qorqma giyāhımdan şāqın

Mihr-i giyā muḥabbet otudur, lafz-ı mürekkebdür. bir cüz'î mihr'dür muḥabbet
5 ma'nāsına, bir cüz'î de giyā'dur ot ma'nāsına. Aşlı giyāh-ı mihr'dür. Ma'nā-yı
terkībiden 'alemiyete naql oluncaq muzāf'un ileyh taqđim olunmuşdur. Bu ḥuşuş
Lisān-ı Fārisī'nüñ ḥavāşşındandır. Buna müte'allıq tafşil sābıkan zıkr
olunmuşdur. Medlül-i terkībisi de mihr-i giyā'nuñ ma'nā-yı 'alemisine
muḥābıqdur. Ma'nā-yı mezkûr murād olduğı bu beytten zāhirdür. Beyt:

10 بر جهر تو تا سبزه خط سر نه برآورد نشناخت دم خاصیت مهر گیا را

Giyāzār'uñ aşlı giyāh-ı zār'dur, mürekkebdür. Bir cüz'î giyāh'dur, āḥırındağı hā
ḥazf olunmuşdur. Bir cüz'î de 59a zār'dur ki, ma'nāsı murğzār'uñ beyānında
tafşil olunmuşdur. Ot çoğ olan yerlere Fāriside giyāzār dirler. Medlül-i terkībisi
de oldur. Çerā cīm-i 'acemīnūñ fetḥasıyle otlaqdur. Nitekim vāqı'dür. Beyt:

15 گاو چرا خوردده این مرغزار شیر جهان نخوار فنارا سپار

Çeriden'den me'ḥūzudur. Çeriden otlamaqdur. Çerā cīm-i 'acemīnūñ kesresiyle
neçün ma'nāsınadır. Lafz-ı mürekkebdür, çi ile rā'dan. Çün ile çerā'nuñ farkı
beyānuñda aşlı tafşil olınsa gerekdür bi-iznı'l-lāh. Çerāgāh otlaq yeridür. Lafz-ı
mürekkebdür, bir cüz'î çerā'dur ki ma'nāsı beyān olındı. Bir cüz'î de gāh'dur,
20 maḥāl ma'nāsına. Çerāgāh'daki gāh, taḥtāgāh'daki gāh gibidür. Aşlı gāh-ı
çerā'dur. 'Alem olıcaq muzāf'un ileyh taqđim olmuşdur.

پادشاه، پادشاهی : Pādi-şāh lafz-ı mürekkebdür, bir cüz'î pād'dur, bā-yı 'acemī
ile def'î zarar ıslāḥı fesād iden nesneye Lisān-ı Fāriside pād dirler. Pād-ı zehr
ondandır. Şol taşuñ adıdır ki zehrūñ mazarratın def'ıder. Bir cüz'î de şāh'dur
25 ki ma'nā-yı lügavisi uludur. Ammā bi-ḥasebi'l-örf iṭlāqı üzerine isti'māl olıcaq
murād sulṭān olur. Mezkûr lafz-ı mürekkebūñ medlül-i terkībisi sulṭān yanında
olan müdebbir ve muşliḥdür. Füseḥā-yı fursuñ inşālarında 59b elqāb-ı vüzerāda
isti'māl olunduğı bundan ötüridür. Şeh şāh'dan muḥaffef olub ulu ma'nāsına
geldiğünleyn veyl ve nefrīn ma'nāsına da gelür. Nitekim bu beytde vāqı'dür.

30 Beyt:

همتی گفت شه بر من وجهر من بدین دوستی کردن مهر من

تن کوه وارم کنون چون که است یکی آتشم من که دودم شه است

Pādişāh'uñ bir cüz'î bu ma'nāya şeh olıcaq elqāb-ı selāṭinden olur, ma'nā-yı
terkībisi dafi'î veyl ve rāfi'î zulümdür. Egerçi ki şāh elifle olıcaq ma'nā-yı
35 mezkûrda isti'māli şāyi' degüldür. Ammā qā'ide-yi lügat-ı furs üzerine şeh'le
şāh'uñ aşlı birdür. Vasat-ı kelimedede olan elifün işbātı da işkāṭı da Lisān-ı

Fārisīde cāyızdır. Meşelā, rāh, dāh, māh, vāh, gāh, sipāh ve günāh dirler. Reh, deh, meh, veh, geh, sipeh ve güneh de dirler. Pādişāy da mürekkebdür, bir cüz 'i pād'dur ki ma'nāsı beyān olındı. Bir cüz 'i de şāy'dur ki 'avāmm-ı nās ma'nāsınadır, kāfiyenüñ bir nev'ine ki havāş yanında maqbūl degüldür.

- 5 'Avāma nisbet idüp şāy-gānī dirler. Genc şāygānī'nüñ dağı aşı budur. Bir hazīneniñ adıdır ki Husrev ve Perviz zamānında 'ämme-i re'āyādan birisi cift sürerken bulmuşdur. Maqām-ı nisbetde harf-i kāf'ıñ ziyādesi lisān-ı Fārisīde vardır. Kā'idesi yerinde beyān olınsa gerekdür *60a* inşā-e'l-lāh te'ālā. Pādişāy'ıñ ma'nā-yı terkībisi muşlıh-ı 'āmmedür. Bu i'tibārla elqāb-ı
- 10 selāṭindendir. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

ازین ژرف چاهت رهایی دهم   وزان پس ترا پادشایی دهم

Muṭlaqan ḥākim ve ulu'l-emr ma'nāsına da isti'māl olunur. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

که من تا ترا دیدم ای جان من   نیم پادشا بر دل خویشتم

- 15   چرا   Çün cīm-i 'acemī ile ve zammenüñ işbāi' vāv'ıñ izhāri ile Lisān-ı Fārisīde istifsār içündür. Lisān-ı 'Arabīdeki keyfe ma'nāsına. Türkī dilde kimesnenüñ ḥalinden istifsār itmelü olsalar nicesin dirler, 'Acem çünī dir, 'Arab keyfe ente dir. Necedür deyecek yerde 'Acem çünest dir. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

- 20   زگریه مردم چشمم نشسته در خون است   به بین که در طلبت حال مردمان چونست
- Her nice deyecek yerde 'Acem her çün dir. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

اگر بیش ازین بند و افسون کنی   نیارم من این کرد هر چون کنی

- Kūnhine ittilā' mümkün olmayub ḥaḳīqatinden istifsār cāyiz olmaduğundan ötürü Ḥaḳ Te'ālā Ḥazreti'ni bī-çün'la tavşif iderler. İzed-i bī-çün dirler. Ammā şol çün
- 25 ki cīm-i 'acemī ile ola. Lākin zammenüñ işbāi' vāv'ıñ izhāriyle olmaya. Lisān-ı Fārisīde ta'lil içündür. Nitekim *60b* vāqī' dūr. Beyt:

چون ننالم تلخ از دستان او   چون نیم در حلقهء مستان او

- Çün-i evvel nice ma'nāsınadır. Vāv'ıñ işbāi' ile telaffuz olunmağ gerekdür. Çün-i şānī ta'lil içündür. Vāv'ıñ işbāi' insüz telaffuz olunmağ gerekdür. Lisān-ı
- 30 Türkīde de bu 'ibāret bi-'aynihā maqām-ı ta'lilde isti'māl olunur. Nitekim bu beytde vāqī' dūr. Beyt:

Didi dilber-i şem' gibi yāne söylersin baña

Çün dil ucundan yanarsın yāne söylersin baña

- Bilā-iştibā' olan çün luğat-ı müştarekedür. Teşbīh ma'nāsına da gelür. Nitekim
- 35 bu beytten zāhirdür. Beyt:

گر خلوت مارا شبی از رخ بفروزی   چون صبح در افاق جهان سربفرام

Beyt-i sâbıkda da bu ma'nâya ihâm vardır. Belki ol ma'nânun irâdesi ile de ma'nâ-yı kelâm tamâm olur. Nice inlemeyince ney gibiyem ânuñ mestleri halkasında dimek de maqâma münâsib ma'nâdur. Bir maqâmda iki ma'nâ-yı münâsibe taḥammül kelâm-ı mezbûra ziyâde letâfet virmişdür. Teşbîh
5 ma'nâsına olan çün bir ism-i mürekkebden cüz olıcağ vâv'ını ḥazf iderler. Meşelâ, çünân dirler ve çünin dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

چنین است رسم سرای درشت کھی پشت برزین کھی زین به پشت

Çünân'ıñ , çünin'üñ aşilları çün-ân, çün-in'dür. Gâh olur aşilları üzerine de *61a* isti'mâl olunur, çünân dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

10 مکن بده که چونان نه بینی جزا نکو کار باشد به نیکی سزا

Çünin de dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

چنین بود گیتی و چونین بود کھش مهربانی کھش کین بود

Çirâ cîm-i 'acemînüñ kesresiyle lafz-ı mürekkebdür. Bir cüz'i 'çi'dür ki, ne ma'nâsınadır. 'Acem ne nesnedür deyecek yerde çi çizest dir. Bir cüz'i de
15 râ'dur. Lisân-ı Fâriside râ şol ma'nâyı ifâde ider ki Türkî dilde andan için dimekle ta'bir iderler. Meşelâ, Allâh için deyecek yerde Ḥudâ râ dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

خدا را داد من بستان از وای شهنهء مجلس که می با دیگری خورد است و با من سر گران دارد
Müfredâtınñ me'ânî-i mezkûresi muḳtezâsınca çirâ'nuñ ma'nâsı ne içündür.

20 Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

چرا روز جنگش نکردید بند که تاجش سپر بود و تختش سمند

Çirâyı cîm-i 'acemînüñ fetḥasıyle de telaffuz iderler. Ammâ aşlı 'inde't-terkîb hâ sâkıṭ olmuş olıcağ kesr-i cîmle telaffuz eḫşâḫdur. Zîrâ ne ma'nâsına olan çi meksûrdur. Kelime-i râ'nuñ ma'nâ-yı mezkûri lisân-ı 'Arabideki lâm-ı
25 ta'lîl ma'nâsıdır. Lisân-ı Fâriside mezkûr kelime gâliben *61b* edât-ı mef'ûl olur. Meşelâ, Zeyd râ be-gû dirler. Ma'nâsı Zeyd'e söyle dimekdür. Zeyd râ bezen dirler, ma'nâsı Zeyd'i ur dimekdür. Mezkûr edât gâh olur zâyid de vâkı' olur, kelâm da hiç nesne ifâde eylemez. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

وانکه خلق افتاب گویندش راستی را بچشم من نکوست

30 و انکه خلق افتاب گویندش راستی را بچشم من نکوست : Çiz cîm-i 'acemînüñ kesresiyle, çi sâbıkan beyân olunduğı üzere Lisân-ı Fâriside şol ma'nâ için mevzû' dur ki Türkî dilde ondan ne ile ta'bir iderler. Meşelâ, adı nedür deyecek yerde nâmeş çîst dirler. Çîst'üñ aşlı 'çi-est'dür. Nitekim nîst'üñ aşlı nî-est'dür. Terkîb olıcağ hâ ḥazf olunup, elif ya'ya münkalib olur. Ne diyem deyecek yerde 'Acem çi güyem dir. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

35 ندانم چه کوم چه رنگ اورم که تا دست وی زیرسنگ اورم

Çiz cîm-i 'acemî ile Lisân-ı Türkide nesne ma'nâsınadır. Nesnesi yokdur

deycek yerde 'Acem çiz-nîst dir. Nesne degüldür deycek yerde nâ-çizest dir. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

به گفتا من گل ناچیز بودم ولیکن مدتی با گل نشستم

Çi de gâh olur ki nesne ma'nāsına isti'māl olunur. Nitekim bu beytde vâkı' dūr.

5 Beyt:

مرغ آنجا رود که چینه بود نه بجایی رود که چه نبود

Çi ne-būd'uñ ma'nāsı nesne olmaya dimekdür. Çine'den 62a murād derilecek dānedür. İsimdūr çiden'den me'hūzdur.

Çün cīm-i 'acemī ile Lisān-ı Fāriside edāt-ı teşbīhdür, چون، مانند، وش، سا

10 Türkī dildeki gibi ma'nāsınadır. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

چو عارض تو ماه نباشد روشن مانند رخت گل نبود در گلشن

Gâh olur âhırından nūni ḥazf iderler, çū dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

فرود آمد ز پشت باره چون باد چو سبزه بوسه زد برای شمشاد

Ta'lil içün olan çün'un da âhırından nūn ḥazf olunur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

15 چو مرد سخن گوی فانی شود مرو را سخن عمر ثانی شود

Mānend şebīh ve nazīr ma'nāsınadır ki mānisten'den me'hūzdur. Mānisten benzemek ma'nāsınadır. Mişli ve nazīri yok deycek yerde 'Acem bī-mānend dir. Beyt:

دو کماند در جهان مشهور از صفاهان یکی دگر زخجند

20 این یکی در غزل عدم المثل وان دگر در قصیده بی مانند

فی المثل در میان این دو کمال نیست فرقی مگر بمویی چند

Mānend'ūñ ma'nā-yı müstaķilli vardur. Anınçündür ki bir şeyden selb olunmağa kâbıldür, mānend dimekle. Ammā çün'uñ ma'nā-yı müstaķilli yokdur. Anınçündür ki bir şeyden selb olunmağa kâbiliyeti yokdur. Bī-çün dinmez.

25 Çün'dan teşbīh ma'nāsı murād olıcağ. 62b Ammā çün'dan istifsār ma'nāsı murād olıcağ bī dāhil olur, vechi sâbıkan beyān olınmışdur. Veş daḥı Lisān-ı Fāriside edāt-ı teşbīhdür. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

ان خسروی که نامد از مادر زمانه چون او فلک مهابت مانند او ملک وش

Ammā ma'nāsı gibi ma'nāsı degüldür. Anınçündür ki senūñ gibi deycek yerde çün tū dinür, veş tū dinmez. Veş'ūñ aşlı feş'dür. Nitekim Firdevsī'nūñ bu beytinde vâkı' dūr. Beyt:

چنین گفت رستم که ای شیرفش مرا پرورانید باید بکش

Fe vāv'a tebdil olınmışdur. Sā daḥı edāt-ı teşbīhdendür. Meşelā, semen'e teşbīh itseler semensā dirler. Aşlı āsā'y'dur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

35 صبحدم چون گله بندد آه دود آسای من چون شفق در خون نشیند چشم شب پیمای من

Gâh olur âhırından yā'yı ḥazf iderler. Āsā dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

شفیق گشت زمانه مرا غلام صفت رفیق کشت سعادت مرا مرید آسا
Gāh olur elifini de ḥazf iderler, sā dirler. Ammā bāc ma'nāsına sā'nuñ ki
Nitekim vāki' dūr. Beyt:

- ملاذ آوراسلام شیخ ابو اسحق که شاه هند فرستد سوی جنابش
5 Aşlı sāv'dur, āḥırından vāv'ı ḥazf olınmışdur. Va'l-lāh-u a'lem.
Serā-ser'ūñ ma'nāsı 63a dübdüzdür. Nitekim
vāki' dūr. Beyt:

- جهان گرچه سراسر لاله زارست برهنه پا مرو انجا که خارست
10 Ortasındağı elif Lisān-ı Fāriside muḳābele ve müsāvāt ma'nāsın ifade ider. İki
nesne biribirine tamām muḳābil olub mütesāvī olsalar ol ma'nādan ta'bir itmelü
olıcağ isimlerinüñ ortasına bir elif getirürler. Meşelā, berāber dirler. İki nesne
biribirine muḳābil ve müsāvī olsa ğalebe-i isti'mälle bu 'ibāret muḳlağan
müsāvātta 'alem olmışdur. Ma'nā-yı ber bulunmayan yerde de isti'māl olunur.
15 Meşelā, iki ucı berāber geldi dirler. Lebāleb de bunñ gibidür. Ma'nā-yı aşlısi
dudağ dudağa gelmekdür. Su zarfinuñ kenārına berāber olsa mecāzen lebāleb
oldı dirler. Nitekim vāki' dūr. M:

- لبالب است زخون جگر پیالهء ما
Deng-ādeng de eyledür, ma'nā-yı aşlısi iki deng biribirine muḳābil ve müsāvī
olmağdur, ğalebe-i isti'mälle muḳlağan ve zinde müsāvātta isti'māl olunur.
20 Pîçâpîç de iki tarafından biribirine muḳābil ve müsāvī olmağdur. İki kişi pence
duduşsalar biribirin yenemeseler ma'nā-yı pîçâpîç bulunur. İki cānibden çekişme
olub bir cānib de ğalebe bulunmasa ma'nā-yı keşâkeş bulunur. Çekâçek de bunñ
gibidür. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

- چکاچاک خنجر بگردون رسید زهندوستان خون بچیخون رسید
25 63b Bir yerde iki reng olsa biribirine muḳābil biri ğālib biri müzmeḥil olmasa
rengāreng dirler. Bir maḥalde iki dürlü nesne olsa vech-i mezkūr üzerine
günāgun dirler. Bu kıyās üzerine iki baş biribirine muḳābil ve müsāvī olsa ser-
āser dirler.ma'nā-yı aşlı üzerine düpdüzlük ol ḥālete de lāzım olduğundan ötüri
ğalebe-i isti'mälle ma'nā-yı lāzımı da menzile-i ḥaḳıḳate varmışdur. Şimdi
30 serāser diseler ḥātırā gelen ol lafızdan mütebādir olan dübdüz ma'nāsıdır, şol
ḳumaşa ki benek benek kel kel olmaya altūñi dübdüz ola. Serāser didükleri ol
i'tibārladur. Muvlfaḳat ve intizām ma'nāsında da ol elifi isti'māl iderler.
Ma'nā-yı aşlısinüñ lāzımı olduğı i'tibāriyle. Meşelā, zenā-şüy dirler şol erle
'avrata ki aralarında izdivāc ve imtizāc ola. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

- چو شد شرط زناشویی همه راست مراد آماده گشت ودآوری خاست
35 Yürirken gāh yorğalıb gāh yelmege tekāpüy dirler. Şebārüz'uñ daḡı aşlı oldur,

gice ile gündüzüñ biribirine irtibâtı olduĝüçün ikisine bir çift hükmin virmişlerdür. Sertâser'üñ ma'nâsı başdanbaşa dimekdür. Lisân-ı Fâriside kelime-i tâ intehâ-yı ĝâyetçündür. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

آنم که یکدم از تک تازم شکیب نیست تا مکه و 64a مدینه نگیرم حسیب نیست

5 Türkî dilde daĝı ta bu ma'nâda isti'mâl olunur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

Çin seherden her gün olurdu savaş aĝşama dek

Pür şada olmuşdı 'âlem-i Rûm'dan tâ Şâm'a dek

Tâ ibtidâ-yı ĝâyetçün de isti'mâl olunur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

تا شدم حلقه بکوش در میخانهء عشق هر دم اید غمی از نو بمبارک بادم

10 Türkî dilde daĝı tâ bu ma'nâda isti'mâl olunur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

Tâ büyügle büyüĝ ser u semen olmuşdur

İviş eşek revânımdan çevrem çemen olmuşdur

Tâ ĝâyet ve 'arz ma'nâsında da isti'mâl olunur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

بفرمود تا رخس رازین کنند دم اندر دم نای روین کنند

15 Türkî dilde daĝı tâ bu ma'nâda isti'mâl olunur. Meşelâ, döĝ tâ ki uşlâña dirler.

Tâ maķâm-ı taĝzırde daĝı ki şâķın deyecek yerdür isti'mâl olunur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

تا نکنی خدمت سسلطان دلیر تیغ و سنان روید از اندام شیر

Tâ mâdem ma'nâsına da gelür. Nitekim 'an-ķarīb beyân olunur. Tâki ma'nâsına

20 da isti'mâl olunur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

لقب از عرف عامه تاج دین داشت غلط گفتم بدانم تاجه دین داشت

Ammâ ķat ma'nâsına olan tâ'nuñ aşlı tây'dur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

پشت دو تای فلک راست شد 64b از خر می تا چو تو فرزند زاد مادر ایام را

Baĝru'l-Ĝarâyib sâķibi bu maķâmıda işâbet itmemişdür. Kelâmı budur ki bi-

25 'ayniĝı naķl olunur. Tâ dört ma'nâya gelür. Evvelâ edât-ı ĝâyetdür ĝattâ ma'nâsına. Şâniyen edât-ı ta'lıldür. Laķfi ĝüyed Beyt:

از مهد تابلحد بیاموز و پاک زی تا نزد حق و خلق جهان معتبر شوی

Şâlişen tavķit içün gelür. Kemâl-i İsfehâni beyt:

تا جهانست صدر عادل باد فیض وجودش چو عدل شامل باد

30 Râbi'an ķat dimek olur çak ma'nâsına. Yektâ, dütâ, setâ gibi. Bir ķat, iki ķat, üç ķat dimek olur. Bir nice vecihle sözinüñ kuşuru ve ĝatâsı vardur. Ol budur ki tâ'nuñ ibtidâ-i ĝâyet içün ve taĝzır içün geldigün beyân itmemişdür. İkinci bu ki şâlişen diyu zıkr itdüĝi ma'nâ tâ'nuñ ma'nâsı degüldür. Tâ tavķit içün gelmez, istimrâr içün gelür. Ol istişhâd maķâmında getürdigi beytde tâ mâdem

35 ma'nâsınadır, istimrâr murâd olınmışdur. Taĝdid-i vaķt maķşud degüldür.

Üçüncü bu ki ķat ma'nâsına gelen tâ degüldür tây'dur. Serbeser'üñ ma'nâsı başa

başdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

فردا چو ازین روی زمین درگلم
با هفت هزار سالگان سربرسم

Başabaş deyecek yerde serbeser dinür, kapu kapuya deyecek yerde derbeder dinür. Nitekim bu beytden vâkı' dūr. *65a* Beyt:

- 5 شنیدم من ان داستان سربر
زینک و بلش اگهم دربدر
Serbeser'den murād-ı şā'ir ser-i sühen'lerdür ve bāb'lardur. Tenbeten de dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

همه تن بتن مردرا ما دحیم
مهر دلش سربر ناصریم

Bir bir deyecek yerde yekbeyek dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

- 10 بدان یک بیک حال و آیین من
که با من چه کردند آن انجمن
Kişver-bekişver de dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

ز کشور بکشور جهان فراخ
زده نور رخسار او بیخ و شاخ

- 15 ma' nāyadur. Sühendān'daki dān da böyledür. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

سخندان پرورده پیر کهن
بیندیشد انکه بگوید سخن

- Dān müştakqatdan olıcağ ma' nāsı zıkr olan ma' nādur. İsm-i cāmīd olıcağ ğayrı ma' nāsı vardır. Suhendān ile cūzdān farkında beyān olmuştur. Dānā bililudur, bu elif ki āhır-ı kelimeye lāhık olur, ma' nā-yı ittīşāfı izhār ider. Aşlı tevānā'nūñ beyānı maḥallinde tafşil olınmuştur. Dān'ūñ muḳābili nādān'dur. Kes'ūñ muḳābili nā-kes ve merd'ūñ muḳābili nā-merd olduğı gibi. Lisān-ı Fāriside nā edāt-ı sūlb'dür. Evvel kelimeye daḫil olur. Medhūlinūñ medlūlünde *65b* olan vaşfı mevşūfdan sūlb ider. Bu ḳā'ide nādān'ūñ ma' nāsı bilici degül dimekdür. Nitekim nā-merd'ūñ ma' nāsı er degül dimekdür. Ḥāşīye-i Meṭāli' de Seyyid Şerif nādān'ı dānā muḳābili duṭmuşdür, işābet itmemişdür. Dānā'nūñ muḳābelesinde dūn zıkr olınur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

همه دانند گر دانا و گردون
کمر بسته بدرین کارست گردون

Dīger:

Bu iş dānā'ları ḳılur ciger-ḥūn

- 30 Ḳıyās it ḳande ḳaldı degme bir dūn

Dānā muḳābelesinde ū bāş da zıkr olınur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

تو هم دانی که از دانا و او باش
ندانند نقش را کس به ز نقاش

Dīger:

نه دانا ذو خیر داند نه او باش
که حر با نیز کور آمد چو خفاش

- 35 Dīger:

بر سنگ زدم دوش سبوی کاشی
سر مست بدم که کردم این او باشی

بزرگوار، بزرگ، کلان، کوچک، خرد، خود، کوچک، کلان، بزرگوار : Hurd uvağdur, uvatdı deyecek yerde 'Acem hürd kerd dir, hürda andan müştakdur. İsm-i mef'ıldür, murde gibi. Uvağ olmuş nesneye Lisân-ı Fâriside hürda dirler, hürdedân'daki hürda isti'âre olunmuşdur, dağlık nükte için. Hürd'uñ muğâbili kelân'dur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

5 عدورا بکوچک نباید شرد که کوه کلان دیدم از سنگ خرد
Kelân'uñ ma'nâsı iridür. Küçek küçidür, muğâbili buzurğdür. Nitekim vâkı'dür.
Beyt: 66a

جهان بانی و تخت کیخسروی مقام بزرگست کوچک مدار
Buzurğ uludur. Buzurğ ümidden ve buzurc-i mihr'den cüz olan buzurğ bu
10 ma'nâyadır. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

Buzurc-i mihre evüñ tilmiz olmuş
Son üstâdı buzurğ ümmid olmuş

Buzurc-mihr'üñ aşlı buzurğ-i mihr'dür. Mu'arreb olmuşdur. Kâfi cîm'e tebdil
kâ'ide-i ta'ribdür. Nitekim nercis'de, cülân'da, sirkencübîn'de zâhirdür. 'İbâret-
15 i Fârisiye nergis, gülnâr, sirkenkübîndür. Gâh olur buzurği hürd muğâbelesinde
zîkr iderler, hürd u buzurğ dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

ستوده نزد خرد و بزرگ که آزاد مردی نباشد سترگ
Bu tağdırce tecevvüz olmuş olur, hürd da ma'nâ-yı küçek irâde itmekle, yâ
buzurğ'da ma'nâ-yı kelân irâde itmekle suturğ, serkeş u lücüc'dur. Nitekim
20 vâkı'dür. Beyt:

نباشد نمید از خدای بزرگ بجز کافر تیره رای و سترگ
Nemîd nevmîd'den ihtîşâr olunmuşdur. Suturğ cüssedâr ma'nâsına da gelür.
Nitekim vâkı'dür. Beyt:

در کفش و تیرو گمان از هر گرگ تازند کراید ان گرگ سترگ
25 Buzurğvâr lafz-ı mürekkebdür. Bir cüz'i buzurğ'dur ki ma'nâsı beyân olındı.
Bir cüz'i dağlı vardur ki Lisân-ı Fâriside liyâkât ma'nâsın ifâde ider. Meselâ,
dürt-i şâhvâr dirler. Ma'nâsı şâha lâyıq incüdür. Esb-i 66b râhvâr dirler, ma'nâsı
yola yarar atdur. Bu mağâmnda ziyâde kelâm vardur, ver ile vâriñ farkı
mağhallinde zîkr olınsa gerekdür bi-izni'l-lâh te'âlâ. Buzurğvâr'uñ ma'nâ-yı
30 terkîbîsi ulüya lâyıqdur. Ammâ ulülüğa lâyıq ma'nâsında isti'mâl olunur. Ol
tağdırce buzurğvâr'uñ aşlı buzurğivâr olub, andan ihtîşâr olunmuş olur.

Germ issidür. Muğâbili serddür ki sovuğdur. Nitekim
vâkı'dür. Beyt:

روزست خوش و هوا نه گرم است و نه سرد ابراز رخ گلستان همی شوید کرد
35 İliceye germ-âbe dirler. Aşlı germâb'dur. Ma'nâ-yı 'âmm-ı terkîbiden ma'nâ-yı
hâşs-ı 'alemiye naql için âhırına hâ ziyâde olunmuşdur. Lisân-ı Fârisinüñ bu

kā' idesi sâbıkan beyân olınmışdır. Germ-sîr geregi gibi issidür. Sîr'üñ ma'nâ-yı aşlısı toğkdur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

شکمهایی که می گشت از سنان سیر   چو برگ کندنا میخورد شمشیر

5 Ammâ ânufıla istifâ-yı hâzdan ki toymanuñ lâzımıdır kinâyet iderler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

تا کار جهان راست کنی دیر شود   چون دیر شود دولت من سیر شود

Bir nesneden ki istifâ-yı hâz ola, ol nesne kadar hâcet-câh olmuş olur. Bu i'tibâriyle germ-i sîr'üñ ma'nâsı geregi gibi issi olur. Germiyyet ile 67a rağbetden de ta'bîr iderler. Pür rağbet olana germ ve uşanmışa serd dirler.

10 Nitekim vâkı' dür. Beyt:

Ki eyken dahı bî-derd olmayasın

Çamu germ olsa sen serd olmayasın

Bu i'tibârla tîz-hîz olâña germ hîz dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

بر انگینخت پس چرمهء کرم خیز   بر افکند در هندوان رستخیز

15 Germâ yazdur. Muğâbili sermâ'dur kışdur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

زمین پرنگار و هوا مشکبار   نه گرما نه سرما همیشه بار

Diger:

Demâdem gözlerüm yaşından irişmese germâya

Çurur döymezdi deryâlar bu süz u tâb u germâya

20 Germâ da sermâ da elfâz-ı müştakqadandır. Germâ'nuñ ma'nâsı bi't-ğab' issiye mülâbisdür. Sermâ'nuñ ma'nâsı bi't-ğab' sovuğa mülâbisdür. Ma'nâ-yı evvel yaz da vardur. Muktezâ-yı tabî' havâsı issi olmağdur. Sovuqluk olursa 'ârızdan gelür. Ma'nâ-yı şânî kış da vardur. Muktezâ-yı tabî' havâsı sovuğ olmağdur. İssilik olursa 'ârızdan gelür, âhur kelimedede elif'üñ ziyâdesi medhûlinüñ

25 medlûline olan mülâbese-i tabî'iyeye delâlet itdügi tevânâyla zürmend'iñ farkında beyân olınupdur.

30 Cuğd şol kuşdur ki Türki dilde aña üvegi dirler. Gündüz gizlenüb gice zâhir olmada 67b hâli yerler ihtiyâr itmede şumlığla meşhür olmada baykuşa müşâbihdür. Ammâ cüssede tefâvütleri fâhişdür, ikisi bir degülidügi Husrev'üñ bu beytinden ki Çur'ânu's-Sa'deyn'de mezkûrdur, zâhirdür. Beyt:

باغ خراب از قدم بوم شوم   جغد قدم شوم شده یار بوم

Lisân-ı 'Arabîde baykuşa büm dirler hümâ mübâreklüğe nice meşhür olmuş ise baykuş da şumlığla öyle iştiâr bulmuşdur. Nitekim bu beyden zâhirdür. Beyt:

35 Uçdı ise hümâ yuvasından

Yerine konmağa koma bümü

www.iranica.com

Dimesünler görenler ol şūmi

Ol uçan yirine konan būmi

Baħru'l-Ġarāyib sāhibi cuġd'i baykuş ile tefsir idüp ve Firdevsî'nüñ bu beyti ile istişhād itmişdür. Beyt:

5 موبد چنین گفت دهقان سغد که بر ناید از خانهء باز جغد

Tefsirinde ħaṭā itdügünleyin istişhādında da işābet itmemişdür. Cuġd baykuş olmağa ol beytde delālet yoġdur. Murād öġi olduġı taġdırce de şā' irün maġşüdi tamām olur. Kūc baykuşdur. Nitekim Şems-i Faħri'nüñ bu beytinden añlanur. Beyt:

10 ور همای از نظر دولت او دور افتد شوم ویرانه نشین کردد ماننده کوچ

Kūc luġat-ı müştarekedür, ħarāmī ma' nāsına da gelür. Nitekim 'Unşuri'nüñ bu beytinden añlanur. Beyt:

اندران ناحیت بمعدن کوچ دزد که ساختند 68a کوچ بلوج

Kūf bir kuşdur ki taġlarda olur ve isuz yerlerde olur. Türk aña arı kuşı dir.

15 Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

جمال ملک دین کاندرد یارش ندارد هیچ ماوی ومقر کوف

Diyārında isuz yir olmamaġdan kināyetdür.

Revzen eve aydınlıġ girsün diyu açduġları delikdür. Türki dilde baca dirler. Nitekim vaakidür. Beyt:

20 معبر شمعهای مجلس افروز گشاده بر دل شب روزن روز

Revzen pencereniñ ġayrı idü ki bu beytinden zāhirdür. Beyt:

روزن باغ از علم سرخ وزرد پنجره ها ساخته پر لاجورد

Pencere bā-yı 'acemī ile lafz-ı Fārisīdür, Türkide de isti' mālī şāyi' dūr. Eve ziyā girmek için olan delüğe 'Acem revzen dir, her neresinde olursa olsun ve her ne

25 vaz' üzerine olursa olsun. Ammā pencerede vaz'ı ħaş mu'teberdür. Nitekim

beyt-i sâbıġdan münfehim olur. Cihet daġı mu'teberdür, nazargāha açılmaġ gerekdür ki pencere diyeler. Evin depesinden açılan delüğe pencere dimezler.

Pencereden ġarāz aşlı ziyā degüldür, taşraya nazardur. Evden taşra yol üzerine yapılan manzaraya pencere dirler. Nitekim Muħammed Ĥāfi'nüñ bu kelāmından

30 zāhirdür, dimişdür. Nesr:

مرغان بر کنگرهای شاخها چون مغنیان بر در پنجره های 68b کاخها

Kāĥ Lisān-ı Fārisīde köşkdür. Nitekim Şems-i Faħri'nüñ bu beytinden zāhirdür.

Beyt:

برای نزهت طبع مبارکش دلم کند سعادت ترتطب باغ و حجره و کاخ

35 Çeng cīm-i 'acemī ile kuş kaynağıdur. Nitekim

vāķi' dūr. Beyt:

چنگ، چنگل، چنگال

- ره بط باز نیز آهنگ میزد برقص کبک شاهین چنگ می رز
- Çeng luğat-ı müşterekedür. Sâz âletlerinden şol âletin ismidür ki Türkî dilde de aña çeng dirler. Beyt-i mezkûrada ol ma'nâya ihâm vardır. İsti'âre tarîkıyle âdemîde dahı çeng isti'mâl iderler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:
- 5 پیاده که دیدی که جنگ آورد سر شهسواران بچنگ آورد
- Cîm-i 'arabî ile olıcağ ceng savaş ma'nâsına olur. Nitekim beyt-i sâbıkda zıkr olındı. Çengel cîm-i 'acemî ile yırtıcı kuşdur, nâğî'dür. Çengâl cîm-i 'acemî ile yırtıcı çârpâ'dur, nâğî'dür. Nitekim bu beytlerden ikisi de ma'lûmdur. Beyt:
- 10 زعدل او شده باز سفید جفت کلنک زامن او شده شیر سیاه یار شغال
نه این فراز برد بر هوا بدان چنگل نه آن دراز کند بر زمین بدین چنگال
- Be-tarîku'l-isti'âre âdemîde de çengâl isti'mâl olunur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:
- هنرمند یوسف بآیین و داد بچنگال خویش آن عرب را بداد
- Cîm-i 'arabî ile cengel Türkî dilde çitilgu didükleridür 69a ve cengelistân ormandur ki çitilgunûñ maħallidür. Ma'nâ-yı sitân ki cengelistân'uñ bir cüz'idür, Gülistân'la dilsitân farkında beyân olınmışdur.
- 15 در لغت خوانده ام که ریش پر است پیش دانش ور لغت پرداز
لیکه ان پرکز و بوکر عدم میکند مرغ نیکویی پرواز
- Bâl kıanatdur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:
- همای اوج شرف شیخ ما ابو اسحق که مرغ فتح زند در هوای او پر و بال
- 25 Şehper büyük yeledür. Şehbâl büyük kıanatdur. Lisân-ı Fâriside her nesnenûñ irisineve büyüğüne, şâh dirler. Şeh andan tahfif olınmışdur. Meşelâ, ulû yola şâhrâh dirler, iri dâneye şâhdâne, büyük gergedâna şâhrûğ dirler. Lisân-ı Fâriside ruğ gergedân'dur. Ruğrubâ ol kuşdur ki gergedânı kıapar olur. Nitekim sünkar vaşfında inşâ olunan kelâmdan zâhirdür. Ol kelâm budur:
- 30 شنقار الماس منقار رخ ربا شکار
- Âlât-i şatrancın birine at, birine 69b fil, birine ruğ didüklerinûñ vechi buradan zâhir olur. Kıuyruğ soğumına da bâl dirler. Dûmbâl andan mürekkebdür, düm kıuyruğdur. Aşlı bâl-i düm'dür. Terkıb olub 'alem olıcağ muzâf'un ileyh taqđim olınmışdur. Bu kıâ'ide sâbıkan mirâren beyân olınupdur. Be-tarîku'l-isti'âredür,
- 35 âdeminûñ ardına da dûmbâl dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:
- مبادا هیچ کس را تنگی حال که سایه اش نیز بگریزد زدمبال

Pîş u yāl, çārpā'da per u bāl gibidür kuşda. Nitekim bu beytten añlanur. Beyt:

زباد کرم همی سوخت بر زمین وهوا پلنک را پیش و بال وکلنک را پروبال

Ol kıllar ki atufñ ensesinde biter yālı didükleri yāl'de bitdigünden ötüridür, âhırındağı yā edāt-ı nisbetdür. Yāl'ufñ çārpā'ya ihtişāşı yoğdur, âdemide de

5 isti' māl olunur. Nitekim bu beytten vāki' dür. Beyt:

بترک اندر افتاد خم دوال سپهدارایران بدورید یال

Yāl'ya de mecāzen yāl iṭlāk olunur. Nitekim vāki' dür. Beyt:

سران خیل پیراهن دریدند دم ویال ستورانرا بریدند

Ādemī de yāl isti' māl olınuğınleyin bāl de isti' māl olunur. Hoş yāl ve bāl

10 vardur dırler. Ammā zāhir budur ki ikisi be-tarīku'l-isti' āredür, âdemide per dağı isti' māl olunur. Nitekim vāki' dür. Beyt:

زمانی پر اندیشه شد زال زر برآورد بال و بگسترد پر

Bunuñ isti' mālī de be-tarīku'l-isti' āredür. Yasduğa bālın didükleri bāl'e mensüb olduğundan ötüridür. 70a Nitekim sâbıkan beyân olınmışdur, âhırındağı yā ile

15 nün'ufñ da aşlı tafşil olınmışdur.

Ser başdur, sār kelledür. Ser sār'dan ba'z olduğı bu beytten añlanur. Beyt:

سری کش بد از مشک سار وفر فروزنده جبهت چو شمس وقمر

Rüy-i ser de dahıldür, sār'dan hāricdür. Nitekim zāhirdür. Beyt:

20 کویی که زرکریست سیه سار وسرخ روی در آهین ذری که همه روزنست ودر

Āteş vaşında denmişdür ki münkal içinde ola. Külāha säre dırler. Nitekim vāki' dür. Beyt:

زسر سارهء هندویی بر گرفت برهنه سرودست بر برگرفت

Āhırındağı hā ihtişāş içündür. Deste'deki, paye'daki hā gibi. Bu hā'nuñ huşuşiyle

25 ihtişāşı nisbet için olduğı Lisān-ı Fāriside nisbet-i 'ämme için olan yā ile aralarında fark varıduğı âhır-ı kelimedede olan harf-i yā'nuñ me'ānisinüñ tafşilinde tertib olunan risālede taḥkik olınupdur. Çāhsār kuyu başıdur. Nitekim vāki' dür. Beyt:

دویدند بسیار تا چاهسار گل کامشان گشته بر جمله خار

30 Aşlı sār-ı çāh'dur, terkib olub 'alem olıcağ muzāf'un ileyh taqdim olınmışdur. Mişksā'da dağı ki bu beytde vāki' dur. Beyt:

شکوفه دمیدی از ان صد هزار همه لاله رنگ و همه مشکسار

Vāki' olan terkib-i şıfatla mevşūfdandur. Mişksäre şıfat düşmişdür. 70b Āsimesār'da dağı ki bu beytde vāki' dür. Beyt:

35 من ازهر ان بچه اسیمه سار همی کردم اندر جهان سوگوار

Terkib-i şıfatla mevşūfdandur, āsime sār'ufñ şıfatıdur. Ma'nāsı sersām ile

serāsime farkında beyān olınupdur. Şermsār da dahı ki bu beytde vāqı' dūr.
Beyt:

از و هر یکی رخ همی تافتند کزو شرمساری همی یافتند

- 5 Terkīb-i şıfatla mevşūfdandır. Şermsār'uñ aşlı şermesār'dur, terkīb olıcağ hā
ħazf olınmışdur. Şerme'deki hā sāre'daki hā gibidūr. Şerm öddür, şerme ödlüdür.
Bir kişi utamıcağ başın aşığa ider eser-i hayā andan zāhir olmağın añā nisbet
iderler. Bir kimse utansa, hacālet gelse şermsār oldı dirler. Gāh olur şermsār'ı
ser'e şıfat kııurlar. Nitekim Firdevsī'nüñ bu beytinde vāqı' dūr. Beyt:

که باشی تو ای ناکس خیره رای که سر شرمسارت نشد از خدای

- 10 Kūhsār tağ depesidūr. Şāhsār budak depesidūr. Bunlaruñ da terkibi çāh-sār
terkibidūr. Baħru'l-Ġarāyib şāhibinüñ cümle ġarāyibindendūr bu maķāmda olan
kelām-ı 'ibāreti budur ki bi-'aynihā naql olunur. Şāh boynuz ve budak şāhsār
boynuzuñ ve budaguñ çokluğundan 'ibāretdür. Zırā ki zār lafzı edāt-ı ism-i
mekāndur. Bir ismüñ āhırına ulaşa ol nesne orada çok olduğına delālet ider.
15 71a āhır-ı ħarf-i ħalk olan isme ulaşa zāsına ibdāl olunur. Ruhsār, şāhsār ve
kuhsār gibi . Sār'uñ aşlın bilmedigünden ötüri ħaṭā-yı fāhiş itmişdür. Ma'nā-yı
zār'uñ ruhsār'da vechi yok idiğünde añlamamışdur. Bir ġalatı da budur ki şāhı
luğat-ı müştereke şanmışdur. Boynuzā şāh didükleri Nitekim bu beytde
vāqı' dūr. Beyt:

- 20 شد سرویت چو شاخهای گوزن هر یکی شاخ چار رطل بوزن
Teşbihen be-tariķu'l-isti'āre dūr. Lisān-ı Fāriside boynuzā serv dirler. Nitekim
beyt-i mezkūrda vāqı' dūr, budaklarına şāh dirler teşbih vechiyle. Ol vecihle
lafz-ı şāh saçda da isti'māl olunur. Nitekim bu beytde vāqı' dūr. Beyt:

کجا خوردی او را بمن باز کوی مگر باز یام یکی شاخ موی

- 25 Nāv tamladur, tamlānuñ zarfı olduğundan ötüri Lisān-ı
Fāriside oluğa nāv dān dirler. Nāv'uñ ma'nāsı tamladur. Dān'uñ ma'nāsı zarf
idüki sühendān'la cüzdān farkında beyān olınmışdur. Nem çi'dür, gice düşen
çi'ye şebnem dirler. Nitekim bu beytlerden zahirdür. Beyt:

ای دل همه اسباب جهان ساخته گیر باغ طربت ز سبزه آراسته گیر

- 30 وانگاه بران سبزه شبی جون شبنم بنشسته وبامداد برخاسته گیر
Ķatre ħatre olmayınca 71b jāle dimezler. Nāv ile nem ikisi de gökden yağandan
idüki bu beytten zāhirdür. Beyt:

نیامد همی ز آسمان ناو و نم همی بر کشیدند نان بادرم

- Gāh olur nāv'uñ elifini ħazf iderler, nev dirler. Nitekim vāqı' dūr. Beyt:
35 سخنهات چون در گلستان نواست ترا هوش بر داشت کیخسرواست
Jāle şol ħatredür ki yağarken zāhir olmaz, yapraklar üzerinde görünür. Nitekim

vāqi' dūr. Beyt:

خوی کرده می خرامد و بر عارض چمن از شرم روی او عرق ژاله می رود
باد بهار می وزد از بوستان شاه وز ژاله باده در قدح لاله می رود

Ol daḥı havādan iner yerde ḥāşıl olmaz. Nitekim vakidür. Beyt:

5 ابر اگر فیض دست او یابد و در هوا چون کهر شود ژاله
Jāle luġat-ı müştarekedür. Şol tuluma ki ānuñla suda yüzerler, jāle dirler.
Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

تا غلامان او شنا و کنند پیکر آسمان شود ژاله

Bārān ism-i cinsdür her ne ki gökden yaġa, ona bārān şadıġdur. Ma' nā-yı aşlısı
10 i' tibāriyle bārīden'den me' ḥūzdur, isimdür aşılđa, ammā ḥuşuşıyle yaġmurda
'alem olmuşdur, gāh olur ma' nā-yı aşlısı i' tibār olınur, neme de bārān dinür.
Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

چو از دامن ابر چین کم شود بیابان زباران پر از نم شود

Baḥru'l-Ġarāyib sāḥibi nem'den jāle'yi fark itmemişdür. Mi' yār-ı Cemālī sāḥibi
15 72a ṭoludan jāle'yi fark itmemişdür. Lisān-ı Fārisīde ṭoluya tegerg dirler. Ter
yaşdur ḥuşk'dur ki ḳurudur. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

کوس شه خالی و بانگ و غلغله درد سر است هر که قانع شد بخشک و تر شه بحر و برست

Lisān-ı Fārisīde ḳaḳayan kimesneye de ter dirler, ḳaḳdı deyecek yerde ter şod
dirler, ḳaḳmadı deyecek yerde ter ne-şod dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

20 کاتبی را در شمایی آب بر سر ریختند حمامه ایش سر بسر تر شد ولی خود تر نشد
İsti' āre ṭarīḳiyle ter laṭif ma' nāsına da isti' māl olınur. Kelāmı añınla tavşif
iderler. Meşelā, şı'r- ter dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

کی شعر تر انگیزد خاطر چو حزین باشد یک نکته ازین دفتر گفتیم همین باشد

Ol isti' āre ye bināen letāfete de ter dirler. Nitekim Ḥusrev'üñ bu beytinden
25 zāhirdür. Beyt:

تری و نم گشت مرتب زرود نام ترنم شلش اندر سرود

Nemekin lafz-ı mürekkebdür. Bir cüz'i nem'dür ma'nası
sābıḳan beyān olındı. Bir cüz'i daḥı āġin'dür terkib olıcaḳ elif ḥazf olınmuşdur.
Bir nesnenüñ yaşdıḳ gibi, minder gibi, yorgān gibi içine ṭoldurdıḳlarına Lisān-ı
30 Fārisīde āġin dirler, ġamġin de bundandır, aşlı ġamāġin'dür. Nemekīn'üñ
ma' nāsı yaş ṭolmuşdur, ġamāġin'üñ ma' nāsı ġam ṭolmuşdur. 72b Nemnāk da
lafz-ı mürekkebdür, bir cüz'i nem'dür, bir cüz'i de nāk'dur. Lisān-ı Fārisīde nāk
iḥtilāṭdan 'İbāretdür ki işrāb ṭarīḳiyle ola. Pes nemnāk'üñ ma' nāsı içine yaş
sinmiş nesnedür. Kemāl-i tekeyyüfden de nāk ile ta' bir iderler. Meşelā, ġamnāk
35 ve aphyonnāk bereşnāk dirler.

Mīnā sırçadır. Āsumān'a ġünbed-i mīnā didükleri : مینا، شیشه، آبکینه

Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

Ol ki 'ışkından şararmışdur yüzi ayva gibi

Oynadur bu günbed-i minâyı bir elma gibi

- 5 Sırça renginde olduğundan ötürüdür. Baħru'l-Ġarāyib sâhibi ki minâ gök āsumān ma' nāsına ve ol lāciverdī nesne kim ānı kıyunciler gümüş yüzine ururlar dimişdür, ğalat itmişdür. Ol itlākıların mebnāsı teşbīh idüken bilmemişdür. Şiše sırcadan olan zarfdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

Yaķud bu şiše-i nāzük mizāc-ı gönlümüze

O senüñ dilden olan iren inkisārı mı diyelüm

- 10 Teşbīhen feleke daħı şiše itlāk olunur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

طیبیان را مگر این نکته حل نیست که در نه شیشه داروی اجل نیست

- 15 Bi-ħasebi'l-vaz' şiše ābgīne'den 'āmdur, boş olsun tolu olsun. Şiše vaz'ı lügavisi ħasebiyle sırcadan olan zarfa itlāk olunur. İçinde su olmaķ gerekdür ki ābgīn'e itlāk olına. 73a Ĥaķīqaten zīrā mürekkebdür, āb'la gīn'den. Aşlı āgīn'dür iç ma' nāsına. Nitekim nemekīn ile nemnāk'un farķında beyān olındı, āhırındağı hā, ma' nā-yı 'āmm-ı tekibiden ma' nā-yı ħāşs-ı 'alemiye naķl içündür. Suci üzüm suyu olduğı i'tibāriyle ol cāma ki içinde şarāb ola ābgīn'e itlākı vaz'ı lügavisine muvāfiķdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

می خور تو در آبگینه با نالهء چنگ زان پیش که آبگینه آید بر سنگ

- 20 Ammā mecāzen şişeye boş iken de ābgīn'e itlāk olunur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

بدیده رارچرخ از چشم سینه چو صورت در حجاب آبگینه

Dıger:

Āb-gīnedür göñül çünkim şına

Yine olmaz ol bütün biñ kez şına

- 25 Rüy yüzdür vāv'uñ işbā'ıyle, ammā imāle ile olıcaķ tuc'dur. Tucdan olan nesneye rüyün dirler. Yüzi muşaffā olan kimseye ki lekese ve kederi olmaya pākizerüy dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

خاتون خوب صورت و پاکیزه روی را نقش و نگار و خاتم پیروزه گومباش

- 30 Rüy'uñ medlūli olan yüz arķa muķābili olan yüzdür. Lisān-ı Fāriside rüy, puşt muķābelesinde isti'māl olunur. Cānib-i zāhire de mecāzen 73b rüy dirler. Meşelā, 'arzun saţh-ı zāhirine rüy-i zemīn dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

از اسب فتاد اگر نظیری از تندى رخسار رستم افتد

بر سیدان او ز واجباتست بر روی زمین چو او کم افتد

- 35 Her vecihle deyecek yerde 'Acem ez-heme-rüy dir. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

حوان دیوانه باشد از همه روی زدیوانه بتر پیر حوان خوی

'Arab vecihde itdügi tecevzüzi 'Acem rüy'da ider. Türk de yüzde ider, Meşelâ, her yüzden şöyledür dir. Çehre yüzdür. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

بچهره چو آتش بعارض چو آب   فروزتر از ماه واز آفتاب

Çehr de dirler hâ'sız. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

5   پیرسید بسا رو بوسید چهر   نوازید وهر گونه افزود مهر

Çehre'nüñ medlûli olan yüz 'üzv-i ma'rûfdur. Kıızıl beñizlinüñ çehresin âteşe teşbîh itdüklerinleyin Nitekim beyt-i sâbıkda mezkûrdur. Aķ beñizlinüñ çehresin aya teşbîh idüp, mâh-çehr dirler. Gâh olur müşebbihi taķdîm idüp, çehremâh dirler. Nitekim Firdevsî'nüñ bu beytinde vâkı' dür. Beyt:

10   بدین سان همی گفتش ای چهره ماه   همی کرد یوسف بھرسو نگاه

Ruĥ yanaķdur, yanaĝı kıızıl kimesneye gülruĥ dirler, yanaĝı kıızıl güle teşbîh iderler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

Ĥâl-i ruĥuñ ki ĝâliya-sâ 74a kâkûl örtinür

Bir hinddür ki gül düşünür sünbül örtinür

15 Ruĥ luĝat-ı müşterekedür, gergedân'a daĝı ruĥ dirler. Nitekim sâbıķan beyân olınmışdır. Ruĥsar lafz-ı mürekkebdür, ruĥ'la sâr'dan, ser'le sâr'uñ farkında ma'nây-ı sâr beyân olınmışdır mufaşşalan. Ol vecihle ruĥsar yanaĝuñ yukaru tarafı olur. Bahru'l-Ĝarâyib sâhibi şâhsâr'da söyledügi ĝarâyibi ki sâbıķan beyân olınmışdır, bunda daĝı söylemişdür ki, bu 'ibâretle ki bi-'ibâretihâ naķl olunur.

20 Ruĥsâr büyük ve degirmi yanaķdur. Zîrâ zâr lafzı her ismüñ âĝırına ki ulaşur ânuñ keşretine delâlet ider. Gülzâr ve lâlezâr gibi. Ve âĝırında hâ gelen isme ulaşsa zâ'sına ħalb olunur, ruĥsâr ve şâhsâr gibi. Bir kişide yanaĝuñ çokluĝından murâd büyüklügi ve degirmilügidür. Dîdâr lafz-ı mürekkebdür, bir cüz'î dîd'dür, bir cüz'î de âr'dur. Nümüdâr gibidür ki bir cüz'î nümüd'dür ve bir cüz'î de

25 âr'dur. Âr ism-i fâ'ildür âverden'den, ma'nâsı getiricidür, bu cins terkîbüñ tafşîli goftâr beyânında beyân olınmışdır. Dîd dîden'den ihtîşâr olınmışdır. Netetekim vâkı' dür. Beyt:

تا می پخته بینی اندر جام   دید باید هزار غورهء خام

Zâhir oldı deyecek yerde 'acem bedîd âmed dir. Nitekim bu beytten zâhirdür.

30 74b Beyt:

بدید آمد آن چهرهء نورمند   نکوتر زخورشید صد بارواند

Aşlı bedîden-âmed'dür. Bedîd ârende'niñ de aşlı bedîden-i ârende'dür. Ĥaķ Teâlâ'nuñ medĝhinde bedîd ârende-i nâhid u ĥürşîd dirler. Mecâzen zuhûr ma'nâsında da dîdâr isti' mâl olunur, zuhûr itdi deyecek yerde dîdâr kerd dirler.

35 Nitekim vâkı' dür. Beyt:

دو چشم از زمین سوی دیوار کرد   زلیخا زدیوار دیدار کرد

Yüze de dīdār dirler ādemīden zāhir olan yer olduğundan ötürī. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

دیدار مینمایی و پرهیز میکنی بازار خویش و آتش ما تیز میکنی

- 5 İnsānuñ ālet-i zūhūrī yūzi olduğū için ālet-i fā'il ismin itlāk idüp isti'āre tārīkiyle yüze dīdār dirler.

Lisān-ı Fārisīde ver Lisān-ı 'Arabīdeki zū ma'nāsın ifāde ider. ور، وار

- Nitekim sābıkan beyān olınuşdur. Ol ma'nādan Türkīde lu ile ta'bīr iderler. Meselā, fārisīde hūner-ver dirler, Türkīde hūnerlū dirler. Gāh olur āver lafzınuñ ki āverden'den ism-i fā'ildür, elifin hāzıf iderler ver qalır suhenver'deki ver gibi.
- 10 Aşlı suhenāver'dür, söz getürici ma'nāsına. Dilāver gibi, burada dilden murād kuvvet-i qalbdür, getürmeden murād āşarın izhārdur. Bu i'tibārla dilāver'üñ ma'nāsı bahādırdur. Ammā server'deki ver, hūnerver'deki ver mecāzen ser'den murād riyāset ve metbū'ıyyetdür, 75a ğalebe-i isti'mālle ser muqaddem ve metbū' ma'nāsında haqīqat-i menzilesine varmışdır. Ser-i leşkerdeki ser ol
- 15 ma'nāyadır. Oradan tecevvūzen sābıkan mezkūr olan ma'nā da isti'māl olunur. Bu taqdirce server'üñ ma'nāsı şāhib-i riyāset olur. Berver dağı var ki mürekkebdür, vāv-ı 'atıf ile rā'dan ki eger'den qalmışdır. Ol ver'iñ aşlı ve-egerdür. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

هوای کسی دروغ مگو ورترا دوست تر زجان باشد

- 20 Vār Lisān-ı Fārisīde münāsebet ve liyāqat ma'nāsın ifāde ider. Nitekim sābıkan buzurgvār'üñ ma'nāsı beyānında zıkr olındı. Ol ma'nādan Türkī dilde yarar ile ta'bīr iderler. Rāhvār'üñ ki at evşāfındandır, ma'nāsı yola yarar dimekdür. Şāhvār'üñ ki incu evşāfındandır, ma'nāsı şāha yarar dimekdür. Küpeye ğuşvār didükleri qulağa münāsebeti olduğū i'tibārladır. Sūgvār'daki vār dağı bu
- 25 ma'nāyadır. Sūg muşibetdür. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

گرستن به هنگام با سوگ و درد به از خندهء نا به هنگام و سرد

- Yaşluya sūgvār didükleri hāli musibete münāsib olduğundan ötürīdür. Müşābehet-i münāsebetden bir nev' olduğundan ötürī maqām-ı teşbīhde de isti'māl olunur. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

- 30 قصاب وار مردم چشمت بنازکی مژگان قناره کرده دلها بروز ده

Dīger: 75b

Tecelli eyledi şuda qamer var

Şanasın burc-i ābī'de qamer var

Buzurg-vār'üñ aşlı sābıkan beyān olınuşdur.

- 35 Sezā lisān-ı Fārisīde lāyık ma'nāsınadır. Nā-sezā'nuñ ma'nāsı lāyık degül dimekdür. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

نا سزایی را چو بینی بختیار عاقلان تسلیم کردند اختیار

Mısrā'ı şānī cezā-i maḥzūfuñ ta'lilüdü. Cezānuñ menzilesine tenzīl olunmuşdur. Cezā kendüsi teslim kon'dur, ḥazf olunmuşdur. Ta'lil-i mezkūr aña delālet itdigünden ötüri. Ve tamām-ı ma'nā budur teslim ile ki 'ākıller 5 teslim ihtiyār itmışlerdür. Sezāvār lafz-ı mürekkebdür, bir cüz'î sezā'dur ki ma'nāsı taqrir olındı. Bir cüz'î de vār'dur ki aşlı sâbıkan tafsil olunmuşdur. Ḥulâşası budur ki bir şey'in şey-'î âhere nisbet-i tāmmesi olsa ol mensûbi bu mensûb-i ileyhe nisbet idüp aralarındaki münâsebeti izhâr itmek dileseler. Mensûb-i ileyhiñ isminüñ âhırına lafz-ı vār'ı ziyâde iderler, daḡı mecmû-'î 10 mürekkebi ol mensûba itlâk iderler. Meşelâ, şehvâr dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

گفتا چو تو خزینه در و کهرنه ای من نیز بحر لولو شهوار نیستم

Bir kimseye bir nesneye lâyıq olsa ve ol nesne aña münâsib olsa ol kimseye sezā-vār dirler. Nitekim Firdevsî'nüñ bu beytinden zâhirdür. Beyt: 76a

بترد فرامرز بردند و گفت که آمد سزا را سزاوار جفت 15

İki nesne biribirine münâsib düşüb alıssalar hem-vār şodend dirler. Lisân-ı Fâriside hem iki nesnenüñ arasında olan cihete ittiḥaddan 'ibâretdür. Meşelâ, yoldaşa ki yolda müştarekeldür hem-râh dirler. Bile doğmuş ki vaqt-i velâdetde müşârik olubdur hem-zâd dirler. Başdaşa hemser didükleri de bu 20 i'tibârladur. Ol ḥâlet ki 'Arab andan istivâ ile ta'bir ider. Bulunduğı yere Türk dümdüz dir, 'Acem hemvâr dir. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

سران هموار گشت ازینروی لخت چو گشت پر کلوخ از مالش سخت

Kālbed ceseddür ki tamām-ı a'zâyı müştemildür, rûh-ı ḥayvâninüñ ki Lisân-ı Fâriside aña cân dirler, kâlibi'dür, kâlib kâlibed'in 25 mu'arrebidür. Kālbed cesedden 'ibâret olduğı bu beytlerden ma'lumdur. Beyt:

او چو جانست و جهان چون کالبد کالبد از جان پزیر نیک و بد

Dîger.

تا جان من از کالبدم گردد فرد هر کار که خوشتر است آن خواهم کرد

Ten gövdedür, baş, el ve ayaq ānuñ müsemmasından ḥâricdür. Lisân-ı 30 'Arabideki beden gibidür. Etrâf-ı mezkûra bedenden ḥâric olduğın Kitâbu'l-'Ayn'da Ḥalil ta'yin 76b itmışdür. Ser tenden ḥâric olduğı bu beytden zâhirdür. Beyt:

خروس وار سحر خیز باش تا سرو تن بتاج لعل وو قبای چکن بیارایی

Tende baş mu'teber olmaduğı içün başı olmayan nesnelere de isti'mâl olunur. 35 Meşelâ, ten-i mâh dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

در غم آن دانهء خال سیاه جملهء تن تن خال شده روی ماه

Tamām ʔunluġa tene dirler. Beleden olana nīm ten dirler. Nīme yarımduṛ, āhırındaki hā iḥtişaş içündür, pāye'deki, tābe'deki hā gibi. Nitekim sābıķan beyān olınmışduṛ, teşbīhen ağacuñ üzerdekine de tene dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

- 5 نخستین گیاهی نماید درخت تنه گیرد انکه بود بیخ سخت
- Āhırındaki hā kemāne'deki hā gibidūr. Bir ismūñ iṭlākı ḥaķīķat olmayub teşbīhen olıcaķ āhırına bir hā-i sākine ilḥāķ iderler. Kemāne  ıkrıķıların ũ matķabında olan nesnedūr ki yaya benzer. Ten-durust lafz-ı mũrekkebdūr, bir cũz'ı ten'dūr ve bir cũz'ı de durust'dur. Bũtũn ma'nāsına. Ma'nā-yı terkıbi
- 10 gũvdesi bũtũndūr. Ammā kināyeten saġ ve sālīm ma'nāsında ġalebe-i isti'māl ile ḥaķīķat-i menzilesine varmışduṛ. Tenāver daġı lafz-ı mũrekkebdūr, bir cũz'ı ten'dūr ve bir cũz'ı de āver'dūr ki ma'nası gũtũricidūr, āverden'den. Tenāver'ũñ ma'nā-yı terkıbısi murād degũldūr, 77a ānunla etlenmekden kināyet iderler. Tenũmend daġı lafz-ı mũrekkebdūr, bir cũz'ı tenũ'dur, bir cũz'ı de mend'dūr ki
- 15 sābıķan beyān olunduġı ũzere edāt-ı tavşıfdūr, šol vaşfa ki 'ārız ola, derdmend'deki ve niyāzmend'deki gibi. Tenũ'nuñ aşlı ten'dūr, āhırındaġı vāv bānũ'daġı vāv gibidūr. Ol vāv Lisān-ı Fāriside bir nev' nisbet-i maḥşũşaya delālet içündür. Nitekim yerinde taḥķıķ olınmışduṛ. Őatı gũvdelu olan kimseye tenũmend dirler. Tenāver'den bu eblaġduṛ. Ol vāv'ũñ ziyādesiyle nev' mine'l-
- 20 mũbālāġa ḥāşıl olupduṛ. Baḥru'l-Ġarāyib sāḥibinũñ cũmle ġarāyibindendūr. Bu maķāmda olan kelām-ı 'ibāreti budur ki bi-'aynihā zıķr olınur. Tenũ-mend ten-durust ve hoş gũñũllũ. Senāyī, Beyt:

ای روان همه تنومندان آرزو بخش آرزو مندان

- Tefsirinde ġalat itmişdūr ve istişhādında işābet itmemişdūr. Beyt-i mezkũrda ol
- 25 diduġı ma'nāya delālet yoķduṛ. Murād-ı zıķri ma'nāyla da murad-ı şā'ir tamām olur. Tenhā yalnũz ma'nāsına olıcaķ lafzı mũfreddūr. Tenler ma'nāsına olıcaķ mũrekkebdūr, bir cũz'ı ten'dūr bir cũz'ı de hā'dur ki 'alāmet-i cem'dūr. Bu beytden iki ma'nā bile mefhũmdur. Beyt:

دی میشدی خرامان چون سرو عقل میگفت خوش میروی بتنها تنها فدای جانت

- 30 77b Tenhā-i evvel yalnũz ma'nāsınadur, ḥarf-i bā evvelũnde zāyiddūr. Becũz'de zāyid olduġı gibi ki sābıķan beyān olınmışduṛ. Ammā bu mışra' da :

بتنها آمد و تنها برون رفت

- Tenhā-yı evvel tenler ma'nāsınadur. Bāzāyed degũldūr. Lisān-ı 'Arabideki maa' ma'nāsınadur. Yalnũz ma'nāsına olan tenhā mũrekkebdūr degũlũdũġı bu
- 35 beytinden zāhirdūr. Beyt:

گراز یک سوی جمع آید سیاه مشرق و مغرب زد دیگر سوی بس باشد تن تنهای درویشان

Peyker kâlbéd'le medlûlde müşterekdür. Nitekim bu beytten zâhirdür. Beyt:

او چو نور است و ملک داروی چشم او چو جانست و مملکت پیکر

Aralarında fark bu cihetdendir ki kâlbéd'de hey'et ve şekil mu'teber degüldür, peykerde mu'teberdür. Gâh olur ten zıkr ederler. Murâd şâhıs kendüsi olur.

5 Nitekim vâkı'dür. Beyt:

سبک آستەن بر زده و هر دو تن دویدند با مشک و رسن

Cüz'i gâlibin zıkr idüp gül dilemek kabîlinden mecâz-ı meşhûrdur.

Hâ lisân-ı Fârisîde edât-ı cem'dür, âhır-ı isme lâhık olur, ha, ân, kan

ismüñ medlûlünde ma'nâ-yı cemî'yeti ifâde ider. Meşelâ, gülüñ ve lâlenüñ

10 âhırına lâhık olsa güller, lâleler ma'nâsın ifâde ider. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

من همچو آب و خاکم و تو آفتاب و ابر گلها و لاله ها دهم از تربیت کنی

A'zâ-i insân dahı bu edâtla cem' olur. Meşelâ, tenhâ 78a dirler, Nitekim sâbıқан beyân olınupdur. Serhâ, cānhâ da dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

زبان تیغهای چاکر و میر شده در خوان جانها چاشنیگیر

15 Ammâ ol 'ibâret e ki ânûñla cümleden ta'bîr olunur, mezkûr edât lâhık olmaz.

Meşelâ, şâhhâ, merdumhâ, zenhâ, merdhâ dimezler, belki şâhân, merdumân ve zenân ve merdân dirler. An da Lisân-ı Fârisîde edât-ı cem'dür. İnsânda da hayvânda da isti'mâl olunur. Meşelâ, gāvân dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

ندیدستی که گاوی در علف زار بیالاید همه گاوآن ده را

20 Sütürân da dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

سرآن خیل پیراهن دریدند دم ویال ستورانرا بریدند

Ağacda da isti'mâl olunur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

پیراهن برگ بر درختان چون جامهء عید نیکبختان

Ammâ kesildükden soñra ki çöb ola yâhüd hîzum ola, bu edâtla cem' olmaz,

25 sâbıқан zıkr olan edâtla cem' olur. Çüpân hîzumân dimezler, çüphâ hîzumhâ

dirler. Ağacuñ budagında da, yaprağında da yemişinde de bu edâtla cem' olmaz,

ol edâtla cem' olur. Şâhân, bergân, mîvegân dimezler. Şâhçhâ, berghâ, mîvehâ

dirler. Sâyir nebâtâtta da öyledür. Gülân, çemenân dimezler, gülhâ, çemenhâ

dirler. Cemâdâtta da eyledür. Senghâ, hâkehâ, kühhâ, zemînhâ, âbhâ, âsumânâ

30 dirler. Sengân, hâkân, 78b kühân, âbân, zemînân ve âsumânân dimezler. Kân'uñ

aşlı ân'dur, bu edât ol vaqt ki âhırında hâ-i 'alâmet olan isme lâhık ola. Meşelâ,

sebze gibi, h'âce gibi ol hâ-i sâkine kâf-ı 'acemîye kalb olunur. Meşelâ,

sebzegân, h'acegân, mâdegân dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

تا توانی چار چیز از جانورها ماده خر ماکیان مادگان و ماده و ماده خر

35 Mâdegân lafz-ı mürekkebdür, bir cüz'i mâde'dür ki ma'nâsı dişidür. Bir cüz'i

de gân'dur, kâf-ı 'acemî ile ma'nâsı cimâ'dur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

هر کان که پدر کرد پسر صد بعوض داد تا مظلّمه در کردن باباش نماند

- Mādegān ki Tūrki dilde aña yund dirler. Ġāliben dul içün olduğundan ötüri gān'e nisbet olunmuşdur. Lafz-ı mezkūruñ aşlı mādē-i gān'dur, izāfetle ma'nā-yı terkībiden ismiyete naql oluncağ ol izāfet kat' olunmuşdur, h'vāce-sarāy'dağı gibi
5 ki aşlı h'vāce-i sarāy idi, izāfetle.

دار : درخت، هیزم، چوب، هیمه، ستون، دار
Dıraht ağacdur ki henüz kesilmemiş ola, yaş olsun qurmuş olsun. Yemiş virir olsun virmez olsun, cümlesine dirāht dirler. Dıraht ağac idüki bu beytten ma'lümdur. Beyt:

افتاد چو سایه ای درختی ظلمت لختی ونور لختی

- 10 Pelenk vaşında dinilmişdür. Ol ağaca ki henüz kesilmemişdür, yerinde bitüb tūrar. Ammā yemiş virür ağaclar 79a cinsinden degüldür, belki odunlıqdur, hīzum dirler. Nitekim vāki'dür. Beyt:

چو آمد بدان کوه هیزم فراز بدانست بالا وپهن ودراز

- Kesildikden soñra ağacuñ yanacağuna hīme dirler. Odun çekene hīmekeş dirler.
15 Baħru'l-Ġarāyib sāhibi hīzum ile hīme'yi fark itmemişdür. Hīme odun hīzum ma'nāsına dimişdür. yunulub düzildükden soñra kesilmiş ağaca çüp dirler. Nitekim vāki'dür. Beyt:

چو خسیس را اگرش تربیت کنی جایی رسد که بوسه که خسروان شود

- Degenege de 'Acem çüp dirler. Degenege urdı deyecek yerde çüp zed dirler.
20 Nitekim vāki'dür. Beyt:

سیه مار کو را سر آید بکوب ز سوراخ پیچان شود سوی چوب

- Elde götürdiklerine deste-çüp dirler. Deste'de olan hā ihtişāş içündür. Nitekim sābıkan beyān olunmuşdur. Aşlı çüp-i deste'dür, 'alem olıcağ sūret-i terkībi tağyir olınup muzāf'un ileyh taqdim olunmuşdur. Çār-çüpe ki Türk aña çerçeve
25 dir, mürekbedür çār'la çüp'den, āhırındaki hā ma'nā-yı 'āmm-ı terkībiden ma'nā-yı hāss-ı 'alemiye naql içündür. Sütün direkdür 'umuz ma'nāsına, direksiz qubbeye tāk-ı bī-sütün dirler. Dıraht ma'nāsında da sütün isti'māl iderler mecāzen Lisān-ı 79b 'Arabīde üzūme hamr didükleri gibi küh-i bī-sütün'daki sütün da ol ma'nāyadur. Dār dikili tūran ağacdur. Yerde yatan ağaca
30 dār dimezler, ānūñiçün aşılmış adama berdār dirler. Nitekim vāki'dür. Beyt:

Ĥāyını şanma ki ber-ħurdār olur

Ya kesilür başı ya berdār olur

- Yerdeki yatmış tūran ağaca da dār itlāk olınur. Türk ağac delen didügi kuşa Lisān-ı Fārisīde dārsünb didükleri ol i'tibārladur ki ağaca qonar dağı burniyle
35 qağar delmek ister. Dār çinīdeki dār dağı bu ma'nāyadur. Bir ağacdur ki Çin vilāyetinde olur, bu diyārda getürüb dār-ı çinī diyu şatduklari ol ağacuñ

ķabuđıdır ve biber didükleri issi ot ānuñ yemişidür.

Bālā eb'ād-ı: بالا، پست، بلند، زیر، زبر، برز، دراز، هُن، کرد، کوتاه، فراز، فرود، نشیب، ژرف
şelāşenin şālīşidür ki lisān-ı 'Arabīde aña 'umuķ dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

چو آمد بدان کوه هیزم فراز بدانست بالا و پست و دراز

- 5 Pehen'den murād 'arz'dur. Dırāz'dan murād ŧül'dur. Nitekim beyān olınsa gerekdür tafşılı ile. Bālā'nuñ anlaruñla zıķri delālet ider ki andan murād 'umuķ'dur. Mezķūr b'udda ki insānuñ ğayrı ħayvānatda ve muŧlaķan cemādātda cānib-i mezķūrdan cihet-i evceħ i'tibār olunur. Ekşeriyā rif'at lāzım olduğundan ötüri bālāyı muķābili pest de ki, *80a* ħaķıķaten ānuñ muķābili bülend'dür.

- 10 Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

جهانرا بلندی و پستی ز تو نگوم چی هر چه هستی ز تو

İsti'māl iderler lāzımı i'tibāriyle alķaķ ve yüksek deyecek yerde bālā ve pest dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

خدایی که بالا و پست آفرید زبردست را زیر دست آفرید

- 15 Bālā'nuñ ķad'de şıfat olduğü Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

Serve şalınmağı ķadd-i bālāsı öğredür

Nāzıķlıđı güle ruħ-i zībāsı öğredür

Yüce ma'nāsında isti'māl olduğü i'tibārladur. Mezķūr bu'duñ ŧaraf-ı a'lāsına da bālā dirler ol itibārla. Bālā muķābele-i zır'de isti'māl olunur. Aşāđa yuķarı

- 20 deyecek yerde zır u bālā dirler, iki ev biribirinüñ üzerinde olsa üstündeki eve bālāhāne dirler. ħaķıķatde zır'üñ muķābili zeber'dür. Zır u zeber dirler. Lisān-ı Fārisīde zır altdur. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

کس نیاید بزیر سایهء بوم و گرهما از جهان شود معدوم

Zeber üstdür. Güçlü kişiyeye zeber-dest didükleri Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

- 25 ای زبردست زیر دست آزار کرم تا کی بماند این بازار
Ellerden eli üstün olduğü i'tibāriyledür. Yuķarı ŧudađa ağızın üstünde olduğundan ötüri leb-i zırın dirler. Alt dudadığa, ağızın altında olduğü için leb-i zırın dirler. Aşılları zır u zeber'dür, *80b* yā-i nisbet ve nün-i te'ķid ziyāde olmışdur. Enguşterin'deki gibi. Bu yāyla nūnuñ aşlı sābıķan beyān olınmışdur.

- 30 Zeber lisān-ı Fārisīde yuķaru ma'nāsında da isti'māl olunur. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

من جای گله داری چه خواهم که افتد از زیر دیدن کلاهم

Gāħ olur zeber'üñ zāsın ħazf iderler ber dirler, murād gine ma'nā-yı mezķūr olur. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

- 35 چب و راست و پیش و پس و زیرو بر زلیخای بت روی بد سر بسر

Burz lisān-ı Fārisīde yücedür. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

بیلا بود چون یکی سرو برز   بکردن بر آرد زبولاد کرز

Ferāz lisān-ı Fārisīde yuḡaru ma' nāsınadır. Aşlı efrāz dur ki, efrāhten'den aḡz olınmışdır. Aşlı üzerine bu beytde mezkūrdur. Beyt:

تلی بود بر کوشه ره بلند   بر افراز تل شد بران هوشمند

- 5 Serferāz bundan mürekkebdür, serefrāz da dirler. Başı yuḡarı olduğundan ötüri servi ānuñla tavşif iderler, serv-i serefrāz dirler. Mecāzen üst ma' nāsına da ferāz isti' māl olunur. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

بزراه تو نماده فلک صد هزار چشم   تا جز فراز دیده او کام نسپری

- 20 Ferāz lisān-ı Fārisīde müctemi' ma' nāsına da gelür. Nitekim Firdevsī'nün bu beytinde vāḡi' dūr. Beyt:

تو گویی کس آبی آرد فراز   فشاند برین آتشم ازفراز

Firāz-ı şānī yuḡaru ma' nāsınadır, firāz-ı evvel müctemi' lerdür deyecek yerde ferāzend dir. Nitekim Laṡifi'nün bu beytinde vāḡi' dūr. Beyt:

بسعی و جهد و کوششها فرازند حکمت و دانش   تواندر خورد و خواب خوش چه دانی نکتهء معنی

- 15 Baḡru'l-Ġarāyib sāhibinün cümle ġarāyibindendür, bu maḡāmdaki kelām-ı 'ibāreti budur ki bi-' aynihā naḡl olunur. Ferāz dört vecih üzerine isti' māl olunur. Evvelā fi' iller ve maşḡārlar evvellerinde hemān taḡsīn-i lafız için gelür. Şöyle ki zikr olınmaya aşıl ma' nāya ḡalel gelmez. Beyt:

بسعی و جهد و کوششها فرازند حکمت و دانش   تواندر خورد و خواب خوش چه دانی نکتهء معنی

- 20 Evvel ḡalatı bu ki didügi yerlerde ferāzmüctemi' ma' nāsınadır. Firāz'uñ ol ma' nāya geldigün bilmedigünden ötüri bī-vech ma' nāya irtıḡab itmişdür. İkinci bu ki beyt-i mezkūrda ferāzend 'ibāreti gelmese de ma' nā edā ve kelām tamām olur şānmışdır, ḡabṡ-ı fāḡiş itmişdür. Ol 'ibāret gidicek bākī-yi kelām nā-tamām ḡalur ma' nā-yı murādı ifāde etmez. Lisān-ı Fārisīde ferāz-kerden
- 25 cem' etmekdür. Cem' etti deyecek yerde 'Acemler ferāz kerd dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Latifi Beyt:

رفتم بر طبیب که پرسم علاج درد   چون ناله ام شنید روان 81b در فراز کرد

Yuḡaru ma' nāsına olan ferāz'uñ muḡābili fūrū'dur. Lisān-ı Fārisīde aşāḡaya fūrūd dirler. Nitekim vāḡi' dūr. Beyt:

- 30 فرود آمد زپشت باره چون باد   چو سبزه بوسه زد بر پای شمشاد
- Gāh olur ferāz yoḡuş ma' nāsına isti' māl olunur. Ol vaḡtın muḡābili neşīb'dür. Lisān-ı Fārisīde enişe neşīb dirler. Gāh olur nūnuñ daḡı ḡazf idüp şīb dirler. Nitekim Rūdeki'nün bu beytinden ki ikisi de ferāz muḡābelesinde zāhirdür.. Beyt:

- 35 شیب تو با فراز و فراز تو با نشیب   فرزند آدمی بتواند نشیب و تیب
- Gāh olur fūrūd'uñ terḡīm vechi üzere aḡırındaḡı dālın ḡazf idüp furū dirler.

Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

دشنه به جگر فرو توان خورد سخت فرود خوردن درد

Lisān-ı Fārisīde bir furū daḥı vardur ki ma'nā-yı zāyid ifāde itmez, ansuz daḥı kelām tamām olur. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

- 5 چه خسی خیز ای صبح سیه روی باب چشم من رخ را فرو شوی
Lisān-ı mezkūrda te'kīd içün ba'zı kelimāt ziyāde iderler, hemī gibi bu da anlardandır. Ferāz'uñ daḥı gāh olur āḥırını ḥazf iderler, ferā dirler. Cem' ma'nāsına gelen ferāhem'deki ferā'nuñ da aşlı ferāz'dur. Baḥru'l-Ġarāyib sāḥibi bunun daḥı aşlın bilmemişdür. Dırāz'uñ ma'nāsı cism-i şey-i mūmteddür ki,
10 lisān-ı 'Arabīde aña ṭavīl dirler. Türkīde 82a uzun dirler. Muḫābili kūtāh'dur ki ma'nāsı kışadur. İmtidād kıyuda da bulunduğundan ötüri lisān-ı Fārisīde çāh'ı dırāz'la tavşif iderler. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

نکو نسا رگشتی بچاه دراز که هرگز از ویر نیایی فراز

Dırāz'uñ burada isti'māli ma'nā-yı 'āmmenüñ derinde bulunduğı i'tibārladur.

- 15 Ḥuşuşıyle fārisīde derin içün vaz' olınan lafz-ı jerf'dür. Beyt:

صد هزاران ماهی از دریای ژرف در دهان هر یکی در شکر

Derin bilici deyecek yerde 'acem jerfyāb dir. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

جدا کرد بس یوسف ژرف یاب زپیش زلیخا بشب جامه خواب

Jerf çok ma'nāsında daḥı isti'māl olunur. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

- 20 هم شب و هم ابر و هم باران ژرف این سه تاریکی غلط آرد شکر
Dīger:

زانکه درویشان ورای ملک و مال روز دارند ژرف از ذوالجلال

Jerf büyük ma'nāsına da isti'māl olunur. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

اگر پیل ژرفست اگر گرگ شیر قراری کند چون شکم کشت سیر

- 25 Zāhir budur ki jerf ma'nā-yı şānīde ve şālīşede isti'āre ṭarīkıyle isti'māl olunur. Cihet-i ṭüle çekilen nesneye lisān-ı Fārisīde dırāz dirler. Cihet-i 'arza çekilene pehnā dirler. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

زهر استادی یکی 82b خانه خواست دراز او پنهان صد کام راست

Şol bu'da ki 'Arab 'arz dir, Türk en dir, 'Acemler pehn dirler. Nitekim

- 30 vāqī' dūr. Beyt:

زسُم ستوران دران پهن دشت زمین شش شد و آسمان کشت هشت

Mübālağa ile enlu deyecek yerde 'Acem pehnā dir. Ma'nā-yı mübālağayı pehnā'daki elif ider. Tenūmend'deki mübālağayı tenū'daki vāv ifāde itdüğü gibi.

Nitekim sābıқан beyān olınmışdür. Dırāz'daki elif ve pehnā'daki elif hemān

- 35 ma'nādaki elifdür. Mānā'nun aşlı mān'dur, mānisten'den ism-i fā'ıldür benzeyici ma'nāsına. Bu elifüñ aşlı tevānā'yla zūrmend'üñ farkı beyān olunduğı yerde

tafşil olunmuşdur. Pehnâver enlû dimekdür. Pehnâver enlû ma' nâsına olunduğı bu beytden añlanur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

آب جیحون با چنان پهنآوری اسب ما را تا میان آید همی

- 5 Bahru'l-Ġarāyib şāhib pehnā ile pehnāver'i farq itmemişdür. Lisān-ı Fāriside dırāzī Türk dilinde argac didükleridür. Ma'nā-yı terkībisi dırāza mensūbdur. Murād uzun idecek nesne dimekdür. İdecek ma' nâsın ifāde içün yā-i nisbeti getürmüşlerdür. Ma'nā-yı terkībisinin māsadağa olduğı i' tibārla argaca dırāzī dirler. Lisān-ı Fāriside huşūsiyle ānıñçün vaz' olınan 'ibāretdür. 'Acemler argaca tār erişe pūd dirler, bā-yı 'acemiyle. Nitekim bu beytde vâkı' dūr. Beyt:

10 83a

چند ز تار طمع و بود لاف برقد هر سفله بشوی حله باف

Bahru'l-Ġarāyib sāhibi pūdı tārđan farq itmeyüp argacla tefsir itmişdür. Yassılığa enlülük lāzım olduğundan ötüri mecāzen lisān-ı Fāriside yassıya pehn itlāk olunur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

- 15 زر را برای صرف کند سکه دار پهن لعنت بران کسی که ورا کرد میکند

- Bu beytde gird dağı mecāzen isti' māl olunmuşdur. Zīrā gird mīkoned'den murād şā' ir cem' ider ma' nâsıdır. Gird'ün ma' nā-yı haqıķisi degirmidür. Girde ki lisān-ı Türkide aña girde dirler andandur. Kāf-ı 'acemīnün kesresiyledür, āhırındağı hā ma' nā-yı 'āmm-ı aşlıden ma' nā-yı hāşş-ı 'alemiye naql içündür, 20 ma' nā-yı cem' iyyet gird olmağın lāzımıdır. Ol i' tibārla mecāzen gird kerdendirler cem' olmağa. Girdāb dağı ondandur, lafz-ı mürekkebdür, vaşfla mevşüfdan çerkeb gibi. Aşlı āb-ı gird'dür, 'alem olıcağ kâ' ide-i terkīb tağyir olup vaşf-ı tağdīm olunmuşdur. Lisān-ı Türkide çevrilgen didüklerine gird 1b dirler, su orada çevrilüb degirmi gezdigünden ötüri. Girdbād dağı andandur, 25 Türk kaşırğa didüğü yele ki çevrili çegerni gider 'Acem gird-bād dir. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

در افتاد نا گاه برو کرد باد بزد گرز بر پشت او کیق باد

Degirmi olduğundan ötüri dāireye gird dirler. Dāiresin deñiz nūr 83b deyecek yerde 'Acem begirdeş mīgerded dirler. İki kat dāireye girdāgird dirler.

- 30 Ortasındağı elifün ma' nâsı serāserle sertāser'İN farqın beyānında taqrir olunmuşdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

همه در جلوه کردا کرد خسرو کواکب واربر کرد مه نو

Kāf-ı 'arabīnün kesresiyle gird işdür. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

- 35 بلبل اندر قفس هجران می نالد که یکی کرد ندارد همگی گفتارست باز دردست شهان پای ازان میکوبد که یکی گفت ندارد همگی کردارست

Girdār andan mürekkebdür, bir cüz' i gird'dür ki ma' nâsı beyān olındı, bir cüz' i

de ār'dur, ism-i fā'ildür āverden'den, bu cins terkībūñ aşlı beyān olınmışdur, didāruñ ma'nāsı beyān olunduğı yerde. Bahru'l-Ġarāyib sāhibi ol terkībūñ aşlına vākıf olmamağın gird içün girdār lafzından taḥfif olınmışdur dimişdür. Kāf-ı 'acemīnūñ fethasıyla olıcağ gerd tozdur. Nitekim vākı'dür. Beyt:

- 5 Neberdiñ gökyüzine çıkdı gerdi
Bu çarḥ-ı lāciverde perde gerdi

Gerd ism-i cāmīd olıcağdur. Ol ma'nāya geldüğü müştak olıcağ ism-i fā'ildür gerdiden'den, aşlı gerdende'dür, terḥīm olınmışdur. Tīz dönici ata 'Acem esb-i tüzgerd dirler. Nitekim vākı'dür. Beyt:

- 10 روی هامون تیره گشت از گرد اسب تیز کرد مغز کردون عطسه داد و حلق دریا سرفه کرد
84a Gerdün daḥı gerdiden'den me'ḥūzdur, 'arabaya gerdün didükleri döndüğünden ötürüdür. Felege teşbihen isti'āre ṭarīqiyle çarḥ-ı gerdün dirler. Nitekim bu beytde vākı'dür. Beyt:

- 'Aceb mi yerde matbū' olsa her dūn
15 Ki gāve tābi' olur çarḥ-ı gerdün
Gāh olur çarḥın ḥazf iderler, yalnuz gerdün dirler, murād gine felek olur. Nitekim vākı'dür. Beyt:

- Ānünçün böyle gerdān oldı gerdün
Ki anlanmaya gerdānā vu gerdün
20 Kāf-ı 'arabīnūñ fethasıyla olıcağ kerd fi'l-i māzīdür kerdenden ki eylemek ma'nāsınadır. Ne eyledi deyecek yerde 'Acem çı kerd dir. Nitekim vākı'dür. Beyt:

- دانی که چه کرد اشرف خر او مظلومه برد و جانبک زر
Kāf-ı 'acemīnūñ zammesiyle olıcağ gurd bahādur ma'nāsınadır. Nitekim
25 vākı'dür. Beyt:

چنین گفت پیران هومان کرد که دشمن ندارند خردمند خرد
Dīger:

- دانی که چه گفت زال بارستم کرد دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد
Kāf-ı 'Arabīnūñ zammesiyle olıcağ ben-i ādemden bir şımfıdır ki lisān-ı Türkīde
30 de aña kürd dirler, ol şımfıñ olduğu yerlere kürdistān dirler.

آیین، سان، ساز : Āyīn lisān-ı Fārisīde şol nesnenūñ ismidür ki 'Arab dilinde aña k̄anūn 84b dirler ve resem dirler, Türk dilinde töre dirler. Nitekim vākı'dür. Beyt:

- Güzellerden vefā umma ki resmī
35 Bulur bulmaz ol āyīn u resmī
Gāh olur āyīn ile emr-i lāzımdan ta'bīr iderler. Törede ve 'ādetde ma'nā-yı

lüzüm olduğundan ötüri. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

که تا زنده بر تو نفرین بود پس ز زنده کی دوزخ آیین بود

Sân şol nesnedür ki 'Arab Lisânında ondan üslûbla ta'bîr iderler. Türk bir düzeye didüğine 'Acemler yeksân dîrler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

- 5 گرسنگ همه لعل بدخشان بودی پس قیمت لعل و سنگ یکسان بودی
 Āyîn ile sâ'n'uñ ma'nâlarında münâsebet olduğundan ötüri ber-yekî-san dîrler.
 Nitekim vâkı' dür. Beyt:

ندارد جهان بر یکی سان شکیب فرازست پیش از پس هر نشیب

- 10 Bahru'l-Garâyib sâhibi bu maqâmda da garâyib söylemişdür, sâ'n'a gâh şâğış
 ma'nâsın virmişdür gâh hûy ma'nâsın virmişdür. Āhır-ı kâr i'tibâr ma'nâsın
 ihtiyâr itmîşdür. İkisini bile bir yerde isti'mâl iderler, âyîn u sâ'n dîrler. Nitekim
 vâkı' dür. Beyt:

هرانکش چنین است آیین و سان مرو را بود این جهان آن جهان

Dîger:

- 15 کتون جمع اسباط را پیش خوان بده آشنایی بآیین و سان
 Hey'et ma'nâsına da mecâzen isti'mâl olunur. Şekil ve hey'et deyecek yerde
 şekil u sâ'n dîrler. Nitekim 85a vâkı' dür. Beyt:

گوی شفقست شکل و سانش از پردهء شام طیلسانش

- 20 Sâ'n teşbîh ma'nâsında isti'mâl olunur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

عقل کل را بسان بام شناس نردبان پایه سوی بام حواس

Dîger:

قلم سان سرهش بر خط تسلیم بشوی از خاطر او نقطهء بیم

- 25 'İbâret-i âyîn'de de 'Acem tevassu' ider. Meşelâ, yarağ yasağ deyecek yerde
 berg u âyîn dîrler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

سوار و پیاده بآیین و برگ همه زیر جوشن همه زیر ترک

- Berg'uñ yarağ ma'nâsına geldügi sâbıqan beyân olınmışdür şol mağalde ki berg
 ile bahâr'uñ farkı tafşil olındı. Sâ'n luğat-ı müşterekedür. Zebân-ı Fâriside
 belkiye de sâ'n dîrler. Nitekim Daqîki'nüñ bu beytden zâhirdür. Beyt:

خورشید تیغ تیز ترا آب می دهد مریخ نوک نیزهء تو سان کند همی

- 30 Türk nişâna sâ'n dir. Nâm u nişân deyecek yerde âd u sâ'n dir. Nişân it deyecek
 yerde sâ'n it dir. Sâz düzendür. Nitekim bu beytden vâkı' dür. Beyt:

که یزدان مرا یوسفم باز داد همه کارهای مرا ساز داد

- 35 Sâhten aḥz olınmışdür. Sâz ism-i fâ' il de gelür. Mezkûr fi'ilden kârsâzdaki sâz
 bu ma'nâyadur, sâzende'den terḥîm olınmışdür. Çalıcıya sâzende didükleri
 çaldüğü nesnenüñ düzenin düzdüğüdür.

85b Ber lisân-ı Fâriside qarargâhdur ki 'Arab dilinde aña

vaṭan dirler. Türk dilinde yer dirler, mutavaṭṭına Türk yerlü dir. Ber qarargāh ma' nāsına idü ki bu beytden añlanur. Beyt:

فرستم بترد یک افراسیاب   نه آرام جویم بدین بزنه خواب

- Ber luġat-1 müştarekedür, lisân-1 Fârisîde müte' addid ma' nâları vardur, yerinde
5 beyân olımpdur. Büm yurtdur. Yer yurt deyecek yerde 'Acem ber u büm dir. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

بشادی ره مصر بر داشتند   برو بوم خود پاک بگذاشتند

Diger:

زمینی که دارد بر و بوم سست   اساسی بر ویست نتوان درست

- 10 Ma' mūr olan yurda bümâbâd dirler, ḥarâb olana büm-virân dirler. Nitekim bu beytlerde vâқи' dür. Beyt:

دران بوم ابادو جای مهان   زمانه بسی گنج دارد لهان

Diger:

چو مرغان ده یاد کن خانه را   رها کن مراین بوم ویرانه را

- 15 Naqış yerine Türkî dilde ki zemîn itlâk olunur, isti' âre tariқиyle 'Acemler büm dirler. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

بصد بار هم سنگ دیبای روم   که همچون هاری پراز نقش و بوم

Diger:

همان دق مصری و دیبای روم   پسندیده نقش و پسندیده بوم

- 20 Merz şınurdur ki lisân-1 'Arabîde aña toḥum dirler. Bu 'ibâret Türk dilinde de şâyi' dür, şınur şınura deyecek yerde toḥum toḥumadur dirler. Merzbân'dan cüz olan merz de bu ma' nâyadur. Ḥad bekleyene ki 86a Türkî dilde uc begi dirler, 'Acemler merzbân dir. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

جَبْدا ملکی که باشد روز و شب   عدل و انصافش در انجا مرزبان

- 25 Bân bekçi ma' nāsına idü ki cihānbân ile cihāndâr' uñ farқи beyân olunduğı yerlerde taqrîr olınmışdur. Bahru'l-Garâyib sâhibi merz'i büm'dan farқи itmeyüp büm' uñ ma' nāsını beyân da itmemişdür ki büm iki ma' nâya gelür. Evvelâ baykuš didükleri kuşdur ki virânelerde olur, gice uçar, şânîyen şınur serḥad ma' nāsına gelür. Bu maḳâmda bir ġalatı da budur ki büm'ı elfâz-1 fârisîyyeden
30 şanmışdur, büm 'ibâret-i 'arabiyyedür. Baykuš' uñ ismi lisân-1 Fârisîde kûc'dur. Nitekim sâbıқан cuġd ile kûc' uñ farқи beyân olunduğı yerde tafşîl olınmışdur. Zemîn göge muḳâbil olan yerdür, yer ve gög deyecek yerde 'Acem zemîn u âsumân dir. Nitekim vâқи' dür. Beyt:

جسته زه از هیبت تیغ یمان   نی بزمین بود و نه بر آسمان

- 35 Diger:

Zemîn u âsumân kâvin idüp cüft

Gelür işlerdi dihkân-1 cihân müft

سپهر، آسمان : Sipihl lafz-1 müfreddür. Lisân-1 Fâriside gögüñ ismidür.

Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

گفته حصار نو اورا سپهر کای فلک نو بکهن دار مهر

- 5 Āsumān lafz-1 mürekkebdür, bir cüz'î ās'dur, degirman ma'nāsına, bir cüz'î de māt'dur *86b* benzeyici ma'nāsına mātisten'den ism-i fā' ildür. Āsumān'uñ göge itlākı ma'nā-yı terkibisinüñ onda tahkiki i'tibāriyledür. Ammā galebe-i isti'malle menzile-i 'aleme varmışdur. Ol degirmene ki şuyla döne lisân-1 Fâriside āsyāb dirler, aşlı ās-1 āb'dur, yā ziyāde olunmışdur, harf-i meksür ile elif-
- 10 i memdüduñ cem'inde nev'ā şıket olduğundan ötüri aralarına bir yā getirürler telaffuzda sühulet maşlahatı için Meşelā, efrāsyāb fāriyāb dirler. Şol degirmanı ki tavar döndürür, harās dirler. Aşlı ās-1 har'dür 'alem olcağ kâ'ide-i terkib tağyir olup muzāf'un ileyh taqdīm olunmışdur. Diyār-1 'acemde mezkūr degirmeni har ile döndürirler imiş. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

- 15 پیش شهر عقل کلی این حواس چون خراس چشم بسته در خراس
Ol sebebden ibtidā vaz'ında ismin harās komuşlardur. Şimdi dönderen har olmağ lāzım degüldür. Nitekim 'Ömer Hayyām'uñ bu rubā'isinden zāhirdür. Rubā'î:

مایم دیرینه کنبد دیرینه اساس چویندهه رخنه همچو موری در طاس

- 20 آگاه نه از منزل امید و هراس سر کشته و چشم بسته چون کاو خراس
Hānumān da āsumān gibidür. Bir cüz'î māt'dur ki ma'nāsı beyān olındı. Bir cüz'î de hāne'dur ki ma'nāsı evdür. Nitekim hāne ile gede farkı beyānında tafşil olunmışdur. Yörüklerüñ kara evlerine *87a* hānumān dirler. Eve benzedigünden ötüri Türkmāna dağı türke benzedigüçin Türkmān dirler. Şādumān'uñ da vechi
- 25 buradan zāhir olur. Va'l-lāh'u a'lem.

ام، این : İn ism-i işāretdür qarībçün. Nitekim üy ile ān lafzınuñ farkı beyānında tafşili geçmişdür. İm dağı ol ma'nāyadır, ammā maḥşuşdur bir kaç maddeye. Meşelā, im-sā'at, imsāl, imşeb, imrüz dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

که با ما بیاید فرستادنش که امروز باید بما دادنش

- 30 İm māt, im hefte, im dem dimezler, in māt, in hefte, in dem dirler. Vaz'ı luğatüñ taḥakküm-i taḥşişlerinedür, bi-ḥasebi 'l-ma'nā ihtişaş iktizā ider, nesne yokdur bunüñ gibiler luğat-1 'Arabide de vardur.

یکی، یکی : Yek mebd-i 'adeddür ki lisân-1 Fâriside isti'māl olunur. Lisân-1 'Arabide aña vāhid dirler, Türki dilde bir dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

- 35 دگر گون می شود احوال آدم بیک ساعت بیک لحظه بیک دم
Yeki şol ma'düddür ki ma'nā-yı yek ile mevşüfdür. Türki dilde aña biri dirler.

Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

مرا زدست هنرهای خویشتن فریاد که هر یکی بد گر گونه داردم ناشاد

- Her yekīnuñ āhırındağı yā yā-i nisbetdūr, mevşūfi vaşfa nisbet itmişlerdūr.
Mescidü'l-cāmi' didükleri gibi. Ma'nā-yı müttehidde de ki Türkī dilde andan
5 dağı bir ile ta'bir iderler, yekī isti'māl olunur. Nitekim vâkı' dūr. 87b Beyt:

امروزو پیرودی وفردا هر چاریکی بود تو فردا

- Mısrā-'ı evvelde vâkı' olan ferdānuñ ma'nāsı yarındur. Mısrā-'ı şānide olan
ferdā mürekkebdūr, bir cüz'i ferd'dūr ki ma'nāsı yalñuzdur. Bir cüz'i de āy'dur
ki āhırından yā'sı hāzf olınmışdur, ma'nāsı gel dimekdūr āmeden'den me'hūzdur,
10 'ālemi kevn ve fesāddan tecerrüdle emirdūr. Murād 'alāyık-ı 'ālemden
mücerred ol dimekdūr. Gāh olur yek dağı yekī ma'nāsında isti'māl olunur.
Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

در مزبله وجود هر یک همچون خروسک همیشه در تک

Tāy kıtdur bir kıta yektāy iki kıta dūtāy dirler. Nitekim

- 15 vâkı' dūr. Beyt:

پشت دو تآی فلک راست شد از خرمنی تا چو تو فرزند زاد مادر ایام را

- Şol sāz ki üç kıl ile çalınur aña setāy dirler. Tāy'ũñ gāh olur āhırından hārf-i
yā'yı hāzf iderler tā dirler. Nitekim sābıkan sertaser'ũñ beyānında zıkr lınubdur.
Tūy da kıtdur ammā şol kıtdur ki münhanī olub muhhiṭ ola ya'ni egri ola ve bir
20 nesneyi buriye şoğān kıtları ve kelem kıtları gibi. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

Nehr āmū baħr-i cūduñdan senũñ bir cūydur

Gülşen kışırında gün bir gonca-i nuh tūydur

- Gāh olur tūy'un da āhırından 88a yā'yı hāzf idüp, tū dirler. Tih āletdūr. Ammā
zır ma'nāsına ālet degüldūr. 'Acemler taş āletine tih-i seng dir. Degenek āletine
25 tih-i çüp dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

اگر کردندى از چوبش فرو کوب زبان چو آره کردى در ته چوب

Ayağ altına da teh-i pāy dirler. Nitekim Fettāhī'nũñ bu beytinde vâkı' dūr. Beyt:

ته بآیت چومى پرداخت هجران سینه ام از غم لبت را آرزوى بوسه دلبردار بآیستی

Ve Hıusrev'ũñ bu beytlerinden. Beyt:

- 30 دراین گنبد بنیکی برکش آواز که گنبد هر چه گویی گویدت باز
یکی داده صدایابی درین راه که بالا گنبد ست ودر تمش چاه

Tih'ũñ ma'nāsı takrır olınan idü ki kıti zāhirdūr. Baħru'l-Garāyib sāhibi tih'i iz
ile tefsir idüp ve Fettāhī'nũñ beyti mezkürü ile istişhād itmişdūr.

گاه : Cāy yerdür maħal ma'nāsına. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

- 35 جای انست که خون موج زند در دل لعل زین تغابن که خزف می شکنند بازارش

Menzile ma'nāsına da cāy dinür mecāzen. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

- چوب خسیس را اگرش ترتیب کنی جای رسد که بوسه که خسروان شود
- Cāy-gāh lafz-1 mürekkebdür, bir cüz'î cāy'dur, maḥal ma'nāsına. Bir cüz'î de gāh'dur kāfî 'acemî ile meclis ma'nāsına, gāh'uñ bu ma'nāya geldüğü taḥrîr olınsa gerekdür bi-izn'il-lāh te'ālā. *88b* Cāy-gāh yā'nuñ sükûniyle oturacak yerdür, aşlı cāy-1 gāh'dur. Yā'nuñ kesresiyle ki 'alâmet-i izâfetdür. 'Alemiyete naql oluncaq kâ'ide-i terkîb tağyîr olındı mezkûr ḥarf üñ ḥareketi sükûna mübeddel oldı. Gāh kâf-1 'acemî ile zamânla mekân ortasında müşterek zarfuñ ismidür. Sitân gibi ki ma'nâsı gülîstân'la dilsitân farkında beyân olunmuşddur. Zamân murâd olunan yerde de gāh isti'mâl olunur. Meşelâ, şubḡgāh dirler
- 5 yerdür, aşlı cāy-1 gāh'dur. Yā'nuñ kesresiyle ki 'alâmet-i izâfetdür. 'Alemiyete naql oluncaq kâ'ide-i terkîb tağyîr olındı mezkûr ḥarf üñ ḥareketi sükûna mübeddel oldı. Gāh kâf-1 'acemî ile zamânla mekân ortasında müşterek zarfuñ ismidür. Sitân gibi ki ma'nâsı gülîstân'la dilsitân farkında beyân olunmuşddur. Zamân murâd olunan yerde de gāh isti'mâl olunur. Meşelâ, şubḡgāh dirler
- 10 ma'nâsı şabâḡ vaḡtidür. Nitekim vâḡi'dür. Beyt:

مر و بخواب که حافظ بیارگاه قبول زورد نیم شب و درس صبحگاه رسید

Şubḡgāhân da dirler. Nitekim vâḡi'dür. Beyt:

چو شد نارنج مغرب صبحگاهان سفید و سرخ چون سیب صفاهان

- Şubḡgāhân cem'î şubḡgāhdur, elif ve nûn edât-1 cem'dür, şubḡ ikidür, biri
- 15 kâzîb, biri şâdıḡ. İkisın bile ḡuşûlen murâd idicek şubḡgāhân dirler, ġarâz şubḡ-1 şâdıḡı ta'yîndür. Muṡlaḡ şubḡuñ kâzîbe de sıdḡı olıcaq şubḡgāh da şubḡ-1 kâzîbe ihtimâl olur. Ammâ şubḡgāhân deyecek evvel ihtimâl sâḡıṡ olur. Zîrâ şubḡ-i şâdıḡ olmyınca ol iki vaḡt ḡayyız ḡuşûle duḡûl itmiş olmaz. Mekân-1 murâd olunan yerde de gāh isti'mâl olunur. Meşelâ, dergāh dirler ma'nâsı ḡapu yeridür.
- 20 Nitekim vâḡi'dür. Beyt:

هر چه خواهد گویا و هر چه خواهد گوینگو کبر و نازو حاجب و دربان درین درگاه 89a نیست

Soyunancaḡ ? yere tekyegāh dirler. Nitekim vâḡi'dür. Beyt:

ازان زمان که برین استان هُدام سر فراز مسند خورشید تکیه گاه منست

- Ḳible yerine ḡiblegāh, secde yerine secdegāh dirler, ḡavāle yerine ḡavālegāh
- 25 dirler. Nitekim vâḡi'dür. Beyt:

جز آستان توم در جهان پناهی نیست سر مرا بجز این در حواله گاهی نیست

Bār yerine bārgāh dirler. Nitekim muḡaddimen mezkûr olan beytde vâḡi' olupdur. Bār Lisân-1 Fāriside icâzet ma'nâsınadır, 'icâzet virdi deyecek yerde 'Acem bārdād dir. Nitekim bu beytde vâḡi'dür. Beyt:

- 30 بیامد برسام یل پرده دار بگفت و بفرمود تا دادبار

Cāmî'nūñ bu beytinde de zāhirdür. Beyt:

تو داده بار هر خسی من مرده از غیرت بسی

یکبار میرد هر کسی بیچاره جامی بارها

- İcâzet ile muşāḡabetden kinâyet itmişdür. Şol yere ki pâdişāhlar oraya ḡıḡarlar
- 35 ve erbâb-1 ḡâcata ġirüb 'arz-1 ḡâl itmege düstûr-i selâṡin-i ḡadîm-i 'acem üzerine düstûr ve icâzet olur. Lisân-1 Fāriside bārgāh dirler. Bār-1 ḡudâйдаḡı bār daḡı bu

ma'nâyadır. Ma'nâ-y 1 terkîbisi şâhib-i bârdur, ħudây şâhib ma'nâsınadır. Nitekim sâbıkan beyân olınupdur. Alem olıcağ kâ'ide-i terkîb bozulub muzâf'un ileyh taqđim olınmışdur. Tamâm-1 enâma bâr-1 âm A'l-lâh Te'âlâ dergâh'ından gayrı yerde olmadıgundan 89b ötüri lafz-1 mezkûruñ itlâkı Hâk Te'âlâ'ya

5 maĥşûş olupdur, ĥarf sükûniyle olıcağ ma'nâ zıkr olınandur. Ammâ kesresiyle olıcağ lafz-1 'arabî olur. Aşlı bâr'dür, yaradıcı ma'nâsına. Ol taqđirce murâd-1 ħudây'dan Vâcib Te'âlâ olur. Ĥudây bu ma'nâya geldügi sâbıkan beyân olınmışdur. Baĥru'l-Ġarâyib sâhibi Bâr-Ĥudây Mevlâ demek olur dimişdür ve Enveri'nüñ bu beyti ile istişhâd itmişdür. Beyt:

10 ای بر اطراف ملک فرمان ده وی برابنا دهر بار خدای

Ta'yini ma'nâda ĥaṭâ itmişdür ve istişhâdda işâbet itmemişdür. Mezkûr beytde didügi ma'nâya delâlet yokdur. Mezkûr kitâbda olan cümle ġarâyibinden biri de budur ki bârgâh düzen demek olur dimişdür, sitânla gâhuñ farkı budur ki sitânda vüs'at ve füşhat ve mazrûfunda kuvvet ve keşret mu'teberdür, gâh'da

15 bunlar mu'teber degüldür. Andan soñra sitânda mazrûfuna nisbet mu'teberdür, bundan ötüridür ki sitân yalñuz isti'mâl olunmaz, gâhda ol nisbet mu'teber degüldür. Bundan ötüridür ki yalñuz isti'mâl olunur. Gâh u bigâh dir, nâgâh da dirler. Bigâh'la bâgâhuñ farkı bî ile nâ'nuñ tafşilinüñ maĥallinde zâhir olsa gerekdür. Gâh var, gâh yok deyecek yerde 'Acem gâh hest ve gâh nîst dirler.

20 Nitekim vâkı'dür. Beyt:

بندهء پیر خراباتم که لطفش دائمست ورنه لطف شیخ 90a زاهد گاه هست و گاه نیست

Vaĥtinde deyecek yerde 'Acem begâh dir. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

به بستند پیمان که فردا بگاه بتزدیک یعقوب گیرم راه

Vakti degül iken olan nesneye nâgâh dirler. Nitekim bu beytten zâhirdür. Beyt:

25 مرغک از بیضه برون آید و روزی طلبد آدمی زاده ندارد خبر از عقل و تمیز

انکه ناگاه کسی کشت و بچیزی نرسید وین بتمکین فضیلت بگذشت از همه چیز

Gâh luğat-1 müştarekedür, meclis ma'nâsına da gelür. Taĥt üzerinde pâdişâhlaruñ oturacağ yerine taĥtgâh dirler. Taĥt serir-i pâdişâhidür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

30 چو آهنگ رفتن کند جان پاک چه بر تخت مردن بر روی خاک

Taĥtgâhuñ aşlı gâh-1 taĥtdur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

برازد ترا گاه تخت کیان بتو شاد مردم درین دودمان

Ma'nâ-yı terkîbiden 'alemiyyete naql olıncağ muzâf'un ileyh taqđim olmışdur, kâ'ide-i terkîb tağyir olunduğı naĥle 'alâmetdür. Baĥru'l-Ġarâyib sâhibi gâhı

35 taĥt ile tefsir etmiş ve Esedî'nüñ bu beytiyle istişhâd itmişdür. Beyt:

فدایم زجان افرین شاه را که زیباست بر خسروی گاه را

- Tefsirinde *ḥaṭā* itmışdür ve *istişhādında* işābet itmemişdür. Beyt-i mezkūrda didügi *ma'nāya* delālet yokdur. Taḥtgāh padişāhlarıñ turduğı şehre de şıfat olur, Meşelā, *90b* taḥtgāh-ı kādīm dirler ol vaqtin taḥtgāh'dan cüz olan gāh *ma'nā-yı* evvel üzerine olur. Taḥtgāhuñ *ma'nāsı* taht yeri olur *ḫanḫı ma'nāya* olursa
- 5 Gāh olur elifin *ḥazf* iderler geh dirler. Nitekim *vāḳi'* dūr. Beyt:

شبان وادی بمن کھی رسد. مراد که چند سال بجان خدمت شعیب کند

Erken deyecek yerde 'Acemler be-gehter dirler. Nitekim *vāḳi'* dūr. Beyt:

بکه ترسپهدارچین از غرور زمین کرد چون عرضگاه نشور

- Lisān-ı Fāriside ter edāt-ı tafzıldür, neye dāḥil olursa medḥūlinuñ medlūlünde
- 10 meziyyet *ma'nāsın* ifāde ider. Vaqtde meziyyet erkenlik ile olur. İş yerine *kārgāh* dirler, gāh'uñ elifin de *ḥazf* idüp, *kārgēh* dirler. Nitekim *vāḳi'* dūr. Beyt:

شهر آراسته چون کار که انکلیون خاصه چون باغ شود از رخ گلها رنگین

Ve gāh'uñ bir *ma'nāsı* daḥi *ḫuyumcılaruñ potasıdır*. Nitekim *vāḳi'* dūr. Beyt:

چنان بخدمت اواز عوار پاک شوند بران مثال که سیم بنهره اندرگاه

- 15 Şems-i Fahrī gāh dāmād *ma'nāsına* da gelür dir. Bu beyti ol *ma'nā* üzerine *Mi'yār-ı Cemālī'* de getürir. Beyt:

شادمانست بد و جان ممالک زان سان که بود شاد دل و جان عروسان از گاه

Gāh *kāf-ı 'arabī* ile olicaḫ şaman *ma'nāsı* olur. Nitekim *vāḳi'* dūr. Beyt:

ز شوق روی توشاها 91a بدین اسیر فراق همان رسید کز آتش بروی گاه رسید

- 20 Şaman yaprağına berg-i gāh dirler. Bu gāhuñ daḥi elifin *ḥazf* idüp geh dirler, *gehrübā* dirler şol nesneye ki şaman-ḫapar lafz-ı mürekkebdür, bir cüz 'i *rübāydu* gāhdan elif, *rübāydan yā ḥazf* olinmışdur. *Kehkeşān'daki* *keh* daḥi bu *ma'nāyadur*. *Keşān* ism-i *fā'ıldür* *keşiden'den* *ma'nā-yı* terkibi şaman çekicidür. *Kevge'deki* *mevza'ı* *maḥşūşa teşbihen* *kehkeşān* dimişlerdür. *Ovacuḫ*
- 25 yıldızlarıñ bir araya cem' olduğu yerdür. Nitekim Şems-i Fahrī'nüñ bu beytinden *zāhirdür*. Beyt:

جناب بارکھت زازارد حام ملوک زمانه خواست که نسبت کند بگاہ کشان

Ve bu beytden daḥi *zāhirdür*.

Ṭaşırdı şevr-i gerdün ile her gāh

- 30 Felekler ḫırmeninden *kehkeşāngāh*

Nā Lisān-ı Fāriside degül *ma'nāsınadur*. 'Arab dilinde ol *ma'nādan* *leyse* ile *ta'bir* iderler. Meşelā, er degül deyecek yerde *nāmerd* dirler. 'Arablar *leyse* *bi-racūlin* dirler, *ḫiredmend* degüldür deyecek yerde *nā-ḫiredmendest* dirler. Nitekim *vāḳi'* dūr. Beyt:

- 35 خدای خرد بخش و بخرد نواز همان ناخردمند را چاره ساز

Gāh olur *nā'dan* elifi *ḥazf* iderler yerine *hā-i ḡayr-i melfūza* getürirler. Nitekim

vāqi' dūr. Beyt:

ان نه منباشم که روز جنگ بینی پشت من ان منم کاندر میان 91b خاک و خون بینی سری

Ne ol alur ne bu alur deyecek yerde ne n bemaned in dirler. Nitekim vqi' dūr .

- 5 نه عمر خضر بماند نه ملک اسکندر نزاع برسد دنیای دون مکن درویش
Ne 'umr azar bemanedu ma' nsı ' mr azar alur degl dimekdr. // Ol nn arf-i here uladırica ol azf olan elifden bedel bir y getrirlr. Meel, nm dirler. Nitekim bu rub'ide vqi' dūr. Rub'i:

- همی آید از حق ندا متصل تجوع ترانی تجرد تصل
10 زغم آتش عشق در کانیات نیم من ز آب و نیم من ز گل
Amm aan ki ol nn fi'le muttaıl ola ol vat elifden bedel arf-i lzım olmaz, bi'z-zt muttaıl olur. Meel, nednem dirler. Nitekim vqi' dūr. Beyt:

- من ندانم فاعلات فاعلات شعر گویم بهتر از آب حیات
Nednem lafznu ma' n-y terkbisi bilr deglin dimekdr. N Lisn-ı
15 Friside yo ma' nsınadır. 'Arab dilinde ol ma' ndan l ile ta' br iderler. Meel, bir nesneden sorulduda 'Acem n dir, 'Arab l dir, yodur deyecek yerde nist dirler. 'Arab l rabin ve l ybisin dir. 'Acem n terest ve n uk dirler. Nitekim vqi' dūr. Beyt:

- چنان کامل که نی گرمست ونی سرد چنان عادل که نی خشکست ونی تر
20 N ile n'n fark bundan zhir olur ki birin isti' mli ah oldui yerde heru ah olmaz. Meel, nmerd dirler nmerd dimezler. Merd 92a nist dirler, merd-i nst dimezler. B Lisn-ı Friside ol ma' ny ifde ider ki Trk dilde ondan sz ile ta' br iderler. Meel, Trk dilsz didi yerde 'Acem bi-zebn dir. Ninsız deyecek yerde bi-nin dir. Nitekim vqi' dūr. Beyt:

- گر کسی وصف او زمن پرسد بیدل از بی نشان چه گوید باز
25 N ile bi'n fark buradan zhir olur ki birin isti' mli ah oldui yerde hern olmaz. Meel, ndn dirler, bi'dn dimezler. Bi'dil dirler ndil dimezler. Ba' z yerde ikisin de isti' mli ah olur. Meel, nkes de dirler bi'kes de dirler, niz de dirler, bi'iz de dirler. Nzen de dirler bi'zen de dirler. Ammq
30 ma' nlari mutelifdr. Nkes' ma' nsı kimse degldr. Nitekim ma' lmdur. Beyt:

شمشیر نیک از آهن بدچون کند کسی ناکس بترتیب نشود ای حکیم کس
Bi'kes' ma' nsı kimseszdr. Nitekim vqi' dūr. Beyt:

- کس بیکسانی ومن بیکسم کرم دست گیری بجایی رسم
35 Niz ma' nsı nesne degldr. Nitekim bu beytden fehm olunur. Beyt:
بگفتا من گل ناچیز بودم ولیکن مدتی با گل نشستم

Bîçiz'üñ ma'nāsı nesnesizdür. Nāzenüñ ma'nāsı 'avrat degüldür. Bizen'üñ ma'nāsı 'avratsızdur, Ammā nāmerd müsta'meldür, nāzen müsta'mel degüldür. Öyle deyecek yerde nezen dirler. Er degüldür 'avrat degüldür deyecek yerde 92b ne-merdest ve ne-zenest dirler. Nā'nuñ elifin hā-i ğayr-ı melfūzaya tebdil iderler. Nitekim sābıkan beyān olınupdur. Lisān-ı Fāriside bî lafzınuñ medlül-i 5 muḳābilesinde mend'le ta'bir iderler. Meşelā, ihtiyacılı deyecek yerde niyāzmend dirler, ihtiyacsız deyecek yerde biniyāz dirler, lafz-ı bāde daḫı bī'ye min vechin muḳābele vardır. Meşelā, senüñle deyecek yerde bātū dirler sensiz deyecek yerde bitū dirler. Ammā tamām muḳābele bî ile mend ortasındadır, 10 bā'nuñ medlülü ma'iyetdür, bī'nüñ āña muḳābelesi medlülüne infirād lāzım olduğı i'tibārladur.

Bīm muḳābele-i ümıddür. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

هم اندر زمان روی او شد سفید با مر خداوند بیم و امید

15 Tevaḳḳu'ı ḫayra lisān-ı 'Arabda recā zebān-ı Pārside ümid Türk dilinde umū dirler. Ümidvār olana umüsü yok dirler. Tevaḳḳu'ı şerre 'Arab dilinde havf, 'Acem dilinde bīm, Türk dilinde ḫayu dirler, 'Acem biteres ve bīm dir. Türk ḫorḫusuz ve ḫayusuz dir. Teres muḫlaḳan ḫorḫudur olacaḫdan olsun. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

20 نشست از بر اسب تازی سمند همی رفت ترسان ز بیم کردند
Ve olmışdan olsun. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

چنانم ز عشق ای چو در بیم که یادم نیاید همی ترس و بیم

Şā'irüñ teresden murādı şerr-i vāḳi'den ḫorḫudur. Ve bīmden murādı 93a şerr-i mütevaḳḳa'dan ḫorḫudur. Bāk lisān-ı Fāriside şol ḫāletden 'ibāretdür ki Türkī 25 dilde ondan eyenmek ile ta'bir ider, ḫavfa ihtişāşı yokdur, eyenmek gāḫ ḫorḫudan olur gāḫ ḫayādan olur. Utanıcaḫ nesneden de kişi eyemenür. 'Arab dilinde ol ḫāletden mübālātla ta'bir iderler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

چه غم دیوارامت را که دارد چون تو پشتیبان چه باک از موج بحر انرا که باشد نوح کشتیبان
Bāk'dan murād ḫorḫacaḫ nesneden eyenmekdür. Hiçbir nesneden 30 eyenmiyen kimseye bībāk dirler. Bā-yı 'arabī ile olan bākuñdur. Zikr olınan m'anā bā-yı 'acemī ile pāk āri ma'nāsınadır. Laḫife:

'Allāme-i Şirāzī bir gün soḫaḫda giderkin bir 'avrat yuḫarudan başına işemiş. 'Allāme dönüb yuḫaru baḫacaḫ bāk nist mellā ser çeşme pākest dimiş. 'Allāme de āri 'aşrun fi 'aşrin hest dimiş. Āriden eved ma'nāsıdır. Ammā Türk dilinde 35 āri pāk ma'nāsınadır. Bu i'tibārla pāk muḳābelesinde zikr-i nev'i letāfetden ḫālī degüldür. 'ibāret-i enārenüñ zikri gibi ki bu ḫadıḫ-i şerīfde vāḳi'dür :

من اكل رمانة انارالله قلبه اربعين يوما

Rümmâne diyü ‘Arab dilinde enâre dirler. Dağı ‘ibâret-i süruñ zikri gibi bu hadîşde vâkı‘ olmuştur:

يا اهل الخندق ان جابراً قد صنع لكم سوراً

- 5 93b Sürdan murâd egerçi ta‘âmdur, Ammâ ma‘nâ-yı âheri i‘tibârla ḥandeḡa mülâyimdür, ol i‘tibâr ile ikisinüñ cem‘inde letâfet vardur. Dağı ‘ibâret-i sir‘üñ zikri gibi ki bu beytde vâkı‘dür. Beyt:

شکمهایی که می کشت از سنان سر جو برگ کند نامی خورد شمشیر

- 10 Sîrden murâd burada toḡ ma‘nâsidur. Ammâ luḡat-ı müştarekedür, ma‘nâsı dağı sarımsaḡdur. Ol i‘tibârla kendena yanında zikri kelâma nev‘i letâfet virmişdür. Dağı ‘ibâret-i in‘üñ zikri gibi ki bu beytde vâkı‘dür. Beyt:

خسرو که زیست با همه خوبان بتوسنی اینک بتازیانهء عشق تورام شد

- 15 İnek‘den murâd egerçi işte şimdi dimekdür. Ammâ Türkî dildeki ma‘nâsı i‘tibâriyle tersin yanında zikri laṡif düşıpdür. Herâs lisân-ı Fâriside şol ḥâletden ‘ibâretdür ki Türkî dilde ondan belîñ lafziyle ta‘bir iderler. Nitekim bu beytten zâhirdür. Beyt:

ازان هیبتش در دل امد هراس که زیرک منش بود زیرک شناس

- 20 Baḡru‘l-Ġarâyb sâhibinüñ cümle ġarâyibinden biri de budur ki herâs ḡorḡu teres ve bîm ma‘nâsına dimişdür. Ve Firdevsî‘nün bu beytiyle istişhâd itmışdür. Beyt:

بیزد ان هرانکس که شد نا سپاس بدلش اندر آید زهرسو هراس

- 25 Ma‘nâ-yı hirası ta‘yinde ḡaṡâ itmışdür ve istişhâdda işâbet itmemişdür. Beyt-i mezkürda didüġi 94a ma‘nâya delâlet yoḡdur. Biz didüġimiz ma‘nâyla da murâd-ı şâ‘ir tamâm olur. Belki maḡâma ol ma‘nâdan belîñ ma‘nâsı dağı insdür, kelâm-ı mezbûrda ḡaṡâ-yı âher budur ki ol üç ‘ibâret üñ ma‘nâsın bir şanmışdur. Hirâsân hirâsiden‘den müştâḡdur, tersân tersiden‘den müştâḡ olduġı gibi ḡandân ve giryân da bu üslûb üzere lisân-ı Fâriside bu şîġa mübâlaġa içündür. Ḳatî eymenmiş kimseye ‘Acemler hirâsân dir. Nitekim vâkı‘dür. Beyt:

Kişi kem ola pur bîm ü hirâsân

Ḳatî müşkil gelür aña her âsân

- 30 Hevl ki lisân-ı Fâriside de şâyi‘dür. Nitekim Firdevsî‘nün bu beytinde vâkı‘dür. Beyt:

زچنگ وپر و بازو و بال او بکردن بران هول کوهال او

- 35 Lafz-ı ‘arabîdür ḡorḡunç nesneye lisân-ı ‘Arabîde ḡâyil dirler hevl ânuñ vaşfidür, şâvl ile şâyil gibi. Beyt-i mezkürda vâkı‘ olan hevl ḡâyil ma‘nâsınadır. Mübâlaġaten maşdarı fâ‘ile iṡlâḡ iderler racülün adlün dirler, ma‘nâ-yı ‘âdilde mübâlaġa ḡaşd idicek. Manzardaki hevlün te‘şirinden nâzırda

hâşıl olan hâlete de hevl dirler mecâzen hevlenâkdaki hevl ol ma'nâyadır. Hevlenâk da tersnâk gibi müteessirüñ vaşfidür. Müessiriñ vaşfi degüldür. Sâbıkan gîn ile nâk'un farkı beyân olunduğı yerde ma'nâ-yı nâk beyân olınupdur.

- 5 خار، خاراء، خاشه، خاشاک، محس، محسک
94b Hâr dikendür, ağacda olsun yerde olsun. Nitekim bu beytden ma'lümdür. Beyt:

جهن گرچه سراسر لاله زار است   برهنه پا مرو انجا که خارست

Arqası diken diken olduğundan ötüri kirpiye hârpuşť dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

- 10 فناده دران همن دشت درشت   سرنا تراشیده چون خار پشت
Hârâ cins taşdan bir nev' dür ki şalâbetle ma'rüfdür. Qatî taş deyecek yerde 'Acemler seng-i hârâ dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

سرکش مشو که چون شمع از غیرت بسوزد   دلیر که در کف او مومست سنگ خارا

Hârâya hâre de dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

- 15 نگرفت در تو نالهء حافظ هیچ روی   حیران ان دلم که کم از سنگ خاره نیست
Elif ki 'alâmet-i şîğa olmaya zibâdaki, binâdaki, güyâdaki elif gibi belki nefsi kelimeden ola hâ-i sâkine ile aralarında mübâdele vardır. Meşelâ, âşikârâ da dirler, âşikâre de dirler, hâşe çöpdür, hâşâk çöbcügezdür, âhırındaki kâf taşgîr içündür. Ol kâf lâhık olmağla hâ-i sâkine elife münqalib olmışdur, hârle bile
20 añılur hâr u hâşâk dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

زخاشاک از خار و شاخ درخت   یکی آتشی بر فروزید سحت

Hes lisân-ı Fâriside bî-menfa' at ota itlâk olunur. Türkî dilde andan çür ile ta'bir iderler. Nitekim vâkı' dür. Beyt: 95a

- 25 باران که در لطافت طبعش خلاف نیست   در باغ لاله روید و در شوره بوم خس
Menfa' atsüz kişiye hes itlâkı Nitekim bu bu beytden vâkı' dür. Beyt:

تو داده بار هر خسی من مردم از غیرت بسی   یک بار مرد هر کسی بیچاره جامی بارها

Teşbihendür isti'âre tarîkiyle. Bahru'l-Garâyib sâhibi bu maħalde de ġarâyib söylemişdür, tafşil inde menfa' at yok hâşâ ile hâşâki fark itmemişdür. Mi'yâr-ı Cemâlî sâhibi hesden hâşâki fark itmemişdür. Hesek çöpcügezdür, âhırındağı

- 30 kâf taşgîr içündür, Nitekim vâkı' dür. Beyt:

نخفت ایرا خسک در پسرش بود   مکس درتوی پیراهن درش بود

Der qapudur ki Lisân-ı 'Arabide aña bâb dirler. Dergâh kapu yeridür. Derbân kapu bekcisidür. Gâhuñ, bânufñ ma'naları sâbıkan beyân olınmışdur. Der-benddeki der ve der-tengdeki der bu ma'nâya degüldür. Der

- 35 luğat-ı müştarekedür, dahı ma'naları vardır, yerinde beyân olınupdur. Der lafzınuñ medlûli olan qapuda yapu olmağ ve kanat olmağ lâzım degüldür. Zîrâ

dervâzeden cüz olan der bu ma'nâyadur. Dervâzede de onlar lâzım degüldür. Nitekim 'an qarîb beyân olunur. Nitekim bâb lisân-ı 'Arabîde nev' ma'nâsına isti'mâl olunur mecâzen lisân-ı Fârisîde de dağı der ol ma'nâyâ isti'mâl olunur. Meşelâ, her 95b nev'den deyecek yerde ez her der dirlir. Nitekim vâkı'dür.

5 Beyt:

زهر در پرستند کانت بود هم ازاد و هم بند کانت بود

Be-der-âmediñ ma'nâ-yı haqîkisi çapuya geldidür. Ammâ ânuñla taşra çıkmaktan kinâyet iderler. Be-der-âyed de dirlir Şeyh Sa'dî'nüñ bu beytinde be-derâyed ki vâkı' olmuşdur. Beyt:

10

از دست و زبان که برآید کز عهده شکرش بدر آید

Hurûcdan kinâyetdür. Murâd kimüñ kudreti vardur ki şükriñüñ 'uhdesinden çıkmakla dimekdür. Lisân-ı Fârisîde derâmed ki bâsuz ola içerü geldi dimekdür. Hedâyâyâ derâmed didükleri Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

Derâmed kişiyi bahşende eyler

15

Aya nur iricek rahşende eyler

Andandur. Derâmed'iñ cüz'i olan der içerü ma'nâsınadur. Der-i evvel ma'nâsına degüldür, bu beytde dağı ol ma'nâyadur. Beyt:

بدريا در منافع بیشمارست اگر خواهی سلامت در کنارست

İçerü gelmege berü gelmek lâzım olduğundan ötürü andan biri geldi deyecek yerde ez ân der-âmed dirlir mecâzen. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

20

چین گفتند ختر بفرخ پدر که آمد بخیی از ان راه در

Dereye dağı dere didükleri yer içi olduğundan ötürüdür. Dere lafz-ı Fârisîdür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

ز شیرین گیاهان کوه و دره شکر 96a یافته شیر آهو بره

25

Derenüñ âhırında olan hâ ihtişâş için olmak da câyizdür. Deste'de, pây'e'de olan hâ gibi. Ma'nâ-yı 'âmdan ma'nâ-yı hâşşa naql için olmak da câyizdür, hâne'de, girde'de olan hâ gibi. Bu ma'nâları hâ'nüñ mükerreren zikr olunmuşdur. Lisân-ı Fârisinüñ faşihüne Derî dirlir. Nitekim bu hadîşde:

لسان اهل الجنة العربية والفارسية الدرية

30

Zâhirdür bu hadîşi Hâfız'üd-dîn En-Nesefî Kâfî adlu kitâbında, Ebu Sa'îd Berdeî'den naql ider. Bu ma'nâyâ Derî Tâzî ki 'arabîñüñ faşihidür muqâbelesinde zikr olunur. Nitekim Şerefü'd-dîn Yezd'nüñ bu beytinden ki buse mu'ammâsında dimişdür, mefhûmdur. Beyt:

زلعل یار خواهم ضد شرقی بتازی ودری قلب و نصیحت

35

Tâzî 'arabîñüñ bedevîsidür. Bedevî ata esb-i tâzî dirlir. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

اسب تازی اگر ضعیف بود همچنان از طویله خربه

Pârs bir 'azîm vilayet ve bir qadîm memleketdür ki Şîrâz ânuñ dâru'l-mülkidür. Der lisâm Fârisî aña nisbet olınupdur. Ol dilin faşîhine Derî dirler. Ol vilayetde Der bir nâhiyenüñ adıdır ki kebk-i Derî ve lisân-ı Derî aña nisbet olunur. Derînüñ aşlında bir haber dağı vardır şol risâlede ki lisân-ı Derînüñ meziyeti

5 bābında tertîb etmişizdür, der tafşîl olınmışdur. **96b** Dervāze elfāz-ı mürekkebedendür. Bir cüz'î der'dür qapu ma'nāsına. Nitekim sâbıqan beyân olındı. Bir cüz'î de vāzdur ki aşlı bāz'dur, açuq ma'nāsına. Bu dağı sâbıqan beyân olınupdur. Bir cüz'î de hādur ki āhır-ı mürekkebāta lâhıq olur, ma'nā-yı 'āmm-ı terkîbiden ma'nā-yı müsemmayı hāss-ı müfrede naql içündür. Bu

10 mükerreren beyân olınmışdur. Pes dervāze'nüñ müsemması şol büyük qapudur ki kanatları olmaz dāyim açuq tūrar. Yapılmaz şārih-i manzūme-i sâhibi Hāqāyık bu 'ibāretle:

الدرب هوالباب الواسع و يقال بالفارسية دروازه

Vūs'atını beyân itmışdür. Ammā kayd-ı āhırına ta'arruz itmemişdür. Ol kayd

15 bundan zāhir olur ki şehre girecek soqāq ağızına dervāze-i şehr dirler. Nitekim vāqı'dür. Beyt:

دروازه شهر را توان بست   نتوان دهن مخالفان بست

Dehliz qapu ile ev aralığında olan mümtedire dirler ki üsti örtilü olur. Qapuya ittışāli ve münāsebeti variduğı bu beytden añlanur. Beyt:

20 دو شاخ آمد دو پایش در دو غم را   دری بنمود دهلیز عدم را

Teşbîhen gārda da dehliz isti'māl olunur. Nitekim bu beytde vāqı'dür. Beyt:

بتدریج ازان رهگذرهای سخت   بدلهلیز غاراندن اور درخت

Nejend rā-yı 'acemî ile müteğayyir'ül-ḥāldür. Nitekim vāqı'dür. Beyt:

25 جامی اگر نیست زبخت نژند   چون علم خسرویش سر بلند

97a Ol ma'nā-yı 'āmmun tahtında münderc olduğı i'tibārla melül kimesneye nejend dirler. Nitekim vāqı'dür. Beyt:

کنونم زقهر زمانه نژند   مرا خرمی ناید از هو خند

Furū-mānde qalmışa da nejend dirler. Nitekim vāqı'dür. Beyt:

30 خردنیزدارم که چون دل نژند   همانند کند دردم اسان به پند

Uygelenmişe de nejend dirler. Nitekim vāqı'dür. Beyt:

که بر مرد جستی چو شیر نژند   ترا با چنین پر دلی کی هُند

Solmışa de nejend dirler. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

سوسنت دردمندی گرفت   کلت ریخت و لاله نژندی گرفت

35 Nūn'la olıcaq nejend ma'nāsı zıkr olandır. Ammā pejend ki bā iledür, bāsı de zāsı da 'acemîdür, kızıl boya ağacıdır. Nitekim vāqı'dür. Beyt:

نه کرباس باشد بسان بزند   نه هرننگ گلنار باشد بزند

Dijem zā-yi 'acemī ile qayğuludur. Nitekim bu beytde vāqī' dūr. Beyt:

همه سر بسر سوکوار و نزند   دزم کشته کردان ز چرخ بلند

Ma'nā-yı mezkūrun lāzımı olmağın perişān hāle de dijem dirler. Nitekim

5 vāqī' dūr. Beyt:

خسروا در زمان معتدلتت   نیست جز زلف یار هیچ دزم

Åşufte ve perişān hāl olduğı i'tibāriyle uygeluğa da dijem dirler. Meşelā, şir dijem dirler. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

دلیران ایران زاوول هم   بکردند جمله چو شیر دزم

10 Nihenk dijem de dirler. Nitekim vāqī' dūr. 97b Beyt:

همی ز آسمان کرکس اندر کشد   زدربا لهنک دزم بر کشد

Şema'dān zarf-1 şem'dūr. Nitekim hāmedān zarf-1

hāmedūr, cāmedān zarf-1 cāmedūr. Ma'nā-yı dān sābıqan sūhendānla cūzdān farkında beyān olınmışdur. Türkī dilde tahrif idüp şamdān didüklerine şema'dān

15 itlākı ma'nā-yı terkibisi i'tibāriyledūr. Lisān-ı Fāriside ānuñ ism-i hāşş-1 legendūr. Nitekim bu beytde vāqī' dūr. Beyt:

میل در سرمدان چنان شد سخت   که بی شمع در بن لگنی

Türkī dilde legen didüklerinün lisān-ı Fāriside ismi teştdūr. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

20 کرش تاج خواهی وز رینه تشت   ملک عراقت ببايد گذشت

'Arab teşti ta'rib itmişdūr, taşt dimişdūr. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

وقع الطشت غير منكسر   لینه لم يقع وينكسر

Tā'nūñ ti'ya tebdili 'alāmet-i ta'ribdūr.

Cāme ma'nā-yı aşlısi i'tibāriyle melbūsdan ve mefrūşdan

25 'āmdur. Melbūsa ten cāme dirler, aşlı cāme-i tendūr. 'Alemiyete naql olındukda kâ' ide-i terkib tağyir olınup muzāf'un ileyh taqđim olınmışdur. Mefrūşa cāme-h'āb dirler. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

جدا کرد پس یوسف ژرف یاب   زیش زلیخا بشب جامه خواب

Cāme-h'āb'uñ aşlı cāme-i hābdur, izāfetle. 'Alemiyete naql olındukda 'alāmet-i

30 98a izāfet ki cāmenūñ āhırındağı hemze-i meksuredūr hāzf olınmağla kâ' ide-i terkib tağyir olınmışdur. Ammā keşret-i isti'malle cāme melbūs da a'lām-ı gālibeden olmışdur. İtlākı üzerine bilā qarīne zikr olınsa murād arqaya geyecekdūr. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

پروان برک بردختان   چون جامهء عید نیکبختان

35 İsti'āre tariķiyle beyt-i mezkūrdaki pirāhen gibi cāme dağı ezhārda isti'māl olınur. Nitekim vāqī' dūr. Beyt:

- بلبل زده بانگ و نعره چون بیخبران   وز وجد گل سرخ شده جامه دران
Qabā da qaftan cinsindendür. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:
نه من زان می کشم دامن زرایت   که روز جنگ آید قبایت
Cāme ile qabānuñ farkı oldur ki ögi tutaq olana da cāme dirler, ammā qabā
5 dimezler, qabā ögi açuğa maḥşūşdur. ‘Acem cāme rā qabā kerd dir, qačan kim
ögi tutaq qaftanı yirtub ögini aca cāme rā qabā kerd dirler. Nitekim bu
beytden zāhirdür. Beyt:
چون گل از نکهت او جامه قبا کن حافظ   وان قبا در ره آن قامت چالاک انداز
Lisān-ı Fāriside kāfirüñ müşrikine gebr dirler, muvaḥḥidine
10 tersā dirler. Ta‘ mīm maqāmında gebr u tersā dirler. Nitekim vāqi‘ dūr. Beyt:
ای کریمی که از خزانة غیب   کبرو ترسا وظیفه خورداری
Müşrike gebr itlākı 98b bu beytlerden zāhirdür. Beyt:
هرانکس را که مذهب غیر جبرست   نبی فرمود کاو مانند گیرست
چنان کان گیر یزدان اهرمن گفت   مرین نادان واحمق این و آن گفت
15 Mecūsa daḥı ki āteşperestlerdür gebr didükleri. Nitekim bu beytden zāhirdür.
Beyt:
اگر صد سال گیر اتش فروزد   اگر یک دم برو افتد بسوزد
Müşrik olduğundan ötüridür, ḥāliq-ı ḥayra yezdān, ḥāliq-ı şerre ehremen dirler.
Bu mezheb ma‘nā-yı naqqāşa nisbet olunur. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:
20 کران دو عارض رخشان ز فعل یزدانست   ز فعل اهرمنست آن دو زلف چوکان زن
بدین دلیل همی ما نوی درست شود   که خیر هست یزدان و شرز اهرمن
Bu beytde āhermen elif-i memdūda ile mezkūrdur, hā müteḥarrikdür. Elifüñ
fetḥası ve hā‘nuñ sükūniyle de müsta‘meldür. Nitekim beyt-i evvelde ve
Firdevsī’nüñ bu beytinde vāqi‘ dūr. Beyt:
25 برفت اهرمن رابافسون بست   چو بر تیر رو باره کی بر نشست
Ehrimen de dirler. Nitekim vāqi‘ dūr. Beyt:
چنان دان که در هر تن اهرمن است   همه خلق را اهرمن دشمن است
Gebr luğat-ı müştarekedür, çuqāl ma‘nāsına daḥı gelür. Nitekim vāqi‘ dūr.
Beyt:
30 یکی گیر پوشید زال دلیر   بچنک اندر آمد بکردار شیر
Gebr kāf’uñ fetḥasıyladur. Nitekim vāqi‘ dūr. Beyt:
چوبشنید این شد چون یکی پاره ابر   سپهر برش پولاد و 99a درتنش گیر
Āferin yaratıcıdur, āferiden'den ism-i fā‘ildür, Ḥaq
Te‘ ālāya cān yaratduğundan ötüri Cān-āferin dirler. Nitekim vāqi‘ dūr. Beyt:
35 آفرین جان افرطن پاک را   انکه جان بخشید و ایمان خاک را
Söz iḥtirā‘ iden kimseye sühen-āferin dirler. Cihān yaratduğundan ötüri Ḥaq

Te'ālāya Cihān- āferīn dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

جهان افرین تا جهان افرید از و خوبتر صورتی کس ندید

Aşıl kelām āferīn-i cihān, āferīn-i cān, āferīn-i sūhendūr, 'alemiyete naql
olıncaq muzāf'un ileyh taqđīm ve kâ'ide-i terkīb tağyīr olınmışdur. Maqām-1
5 taḥsīnde de āferīn dirler. Nitekim beyt-i sābiqda olan āferīn-i evvelden ve bu
beytlerden feh̄m olınupdur. Beyt:

Āferīn cān āferīn-i pāke kim

Virdi bu vechiyle şūret-i ḥāke kim

Oldı mescūd-ı melek maḥsūd cān

10 Nüşā-i ümmü'l-kitāb kün fe-kān

Bu ma'nāya olan āferīnūñ muqābili nefrīndūr, qarış virdi deyecek yerde nefrīn
itdi dirler. Nefrīn ol ma'nāya geldügi bu beytten zāhirdūr. Beyt:

چنین گفت شاه جهان کیقباد که نفرین بدبر زن نیک باد

Nefrīn'ūñ aşlı nā-āferīndūr. Nā lisān-ı Fāriside selb içündür, lisān-ı 'Arabideki
15 leyse gibi. Nitekim sābiqan nā ile nī'nun farkında beyān olınmışdur.

Jeyān zā-yi '99b' acemī ile yırtıcılara şıfat olur. Meşelā,
şīr-jeyān dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

مورچگان را چو بود اتفاق شیر ژیانرا بدرانند پوست

Bebr-jeyān da dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

20 درین بیشه زین بیش مگذار کام که بر ژیان دارد اندر کنام
Pīl-jeyān da dirler. Nitekim vāqi' dūr .

زیای اندران که نکون کشت طوس تو کفتی که پیل ژیان یافت کوس

Ammā ol şımfā iḥtişāşı yoqđur. Yırtıcı olmayanlara da şıfat olur. Meşelā, kūr-
jjiyān dirler. Nitekim vāqi' dūr. Beyt:

25 نبد شیر درنده را خوابگاه نه کور ژیان یافت برداشت راه
Ġurm-jjiyān da dirler. Nitekim vāqi' dūr .

مراکریخواهی ز شاه جهان چو غرم زیان با نوآم دمان

Baḥru'l-Ġarāyib şāhibinūñ kelāmından iḥtişāş añlanur, şımf-ı evvele jjiyān
heybetlü yırtıcılar şıfatında isti'māl olunur. Şīr-jjiyan, bebr-jjiyān dirler dimişdür
30 işābet itmemişdür. Ammā Ebū Maṣūr Esedī jjiyām ki ḥaşm-ālūd'la tefsīr
itmişdür ve Ferrūḥi'nūñ bu beytiyle istişhād itmmişdür. Beyt:

برزم ریزد و ریزد چه چیز خون عدو بصید گورد و گورد چه چیز شیر ژیان

Ānuñ sōzünden iḥtişāş lāzım gelmez yırtıcılar şımfına. Bebr-beyān bir geyimiñ
adıdur ki Rüstem Destān ānı ceng gününde giyerdi. Nitekim Firdevsī'nūñ bu
35 beytinden zāhirdūr. Beyt:

تھمن بپوشید بر بیان 100a نشست از بر ازدهای ژیان

Tehemten Rüstem'ün elķābindandır. Mezkūr beytten vehme tebādūr iden oldur ki bebr derisinden ola, ammā eyle degüldi pelenk derisinden idi. Nitekim Firdevsī bu beytlerde taşrīh itmişdür. Beyt:

- 5 یکی جامه دارد زچرم پلنک بیوشد به بر اندر آید به جنگ
همی نام بر بیان خواندش زخفتان وجوشن فزون دانش

Ol geyime yalnız bebr de dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

از ایران بتیره برآمد بابر که آمد خداوند کوپال و ببر
Demān sīga-i mübālagadur demīden'den, ķemīdenden ķemān gibi. Pīle şıfat olur pīl-demān dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

- 10 نه مرداست آن بتزدیک خردمند که با پیل دمان پیکار جوید

Nihenge de şıfat olur niheng-i demān dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

نهنک دمانست اندر نبرد هزبر زیانست در کار زار
Pehlevān-ı evvel müfred olmak añlanur, sipāhīnūñ müfredine dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

- 15 کسی کو بود پهلوان جهان میان سپه در غماد لهان

Leşker muķaddimine pehlevān itlāķı bu beytlerden añlanur. Beyt:

تو گر پهلوانی ز قلب سپاه چرا آمدستی بدین رزمگاه
مرا داد شاه این درفش سپاه همان پهلوانی و تخت و کلاه

- 20 Ammā muķteżā-yı tedķīķ-i nazar oldur ki mürekkebdür 100b bir cüz 'i pehl'dür, ma' nāsı haşemdür. 'Arab ĥayl ve haşem didügi yerde 'Acem pehl ü sipeh dir. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

یکی هفته بوذند با سوک و درد سر هفته پهل و سپه کرد کرد
Bir cüz 'i de vān'dur ki aşlı bān'dur, vāv'a ķalbi bā'nuñ Lisān-ı Fārisīde şāyi' dūr.

- 25 Bān ĥāfız ma' nāsınadur ki sābıķan cihāndārla cihānbān'ūñ farkında beyān olunmuşdur. Pehlevān'ūñ ma' nā-yı terkībisi ĥāfız-ı haşemdur. Aşlı vān-ı pehldür. 'Alemyete naķlolınuķda muzāf'un ileyh taķdīm olunup ķā'ide-i terkīb taġyīr olunmuşdur. Pehlevān-ı şānī de mürekkebdür. Ammā bunuñ bir cüz 'i pehlev'dür, 'Arab ānı ta' rīb idüp fehlev dimişdür. 'Acem aña nisbet olan dile pehlevī dir. 'Arab fehlevī dir. Pehlev beş şehirden 'ibāretdür. Nitekim Hamza-i İsfahānī Kitābu't-Tenbīh'de taşrīh itmişdür. Bu 'ibāretle ki bi-'aynihā naķl olunur:

واعلم ان الكلام الفرس قديما كان او حادثنا يجرى على خمسة السنة وهي الفهلوية والدرية والفارسية قد تطلق ويراد بها ما يعم الكل فاما الفهلوية فكان يجرى بها كلام الملوك في مجالسهم وهي لغة منسوبة الى فهلو وهو اسم يقع على خمسة بلدان اصفهان و ري و همدان و نهاوند و اذربيجان انتهى.

- 35 Bir cüz 'i de elif nūndur ki Lisān-ı Fārisīde edāt-ı cem' dūr. Nitekim sābıķan beyān olunupdur. Pehlevānīnūñ daĥı bir cüz 'i pehlev'dür, ma' nā-yı 101a mezkūr

üzerine. Bir cüz'î dağı elif ve nündür. Lâkin edât-ı cem olan elif ve nün degüldür, belki ma'nâ-yı nisbet ifâde iden yânuñ medlûline mübâlağa içündür, ziyâde olunmuşdur. Hüsrevanî'deki ve keyâmî'deki gibi, bunuñ dağı tafşîli sâbıkan beyân olınupdur. Vech-i mezkûr üzerine pehlevânî'de ma'nâ-yı nisbet varıduğı bu beytlerden ma'lümdür. Beyt:

گشاده زبان و جوانیت هست سخن گفتن و هلوایت هست
اگر هلوایتی نداری زبان بتازی تو ازوند را دجله خوان

Ma'nâ-yı evvel üzerine olan pehlevânede yâ-i nisbet lâhık olur. Ta'zîm itdükleri nesneyi ânufîla tavşîf iderler. Meşelâ, büyük ağac deyecek yerde pehlevânî dıraht dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

چو زد دهره بر هلوایتی درخت شد از خانهء دولتش تاج و تخت

Qaba ağacı kesmekte şe'âmet vardur. Mebnâ-i ma'nâ-yı beyt oldur ki belki muflakan ağac kesicilük eyü degüldür. Nitekim Şeyh Nizâmî bu beytinde ol ma'nâyâ işâret idüp buyuyurur. Beyt:

15 درخت افکن بود کم زندگانی بدرویشی کشد شجره بانی

Taht muflakan seyir yeridür ki ağacdan olur. Yaşşı yonılmış ağaca tahta didükleri andan düzilen tahta intisâbı i'tibâryladur, âhırındağı hä ol ma'nâ-yı izhâr ider. çûbe âhırındağı hä gibi. Taht-ı serîre itlâk 101b olınuğı bu beytlerden zâhirdür. Beyt:

20 روان چون روان شد فرو ریخت رخت چه بر سخنت تخته چه بر نرم تخت
چو آهنگ رفتن کند چان پاک چه بر تخت مردن چه بر روی خاک

Ma'nâ-yı aşlîsinde tahtuñ serîr-i sultâniye ihtisâşı yokdur. Ammâ galebe-i isti'mâlle anda 'alâm-ı gâlibeden olmışdur. İtlâkı üzere zıkr olınsa murâd serîr-i sultânîdur. Evrenk huşuşıyle serîr-i sultânîdur. Nitekim bu beytten fehmolınur.

25 Beyt:

بر اورنگ بنشست شید اسب شاد بشادی در داد و بخشش گشاد

Ammâ bunuñ ma'nâ-yı aşlîsinde tahtadan olmağ mu'teber degüldür. Şidesb ma'nâ-yı terkîbîden naql olınmış 'alemdür. Şîd güneşdür. Nitekim sâbıkan beyân olınupdur. Esb atdur. Şîd-esb'üñ Ma'nâ-yı terkîbîsi güneş atludur. Şîd-esb'deki şidesb âzerkeş-esb'den cüz olan esbdür, âzerkeş-esb mürekkebdür, bir cüz'î âzerdür yanar od ma'nâsına. Nitekim sâbıkan beyân olınmışdur, âteş ile âzeriñ farkı beyân olınuğı yerde bir cüz'î de keşesbdür. Bu cüz de mürekkebdür, keş ile esbden. Esb gine ma'nâyı mezkûrda müsta'meldür. Keş kâfuñ fethasıyladır. Nitekim Firdevsî'nüñ bu beytinden zâhirdür. Beyt:

35 نباید همی کردنت سر کشی که از سر کشی کس نه بیند کشی

Müstaşsen nesneye keş dirler. Keşesb ki terkîb 102a oldukda elifi hafz

olmupdur, laqab olmuşdur âteşgedeler aşhabından bir kimseye ol ma'nâ-yı laqabı i'tibâriyle cüz olmuşdur âzer-keşesb'den, âzerkeşesb mecûsiler tapduğı odlardan bir od adıdur ki mezkûr laqabla mûlaqqab olan kimesneye nisbet olunur, âteşgedesini ol binâ itmişdür. Ma'nâ-yı mezkûr Firdevsî'nüñ bu

5 beytlerinden zâhirdür. Beyt:

چنان دید درخواب آتش پرست   سه آتش بردی فروزان بدست
چو آذرکشسب و چو خرداد و مهر   فروزان بکردار کردان سپهر

Âteşgedesin kim binâ itdiyse âteşini aña nisbet iderler. Meşelâ, berzîn bina itdüğü âteşgedenüñ âteşine âzer-berzîn dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

10 سزاوار این جستن کین منم   برزم آذر تیر برزین منم
Berzîn de laqabdur. Ma'nâ-yı terkîbîsi eyer üzerinde dimekdür, ferzîn ânuñ mu' arrebidür. Âzer-keşesb ismin âteşgede içinde yanan oda itlâk itdüklerinleyin Nitekim sâbıkan zıkr olan beytlerden ve bu beytden zâhirdür. Beyt:

زیاکیزه جان فرود وزرسب   همی بر فروزم چو آذرکشسب

15 Âteşgede'nüñ gendüsine de itlâk iderler. Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

زده موبلش نعل زرین بر اسب   شده نام ان خانه آذرکشسب

Keşesb laqabı ile mûlaqqab olan Mübed'üñ atına keşesb 102b didüklerinüñ vechi bu beytden zâhir oldı ki ayagında na'lları altundanmış. Mübed lisân-ı Fâriside dânişmende dinür. Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

20 زعلم خردندکان درتو   بود درسخن هر یکی صد چو موبد
Dânişmendlerüñ ulûsuna mübed-i mübedân dirler. Mecûs dânişmendine ihtîşâşı yokdur, âzerkeşesb cümlesi bir pehlevâne isim de olupdur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

سپهد چنن گفت که آذرکشسب   نر نامورترزجنگی زرسب

25 Göge de evreng itlâk olunur, teşbîhen isti'âre tarîkıyle, yedi göge heftü reng dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

هفت رنگست زیر هفتو رنگ   نیست بالاتر از سیاهی رنگ

Heftü rengüñ aşlı heft evrengdür, terkîb olındukda elif hazf olunmuşdur. Bu zıkr olunan ma'nâ-yı evreng müfredündür, bir evreng dahı vardır ki mürekkebdür, bir cüz'i odur ki aşlı âbdur. Ya vâ'va münkalib olmuşdur ve tahfifen medd-i fethaya tebdil itmişlerdür, bir cüz'i dahı rengdür. Evrengden murâd ma'nâ-yı âb reng olduğı bu beytden zâhirdür. Beyt:

رنخش فراورنگرا جای گشت   ستاره زحسن وی آرای گشت

Hüsn-i sîmâdan da evrengle ta'bir iderler mecâzen. Nitekim 'Unşurî'nüñ bu

35 beytinden zâhirdür. Beyt:

جهان خیره مانده ز فرهنگ او   ازان برز و بالا و اورنگ او

Baḥru'l-Garāyib 103a sāhibi evrenği burada yaraşık ma'nāsına şanmışdur. Ma'nā-yı terkībīsinden ġāfil olmışdur.

- Pinhān bā-yı 'acemī ile maḥfidür. Muḳābili peydādur bā-yı 'acemī ile ki ma'nāsı maḫhardur. Āşikārā ki ma'nāsı zāhirdür, pinhānuñ tamām muḳābili degüldür. Ḥāfiz'uñ bu beytinde ki. Beyt:

- دل میرود ز دستم صاحب دلان خدارا دردا که راز پنہان خواهد شد اشکارا
Pinhān muḳābelesinde āşikārā gelmişdür, ḳāfiye maşlahatı içündür. Āşikārā nihānuñ muḳābilidür ki ma'nāsı ḥafidür, ḥafi ile maḥfinüñ farḳı budur ki maḥfide iḥtifā ġayruñ fi'li ile olur, ḥafi de ol mu'teber degüldür. Gāh olur nihān muḳabelesin peydā isti'māl olunur. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- بگفتاحوال ما برق جهانست دمی پیدا و دیگر دم هانست
Bunda da pinhān yerine nihān kelimesini zarūret-i şir iḳtizā itmişdür, her ḳanḳısı zıkr olunursa olunsun aşıl ma'nā tamām olur. Peydā ile āşikārā da eyledür. Bu beytde ḥaḳḳ-ı muḳābele tamām-ı ri'āyet nihān muḳābelesinde āşikārā zıkr olunmuşdur. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- همی گویدم از خدای جهان بترسم همی آشکار و هان
Āşikārānuñ āḫırındaki elifini ḥazf cāyızdır. Nitekim beyt-i mezkūrda vāḳi'dür. Gāh olur ol elifi hā'ya tebdil idüp āşikāre dirler. Gāh olur 103b nihānuñ āḫırına bir yā ziyāde iderler nihānī dirler artuḳ ma'nā ifāde itmez, hemān yine ol ma'nā ifāde olunur. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- آبیست درین جهان ونانی از دیده ای ادمی هانی
Hüveydā da zāhir ma'nāsınadır. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- گفت آن یارکزو کشت سردار بلند جرمش این بود که اسرار هویدا میکرد
فیض روح القدس اربازمدد فرماید دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد
25 Ammā āşikār ile bunuñ farḳı vardır. Āşikārāda mu'teber olan zuhūr-i maḫhar-ı ḥis de zuhūrdur. Bunda olan zuhūr, aḳlī olan zuhūra da şāmildür. Rāz gizlü nesnedür ḳavl olsun. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- کنکر طاقش بر زبان دراز پیش فلک گفته سخنها بی راز
Fi'l olsun. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- چو آمد بدین روز گار دراز شپهران زهر کس همی داشت راز
Zār'da ma'nā-yı iḥtifā olduğundan ötüri āşikārā muḳābelesinde isti'māl olunur. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- گذشت اندران روز کار دراز که می کویمش اشکارا وراز
Ḳaçan mübālaġa ḳaşd etseler rāzı nihān ile tavşif iderler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- 35 Gül yüzüni açmasun ġonçe dehāmın benüm

Düşmesün ağızlara rāz-ı nihânım benüm

Püşide ism-i mef'uldür püşiden'den ma'nası mestürdür ki örtülmişdür. İhtifā ānuñ lâzımıdır. 104a Şol kimseye ki esrāra iṭṭilā'a kâdir olmaya, püşide-rāz dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

5 خطی کش بزرگان ندانند باز چه دانند طفلان پوشیده راز

Bāz açıktır. Nitekim sābıkan dervāzenüñ aşlın beyānda taqrır olınmışdır. Açdı deyecek yerde 'Acem bāz kerd dir. Kelām ile keşf olıcağ bāz goft da dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

10 گر کسی وصف او زمن پرسد بیدل از بی نشان چه گوید باز
Çi güyed bāzuñ ma'nası ne keşf ider dimekdür, istifhām-ı inkāridür.

Heng ağır luğdur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

زمین لنگر از یکدگر بگسلاند بروز نبرد تو از هنگ لشکر

Hengle edeb ma'nāsından da kināyet iderler. Nitekim bu beytden zāhirdür. Beyt:

15 تعظیم پدر کن از فرنگ است آهنگ خلاف ترک هنگ است

Hengle uş ma'nāsında da kināyet iderler, Nitekim zāhirdür. Beyt:

اگر نخواهد تدبیر او بخاصیت ازین سپس نکند باده هیچ از الت هنگ

Bu kināyet ler Türkide de vardır. Edebden ve uşdan ağır luğ ile kināyet iderler. Ma'nā-yı zürda da heng isti'māl olunur mecāzen. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

20 کند گربه با موش آهنگ شیر ولیکن نمیدارد او هنگ شیر

Zürüñ ağır luğ lâzımıdır ol i'tibārla ve ol 'alāqayla birinüñ ismini 104b āhırde isti'māl iderler. Bahru'l-Ġarāyib sāhibi bu ma'naları meā'nī-i ḥaḳīkatden şanmışdır, heng kuvvet ma'nāsına gelür diyu, beyt-i mezkūrla istiṣhād ider. Āheng 'azımdür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

25 چو آهنگ رفتن کند جان پاک چه بر تخت مردن چه بر روی خاک

Bir nesneye ihtimāmla ulaşmağdan da āheng ile kināyet iderler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

دراز آهنگ شد این کارباتو ندانم چون کنم این بار تو

'Azümüñ lâzımı olduğı i'tibāriyle ḥamleye de āheng dirler. Nitekim vâkı'dür.

30 Beyt:

ره بط باز نیز آهنگ میزد بر قص کبک شاهین چنگ میزد

Serheng elfāz-ı mürekkebedendür. Aşlı ser-āhengdür. Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

درای شترخاست از کوچگاه سر آهنگ لشکر در آمد براه

35 Çeri başlarına ki başdan ol ḥarekete 'azm iderler ve ḳalanı onlara tābi' olur ser-āheng dirler, aşlı ser-i āhengdür. Serüñ āhenge izāfetiyle 'alem olıcağ ḳā'ide-i

terkib tağyir olunup 'alāka-i izāfet kat' olunmuşdur. Berbatdaki gibi ki aşlı ber-i batdur izāfetle. Ol āleti teşbih itmişlerdür kaç perine Bahru'l-Ġarāyib sâhibinüñ cümle ġarāyibindendür ki bu maķāmda dimişdür. Serheng oldur ki ġaynıların üzerine havāle ola. Yur d sürüci başlarına ve iş üzerine tırıtı ırġād işledenlere ve
5 bunların emsali işler işleyen 105a kimesnelere itlāk olunur. Ferheng de elfāz-ı mürekkebedendür. Aşlı fer-i hengdür, izāfetle ferden murād ol ma'nādur ki Türkide de aña fer dirler ve heng'üñ ma'nası sâbıķan beyān olınandır, ma'nā-yı terkibi bu beytden zâhirdür. Beyt:

صبری کآورد فرهنگ در هوش نشانند آتش جوشیده را جوش

10 Ferheng-i sîneye nisbet itmek Nitekim bu beytdе vâķi' dür. Beyt:

چو آمد تا بقصر نازنین ننگ زمغزش عقل رفت از سینه فرهنگ

Sîne maķarr-ı kalb olduġıçündür. Bahru'l-Ġarāyib sâhibi ferheng edeb ve 'aķıl ve hünere dimişdür ve bu beytle istişhād itmişdür. Beyt:

جوان کینه را شاید و جنگ را کهن پیر تدبیر و فرهنگ را

15 Ferheng mürekkebe olub medlülünde ma'nā-yı heng'den zāyid fer ma'nası varidüġün tuymamışdur.

Zehr āġüda a'lām-ı ġālibeden olmışdur keşret-i isti'mälle, itlākı üzerine zıkr olıncaķ murād ol olur. Nitekim bu beytdе vâķi' dür. Beyt:

Zehr-i ķahruñla ölürsem āġulu otlar biter

20 Kıbrim üstine gelüb ķoķma ġiyāhumdan şāķın

Ma'nā-yı aşlısı katı acıdır. Oda zehire didükleri ona nisbetledür, āķırındaġı hā ihtişāş içündür. ġoncadaki hā gibi, ġunc ġaynün zammesiyle ġülümsemekdür, ġül ġoncasının aġzındaki hāleti ona teşbih idüp ġonca lafzın anda isti'āre itmişlerdür. Ġoncadan 105b ol hālet zāyil olduķdan soñra ġonca dimezler, ġül
25 dirler. Ma'nā-yı ihtişāşdan ki āķırındaġı hā ol maşlahat için gelmişdür, murād budur. Türk odı yokdur didüġi yerde 'Acem zehire nedār dir. Nitekim vâķi' dür. Beyt:

زهره ندارم که بیوسم لب تیر و کمان دارد ابروی تو

10 Niş sivri nesnedür, yaban toñuzinüñ dişine de niş dirler. Nitekim vâķi' dür. Beyt:

همچو نیش گراز دنداناش تیز در قصد مستمندانش

Nişter ki Türkide aña neşter dirler. Mürekkebdür, bu ma'nāya niş ile terden ki Lisān-ı Fāriside edāt-ı tafzıldür. Nitekim sâbıķan tafşil olunmuşdur. Keşret-i isti'mälle arunün dikeninde niş a'lām-ı ġālibeden olmışdur. İtlākı üzerine zıkr olınsa murād ol olur. Ol dikenün āġusı olduġından ötüri nişi muķābele-i nüş da
35 zıkr iderler. Nitekim nüşin'le şirin'ün farkında beyān olınmışdur. Bahru'l-Ġarāyib sâhibinüñ cümle-i ġarāyibindendür, bu maķāmdaki kelāmı ki be-

'ibārete naql olınur, niş iki ma'nāya gelür. Evvelā nişter, şāniyen her şokucı cānavaruñ dikenî. Aru gibi, 'akreb gibi dimişdür. Nişter'üñ ne lafzındağı terkibi bilmişdür, ne ma'nāsmün aşlını fehm kılmışdur. Andan soñra yılan da şokucı cānavarlardandır. Niş anda isti'māl olınmış degüldür.

- 5 فریدون فرخ فرشته نبود زمشک وز عنبر سرشته نبود
 بداد ودهش یافت او نیکویی نیکویی کنی گر فریدون تویی
 Firişte ki Türkî dilde isti'māli şāyi'dür, 106a lafz-ı Fārisīdür, ma'nāsı Lisān-ı Arabīdeki melek didükleridür. Nitekim vāқи'dür. Beyt:

- Sürüş enbiyāya 'aleyhimū's-selām Haq Te'ālā cānibinden haber getüren
 10 firiştedür. Şems-i Fağrî Mi'yār-ı Cemālī'de sürüş haber-i Cebrāilest dimişdür, bu beytiyle istişhād itmişdür. Beyt:

- زهى فرشته صفت خسروى كه در ملكوت دعای جان تو گوید همیشه جان سروش
 Ebū Manşūr Esedī eydür
 15 سروش جبرائیل را گویند و فرشته را نیز گویند واندر پارسی این را بسیار گفته اند پهلویست چنانکه
 فردوسی گفته

- Beyt:
 بفرمان یزدان نجسته سروش مرا روی بنمود در خواب دوش
 Firištenüñ aşlı perhiştedür, lafz-ı mürekkebdür. bir cüz'i perdür, bā-yı 'acemī ile
 20 qanad ma'nāsına. Ol bānuñ fā'ya tebdili şāyi'dür, pārsi de dirler fārsi de dirler. İşfahān da İşpahān da dirler. Bir cüz'i de hiştedür, ism-i mef'uldür hişten'den. Bir nesneyi düşivermeyüb şalıvırmege dirler. Quş qanadların yaysa fūrūhişt per dirler. Nitekim vāқи'dür. Beyt:

- همه زیر کان کور کشتند و کر قضا چون زگردون فرو هشت بر
 Taşvîrlerde firişte qanadın açuq yazarlar. Ol sebeble aña perheşte dimişlerdür.
 25 106b Cāyızdır ki firištenüñ bir cüz'i hişte olmaya hişt ola māzi ma'nāsına. Āhırına lāhıq olan hā ma'nā-yı 'āmm-ı terkibiden ma'nā-yı hāşş-ı 'alemiye naql içün ola hem hvābedeki hā gibi. Bu hānuñ aşlı emşile-i mūte'addide de sābıqan beyān olınupdur.

- Mihmān konuğa itlāk olınur lafz-ı mürekkebdür. Bir cüz'i
 30 mihdür ulū ma'nāsına. Bir cüz'i de māndur benzeyici ma'nāsına, ism-i fā'ıldür mānistenden, konuq müsteħaq-ı ta'zīm olub konuğı yerde aña ri'āyet olunduğından ötürü mihmān dimişlerdür. Şu'arā-i 'arabdan ol şā'ir ki bu beytleri dimişdür. Beyt:

- ما سمت العجم المهمان مهمانا الا لاجلال ضيف كان من كانا
 35 فالله اكبرهم والمان مترهم والضيف سيلهم مالازم المانا
 Mihmānuñ mürekkebe olduğın beyānda ve mihūñ ma'nāsını ta'yinde işābet

itmişdür. Ammā ma' nā-yı māni-i ta' yinde haṭā itmişdür. Ebū Manşūr Sü' ālibī Leṭāyif'ül-Me' ārif adlu kitābında bu beytleri getürmiş ve muḳarrer itmişdür, galatına vāḳıf olmamışdır. Mız konuğuñ ism-i hāşşıdur. Nitekim vāḳi' dür. Beyt:

- 5 مكارم و نعمت باد ميزبان كرم بخوان جودتو صاحب‌دلان شاهان ميز
Mihmānla bunuñ farkı oldur ki bu vaz'ı hāşla mevzū' dur, ānuñ iṭlāḳı vaz'ı
'āmm-ı terkibi hasebiyledür. Mız ism-i cāmid olıcaḳ ma' nāsı 107a zıkr olundur.
Müştaḳḳātdan olcaḳ emirdür miziden'den. Nitekim bu beytlerden zāhirdür.
Beyt:

- 10 هر كرا بخت يارمند بود گو بشو مرده راز كور انگيز
يا بكردار بير برسر شير چيره كردو بگوشش اندر ميز
Mizebān konuḳı konuḳlayup ri' āyet eyleyendür. Lafz-ı mürekkebdür. Bir cüz' i
mizdür ki ma' nāsı beyān olındı. Bir cüz' i de bāndur ḥıfz idici ma' nāsına.
Cihāndār ile cihānbān farkında taḥḳiḳ-i tafşil olınmışdır.

- 15 Hestī varlıḳdur muḳābili nistīdür ki ma' nāsı yoḳlukdur.
Hestīnūñ aşlı hestdür, var ma' nāsına. Nitekim bu rubā' iden zāhirdür. Rubā' i:

- از رفته قلم هيچ دگر گون نشود وز خوردن غم بجز جگر خون نشود
گر در همه عمر خویش خونا به خوری يك قطره از آنچه هست افزون نشود
Āḫırındaki yā şol yādur ki lisān-ı Fāriside āḫır-ı kelimeye lāḥiḳ olur ol
20 kelimenūñ medlūlinde olan ma' nā-yı vaşfiyyeti ifāde ider. Meşelā, merd erdür,
merdi erlikdür. Serd şovuḳdur serdi şovuḳlukdur. Gāh olur hest mücerred rābiṭa
ma' nāsına ki estdür, isti' māl olınur. Nitekim vāḳi' dür. Beyt:

- بين دل من ويگان بی حساب درو كه هست كوه غم و چشمه های آب درو
Kinūñ medhūlı olcaḳ estūñ evvelüne bir hā ziyāde iderler ma' nā hemān gine est
25 ma' nāsıdur. Est evveli kelāmda olcaḳ eyle iderler. Nitekim vāḳi' dür. Beyt:
107b

- هست درين دايره لاجورد مرتبه مرد بمقدار مرد
Nist ki hestūñ muḳābilidür, mürekkebdür bir cüz' i nīdür ki ma' nāsı yoḳ
dimekdür. Nitekim sābıkan nā ile nīnūñ farkı beyānında taḥḳiḳ olınmışdır. Bir
30 cüz' i de estdür ki Lisān-ı Fāriside rābiṭadur. Nistūñ ma' nāsı yoḳ dimekdür. İbn-
i Sīnā İşārāt adlu kitābında est rābiṭa idüġen taşriḥ itmişdür, ol yerde ki böyle
dimişdür:

- و قد يحذف ذلك يعنى اللفظ الثالث الدال معنى الاجتماع بين الموضوع والمحمول فى لغات كما يحذف
تارة فى لغة العرب الاصلى كقولنا زيد كاتب و حقه ان يقول زيد هو كاتب و قد لا يمكن حذفه فى بعض
35 اللغات كما فى الفارسية الاصلية وهو است فى قولنا زيد دبیر است وهذه اللفظة تسمى رابطة
Efāzıl-ı 'acemden Celāleddīn Devāni ve Mīr Şadreddīn ki Zeyd nistde rābiṭa

mezkür degül şanmışlardır. Nitekim şerh-i tecrîd üzerine yazdukları havâşide taşrih itmişlerdir, habt-ı fâhiş idüp тұrurlar. İbn-i Sînâ'nuñ est râbıtadır lisân Fâriside , râbıtamñ hazfî câyiz degüldür didügi sözüñ muqtezâsi oldur ki Zeyd hestde de râbıtâ-i mezkür ola. Ol taqdırce hest de mürekkeb olur, hâ-i meftûha ile estden. Mezkür hânuñ aşlı hâ olur var ma'nâsına terkib olıcağ ânuñ

5 ile estden. Mezkür hânuñ aşlı hâ olur var ma'nâsına terkib olıcağ ânuñ âhırındaki hemze estüñ evvelündeki elif hazf olmur. Nitekim hest est yerinde isti' mâl olmur. Nitekim sâbıkan beyân 108a olındığı üzere est de hest yerinde isti' mâl olmur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

جهان گرچه سراسر لاله زاراست برهنه پا مرو اینجا که خاراست

10 Muktezâ-ı maqâm hâr hestdür. Būd u cūd ma'nâsıdır. Nitekim bu beytde vâkı' dür. Beyt:

همه بود راهست از و ناگریز به بود کس او نیست حاجت پذیر

Lafz-ı būd'a mevcūd dimekdür, şığa-i ism-i mef' üldür bûden'den, müştakdur ki maşdârdur olmağ ma'nâsına. Būd ile bûden, dîd ile dîden, goft ile koften

15 gibidür. Nitekim añlaruñ da şığaları müştarekedür, fi'l-i mâzî ma'nâsına da gelürler. Hâşıl-ı bi'l-maşdâr ma'nâsına da gelür, būd dahı eyledür. Seyyid Şerîf, Şerh-i Tecrîd üzerine ta'lik eyledügi havâşide vücûdi būd ile tefsir itmişdür, işâbet itmemişdür. Andan soñra hestî ile bûdenîyi birbirine mürâdif tutmuşdur. Anda dahı işâbet itmemişdür. Nitekim sâbıkan beyândan vecihleri zâhir olupdur.

20 Bûdenî'nuñ ma'nâsı olacağdur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

گذشته خود گذشت و بودنی بود پشیمانی نمیدارد کنون سود

Âhırındağı yâ şol yâdur ki lisân-ı Fâriside âhır-ı maşdâra lâhık olur teheyyü' ve istîdâd ma'nâsın ifâde iderler. Meşelâ, deyecek yeyecek deyecekleri yerde 'Acem hürdenî dirler. Söylemege lâyıq kelâm yemege yaraqlanmış ta'am

25 dimekdür. Depelenmege müsteħaq olan kimseye kuştenî 108b dirler ve gidecek nesneye reftenî dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

چو نتوان رفتنی را داشت در بند کره بستن چوموران بر شکم چند

Şoden bir şey'üñ şey-i âher olmağlığıdır ki Lisân-ı 'Arabide andan şeyrûret ile ta'bir iderler. Meşelâ, 'Arab kâne fakîren şâre ğaniyyen dir. 'Acem fakîr būd

30 ğanî şod dir. Türk fakîr idi ğanî oldı dirler. Şoden luğat-ı müştarekedür, öldi ma'nâsına da gelür. Nitekim bu beytlerden ma'lümdur. Beyt:

مگر که لاله بدانست بیوفایی عمر که تا بزد و بشد جام می زکف نهاد

Diger:

که زنده است ان خرد کودک هنوز و یا شد ز سرمای مهر و مموز

35 Ammâ taħkîk oldur ki şodenüñ ma'nâ-yı aşlısi zâyil olmağdur. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

یوسفی از برادران کم شد آفتاب از میان انجم شد

Evvəlki şod 'arabîdeki sâre ma'nâsınadır. İkinci şod zâl ma'nâsınadır. Şod reft ma'nâsına da isti'mâl olunur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

خوی بد در طبیعتی که نشست نشود تا بوقت مرگ از دست

5 Şoden'üñ ölmek ma'nâsında isti'mâli kinâyet tarîkiyledür. Zira ölmegüñ zayıll olmağ levâzımındandır.

یاور : دوست، یار، یارا، شاهد، یاور
Düst lafz-ı Fârisîdür. Türkîde de isti'mâli şâyî'dür ol ma'nâda ki Fârisîde müsta'meldür. Muqâbili düşmândur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

10 مترس از دشمنی کودوست خویمست حذر از دشمنی کودوست رویمست

Diger: 109a

Düşürmek dilermiş beni düşmân

'Înâyet eylerse düst düşmân

Yârnuñ ma'nâ-yı aşlısı mu'îndür. Yârî mu'âvenetdür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

15 منم کز زخم تیغم بیشه خالی از غضنفر شد فلک یاری نکرد ای دوستان دشمن مظفر شد

Yârâ kudretdür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

همه گشت با نقش دیوار جفت نه یار ای جنبش نه یار ای گفت

Yârânuñ âhırındaki elif yârînuñ yâsından bedeldür. Besâyla besîdeki gibi. Elifüñ bu ma'nâyâ geldüğü sâbıkan beyân olunupdur. Yârânuñ ma'nâ-yı haqikisi

20 yardımdur, yârî gibi yardımdan hâşıl olan kudrete mecâzdur, tevessü'an muṭlağ kudretde isti'mâl olunur. Nitekim beyt-i sâbıqda vâkı' olupdur. Yoldaşına ḥuṭâb maḥallinde de 'Acem yârâ dir. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

ده روزه مهر کردون افسانه است و افسون نیکی بجای یاران فرصت شمار یارا

Lisân-ı Fârisîde âhır-ı esmâda olan elif ḥuṭâb için gelür. Türkî dilde de bu elif ol

25 ma'nâ da isti'mâl olunur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

Yâra rızân ol ise ki ben bî-rızâ geçem

'Âşık hemîşe terk-i rızâyâ hoş geçer

Maḥbûba Türkî dilde yârâ itlâğ olunduğı gibi lisân-ı Fârisîde de itlâğ olunur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

30 مصلحت دید من انست که یاران همه کار بگذارند و خم طرهء یاری گیرند

Ammâ bu itlâğ-ı haqîkat 109b degüldür beṭarîku'l-isti'âredür. Ol ma'nâda haqîkat olan lafız şâhiddür. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

شاهدان زمانه خرد و بزرگ دیده را یوسفند و دل را گرگ

Baḥru'l-Ġarâyib sâhibinüñ cümle ġarâyibindendür. Bu maḥâmda söyledüğü

35 kelâm-ı ibâreti budur ki bi-'aynihâ naql olunur. Yârî ilti ya'ni iki qarındaşuñ 'avratları ki biribirine iltiledür. Rûdekî, beyt:

zāhir oldı. Besī'nüñ isti' mālī daḥı bu beytden ma'lūmdur. Beyt:

بر آنچه میگردد دل منه که دجله بسی پس از خلیفه بخواد گذشت در بغداد

Baḥru'l-Garāyib sāhibinüñ bu maḳāmda kelāmı budur. Bes ancak ma'nāsınadır.

Şeyḥ Sa'dī, beyt:

- 5 سخن گرچه دلبند و شیرین بود سزاوار تصدیق و تحسین بود
چو یکبار گفتی مگو باز پس که حلوا چو یکبار خوردند بس

Ve niçe niçe dimekdür, besā ve besī lafzından taḥfif olınmışdır. Şeyḥ Sa'dī, beyt:

بس نامور که زیر زمین دفن کرده اند کز هستیش بروی زمین بر نشان نماند

- 10 Besā ānçi ve nice nice dimek olur. Şeyḥ Sa'dī, beyt:

نه هر پیرون که پیسندی درونش آنچنان باشد بسا حلوی صابونی که زهرش در میان دارد

Lafz-ı besī ancak ile tefsir de ḥaṭā itmişdür istişhād için getirdüğü beytde ol ma'nā yakışmaz ma'nāsıdır, aña münāsib olan yeter ma'nāsıdır, bes besādan ve besiden taḥfif olınmışdır didüğünde de işābet itmemişdür. Besādaki elifüñ ve

- 15 besideki yā'nuñ ma'naların bilmemişdür. Besinüñ āḫırındaki yā yā-i nisbetdür 111a yekinüñ āḫırındaki yā gibi. Besānuñ āḫırındaki elif tenāverdeki tenā elif ve pehnāverdeki pehnā elifi gibidür. Bunun daḥı ma'nā-yı nisbete delāleti vardur. Nitekim sābıkan beyān olınupdur. Pes bā-yı 'acemī ile 'arddur muḳābili pışdır, ard ve ön deyecek yerde 'Acemler pış u pes dirler. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- 20 پس و پیش ترکان طاوس رنگ چپ و راست شیران پولاد چنگ
Pes soñra ma'nāsına da isti'māl olunur mecāzen . Nitekim bu beytden zāhirdür.

Beyt:

پس از مرگ دشمن یکی شربت آب به از ملک کاووس و افراسیاب

En soñra güreşen destyār'a peshiz dirler. Pey daḥı bu ma'nāda isti'āre olunur.

- 25 Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

که یک شربت آب از پی بدسکال بود خوشتر از عمر هفتاد سال

Pey'ün ma'nā-yı ḥaḳıḳisi izdür ki soñra ḳalur. Bir kişinüñ izin basa ardınca gidene peyrev dirler. Pey siñir ma'nāsına da gelür. Ammā isti'āre-i mezkūra ma'nā-yı evvel i'tibāriyledür. Soñra gine deyecek yerde 'Acem bāzpes dir.

- 30 Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

گر تضرع کنی و گر فریاد دزد زرباز پس نخواهد داد

Megū bāz-pes'deki bāz pes'ün de ma'nāsı budur. Pes bir ma'nāda daḥı isti'māl olunur ki Türkī dilde de andan bu 'ibāretille ta'bir iderler, Meşelā, 'Acem pes çerā goftü dir. Türk pes niçün dediñ dir. Nitekim vāḳi'dür. Beyt:

- 35 Baḥr-i ğamda görmedi hicründen ağan 111b gözyaşın
Pes neden dirmiş 'atāyī oldı dür perver-kuneş ?

Pesüñ aşlı sipesdür evvelünden sîn hâzıf olınup pes kalmışdur. Luğat-1 'Acemde hâzıf kelimenüñ evvelinden olsun ortasından olsun, âhırından olsun şâyi' dür. Sipes pes ma' nâsına idüki bu beytlerden zâhirdür. Beyt:

نداتم چه شاید بدن زین سپس که راز سپهری ندانست کس

5 Dîger:

چون پشیمانی زدل شد تا شغاف زان سپس سودی ندارد اعتراف

15 Ma' nâ-yı aşlısı zarf-1 müşterekdür. Zamânla mekân ortasında. Nitekim sâbıkan beyân olınupdur. Hengâm vakt-i mu' ayyen ve ma' hüdüddür. Meşelâ, bahâruñ vaqt-i ma' hüduna hengâm-1 bahâr dirler. Gülün vaqt-i mu' ayyenine hengâm-1 gül dirler. Vaqtinde yetişdi deyecek yerde 'Acemler behengâm resîd dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

گریزی به هنگام فرزنان کیست ستیزی نه بر جای دیوان کیست

15 Mu' ayyen vaqtı olub ol vaqtde olan cem' iyyete hengâme dirler, âhırındaki hâ ihtisâş içündür nâmedeki hâ gibi. Şol mektûba nâme dirler ki 'unvânında yâ âhırında yâhüd ikisinde bile nâm ola ve ad yazıla. Bahru'l-Ġarâyib sâhibi hengâmi muṭlağ vaqtde tefsîr itmişdür. Ol daḳıka ki ânuñla gâh ortasında 112a vardur muṭṭali' olmamışdur. Bâm huşuşiyle şabah vaqtidür. Selâtinüñ ve ħukkâmuñ ol vaqt-i dīvânı zamânı olduğı i' tibârla bâmdâd dirler. Aşlı bâm-1 20 dâddur mmüñ kesresiyledür, 'alemiyete naql olıncağ kâ'ide-i terkîb tağyîr olınup mîm-i mezkûr sâkin olmışdur. Bâmdâduñ ma' nâsı bu beytten zâhirdür. Beyt:

اختر سر سبز مگر بامداد گفت زمین را که سرت سبز باد

Bâmdâdân şubḥ-1 şâdıḳdur. Şeyḥ Sa' dînüñ bu kelâmında:

25

بامدادان که خاطر باز آمدن بر رای نشستن غالب آمد

Murâd-1 bâmdâdân'dan çîn şabahdür. Âhırındaki elif ve nûn edât-1 cem' dür, şubḥgâhân'daki gibi. Ol edâtla şubḥ-1 şâdıḳa delâletinüñ vechi şubḥgâhân'ıñ ma' nâsını beyânda taḳrîri olınmışdur. Bâm luğat-1 müşterekdür, tam üstüne de bâm dirler. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

30

زحل بر بام او از پاس داران فلک بر درکاهش از روز بانان

Teş-i men ez bâm üftâd 'acemüñ meşelidür. Tam üstünden legen düşecek ḳatî çenirer. Bir kişinüñ ḥaberi şâyi' ve sırrı fâş olmağda bu meşeli dârb iderler. Ammâ ol bâm ki bir nev' edât-1 teşbihdür, aşlı fâm'dur. Fânuñ bâya tebdîli lisân-1 Fâriside şâyi' dür. Meşelâ, gülfâm dirler, ezrağ fâm dirler. Nitekim 35 vâkı' dür. Beyt:

ساغر می بر کفم نه تا ز سر بر کشم این دلق ازرق فام را

- چه نیکو سخن گفت یاری یاری که تا کی کشم از زنان دل و خواری
 Beyt-i mezkûri didügi ma'nāya istiṣhād için getürmişdür. Lafz-ı yāruṣi āhırında
 elif olcağ yāhūd yā olcağ ma'nāsı oldur ki ma'nāsı zıkr olındı. Kaçan ki
 āhırında hā ola ma'nāsı kol bağıdur. Nitekim vāқи' dūr bu beytde. Beyt:
- 5 ای سروی که زید کز نعل مرکب تو در دست و پای دولت خلخال و یاره باشد
 Bilezügdür ki lisān-ı 'Arabīde aña sivār dırler. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 Sā'id-i sımın ki zerrın sivār oldı süvār
 Şānki āteşden devāyir çekdiler āb üstüne
 Taḥkik budur ki yāruṣi ma'nā-yı aşlısi muşāhibdür. Aşhāb-ı Şuffā'ya yārān
 10 dırler. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 یاران چو فرشته ز خرابات دمیدند ما چون مکسان درین پیمانہ بماندیم
 Yardımcı ma'nāsında da yāruṣi isti'mālī mecāzendür. Ol ma'nāda ḥaқиkāt olan
 lafz-ı yāverdür. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 چاره ما ساز که بیاورم 110a گرتو برانی بکه روی آورم
 15 Yāver yā'yla olcağ ma'nāsı oldur ki beyān olındı. Ammā bāyla olcağ taşdığ
 ma'nāsınadır. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 نیست در فن خودم چون تو ز شاهان همتا ؟ باز پرس از سختم کرت نباشد باور
 Bāver kerdin inanmağdur, yāverī yardımdur. Nitekim bu beytden vāқи' dūr.
 Beyt:
 20 هر کار از خواستی یاوری اگر صلح بودی و کرد اواری
 Dāverī ḥuşümetdür dāver ḥāşımdur. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 سر انجام ترسم که پیروز کر نباشد جز از داوری کینه ور
 Faşl-ı ḥuşümet itdügi i'tibārla ḥākime de dāver dırler. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 از تو بکه نام که دگر داور نیست وز دست تو هیچ دست بالاتر نیست
 25 Zāhir budur ki bu iṭlāk mecāzendür. Baḥru'l-Ġarāyib sāhibi dāveri ḥākim ile
 tefsir itmişdür. Dāverī ḥükümetdür, ceng ma'nāsına da gelür dimişdür, iki
 sözünde bile işābet itmemişdür.
 Bes bā-yı 'arabī ile yeter ma'nāsınadır. Lisān-ı Türkidde de ol
 ma'nāda müsta'meldür. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 30 چویکبار گفتی مگو باز پس که حلوا چویکبار خوردند بس
 Ma'nā-yı mezkür için olan bes bā-yı 'arabī iledür. Bā-yı 'acemī ile beyt-i
 mezkürda evvel zıkr olunan pes ma'nā-yı āḥer içündür, ol ma'nā daḥı 'an qarīb
 beyān olınsa gerekdür bi-izni'l-lāh te'ālā. 110b Bes luğat-ı müştarekedür niçe
 ma'nāsına da gelür. Nitekim vāқи' dūr. Beyt:
 35 ای بسا اسب تیز رو که ماند بس خرننگ جان بمزل برد
 Besā ve besī de ol ma'nāya isti'māl olınur. Besā'nuñ isti'mālī beyt-i mezkürdan

Reng cihetinden münâsebetde isti'mâl olduğınleyin ta'am cihetinden münâsebetde de isti'mâl 112b olunur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

نواسازی که بودش با بد نام نوایی ساخت آن روز انگین فام

5 Bahru'l-Ġarâyb sâhibi fâmun renge ihtîşâşı var şanmışdur, ğalat itmişdür, eyle degüldür.

Rûze orucdur. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

روزه چون می داری ای شیرین پسر کز دولب بینم دهانت پر شکر

10 Oruca rûze didükleri rûz ki gündüzdür. İhtîşâşı olduğundan ötürüdür. Āhırındağı hâ edât-ı ihtîşâşdur. Heftede olan hâ gibi ki sâbıkan beyân olunmuşdur. Rûzî gün gün taqđir olman vazîfedür ki lisân-ı Türkîde aña günlük dirler. Rûz'a nisbetden ötüri günlük dimişlerdür. Āhırındağı yâ yâ-i nisbetdür. Şehrîdeki yâ gibi bunuñ dağı aşlı sâbıkan beyân olunmuşdur, soñra tamîm olup mutlağan rızq-ı muqaddere itlâk olunmuşdur. Kimsenün rızq-ı muqadderin kimse yemez deyecek yerde 'Acem rûze-i kes kes nemî hored dir. Nitekim bu rubâ'ide vâkı'dür.

15 Rubâ'î:

ما باده میخوریم بشادی و خصم ما جزغم بزیر طاق مقرنس نمیخورد
از قصهء سکنلر آب حیات خضر معلوم شد که روزی کس کس نمیخورد

Gâh dağı tavassu' idüp muqadder olmağ ma'nâsında da rûzî lafzın isti'mâl iderler. Nitekim bu beytde vâkı'dür. Beyt:

20 بروزی توان باده زین کاس خورد که اسکندرش جست والیاس خورد

Gâh olur ki 113a ma'nâ-yı taqđiri de isqâţ iderler mutlağan rızqa rûzî dirler. Nitekim vâkı'dür. Beyt:

مرغک از بیضه برون آید و روزی طلبد آدمی زاده ندارد خیراز عقل و تمیز
انکه ناگاه کسی گشت و بجایی نرسید وین بتمکین فضیلت بگذشت از همه چیز

25 Behre kimse içün konulan paydur āhırındağı hâ rûze āhırındağı hâ gibidür ihtîşâş içündür. Falân içün kondi deyecek yerde behr-i falân nihâde dirler, behre ma'nâ-yı mezkürda bundan me'hûzdur. Behre rûziye ma'nâ-yı taqđirde müşâriikdür. Ammâ behrenün rızqa ihtîşâşı yoğdur, ğayrıda da isti'mâl olunur. Meşelâ, fâzıldan behresi yoğdur dirler, 'Arab behreden ħazz ile ta'bir iderler.

30 Nitekim vâkı'dür. Beyt:

انکه حظ افريد و روزی سخت یا فضیلت همی دهد یا بخت

Seht'ün aşlı sâht'dur, elifi ħazf olupdur. Lisân-ı Fâriside ħurûf-i 'illetün ki elif, vâv ve yâdur, ħazfi ħuşuşen vasat-ı kelimedede olan elifün ħazfi şâyi'dür.

Seht muhkemdür, muqâbili sust'dur ki ma'nâsı

35 gökşendür. Seht'ün ma'nâ-yı türkisi berk'dür. Berk yüzlü deyecek yerde seht rû dirler. Berklige katılık lâzım olduğından ötüri mecâzen katıya da seht dirler.

Ḳatı gökşen deyecek yerde ‘Acem seḥt sust dir. Nitekim vāḳi‘dür. Beyt: 113b

من عهد تو سخت سست می دانستم   بشکستن آن درست می دانستم

Ḳatılıḡa seḥtī dirler. Nitekim vāḳi‘dür. Beyt:

زدست چرخ بس سختی کشیده   زعالم گرمی و سردی چشیده

- 5 Zıkr olan ma‘nalar seḥt aṣlınundur. Seḥt gāh olur sāḥt‘dan muḥaffef olur. Nitekim sābıḳan beyān olındı, ol vaḳtın ma‘nāsı düzdü dimekdür, sāḥten‘den me‘hūz olur, duruṣt ḳatıdır. Nitekim vāḳi‘dür. Beyt:

چنین است رسم جهان درشت   کهی پشت برزین کهی زین به پشت

Duruṣt‘uñ muḳābili nermdür. Nitekim vāḳi‘dür. Beyt:

- 10 درشتی و نرمی هم در به است   چورک زن که جراح و مرهم نه است
Ḳulaḡun yumuṣaḳ yerine lisān-ı Fāriside nerme-i gūṣ dirler. Baḥru‘l-Ġarāyib sāḥibi iriyle ve seḥtī ḳatı ile tefsīr itmışdür. İkisinde de işābet itmemişdür. İri suturg‘uñ ma‘nāsıdır. Nitekim vāḳi‘dür. Beyt:

نشست از برزین چو کوه بزرگ   که بندد بر پشت پیل سترگ

- 15 Suturg‘uñ muḳābili ḥurd‘dur, buzurg‘uñ muḳābili küçükdür. Nitekim sābıḳan tafṣıl olunmuşdur. Ḳatı duruṣtun ma‘nāsıdır, seḥt‘uñ anda isti‘māli mecāzdir. Nitekim beyān olındı. Zeft zā-i mu‘cemenüñ fethasıyle cüsse büyüklüğüdür ki lisānı ‘Arabide aña zaḡāmet dirler. Nitekim vāḳi‘dür.

بر وزیر رکابش چو اسب تازی جست 114a   مباش در ره حکمش چو کاو کاهل زفت

- 20 Bu vaṣıfla vāḥidi tavṣīf itdüklerinleyn müte‘addidi daḡı tavṣīf iderler. Meṣelā, leṣker-i zeft dirler, Nitekim bu beytde vāḳi‘dür. Beyt:

مرغ بایلی در سه سنگ افکند   لشکر زفت حبش را بشکند

Zeft ile buzurguñ farkı budur ki zeft maḥsūsa maḥṣūṣdur, buzurgda ol iḥtiṣāṣ yoḡdur. Ṣanı ulūya buzurg dirler jeft dimezler, zā-i mu‘cemenüñ zammesiyle

- 25 olıcaḳ mümsik ma‘nāsınadır ki muḳābili cevāddur. Nitekim vāḳi‘dür. Beyt:

با او چگونه گشت زمان زفت یاحواد   با او چگونه رفت فلک نرم یادداشت

Dıger:

تو با کیخ و دنیا رجفتی مکن   زهر سلاح ایچ ژفتی مکن

- Zā-i mu‘ceme ile teḳayyüd rā-i mühmeleden iḥtirāzdir ki reft, rā-i mühmelenüñ fethasıyle reftenden māzıdır gitti ma‘nāsına. Nitekim vāḳi‘dür. Beyt:

جهان چون رفت دیگر یافت نتوان   عنان زندگانی تافت نتوان

Rā-i mühmelenüñ zammesiyle reftenden māzıdır süpürdi ma‘nāsına. Rūften‘uñ aṣlı rūftendür. Nitekim Ḥusrev‘uñ bu beytinde vāḳi‘dür. Beyt:

بجاها می افتاد از چشمش آسوب   مژه می روفت دلها راجاروب

- 35 Sābıḳan beyān olunmuşdur ki ḥurūf-i ‘illetden her ḳanḳisi ki vasaṭ-ı kelimede vāḳi‘ ola Lisān-ı Fāriside ānuñ ḥazfi cāyızdır. Ol ḳā‘ideye bināen rūftenüñ

vāv'ımı hāzıf idüp, ruft dirlər. 114b Cārüb lafz-ı mürekkebdür, bir cüz'ı cāydur yer ma'nāsına. Yā harf-i 'illet olub āhır-ı kelimedə vāki' olmağın hāzıf olınmışdır, bir cüz'ı de rūbdur süpürici ma'nāsına ismi fā'ıldür ruften'den. Cārüb'uñ ma'nā-yı terkībisi yer süpüricidür. Aşlı rūb-i cāy idi izāfetle soñra

5 'alemiyete naql olıncaq kâ'ide-i terkīb tağyır olıup muzāf'un ileyh taqđım olındı. Bu kâ'ide mirāren beyān olınmışdır. Süpürgeye cārüb didükleri yer süpüricinün āleti olduğından ötürüdür mecāzen ālet-i fā'il'e fā'iliñ ismin itlāk iderler cemi' elsinede şāyi' dūr, mecāzdur.

سنگین، گران : Girān kāf-ı 'Acemīnūñ kesresiyle ağırdur. Ağırbaşluya Lisān-ı Fārisīde sergirān dirlər. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

خدارا داد من بستان از وای شهنهء مجلس که می با دیگری خوردست و با ما سر گران دارد
Ağır bahāluya girānmāye dirlər. Qırān ma'nāsına olan girān ki bu beytde vāki' dūr. Beyt:

سر منزل قناعت نتوان زدست دادن ای ساربان فروکش کاین ره گران ندارد

15 Kāf-ı 'arabīnūñ fetħasiyledür. Deñizūñ enlūliginden kināyet eyleyüb mübālağa itseler deryā-yı bī-gīran dirlər. Girānuñ muqābili sebükdür ki ma'nāsı yeynidür. Yeyni başluya sebük-ser, yeyni ayaqluya sebük-pāy dirlər, letāfete de yeynilük lāzım olmağın mecāzen lañif nesneye de 115a sebük dirlər. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

بزشکی که علت بواجب شناخت تواند سبک دارویی درد ساخت

20 Lañif ve ve şīrīn deyecek yerde sebk u şīrīn dirlər. Sür'atden de sebüklüg ile kināyet iderler. 'Ale'l-fevr virdi deyecek yerde sebük dād dirlər. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

سبک داد سوگند آن پاک دین بیزدان هفت اسمان وزمین

25 Sengīn vezende ağır olāña dirlər mürekkebdür bir cüz'ı sengdūr vezin ma'nāsına, veznesi ağıra girān-seng dirlər. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

ترا گوسفندی ازان به بدی که باری گران سنگ و فربه بدی

Bu beytde ol ma'nāyadur. Beyt:

به سنگ و به هنگ بعز و بناز سپردش بیعقوب فرزانه باز

30 Seng mecāzen qadr u kıymet ma'nāsına da gelür. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

بتن هر یکی کز بوی و رنگ همی بر کل و مشک نهاده سنگ

Bu beytde de ol ma'nāyadur. Beyt:

چه خوش گفت آنکه سنگ از همتش بود که همت هست مقناطیس مقصود

35 Bir cüz'ı de yā ile nūndur ki lisān-ı Fārisīde bir nev' edāt-ı ittişāfdur ki merce' i nisbet-i müekkededür. Meşelā, rengle muttaşif olana rengīn, çirk ile muttaşif olana çirkīn dirlər qabīħa çirkīn didükleri isti'āre tarīkiyledür. Qaçan da

mübâlağa kaçd olunmuşdur. Mezkûr edâtüñ beyânün tafşili geçmişdür. Senginüñ ma' nâ-yı terkîbîsi vezinlidir. *115b* Vezinlülük vezende ağırlıktan kinâyedür, seng vezin ma' nâsına geldüginleyin Nitekim vâkı' dür. Beyt:

چنان بر گرفتم زرین پلنگ که گویی ندارم بیک پشه سنگ

- 5 Taş ma' nâsına da gelür, bir nev' katı taşa ki külünk te'sir etmez sengi-hârâ dirler. Sengin ki bir cüz' i bu ma' nâyâ seng ola taşdan düzilmiş nesne ma' nâsına olur. Nitekim rengin'le sengin'üñ farkı beyân olunduğı yerde bu ma' nâ tafşil olunmuşdur.

- 10 gitdi deyecek yerde 'Acem bâü reft dir. Bir yerden bile gitdiler deyecek yerde behem-reftend dirler. Beü'da mu'teber olan cem' iyyetdür, taba' iyyet lâzım degüldür. Beü'nuñ aşlı bâü'dur. Bâ Lisân-ı Fâriside ma' nâ-yı mezkûri ifâde ider. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

دهنش گرچه ز ما خاتم دلها دزدید چون بخندد همه دانند که خاتم با اوست

- 15 Bu beytde de bâ ol ma' nâyadur. Beyt:

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست با دوستان تطف با دشمنان مدارا

- 20 Elif ki ħarf-i ' illetdendür. Lisân-ı Fâriside ħazfi şâyi' dür. Aşlı ba olan be'nüñ ma' nâsı oldur ki zikr olındı, fetħayla olan be'nüñ ki aşlı ola bâ'dan muħaffef olmaya bir kaç ma' nâsı vardır. *116a* Birisi ħasem ma' nâsınadır. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

بجان دوست و بحق قدم و عهد درست که مونس دل و حاتم دعای دولت تست

- 25 Bir ma' nâsı da lisân-ı 'Arabide fi ma' nâsıdur. Medlûlinün zarfiyyetin ifâde ider. Nitekim bu beytde vâkı' dür. Beyt:

کس بدور نرگست طرفی نسبت از عافیت به که نفروشد مستوری بمستان شما

- 25 Lisân-ı 'Arabide sebebiyet için gelen bâ-i meksür ma' nâsın ifâde ider. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

باز آمد ان مهی که ندیدش فلک بخواب آورد آتشی که نمرد بهیج آب

Lisânı 'Arabideki ilâ ma' nâsına da gelür. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد ای حواجه درد نیست و گرنه طیب همست

- 30 'Arab nazara ileyh dir 'Acem bedü nazar kerd dir, nazaruñ ilâ ile olan tâdiyesin bâ ile edâ ider. Lisân-ı 'Arabideki lâm'la ifâde olunan işşâk ma' nâsına da gelür. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

سنبلستان خطم خشک نه نکشتست هنوز بمن آید که آهوی خطایند همه

- 35 Bu 'ibâret Türki ile edâ olduğda ol iki ħarfüñ biribirinden farkı zâhir olmaz. Ol sebebden Baħru'l-Ġarâyib sâhibi ilâ ma' nâsına gelen bâyı işşâk için şanmışdur, mezkûr beyti kelâm anda ila ma' nâsıyla tamâm ola diyu, istişhâd maħâmında

getürmüştür ğalat itmüştür. Lisân-ı Fârisîde ğâh olur bâ daħı ilâ ma'nâsına gelür. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

بعادت حالها با خوی 116b گردد بمدت میوه ها خوشبوی گردد

5 Lisân-ı Fârisîde ğâh olur bâ'dan ma'nâ-i zâyid kaçd olunmaz mücerred taħsîn-i lafız için gelür. Nitekim vâkı' dür. Beyt:

گرز تیغش مزاحمت بیند چون دو پیکر شود اسد بدونیم

Aşl-ı kelâm esed düyem şeved dir, zarûret-i vezin için kelâm müteğayyir olıcağ mezkûr ğarf üñ ziyâdesi müstaħsen oldı, şeved esed dünim dise nev' i şıķlet olurdu. Benâğâhdaki bâ daħı ki bu şî'irde vâkı' dür. Şî'r:

10 از پردهء لعب اگر بناگاه بر ماه فلک نظر گمارند
صد مهره بیک کمان گروه بر دامن آسمان شمارند

Baħru'l-Ġarâyib sâhibi Kemâl Ħacendi'nün bu beytinde olan ğarf-i bâi. Beyt:

یطلب یافت نشان از لب شیرین فرهاد ره سوی لعل نبردند بجز کوه کنان

15 Zâyid şanmüştür, ğalat itmüştür. Ol bâ sebebiyyet içündür, ol ma'nâdan ta'bırde 'Arab bi't-ı-taleb dir, bâ-i sebebiyye getürür. Türk taleble dir 'ibâret-i be-tâlebde olan bâ talebledeki le ma'nâsın ifâde idicek ziyâdelük ihtimâli kıalmaz tafşil olınan aħvâl ol bâ'nundur ki meftûħ ola bâdan muħaffef olana müştebih olan oldur. Ol bâ'nun ki meksur ola mezkûr ğarf i mezkûra iştibâhi yoķdur, ânuñ ğalı daħı yerinde beyân olınupdur. Behem'de olan ma'nâ-yı cem'iyet bu beytden

20 117a zâhirdür. Beyt:

اندک اندک ہم شود بسیار دانه دانه است غله در انبار

Behemün aşlı bâhemdür, elif ğazf olınup behem kıalmüştür. Behem ma'nâ-yı terkîbiden bile ma'nâsına naķl olınmüştür. Bânuñ ma'nâsı unudılmüştür, anıncündür ki bir bâyla daħı cem' olur. Nitekim bu beytden vâkı' dür. Beyt:

25 از پی چشم بدست آنکه در ایام بهار خار با خصیت عدل تو با گل هم است

Lisân-ı Fârisîde lafız hem ma'nâ-yı şirket i ifade ider. Nitekim sâbıķan tafşil olınmüştür. Yolda şerîk olana hemrâh, evde şerîk olana hemhâne ve bir yere derilmüştür nesneye ferâhem dirler. Nitekim vâkı' dür. M:

دهان ورد فراهم نمیشود ز فرح

30 Ferâhem mürekkebdür, bir cüz'i ferâdur ki muķâbili furûdur. Ferânuñ aşlı ferâzdur. Fûrunün aşlı fûrûddur, terkîbe gelecek âħır ğarfleri ğazf olınmüştür taħfifen ferâhemün ma'nâ-yı terkîbisi dökülmiş ve tağılmış nesneleri kıaldırub bir yere götürüb cem' eylemekdür tevassu'an muṭlaķan bir yere götürilmiş de ferâhem dirler, kıaldırmağ ma'nâsın iskât iderler, dürilüb cem' olmışa derhem
35 dirler. Yüzün dürdi deyecek yerde 'Acem rüy-derhem-keşid dirler. Dürdi bükdi deyecek yerde derhem-kerd dirler. Derhem'den ma'nâ-yı mezkûr olunduğı bu

dilinde çibin diyü sinege dirlir.

هما، همایون : Hümā bir gölgesi mübârek kuşdur ki meşhûrdur. Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

Sen hümâsın yanında zıll-1 hümâ

5 Ol iki 118b zülûf dâme zıll-1 hümâ

Gölgesi mergûb olduğu bu beytden zâhirdür. Beyt:

کس نیاید بزیر سایهء بوم اگر هما از جهان شود معدوم

Mezkûr kuşuñ gölgesi her kimin üzerine düşerse ol kimse sultân olur dirlir. Halk içinde iştiârî ânûnludur. Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

10 'Acemî oldise 'avn-i cihân sultânları hânı

Ki düşdi üstüne sayesinûñ zülfüñ hümâsından

Hümânuñ aşlı hümâydur âhırından harf i yâ hazf olunmuşdur. Yâ'dan, hâ'dan sâ'dan ve râ'dan hazf olunduğı gibi. Dest u pâ dirlir aşlı pâydur. Semensâ dirlir aşlı semen sâydur, şekerhâ dirlir aşlı hâydur, hûdrâ dirlir aşlı râydur. Hümâ bu beytde aşlı üzerine zıkr olunmuşdur. Beyt:

همای بر سر مرغان از ان شرف دارد که استخوان خورد و جانور نیاز دارد

Hümâyün kutludur hümâya nisbetden hâşıl olmuş ma'nâdur, âhır-1 kelime vâv Lisân-1 Fâriside bir nev'î nisbetden 'ibâretdür. Nîkû'da ve hindû'da ve bânû'da eyle. Nitekim sâbıkan beyân olunmuşdur. Yâ'yla olan nisbeti te'kîd için nûn ziyâde idüp rengin ve şîrin didükleri gibi vâvla olan nisbet-i te'kîd için bir nûn ziyâde iderler. Meşelâ, hümâyün, derün enderün dağı dirlir. Derünüñ ve enderünüñ aşlıları der ve enderdür. Vâv nisbet 119a içündür, nûn te'kîd içündür.

بدریا، دردریا : Lisân-1 Fâriside zarfiyyet ifâde iden bâ-yı meftûhanuñ ki evvel-i kelime vâki' olur. Derle iltibâsı vardur, ma'nâları biribirine qarîbdür. 25 Farqları budur ki mezkûr bânûñ ifâde itdüğü zarfiyyet şol ma'nâdur ki Türkî dilde andan da öyle ta'bir iderler. Meşelâ, deñizde deyecek yerde bederyâ dirlir. Yeryüzünde deyecek yerde berüy-i zemîn dinür. Lafz-1 deriñ medlülü içdür, derün içerdür ol vâvla nûn nisbet-i mü'ekke de içündür. Nitekim sâbıkan beyân olındı. İçinde dimelü olıcağ derle bâ-i mezkûri cem' iderler. Meşelâ, deñiz içinde deyecek yerde bederyâ der dirlir. Nitekim vâki' dür. Beyt:

بدریا در منافع بیشمار است اگر خواهی سلامت بر کنار است

Üstünde dimelü olıcağ mezkûr bâ'yı ber'le cem' iderler. Meşelâ, yeryüzünüñ üstünde deyecek yerde berüy-i zemîn ber dirlir. Nitekim vâki' dür. Beyt:

بس ناموز؟ که زیر زمین دفن کرده اند گر هستیش بروی زمین بر نشان نماند

35 Berin de der gibi ma'nâları müte'addiddür, burada berden murâd olunan ma'nâ üstdür. Va'l-lâhu 'alem.

- Lisān-1 Fārisīde evvel kelimeye lāhıķ olan bā-i meftūħa ile ki ta' diye ma' nāsın ifāde ider, āħır-1 kelimeye 119b irād olınan rā ortasındaki ol da edāt-i ta' diyedür, iltibās-1 tām vardır. Meşelā, saña deyecek yerde 'Acem betū dirler, baña deyecek yerde bemen de dirler, merā da dirler. Aña deyecek yerde beū da dirler, ūrā da dirler. Farķları oldur ki rānuñ ifāde itdügi ta' diyede 'umūm vardır. Bir nev' ta' diye daħı vardır ki rā ānı ifāde ider, mezkūr bā ifāde itmez. Meşelā, beni, seni, ānı deyecek yerde merā, tūrā, ūrā dinür, bemen, betū, beū denmez. 'Acem seni kağardı dimelü olsa tūrā hāned dir, betū hāned dimez, ol ikisinde de ħāl böyledür. Turānuñ aşlı tūrādur, taħfifen vāv ħazf olunmuşdur.
- 5 Hūrūf-i 'illetüñ āħır-1 kelimededen ħazfı şāyi' dūr, merānuñ aşlı men-rādur, rāya muttaşıl olduķda menüñ nūni ħazf olunmuşdur taħfifen. Ol vāvla bu nūnuñ ħazfı ol rāya ittışalle meşrūtdur. Tū olsun men olsun muttaşıl olmasalar vāv'la nūn ħazf olunmaz. Meşelā, tū kerdı men kerdem dirler, tū kerdı mekerdem dimezler. Rā'mıñ ğayrıya muttaşıl olsalar da ħāl böyledür. Meşelā, meş dimezler meniş
- 10 dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

منش تاج دادم زمن سر کشید منش تیغ دادم بمن بر کشید

- Tūda daħı ħāl böyledür. Mezkūr zamāyir-i munfaşilenüñ cem'leri ħılāf-1 kıyās üzerinedür, ū'nuñ cem'i işāndur. Nitekim şān'la işān'uñ farķı beyān olunduğı yerde zıkr olunmuşdur, men lafzınuñ cemi' mādur. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:
- 20 120a

ماييم بعشق تو تولا کرده وزطاعت و معصيت تبرا کرده

- Benlik deyecek yerde 'Acem menī dir, bizlūk deyecek yerde māyī dirler. Nitekim bu beytde vāķi' dūr. Beyt:

Çün soñnuñ toprağ öğüñ mā-i menī

- 25 Pes nedir ortada bu māyī menī

Tū'nuñ cem'i şumā'dur. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

دل خرابی میکند دلداری را آگه کنيد زینهارای دوستان جان من و جان شما

- Şāķın deyecek yerde lisān-1 Fārisīde zīnhār dirler, zīnhār da dirler. Nitekim vāķi' dūr. Beyt:

- 30 زینهار از قرین بد زهار وقنا ربنا عذاب النار

- Merā'daki mīm'le āħır-1 kelimeye lāhıķ olan mīm'üñ medlülleri müştebihdür. İki de nefis-i mütekellim zamīridür, farķları budur ki ol mīm ki meftūħdur. Evvel rā'da olur zamīr-i munfaşıl dur, lisān-1 'Arabīdeki ene ma' nāsınadır. Ol mīm ki sākindür ve hem āħır-1 kelimeye lāhıķ olur, dānem'deki ve dānistem'deki mīm gibi. Zamīr-i muttaşıldur, lisān-1 'Arabīdeki tā-i maźmūme ma' nāsınadır ki āħır-1 kelimeye muttaşıl olur tā-i ķultü gibi, ğāh olur ol iki zamīri cem' iderler

- menem dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 منم که گوشهء میخانه خانقاه منست   دعای پیر مغان ورد صبحگاه منست
- Ol menem deyecek yerde 'Acem ān menem dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من   آن منم کاندر میان 120b خاک و خون بینی سری
- 5 Ben oyam deyecek yerde men ānem dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 من ام که با شیر بازی کنم   میان یلان سرفرازی کنم
 Jende zā-yi 'acemīnūñ fetḥasiyle yıpranmağla
 پārelenmişe dirler. Meşelā, jende-pīrāhen dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 چو کل گرچه او ژنده پیراهن است   ولی بوی او از دگر گلشن است
- 10 Jende-cāme de dirler. Nitekim bu beytde vāḳi' dūr. Beyt:
 دید وقتی که یک پراکنده   زندهء زیر جامهء ژنده
 Zā-yi 'arabīnūñ fetḥasiyle zende ma'nā-yı āḥer ifāde ider. Meşelā, büyük şuya
 zende-rūd dirler, büyük file zende-fil dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 یکی ماهی بود در رود نیل   بیالا و هینا چوده زنده پیل
- 15 Zā-yi 'arabīnūñ kesresiyle zinde diridūr. Muḳābili murdedūr ki murdenden ism-
 i mef'ūldūr. Pāre bā-yı 'acemī ile bir cümleden ayrılmışa dirler. Türkī dilde de
 bu ma'nāya isti'māl olunur. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 Külünk ögünce tügen degme pāre
 Olurdı burc u bāru bir ḥiṣāra
- 20 Bez pāresine de dirler. Gübāredeki pāre bu ma'nāyadur. Aşlı gāv-pāre'dūr,
 gāv'ūñ elifi ḥazf olınmışdır. Şems-i Faḥrī gāv-pāre'nūñ beyānında reme-i gāv
 dimişdūr ve bu beyti misal getürmişdūr. Beyt:
 کمترین بخششی زهمت او   صد هزاران ده است و 121a گوپاره
- Bir bütün nesneyi toğrasalar pāre pāre oldı dirler. Bā-yı 'arabī ile olıcağ bāre
 25 ḳille ma'nāsınadur. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 هر کجا هیبتش کشد لشکر   چه کشاید زحصن از باره
 Bāre ata da iṭlāḳ olunur. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 نشست از باره ای تند یاز   همی رفت باوی بسی زرم ساز
- Bāre kerre ma'nāsına da gelür. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 30 سگی را لقمه ای هرگز فراموش   نکردد و زنی صد باره اش سنگ
 Bārenūñ bir ma'nāsı daḥı vardır ki Türkī dilde ondan ḥuşuşla ḥaḳla ta'bır
 iderler. Meşelā, benim ḥuşuşumda , benim ḥaḳkımda deyecek yerde 'Acemler
 der bāre-i men dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:
 در بارهء تو منم هوا خواه   در بارهء من تویی دژاگاه
- 35 Çāk yırtıḳdır. Yırtıldı deyecek yerde 'Acemler çāk şod dirler. Nitekim
 vāḳi' dūr. Beyt:

تا بکی در فراق چهرهء تو دامن و جیب خویش سازم چاک

Yırtılmışa çäk-şode dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

گر بمانیم زنده بر دوزیم دامن کز فراق چاک شده
ور نمانیم عذر ما پذیر ای بسا ارزو که خاک شده

5 Yırtık yırtık olan nesneye çäk-çäk dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

تن از خوی پر اب و دهان پر زخاک زبان گشته از تشنگی چاک چاک

Çäk luğati müştarekedür, bir nev' sedāya isim de 121b olupdur. Türk çäk-çäk didiği yerde 'Acemler çäk-çäk dirler. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

چکا چاک خنجر بگردون رسید زهندوستان خون بچیحون رسید

10 Çekâçâkuñ aşlı çäkâçâkdur. Evvelki çâkdan elif hâzıf olınmışdur. İki çäk ortasındağı elif berâberdeki lebâlebdeki elifdür. Bu elifüñ aşlı sertâser'le, serâser'üñ farkı yerinde beyân olınmışdur. Şikâf ayrıkdur. Ayrılmış iki pâre olmuş nohuda şikâfte dirler, ism-i mef' üldür şikâftenden ki ma' nâsı ayırmaqdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

15 استره هر چند زبان تیز یافت موسترده مو نتواند شکافت
Şüküfe bundan me'hûzudur. Çiçek de açıldığı vaqt yarılmağ bulunur. Şikâften'den şikâf ism-i fâ' il de gelür. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

کشت خشک از فغان سقف شکافت ذاکر انرا درون زلب تا ناف

Müşikâf'daki şikâf da bu ma'nâyadur. Müşikâf'üñ ma'nâ-yı terkîbisi kıl yarıcıdur. İsti' âre tarîkiyle tahkîk-i kelâmda tedkîk-i nazâr iden kimesneye mü-şikâf dirler. Kâf yarıkdur kâftenden müştâkdur ma'nâsı yarmaqdur. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

ویاباز کافم زمین راز هم برهشان بخاک اندرون بیش و کم

Kâf ism-i fâ' il de gelür, fi'l-i mezkûrdan yarıcı ma'nâsına ve emir dahı gelür, yar ma'nâsına. Nitekim vâkı' dūr. Beyt: 122a

کشاورز و آهنگرو پای باف چو بیکار مانند سرشان بکاف

Kâfla şikâfuñ ma'naları biribirine qarîb olmağın Ebü Mansûr Esedî ve Şems-i Fahri fark itmemişlerdür. Bahru'l-Ġarâyib sâhibi de ânlar taqlîd itmışdür. Yarıkdaki ma'nâ-yı kâfdur ayrılıb gitmek lâzım degüldür, şikâfda ol ma'nâ mu'teberdür. Lisân-ı 'Arabideki feşam ile kaşam gibidür. Zıkr olanlar kâfla şikâfuñ ma'nâ-yı haqîkileridür mecâzen ehadü hümânuñ âherde isti'mâli câyizdür aralarında 'alâka-i mecâziye zâhirdür.

35 Diz qaledür, dîzdâr andan mürekkebdür, bir cüz'i dîzdür ki ma'nâsı zıkr olındı. Bir cüz'i de dârdur ki dâštenden ism-i fâ' ildür, hâfiz ma'nâsına. Qal'a bekçilerinüñ ulûsuna dîzdâr, qal' anuñ hıfz-ı emri ânuñ elinde olduğından ötüri. Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

ز دزداری دزی دزدید دزدی زهی دزدی که دزد دردد ز دزدار

Dizmānuñ daḥı bir cüz 'i diz bir cüz 'i de mändur ki mānistenden ismi fā' ildür. Ma'nāsı benzeyicidür. Gövdelü ve büyülü kimesnelere teşbîhen dizmān dirler. Bāre kılle ma'nāsınadır. Nitekim beyān olındı. Bārūnuñ ma'nāsı burgāzdur.

5 Nitekim vāki' dūr. Beyt:

Burc-i eflāka oldı rübārū

Nuh felek belki ānda bir bārū

İkisiniñ de aşlı 122b bārdur birisiniñ āhırındaki hā naql içündür. Ma'nā-yı 'āmm-ı aslıden ma'nā-yı hāşş-ı 'alemiye ve biriniñ āhırındaḡı vāv nisbet-i 10 maḥşūşā içündür, nīkūdaki, hindūdaki vāv gibi. Bāre ile bār ve tene ile tenū gibidür. Tenūnuñ aşlı tenūmendūñ beyānında zıkr olunmuşdur. Bu vāvnuñ 'an qarīb tafşılı gelür inşā-e'l-lāh.

Hind ism-i memleketdür. Hindī ol memlekete nisbeti olan nesnedür. Āhırındaḡı yā yā-i nisbetdür, rüyideki gibi. Bu ḥarfūñ medlūli olan 15 nisbetde lüzūmi mu'teber degüldür. Mensüb olan ādemī olmak da mu'teber degüldür. Hānuñ medlūli olan nisbetde lüzūm mu'teberdür. Ammā ādemī olmak mu'teber degüldür. Deste'de, pāye'de ve sāre'de olan hā gibi. Ol nisbet ki vāvnuñ medlūlidür ol nisbetde hem lüzūm mu'teberdür hem mensüb olan ādemī olmak mu'teberdür. Hindū'yla hindī'nūñ iki cihetden farkı vardır. Biri budur ki ḡayrı 20 diyārdan gelüb Hind'de tevattun idene hindī dirler, köyden gelüb şehirde yerleşene şehri didükleri gibi. Ammā Hindū dimezler. Hindū şol tā'ife-i maḥşūşadır ki diyār-ı Hind'e nisbet-i cibilliyesi vardır. 'Arab, 'Acem, Türk ve Deylem gibi, ḡayrı yerden gelüb ol diyārda tavaṭṭun idene hindū dimezler. Ol sebebdendür ki Hindūstan dirler vāv ile, 'Arabīstān, 'Acemīstān, Türkīstān, 25 123^e Deylemīstān gibi. Hindīstān denmez, rūmīstān denmedügi gibi. Sitān'ūñ Mefhūmunda neşvü-nemā anda olmak mu'teberdür. Bir yere vāfir-i gül getirib dökseler ol yere gülistān dimezler. Sitānuñ ma'nā-yı vaz'īsine idü ki gülistānla dilsitān farkında beyān olınupdur. Cihet-i uḡrādan fark budur ki ādemī olmayana hindū dimezler, ḡayvān olsun cemād olsun. Ammā hindī dirler. 30 Meşelā, eyū kılcı hindiyle tavşif idüp, tīg-ı hindī dirler. Hindūnūñ aşlı hindüydür, āhırından ḥarf-i yā ḥazf olunmuşdur. Bu kā'ide nīkū ile nīkīniñ farkında beyān olınupdur mufaşşalan.

İzed lisān-ı Fārisīde bārī-i Te'ālānuñ 'alemidür. Lisānı 'Arabīdeki lafzatu'l-lāh gibi. Lisānı Türkīde tengri lafzı gibi. Zā-yı mu'cemenüñ 35 fethāşiyledür. Nitekim bu beytden zahirdür. Beyt:

بزاد آن پسر پاک ودورازیدی

بجا آمد آن وعدهی ایزدی

Yezdān lisān-ı Fārisīde yaradıcı ma'nāsınadır ki lisān-ı 'Arabīde aña hālik dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

سبک داد سوگند آن پاک دین بیزدان هفت آسمان وزمین

- Mecūs ıstılāhında Yezdān hālik-ı hayra maḥşūsdur, hālik-ı şerre anlar ehremen dirler. Nitekim sābıkan gebrle tersānuñ farkı beyān olıduğı yerde tafşıl olınmışdır. *123b* Baḥru'l-Ġarāyib sāhibi izedle yezdānı fark itmeyüp ikisin daḥı lafz-ı tengri ile tefsir idüpdür. Lafz-ı ḥudāy ki mürekkeb ola aşlı ḥudāy'dur, vācibi li-zātihi ma'nāsına ve Haḫ Te'ālāya maḥşūş olan esmādandır. Ammā lafz-ı ḥudāy ki müfred ola ma'nası şahibdür Haḫ Te'ālāya iḥtişası yoḫdur.
- 10 Bunuñ tafşili daḥı sābıkan mezkūr olupdur şevāhidi ve delāyili ile.

کام، یاز، یازیدن، پیمودن : Kām kāf-ı 'acemī ile adımdur. Nitekim vāki' dūr.

Beyt:

گوشه گیران ستوده نام بوند کوچه کردان؟ فراخ کام بوند

- Kām luġat-ı müştarekedür, bir ma'nası daḥı tamaḫdur. Nitekim Şeyh Sa'dī'nüñ
- 15 bu kelāmından zāhirdür. Neşr:

ذوالفقار علی در نیام و زبان سعدی در کام

Kām kāf-ı 'arabī ile olıcaḫ murād ma'nāsınadır. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

ساقی بنور باده بر افرو زجام مطرب بز که کار جهان شد بکام ما

- Kām'rān'dan cüz olan kām bu ma'nāyadır bir cüz'i rāndur ki r'ındenden ism-i
- 20 fā'ildür sürici ma'nāsına. Kām'rān'uñ ma'nā-yı terkībisi murād sürücidür. Kām'kār'daki kām daḥı ol ma'nāyadır. Kār işdür muradın işleyiyiciye kām'kār dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

چه کردن زبان برید کامکار چه درآستین داشتن کرزه مار

Yāz ḫulacdur. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

- کرازه بر امد بسان کراز درفشى *124a* بر افراشته هفت یاز
- 25 Yāziden'den me'hūz olmış isimdür, peymüden gibi yāziden daḥı ölçmekdür. Ammā keyfiyetleri filḫāḫıka muḫtelifdür. Peymüden ölçekle ölçmekdür. Ölçekden geçmiş terekeye peymüde dirler. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

در پی آن غله پیموده کشت رنجه مشو چون قلم آسوده گشت

- 30 Peymāne peymüden'den me'hūzdur isimdür, ma'nası ölçekdür. Büyük sāgrağa peymāne didükleri Nitekim bu beytde vāki' dūr. Beyt:

باده لعل لبش کز بر من دور مباد راح روح که و پیمان ده پیمانہ کیست

Teşbihendür isti'āre tarīḫiyedür. Peymā ism-i fā'ildür ma'nası ölçücü dimekdür. Nitekim vāki' dūr. Beyt:

- دشمن آتش نهاد و باد پیمان را بگو خاک بر سن کن که آب رفته باز امد بجو
- 35 Ammā yāziden ḫulaclayub yā adımlayub ölçmekdür. Şems-i Faḫrī bu farkdan

ğāfil olub Mi' yār-ı Cemālīde yāzīden'i peymūden ile tefsīr itmişdür. Yāz ism-i fā' ildür, adımlayıcı ma' nāsına yāzīdenden, aña bināen ki yāzīden adımlamak ma' nāsına ola mecāzen adımın gec adana dīr-yāz dirler ve baṭ'ul-ḥareke ma' nāsı ndan ānufla kināyet iderler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

- 5 اگر چند باشد شب دیر یاز بر و تیره کی هم نماند دراز
Adımın tiz adana tundyāz dirler, 124b seri' u'l-ḥaraḳe ma' nāsından ānufla kināyet iderler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

- نشست از بر بارهء تند یاز همی رفت باوی بسی زرم ساز
Yāz ṣīga-i müştarekedür emir ma' nāsına da gelür, adımla deyecek yerde. Yāz
10 dirler ānufla meylden kināyet iderler. Nitekim bu beytde vāḳi' dūr. Beyt:

- بیا سای چندی همه بد مگوش سوی مردمی گوش و بازار هوش
Yāzīden mecāzen adımlamak ma' nāsına geldigünleyin el uzatmak ma' nāsına da gelür. 'Alāḳa-i mecāziye ikisinde bile zāhirdür. Zīrā ki biri adımla ölçmegüñ lāzımı biri adımla ölçmek lāzımıdır. Biri ḳulacla ölçmegüñ lāzımıdır el uzatdı
15 deyecek yerde 'Acem dest yāzīd dir. El uzatma deyecek yerde dest-me-yāz dirler. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

- بجز فراز سریر سرور پای منه بجز بسوی زنجدان ساده دست میاز
Bu isimleriñ ikisi de elfāz-ı mürekkebedendür. 'İbāret-i
herde iştirākleri vardır. Lafız cihetinden, ammā ma' nā cihetinden degül ol
20 sebebden maḥall-i iştibāh olub beyāna muḥtāc olan elfāz ve 'ibārāt silikine münselik oldı, ḥergüşüñ bir cüz' i ḥerdür ki ma' nāsı mürekkebe ma' rüfdür. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

- خر عیسی اگر به مکه رود چون بیاید هنوز خر باشد
125a Bir cüz' i de gūş'dur ki ma' nāsı ḳulakdur. Nitekim vāḳi' dūr. Beyt:

- گوش خر بفروش و دیگر گوش خر کاین سخن را در نیابد گوش خر
İbāret-i gūşe bundandır müsemması ki lisān-ı Türki'de de aña ḳoşe dirler ḳulağa teşbīh olınmışdur, āhırındaḳı hā müşābehet cihetinden olan münāsebeti izḥār içündür, tavşşna ḥergüş didükleri ḳulaḳı ḥer ḳulaḳına benzedigünden ötürdür, ḥerçeng'üñ aşlı ḥār-ı çeng'dür bir cüz' i ḥār'dur ki ma' nāsı dikendür taḥfifen elifi
30 ḥazf olup ḥer ḳalmışdur. Deh'den ḥazf olduḳı gibi ki aşlı dāhdur. Firdevsī'nüñ bu beytinde aşlı üzerine vāḳi' dūr. Beyt:

- ابراه و دو هفته شد کدخدای گرفتند هر یک سزاوار جای
Ḥurūf-i 'illetüñ kim vāy ḥarfleridür lisān-ı Fārisīde , ḥazfī ṣāyi' dūr. Nitekim sābıḳan beyān olınupdur. Bir cüz' i de çengdür, cīm-i 'acemī ile ma' nā-yı
35 ḥaḳīkisi yırtıcı ḳuşdur nāḡidür. Nitekim çengel ile çengālüñ farkı maḥallinde beyān olınmışdur. Ḥerçeng didükleri bir ḥayvāndur ki Türki'de yengeç dirler.

Nitekim vâkı' dūr. Beyt:

چو برزد سر از چنگ خرچنگ هور جهان گشت روشن بسان بلور

- İsmi'nün iki cüz'inün daḥı isti'māl i isti'āre tariḫiyledür kısaclarını hey'etde
125b yırtıcı kuş dırnağına ve hiddetde dikene benzetmişlerdür. Teşbîh-i şāniden
5 ğaraż dırnağ şiddeti yokıdüğüne tenbîhdür, herçeng hârpuşt gibidür. Ammā
isti'āre ānuñ ancak bir cüz'indedür.

Zinde diridür. Nitekim Ömer Ḥayyām'un bu
rubā' isinden zāhirdür. Rubā' i:

- در پای اجل چو من سر افکنده شوم وز دست غمش زبیبخ بر کنده شوم
10 زهار کلم بجز صراحی مکنید تا چونکه زیاده پر شوم زنده شوم

Zinde'nün muḳābili murdedür ki ma'nāsı ulüdur. Nitekim bu rubā'ide. Beyt:

چون مرده شوم خاک مرا کم سازید واحوال ره عبرت مردم سازید
خاک تن من بیاده آغشته کنید وز کالبدم خشت سرختم سازید

- Zindegī dirilikdür ki aña lisān-ı 'Arabīde aña ḥayāt dirler, āḫırında olan yā yā-i
15 nisbetdür kâf ziyāde olınuğınun sebebi zindenün āḫırındağı hā-i ğayr-ı
melfūzadır. Her ismün āḫırında ol hā ola ona yā-i nisbet daḥil olıcağ kablehū
bir kâf ziyāde olınur. Meselā, murdegī, zindegī, pejmurdegī, bendegī, hānendegī
dirler lisān-ı Fārisinün kavā'id-i muḫarridesindendür. Zindegānī dirlikdür ki
ḥayāttan temettu' ma'nāsınadır. Nitekim Ömer Ḥayyām'un 126a bu
20 rubā' isinde vâkı' dūr. Rubā' i:

می نوش که عمر جاودانی اینست خود حاصلت از روز جوانی اینست
هنگام گل و یاده و یاران سرمست جوش باش دمی که زندگانی اینست

- Zindegām'deki kâf ve yā hemān zindegī'de olan kâf ve yādur elif ve nūn
nisbetde mübālağa için ziyāde olınmışdur, bu kâ'ide lisān-ı 'Arabī
25 kâ'idelerindendür. Lisān-ı Fāriside de i'tibār olınmışdur. Nitekim evāyil-i
risālede takrîr-i sebḳat eylemişdür. Dirlik dirilige müteferri' olup aña ihtişāşı
tāmm-ı oldıgundan ötürü ol mübālağayı bunda etdiler. Ve ol iki ma'nādan ta'bir
de fark daḥı ḥāşıl oldı. Ol fark bu beytden zāhirdür. Beyt:

گر بجان زندگیت حیوانرا زندگانی تو میدهی جانرا

- 30 Temme'l-kitāb bi-'avni'l-lāhi'l-vehhāb ve şalle'l-lāhu 'alā seyyidinā
Muḥammedin ve 'alā ālihī ve sellim.

NÜSHA FARKLARI

1

2 bî-niyâz B: -AC // 3 cüd-1 A: sūd-1 BC // 5 mebanîden AC: me'ânîden B // 7 bî-şumâr A: şumâr BC // 9 maķâm-1 AC: -B // 12 olsun AC:-B // 13 beyân-1 AC:-B // 14 Rubâ'î AC: Şi'r B // 18 ve B: -AC // 19 Neşr A: -BC // 20 faşîh ve şahîh A: şahîh ve faşîh BC // 20 elsineniñ A: lisânlaruñ BC // 22 izhâr ile AC: izhârla B // 24 urdum AC: virdim B // 25 rây-1 A: ârây-1 BC // 26 itmege AC: itmek B // 29 beytden zâhirdür AB: beytde vaki' olupdur C // 30 و AC: -B // 32 vâki' dür A: zâhirdür BC // 34 Neşr C:-AB // 34 aña AC: ona B // 35 ise AB: olursa C

2

2 öyledür C: şâmidür AB // 2 meľfûz olan kelâma A: kelâm-1 meľfûza BC // 6 vardur A: -BC // 6 Rubâ'î A: Şi'r BC // 13 سخنت AC: سخنش B // 14 suhenes'üñ AC: suhen'üñ B // 14 sözünüñ AC: sözüñ B // 15 sözüñ B: -AC // 15 söylenmemişüne AB: söylenmemiş C // 15 de AB: dağı C // 16 Dağı ....dırlar AC: -B // 19 Bu beytin evveli AC: Beyt-i evvel B // 22 hâzret-i A: BC // 25 taħfifen AB: taħfifden ötüri // 25 Elif'üñ AC: -B // 22 gerekdür AB: gerek C // 22 inşâ-e'l-lâh A: bi-izni'l-lâh B: inşâ-e'l-lâh te'âlâ C // 23 'Arablar A: 'Arab BC // 23 nazm-1 kelâm AB: nazım C // 23 dirler A: dir BC // 32 sırtlan AC: sırtlandur B // 32 didükleri cânavardur A: -BC // 32 lafzı A: -BC // 32 terkîb-i AB: -C // 33 birer AB: bir C // 35 ħurûfun AC: ħarfin B // 36 emşilesine AC: emşilelerine B // 31 olunur C: -AB // 36 olunsa AC: olsa B // 36 gerekdür bi-izni'l-lâh te'âlâ AB: gerekdür C

3

3 'ibâret-i âr AB: 'ibâret-i âri C // 4 muķaddem....idi A: taķdîmdi BC // 4 Ammâ AC: -B // 4 lafz-1 mezkûr AC: mezkûr lafız B // 6 olup B: -AC // 6 ve A: -BC // 6 ileyhe B: -AC // 6 naķl-i mezkûruñ AC: mezkûr naķlin B // 6 fi'lin C: -AB // 7 'alâymündendür AB: 'alâmât dandur C // 7 'alâmet-i dağı A: dağı 'alâmeti BC // 7 olinsa AB: olsa C // 8 bi-izni'l-lâh AB: inşâ-e'l-lâh C // 8 te'âlâ BC: -A // 8 olan AB: ol B // 9 şâhân-şâh AC: şâhîn-şâh B // 9 merdân-şâh, îrân-şâh, şîrvân-şâh AC: şîrvân-şâh....îrân-şâh B // 10 şâh-1 îrân C: -AB // 10 olmağla AC: olmalarıyla B // 11 olup AC: olub B // 11 terkîbisi A: terkîbi BC // 12 ġayr-1 A: -BC // 12 dağı B: da C: -A // 13 beytden zâhirdür AC: beytde vâki' dür B // 15 goftâr B: -AC // 19 ki A: -BC // 21 كان AC: آن B // 22 goft B: -AC // 23 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: vâki' olupdur C // 24 داشت AB: است C // 25 da AB: dağı C // 25 şîġa-i müşterekedür, söyledi deyecek yerde 'Acem goft dir B:-AC // 27 me'ġûzdur AC: me'ġûz B // 28 gerekse C: gerek AB // 29 gerekse C: gerek AB // 29 ırlayıcıya .... ırladığı AC: yeriliciye .... yerildiğı B // 30 beytde vâki' dür A: beytden zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C // 34

deyū A: dimekle BC // 34 olmur A: iderler BC // 34 Meşelā B: -AC // 35 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdūr BC

4

1 mütakellimime A: tekellüm idici kimesneye BC // 2 beytde vāki' dūr AB: beytde vāki' olupdur C // 8 āhırından A: āhırında BC // 8 yā'sı A: yā BC // 9 ve A: -BC // 10 Aşlı AC: aşlları B // 11 ne AC: -B // 12 müştakdur A: müştak olur BC // 16 istemekdür A: istemek BC // 18 daḥı A: de BC // 19 da AB: -C // 20 ma' nāları AC: ma' nāsı B // 21 beytde vāki' dūr AC: beytde zāhirdūr B // 23 lafza dirler AC: lafızlardur B // 23 ḥasebiyle AB: sebebiyle C // 25 olupdur A: olunmuşdur BC // 26 beytde AB: beytde C // 27 به گویش ....vāki' dūr AB: -C // 28 olub A: olan B // arasında A: arasına B // 29 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdūr B // 31 گفتار C: -AB // 31 de A: -BC // 32 olunan A olan BC // 33 suāle girmez cevāba girer C: -AB // 34 cevāba dāḥil olmur AB: -C // 34 ḥvāce AB: -C // 34 ḡazelinde ki maṭla'ī budur A: ḡazelinden ki B: beytinde vāki' olmuşdur C // 36 چه A: چو BC

5

1 ḡazelinde A: beytde BC // 1 de AB: daḥı C // 3 Bu.... Beyt AB: -C // 3 ḡazelinde daḥıA: beytde de B // 6 mezkūr A: -BC // 6 kıt'a AC: beyt B // 9 beytinden A: beytinde BC // 14 koḡu A: koḡu BC // 14 ve C: -AB // 14 de C: -AB // 15 ma' nāsı A: -BC // 16 ve C: -AB // 17 ve C: -AB // 17 emşāli terkiblerde A: emşālinde BC // 17 ma' nāsı C: -AB // 18 elif AC: -B // 20 ve C: -AB // 20 giryān'daki , bārān'daki AB: -C // 21 da C: -AB // 23 bile C: -AB // 23 beytde A: beytde BC // 24 ve C: -AB // 24 ḥadd AB: gūyā C // 27 beytde vāki' olmuşdur AC: beytde zāhirdūr B // 29 idüb A: iderler BC // 30 vāki' dūr A: zāhirdūr BC // 33 vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 35 diġer AC: beyt B // 36 در AB: از C //

6

1 پیام AC: پیامی B // 1 kimesneden AB: kimseden C // 2 beytde A: beytde BC // 4 dimekdūrA: dur BC // 8 kimsedūr AC: kimesnedūr B // 9 'aleyhimü's-selām AB: 'aleyhimü's-selāma C // 9 i' tibārladur AB: i' tibārla C // 11 beytde AB: beytde C // 15 muḡtezāsı AB: muḡtezāsınca C // 16 berde'de AB: -C // 16 olaydı AB: olmaġıdı C // 17 bur AB: burd C // 19 müştereke A: müşterekedūr BC / 19 ber C: -AB // 19 ma' nāsı AC: me' ānisi B // daḥı A: -BC // 19 inşā....te' ālā A: bi-izni'l-lāh BC // 20 olunmuşdur AB: idüb C // ḥaberciye AB: ḥaberci ḥaccāya C // 21 elif'in AB: elifini de C // idüb A: iderler BC // 21 de B: -AC // 21 peyām.... iderler A: -BC // 22 de B: -AC // peyġember.... ma' nāyadur AC: -B // 26 dir AB: dirler C // 28 añlanur AC: zāhirdūr B // 30 ger tū pāsuh daḥı C: -AB // 31 mecāzdur A: mecāz olur BC // 32 dimekdūr A: dur BC // 32 āhırında olan A: āhırındaki B: āhırındaġı C //

7

4 zâhirdür AB: zâhir olur C // Beyt AB: kıt'a C // 5 خراسان AB: صفاهان C // 6 ماهچهء AB: ما بچهء C // 7 fârs pâr's'uñ AB: fârsî pâr'sî'nüñ C // 7 'acemîniñ AC: 'acemî B // 7 tebdîli AC: tebdîl B // 8 lafzı A: -BC // 9 bi-izni'l-lâh B: -AC // 11 maḳbûl'dan AB: menḳûl'dan C // 11 en-Nesefî AB: Nesefî C // 12 üzere A: üzerine BC // 15 Tâzîniñ AB: Tâzî C // 17 vâki' olupdur A: vâki' dür B: -C // 17 Beyt AB: mu'ammâ C // 19 Bedevî AB: -C // 19 beytde vâki' olupdur AC: beytten zâhirdür B // 22 ki.... ve AB: -C // 24 beyâmında ve BC: -A // 'Arabîden A: 'Arabîniñ BC // 24 elsineniñ AC: elsiñe B // 24 fazîleti tafşîlinde A: mufaşşalınun tafşîlinde B: tafşîlinün tafşîlinde C // 26 mensûb dimekdür A: mensûbdur BC // 27 beytlerden AC: beytten B // 30 olunup AC: olunmuşdur B // 31 rubâ'iden A: şî'irde B: rubâ'ide C // zâhirdür AC: vâki' dür B // 31 Rubâ'î AC: Beyt B // 32 می AC: -B // 34 beytde vâki' dür A: beytten zâhirdür C

8

1 pehlevî'nüñ lâmını A: lâmının pehlevî'nüñ C // 3 ki .... olur A: -C // 3 olub A: olur C // 3 nün A: -C // 4 vâki' dür A: zâhirdür C // 6 یکى A: قباد C // 7 gâh....ki A: -C // 7 da C: -A // 7 olub A: olur C // 8 vâki' dür A: zâhirdür C // 11 tenâsüh mezhebine A: tenâsüha C // 13 rubâ'isinden zâhirdür A: rubâ'isinde vâki' olupdur C // 16 Pehlevîde A: Pehlevîden C // 16 yok idüğüne A: yoğduğuna C // 17 âhırına A: -C // 17 idüb A: iderler C // 18 beytlerinde A: beytlerinde C // 18 vâki' olmuşdur A: zâhirdür C // 21 lihyânî'de A: lihyânî'deki C // 21 olan A: ki C // 22 ziyâde olunmuşdur. Bu kâide lisân-ı 'Arabî kâidelerindendir A: ziyâdesi lisân-ı 'Arabda i'tibâr olunmuşdur C // 25 olunmuşdur A: olındı C // 28 olınsa gerekdür bi-izni'l-lâh te'âlâ A: olunupdur C // 30 Şeyh Sa'dî rahimehu'l-lâh hazretlerinin A: -C // 31 beytinden A: beyt C // 31 BeytA: Şî'r C // 33 Ammâ isti'âre tarihiyle lûgat ma'nâsına da isti'mâl olunur A: Lûgat ma'nâsına da isti'mâl olunur ammâ isti'âre tarihiyle C // 34 Gülistân'da Şeyh Sa'dî A: ....dan Sa'dî'nüñ bu kelâmında C // 36 didügi kelâmda A: -C

9

1 'uzv-i .... degüldür A: -C // 2 بلسان A: بلسانا C // 3 ḥatâ-yı A: ḥabṭ-ı C // 5 vâki'.... budur A: vâki' dür // 6 الدرية...لسان A: -C // 8 dirler A: dinür C // 8 dili.... iderler A: -C // 13 biniddür A: binekdür C // 13 deve olsun C: -A // 14 kıt'asında A: nazmında C // 14 kıt'a A: Şî'r C // 21 هناك A: -C // 21 انتها A: ايضا C // 22 yemîninde sûtür....nedür A: sûtür....nedür yemîninde C // 23 mezkûr, mezbûr A: mezbûr, mezkûr C // 24 eylemez A: etmez C // 26 kimesne A: kimse C // 26 birini binüb .... yede duesbe A: birine bine .... yedek ide duespe // 29 Ammâ A: -C // 30 daḥı A: de C // 31 dinmezdür

A: dinmez C // 32 üzerine A: üzere C // 34 gerekdür .... te'âlâ A: -C // 36 âhırında olan A: âhırındağı C

10

1 hâ C: -A // lafz-ı A: lafzen C // 2 geldükde A: geldüğü de C // 3 te'âlâ A: -C // 4 ki C: -A // 4 de C: -A // 5 aşlında A: aşılta C // 7 رحمه الله A: -C // 13 elif A: elif'ün // 14 ve A: le C // 14 getirürler A: ziyâde iderler C // 14 beyân olınsa A: beyânı gelse C // 14 bi-....te'âlâ A: -C // 16 maqâmât-ı A: -C // 17 beyân olınsa A: beyânı gelse C // 17 inşâ-e'l-lâh A: bi-izni'l-lâh C // 19 itlâk olınuğı A: itlâkı C // 23 سفید A: سپید C // 24 ve A: -C // 25 itmek A: -C // 25 mişâl-i âherde C: -A // 26 ten'le C: -A // 27 at dimekdür A: atdur C // 27 beytinden zâhirdür A: beytindedür C // 29 Nitekim.... بود A: -C // 33 شبی A: شبی C // 34 vâki' dür A: zâhirdür C // 35 آن C: -A

11

2 nevend A: nevendün C // 2 haqıkat easâfındandır C: -A // 2 Firdevsî'nün A: -C // 4 تاری A: اسب تازی C // 5 beytden A: beyt-i mezkûrdan C // 5 ata C: -A // 6 اسب تاری C // 11 dirler A: dir C // 11 hınk A: cenk C // 12 zâhirdür A: -C // 14 da ata itlâkı A: itlâkı ata da C // bi-i'tibârul-vaşfdür A: -C // 15 fehmi olınur A: añlanur C // 15 aq.... de A: aqa da C // 19 جنگ A: نشست... رنگ C // 31 ihtişâş A: nisbet-i ihtişâşiye C // 32 zerde'deki A: zerdeki C // 33 niteki C: -A // 36 olınan esâmîdendür A: olınur C // 36 zâhirdür A: vâki' dür C

12

3 Dize A: -C // 3 rengdür A: reng C // 3 reng A: -C // 4 hem ma' rûza itlâk olınur A: itlâk olınur hem ma' rûza C // 5 eyleyen A: iden C // 6 sâbıqan beyândan A: beyân-ı sâbıqdan C // 8 âhırındağı A: âhır-ı kelimedeki C // 11 andan A: ona C // 11 ile.... iderler A: dirler C // 12 lâkin A: -C // 13 maqşûrdur A: -C // 16 yaz A: yaza BC // 18 birisi AC: birisi de B // 20 girüb AC: -B // 22 mensüb dimekdür A: mensübdür BC // 23 mülhaq AC: lâhiq B // 24 ma'nâ-yı AB: -C // 24 Meselâ AB: -C // 26 'Acemler AB: -C // 26 bâl'e AB: -C // 28 beyân C: -AB // 28 gerekdür A: gerekdür bi-izni'l-lâh B: gerek C // 30 بايوان AC: بكيوان B // 30 کامی AC: آمی B // 31 Diğer A: Beyt BC // 34 benzeyici dimekdür A: benzeyici ma' nâsına B: benzeyicidür C // 35 benzer dimekdür A: benzerdür BC

13

1 içindekin ider A: ider içindekin BC // 2 beytde vâki' dür A: beytden zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C // 3 شهر AC: چشم C // 4 Neşr C: -AB // 6 âhırından A: âhırında olan BC // 7 harf-i A: -BC // 7 da AB: -C // 8 beytlerde vâki' dür A: beytden zâhirdür B: beytlerde vâki' olupdur C // 10 bustân A: hoş mekân BC // 12 kim AB: ki C // 13 Andağı A: onduğı BC // 14 Bahâristân'ufi ma' nâ-yı terkîbisi A: ma' nâ-yı terkîbisi

bahāristān'ıñ BC // 15 yeri dimekdür A: yeridür BC // 15 iñlāk olınur AB: dirler C // 16 beyān AB: tafşil C // 17 tafşil AB: beyān C // 17 mezkūra AB: mezkūr C // 18 terkībisi AC: terkibi B // 18 yeri dimekdür AC: yeridür B // 18 sūret-i AB: -C // 19 ulaşıdurub AC: ulaşıdurmazlar B // 19 dilistān....dirlerAC: dilistān dimezler dilsitān dirler B // 20 belki A: -BC // 20 Dilsitān....gibi AB: -C // 21 da AB: -C // 21 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olıpdur C // 23 sitānden lafzından A: sitānden'den BC // 23 alıcı dimekdür A: alıcıdur BC // 25 āhır-ı ....' ibāretdürAC: -B // 26 mān, dān AC: dān, mān B // 26 mānende, dānende AC: dānende, mānende B // 28 isim mürekkebdür AB: kelime lafz-ı mürekkebdür C // 28 müştereklerdür AC: iştirākları vardır B // 29 ma' nālarında AB: ma' nāsında C // 30 ism-i mezkūrun ma' nā-yı terkībisi AC: ma' nā-yı terkībisi ism-i mezkūrun B // 30 bilici dimekdür A: bilicidür C // 32 olunan AC: olan // 32 sitān'la AC: -B // 33 ma' nāsına AC: ma' nāsında B // 36 naḥivciler AB: naḥviler C // üzerine AB: üzere C

14

1 ve A: var ki B: -C // 1 bu ma' nāya olan zarfa lāzım degüldür AB: lāzım....degüldür bu ....zarfa B // 1 olan zarfa AB: -C // 4 tura A: turar B: durur C // 4 turar AB: durur C // 5 nev' i A: -BC // 6 āña AC: ona B // 7 gibi AB: -C // 8 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olıpdur C // 11 Lisān-ı.... dinür AB: -C // 12 ḥānedān AB: ḥāndān C // 12 da A: daḥı C: -B // 13 ṭarīk-i A: ṭarīkat-i BC // 13 ve AB: -C // 13 tefennün AB: tefellül C // 14 'ibāret AB: i' tībār C // 14 ki C: -AB // 15 olmaḡuñ AB: olmanuñ C // 15 insāniyyede AB: insāniyyeye C // 16 beyāndur AB: beyān ider C // 16 Lūṭ'ıñ AB: Lūṭ C // 16 selām AB: selāmuñ C // 17 ve AC: -B // 18 iken C: -AB // 19 anuñ .... oldı AB: -C // 19 tamām-ı A: -BC // 21 oldı AC: -B // 23 Dığer A: Beyt B: -C // 24 gevherdār AB: cevherdār C // 30 evvelden A: -BC // 33 lālezāruñ AC: -B // 33 ve AC: -B // 34 gülzār'ıñ ma' nāları AC: -B // 34 ḡayr-ı zālīk AB: -C // 34 lālelik, güllük dimekdür A: lālelik, semenlik, güllük dimekdür C: -B

15

1 çoraqlıkdur AC: çorlukdur B // 1 benbezār AB: penbezār C // 2 'acemīnūñ kesresi A: 'acemī BC // 6 ötüri AB: -C // 6 ānın-çün AB: -C // 9 بدو....مستم AC: -B // 12 Türkide kil didükleridür A: -BC // 12 güldür BC: -A // 13 maḡşūşa AC: maḡşūşaya da B // 14 çoḡ A: çok BC // 13 ism-i ḡāş olmışdur, vaz' ı āḡerle AC: vaz' ı āḡerle ism-i ḡāş olmışdur B // 19 Anda AC: onda B // 22 ma' nāsında AC: ma' nālarında B // 23 bu kelāmından A: bu beytinden B: kelāmından C // 24 درختی....مشکتاب AC: -B // 25 مشک A: شیر C // 26 سر AB: هر C // 28 ānı ādem AC: ādem ānı B // 28 yesün A: yimesün BC // 28 şāh-ı AC: -B // 29 ki AC: -B // Türkide āña kestāne dirler, gerekse yemesün balluṭ gibi AC: gerekse....gibi, Türkide....dirler B // 29 āña A: ol birine BC

// 31 inşā-e'l-lāh te'ālā A: -BC // 32 ism-i fā'ıldür AC: -B // aşlı bārendeedür A: bārānende'den C: -B // 33 fefhem A: -BC // 34 دار، گیر AB: -C // 35 ve tırdı AC: geçürdi B

16

1 Bu AC: mezkūr B // 2 tıd dimekdür A: tıtdur BC // 3 saşla dimekdür A: saşladur BC // 3 gırdür C: gır AB // 4 i' tıbārla AC: i'ün B // 4 ve AB: -C // 5 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olupdur C // 6 چنان نگیرد A: چنان نگیرد AB: -C // 6 چنان نگیرد A: چنان نگیرد AB: -C // 7 Dār....müşterekedür AB: -C // 11 او...خجل A: -BC // 15 bi-izni'l-lāh te'ālā AB -C // 18 ve ri'āyet AC: -B // Nitekim vāki' dūr A: -C : Nit. Bu beytde zāhirdür B // 22 müştakdur AB: -C // 23 cihānbān'daki C: -AB // 23 fā'ıldür AC: cāmiddür B // 24 bāğ bekisine AB: -C // 25 şahrāda.... dirler AC: -B // 26 dir AB: dirler ve C // 28 de AC: -B // 29 gözedici AB: -C // 29 ānuñ AB: hıdmetinüñ C // 29 gözedür AB: gözde de C // 29 daşı AC: -B // dirler ol da B: -AC // 31 tamām-ı...eyle AB: -C // 31 kemāl-i A: -B // 33 ri'āyet ve himāyetdür A: himāyet ve ri'āyetdür BC // 35 mezkūra AB: mezkūr C // 35 ma' nāsı AC: ma' nā-yı terkıbisı B // 36 murād AB: -C // 36 ğaraş C: -AB

17

1 منم AB: من C // 6 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olupdur C // 7 باز....vāki' dūr AB: -C // vāki' dūr A: zāhirdür B // 12 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olupdur C // 13 دارد AB: داری C // 14 kiş lafzınuñ AC: kişüñ B // 14 ki'dür AB: ki C // 14 muttaşıl AB: ittışāli C // 14 ki C: -AB // 15 da AB: daşı C // 15 cem' i AB: -C // 16 zāhirdür AC: vāki' olupdur B // 17 كه AB: -C // 18 budur A: oldur BC // bu C: -AB // 20 nün'la olur AC: nün'ludur B // 26 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olupdur C // 24 āşırındağı AB: āşırındaki C // 25 ilhāk AB: idhāl C // 26 vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 28 tā-yı hitāba AB: tā'ya C // 28 Meşelā A: -BC // Nitekim....میکنیم A: -BC // 30 i'ün AB: -C // 31 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olupdur C // 33 cem' zamıri AC: zamir-i cem' B // 34 vāki' dūr AB: vāki' oldı C // 36 او، آن AC: آن، او B // 36 Lisān-ı AB: -C

18

1 zālīke AC: zāke B // 1 gibidür AC: gibi B // 1 Lisān-ı B: -AC // 1 ki B: -AC // 1 hāzā dirler A: hāzā gibi B: hāzādur C // 2 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: beytde vāki' olupdur C // 4 گنرگاه AB: درگاه C // 5 inşā-e'l-lāh te'ālā AB: -C // 6 ziyāde AB: ilhāk C // 6 ya' nı C: -AB // 6 dirler AB: -C // 9 vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 11 ma' nāda A: ma' nāya BC // 11 nesidür AB: nesi C // 12 Mevlānā Rümī'nüñ kuddise sırruh Meşnevī'sinde vāk' olupdur B: -AC // 12 Beyt AC: Meşnevī B // 13 آن AB: این C // 13 آن...گفت AB: -C // 14 میراجل...گفت AB: -C // 15 Lisān-ı AC: -B // 16

dimez AB: -C // 17 ü'nuñ AB: -C // 18 medlül AB: mefhümı C // 19 Ol AB: -C // 21 ide AB: ider C // 22 zâhirdür AC: zâhir olur B // 24 vāv-ı 'âtıfadur B: -AC // 25 'âtıfdur AC: 'âtıfadur B // 25 ü'yuñ AB: ü'nuñ C // 27 Vey dirler AB: -C // 31 ānı...dirler AB: -C // 34 taḥrike AB: taḥrik C // 34 kalmaz AC: olmaz B // 36 beytde vâki' dūr A: beytten zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C

19

3 ma' nāsı B: -AC // 4 zâhirdür AB: beytten zâhirdür B: vâki' olmuşdur C // 8 vâki' dūr A: vâki' olupdur BC // 10 Nitekim vâki' dūr A: -BC // 10 Beyt AB: Mışra' C // 12 kelimenüñ âḥırına A: her kelimeye B: bir kelimenüñ âḥırına C // 12 ve C: ol B: -A // 13 sovuqluḡ dimekdür AC: sovuqluḡdur B // 14 ve C: -AB // 14 erlik dimekdür A: erlikdür BC // 14 muâbilidür AC: muḳâbelesiyle B // 15 vâki' dūr A: bu beytten zâhirdür B: bu beytde vâki' olupdur C // 16 Beyt AC: Rubā' ī B // 20 ki C: -AB // Cemālī...kitâbında AC: Cemālī'de B // 20 ve zībâyī AB: -C // 23 ki AB: -C // 25 ma' nāya A: ma' nā-yı ḥāşşa BC // 25 vâki' dūr A: beytten zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C 'uñ AB: -C // 27 olsalar AC: olıcaḡ B // 23 vâki' dūr AB: vâki' olmuşdur C // 29 و AB: ی C // 30 bile AB: -C // vâki' dūr A: bu beytten zâhirdür B: bu beytde vâki' olupdur C // 32 نكو گوید AB: نكوید C // 33 isti' mâlde A: -BC // 34 İḥsân AC: istiḥsân B // 34 vâki' dūr AB: vâki' olupdur C

20

1 ki AC: -B // 1 nîkū'dur AC: nîkī'dür B // 1 Nîküyī'de AC: Nîkī'de B // 2 vezin AB: şî'r C // 6 İsmiyete AC: ismiyeye B // 6 olınmışdur AC olmuş B // 6 olınmışdur A: olmuş B: olup C // 6 kemîne olınmışdur B: -AC // 7 olınmışdur AC: olınupdur B // 7 olunan A: olan BC // 8 vardır AB: var C // 8 vâki' dūr A: beytten zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C // 13 nisbet-i...içün mülḥaḡdur AC: mülḥaḡdur...içün B // 15 vâki' dūr A: beytten zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C // 18 vâki' dūr AB: vâki' olupdur C // 20 âḥerden AC: âḥer için B // 21 ise ānuñ A: -BC // 22 dirler C: -AB // 23 dirler C: -AB // 24 vâki' dūr A: beytten zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C // 27 için AB: içündür C // 28 tatlıya AB: -C // 29 'Acemler...dirler A: 'Acem.... dir BC // 30 tatsuza....dirler AC: -B // 31 yâḥūd AB: yâ C // 31 işüñ A: maşlahatuñ BC // 32 yerinedür AC: dirler B // 33 ki A: -BC // 34 zammeyle A: zamm'le BC // 34 dâddur A: dâd BC // 35 ma' nā-yı...de AC: dâd ma' nâsında B // 35 ḡuddise'l-lâh-u sirrehu'l-'azîz AC: ḡuddise sirruh B // 36 beytinden zâhirdür A: beytinde vâki' dūr B

21

1 Beyt AC: Meşnevī B // 2 گر AC: گو B // 3 olan A: -BC // ḡoş ḡa' am ve lezîz AC: lezîz ve ḡoş ḡa' am B // nüş'uñ bâl'e AC: bâl'in nüş'a B // 6 نگر AC: -B // 8 ḡāşşı A: -BC // 8 vâki' dūr A: beytten zâhirdür B: beytde vâki' olupdur C // 9 پالوده AB: آلوده C

// 10 nış de AB: nışdür C // 10 da A: -BC // Şems-i Faḫrî'nüñ AC: -B // 12 نخل AC: نخا B // 13 ma'nāsı A: me'ānisinden BC // 14 de A: -BC // 14 be-nüş AB: nüş C // 14 vāki' dür A: beytlerden zāhirdür B: beytde vāki' olupdur C // 17 Diğer AC: -B // 19 Meşelâ AB: -C // 19 içen kimseye A: içiciye B: içene C // 20 vāki' dür A: vāki' olupdur B: zāhirdür C // 21 دور AC: عهد C // 22 çam ağacına da nüş dirler AB: ḫiṣ de dirler çam ağacına C // Ammâ AB: -C // 24 fetḫi AC: fetḫayla B // 24 ekin AB: -C // 25 kalb AB: tebdil C // 25 vāki' dür AB: vāki' olupdur C // 26 نديست AB: نديد C // 26 و AB: -C // 27 Gāh....dirler AC: -B // 27 Enverî'nüñ AC: -B // vāki' olmuşdur A: zāhirdür B: vāki' olupdur C // 27 Beyt AC: Beyt-i Enverî B // 29 برزنگری AC: برزنگری B // 30 zāhirdür A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 31 سر AB: هر C // 31 لخت A: بخت C: -B // 32 geṣten'den AC: geṣten B // 33 taḫavvülde de A: taḫavvüle de B: taḫvilde C // 35 vāki' dür AB: vāki' olupdur C // 36 كمين AB: كمين C

22

1 ma'nāsı AB: -C // öldürdi dimekdür AC: öldürdidür B // 2 beytde vāki' dür A: beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 5 زر AB: كه C // 6 de AB: ve C // 6 da AB: -C // 7 vāki' dür A: vāki' olupdur BC // 11 beytde vāki' dür A: beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 12 زبان AC: -B // 14 vāki' dür A: beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 16 dimekdür AB: dimek olur C // Nit....vāki' dür A: -C: zāhirdür B // 17 بود AB: تو C // 18 itmemişdür A: itmeyüb BC // 20 beytde vāki' dür A: beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 21 بسر AC: سر B // 23 zāhirdür AC: añlanur B // 27 از....يوم AB: -C // 30 kat' içündür AB: def'den ötürüdür C // 33 gayr-ı maḫşuş AB: -C // 35 rengindedür AC: renginde olur B // 35 kâfı AB: kâf C

23

2 beyânı maḫallinde AC: beyânında B // 2 bi-izni'l-lāh te'ālâ B: -AC // 3 همپا B: -AC // 3 Pādāş-1....mürekkbedür AB: -C // 4 bu beytten zāhirdür AB: vāki' olupdur C // 7 Diğer.... pādāş AB: -C // 7 yoldāş A: ḫardāş B // 9 mürekkebün AB: mürekkebdür C // 9 olınupdur AC: olınmışdur B // 10 beytten AB: beytlerden C // 10 zāhirdür AC: vāki' dür B // 13 Türkî dilde AB: Türkide C // 14 beytde vāki' dür A: beytten zāhirdür BC // 16 ḫuşdāş AB: tuşdāş C // 16 kimesne AB: bölük C // 17 vāki' dür AB: vāki' olupdur C // 19 Türküdür AB: Türkide C // 19 gibi AB: gibidür C // 21 همپا ، A: -BC // 21 Ammâ C: -AB // 21 hemrāhla yoldāş'uñ....hemserle başdāş'uñ A: hemserle başdāş'uñ....yoldāş'uñ BC // 24 dirler BC: -A // 25 uysa A: uyuşsa BC // 26 olıcaḫ A: olsa BC // 27 anlara AC: -B // 29 kemâl-i AB: kemâliyle C // 30 üzeredür AC: üzerine B // 31 ḫuddise sirrah'l-aziz AC: ḫuddise sirruh B // 32 Beyt AC: Meşnevî B // 35 idüb A: iderler BC

24

1 şāyi' dūr AB: -C // 1 ki A: -BC // 2 da AB: -C // 3 bustānsarāy AB: -C // 6 budur A: -BC // 9 آید AB: آیت C // 9 رانی AB: رانی C // 11 şemer AC: semer B // 12 şemer AC: semer B // 12 evvel A: -BC // 13 ḥalliḳān AC: ḥalḥāl B // 15 سغد AB: صفت C // 16 فيه AC: B // 16 لياه AB: بالترکی...هو C // 17 ki B: -AC // 17 zāhirdūr AB: zāhir olur C // 22 مجتبا A: اوستا B: روستا C // 23 idüb AC: iderler B // 23 bu beytde B: -AC // 23 vāki' dūr A: vāki' olupdur BC // 25 zāhirdūr bu beytde AC: bu beytde zāhirdūr B // 27 چیزى AB: چیز C // 28 Mıṣrā' BC: -A // 29 andan kaçar AB: -A // 30 Rüstāyiye.... terde AB: -C // 31 Bu lafızlarıñ A: -BC // 3 ve AB: -C // 32 lisān-ı AB: -C // 32 is AC: üs B // 34 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 36 vāki' dūr A: beytde zāhirdūr B: vāki' olupdur C

25

1 سر A: هر BC // 2 vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 5 vāki' dūr bu beytde AC: bu beytde vāki' olupdur B // 6 فارغ AC: بهتر B // 7 lafızdur A: -BC // 9 zāhir AC: taḳrīr B // 9 yerde AC: maḥalde B // 9 olmuşdur AC: olupdur B // 10 mürekkeb ola AB: mürekkebdür C // 10 gelici dimekdür A: gelicidür BC // 12 ki ....olınur A: -BC // 13 و C: من اللفظ AB: -C // 13 قریب...خدای AB: -C // 21 gelen AB: -C // 21 ḥudāy'ı.... ḥudā'dan AC: -B // 22 Va'l-lāhu a'lem AB: -C // 24 beytde zāhirdūr AC: vakidür B // 26 tavarına AB: tavarlarına C // 29 hā....bu AB: -C // Destvār'da....içündür AC: -B // Destvār'da A: destvāne'de C // 34 vasaṭ AC: vasaṭuñ B // 34 Türkide A: -BC // çak AB: -C // 34 orta A: ortasıdur B ortadur C // 34 ki AB: -C // ānuñ A: -BC // 35 Nitekim.... vakidür AB: -C

26

2 āhırındağı A: āhırındaki BC // 2 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 6 Nitekim vāki' dūr A: Nitekim vāki' dūr bu beytde B: -C // 7 بخواه AC: خواب B // 7 کاین AC: کین B // 8 Gede A: ged BC // 8 gibi AB: -C // 9 gibi AC: -B // 10 vākièdūr AB: vāki' olupdur C // 13 hā-yı naḳil AC: -B // 14 Meşelā AB: -C // 16 evler AB: eller C // 18 Türkī Dilde A: Türkide BC // 18 hā'yı AC: hā B // naḳl-i AB: -C // 19 beytde vāki' olupdur AC: beytde zāhirdūr B // 21 hā'yı AC: hā B // 24 ne-ḥān dirler, ne-ḥāne dirler A: ne-ḥāne dirler, ne-ḥān dirler B: ne-ḥāne dimezler, ne-ḥāne C // 25 binā AB: -C // 25 Ve A: -BC // 28 vāki' dūr A: bu beytde zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 30 taḥrīk AC: taḥrīkdür B // 30 yerde AC: yerlerde B // 31 vākièdūr A: bu beytde zāhirdūr B: vāki' olmuşdur C // 33 ḳatī AB: -C // 35 ya'ni AC: -B // 36 şaḳın....yerde hīn....dirler AC: hīn....dirler şaḳın....yerde B // 36 ḳuddise....'aziz A: -BC

27

1 beyde vâki' dūr A: beyden añlanur B: beyde vâki' olmuşdur C // 4 vâki' dūr AB: vâki' olıpdur C // 6 muḳābili āhırdur AB: āhır muḳābeledür C // 8-9 Bu mıṣra' dan daḥı zāhırdür. Mıṣra' : آخر كرى نخست مى دانستم BC: -A // 9 vâki' dūr A: bu nazmında vâki' dūr B: vâki' olıpdur C // 10 چو AB: -C // 10 گيرو AB: گيرد C // 14 şādıḳa AB: şādıḳ C // 14 vâki' dūr A: bu beyden zāhırdür B: vâki' olıpdur C // 18 gibidür. Ki AB: -C // 19 Enguṣterin yüzükdür AC: -B // 20 bu beyden zāhırdür AB: vâki' olıpdur C // 22 olınpdur A: olupdur B: olınmuşdur C // 22 Lafz-ı AC: lafız B // 23 ki AB: -C // 23 ma'nası barmaḳdur AC: barmaḳ ma'nası B // 23 ki AB: -C // 24 sayır....içün enguṣter dirler AC: enguṣter dirler sayır....içün B // 25 enguṣteri AB: enguṣterin C // 25 ol AB: -C // 26 olınmuşdur AC: olınpdur B // 27 ma'nası ard'dur AB: ma'nasınadur C // 27 biri AC: birisi B // 27 beyden añlanur AB: beyt delâlet ider C // 29 و AB: -C // 30 ma'nasınadur AB: ma'nasına gelür C // 33 şan'ata AB: aña C // 33 pişe AB: pişe-ger C // 34 deste'de AC: -B // 34 pence'de AB: -C // 35 Mişe'nün AC: Pişe'nün B // 36 Beyt A: Rubā'î BC

28

3 zāhırdür AC: vâki' dūr B // 5 āhırındaḡı AC: āhırındaki B // 5 içündür AC: içün ziyāde olınmuşdur B // 6 olunduḡı AC: olduḡı B // 7 de AC: -B // 8 kişiyeye AC: kimesneye B // 8 derbānī'de B: -AC // 8 da AC: -B // 16 ki AB: -C // 17 ona AB: -C // 17 dimişlerdür AC: dirler B // 18 beyde vâki' dūr AC: beyden zāhırdür B // 21 ḳāst'dur AC: ḳāst B // 22 vâki' dūr A: bu beyden vâki' dūr B: bu beyden zāhırdür C // 29 ibtidādan eksük AC: ibtidāen kesin B // 30 beyden zāhırdür A: beyde vâki' dūr B: beyde vâki' olıpdur C // 32 beyden añlanur AB: beyde delâlet vardur C // 34 vâki' dūr A: bu beyden zāhırdür B: vâki' olıpdur C

29

1 lâhiḳ AB: dāḥil C // 2 vâki' dūr A: bu beyden zāhırdür B: vâki' olıpdur C // 3 زكاة AC: زكوة B // 4 daḥı AC: de B // 4 vâki' dūr AC: vâki' olupdur B // 6 ki AB: -C // 8 tafzāl A: beyān BC // 9 vâki' dūr A: bu beyden zāhırdür B: vâki' olıpdur C // 12 bir cüzi ter'dür ki ma'nası beyān olındı B: -AC // 12 de B: -AC // 13 vâki' dūr AB: vâki' olıpdur C // 17 müskirden AC: sekr'den B // 23 olan AB: -C // 23 itlāk olınpdur AC: -B // 23 gibi AC: dirler B // 24 sebükbār, sebüksār A: sebüksār, sebükbār B: sebükbār C // 25 Nit.... vâki' dūr AC: -B olupdur C // 28 vâki' dūr A: bu beyden zāhırdür B: vâki' olıpdur C // 30 vâki' dūr A: bu beyde vâki' dūr B: vâki' olıpdur C // 31 جاهل AB: جهل C // 32 Nit. vâki' dūr A: Nit. Bu beyde vâki' dūr B: -C // 34 çünkim AC: -B // 35 gel AC: -B // 36 cinsindendür AC: cinsidür B // 36 vâki' dūr A: bu beyde vâki' olupdur B: zāhırdür C

30

1 Her....Beyt AB: -C // 3 vâki' dūr A: zāhirdūr B // 5 idüken AB: idüğüne C // 6 şāhibü'l AB: -C // 8 ماء العنب AB: الغيب C // 8 حتى AB: -C // 9 خواهرزاده AC: جوهرزاده B // 9 انتھا A: -BC // 10 añlanur AC: zāhirdūr B // 17 Reng AB: -C // 18 Bu ma' nāya.... bu beytden A: bu beytden.... bu ma' nāya B: beytden de ol ma' nā C // 20 آورم AC: آرم B // 22 bi-izni'l-lāh AB: -C // 24 reng A: levn B: -C // 25 beytinde vâki' dūr A: beytinde vâki' olupdur B: beytlerinde vâki' dūr C // 27 vâki' dūr A: bu beytde vâki' dūr B: vâki' olupdur C // 28 آن AC: این B // 28 لاله AC: سبز B // 28 این AC: آن B // 29 olunur AB: iderler C // 30 levn AC: -B // 30 teşbīh AB: -C // 32 'Acemler muṭlaқан AC: muṭlaқан 'Acem B // 32 dirler A: dir BC // 33 dirler AB: dir C // 34 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâki' olupdur C

31

1 dirler AC: diseler B // 2 kuşlara AC: kuşa B // 6 s̄anī A: s̄anī'den murād BC // 7 beytden feh̄m olunur A: beytde vâki' dūr B: beytde ol ma' nāya geldüğü zāhirdūr C // 9 آن A: -BC // 9 فراز AB: دراز C // 11 dirler C: -AB // 12 olmaz AB: -C // açuқdur AB: açuқ durur C // 14 s̄āhibinüñ AC: s̄āhibi B // 14 ğarāyibindendūr bu A: ğarāyibinden biri budur BC // 15 ma' nāsın beyānda AB: ma' nāsı beyānında C // 17 olan C: -AB // 17 olurlar AC: ururlar B // 22 عدلش...شده A: -BC // 25 beytden zāhirdūr A: beytde zāhirdūr B: beytden zāhir olupdur C // k̄āz'uñ AB: k̄āz C // 25 Türkler A: Türk aña B: Türk C // 26 dirler A: dir BC // 'Acemler A: 'Acem BC // vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâki' olupdur C // 27 چندین AB: چند C // 28 dağı cümlesi AB: cümlesi dağı C // 30 cinsüñ ismidür AB: isimdür C // 30 Nīt....vâki' dūr AB: -C // 32 بقصاب AB: -C // 31 پہلوی AB: -C // 31 چريم AB: چرب منم C // 34 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâki' olupdur C

32

1 derisinden olana AC: derisine B // 2 ziyāde olunupdur C: -AB // 2 Nitekim yāy'la nūn'uñ ol ma' nāya geldüğü tekrār be-tekrār zikr olunupdur AC: Nitekim tekrār.... olunupdur, yāy'la....geldüğü B // 3 tekrār be-tekrār AC: mükerreren B // 4 gerekdür AB: gerek C // inşā....te' ālā A: bi-izni'l-lāh B: -C // 7 beytden AB: beytde C // 14 شاه AB: شاهي C // 18 ona C: -AB // 18 lisān-ı B: -AC // 19 beytde vâki' dūr AC: beytden zāhirdūr B // 20 کرد A: کرده BC // 23 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr BC // 28 iderler A: olunur BC // 28 Nīt....beytde AB: -C // 32 نوشته...زور AC: -B // 34 beytde vâki' dūr A: beytden zāhirdūr BC // 35 که AB: چو C // 36 beyt-i AC: -B

33

2 beytde vâki' dūr AC: beytden zāhirdūr B // 5 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâki' olupdur C // 8 āhırındaki.... içündür cümlesi BC'de 11. satırda bulunmaktadı 9 Nitekim vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: -C // 11 ki C: -AB // 13 Nitekim

vāki' dūr A: bu beytden vāki' dūr B: -C // 15 بوزن AB: C کران // 16 Nitekim vāki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: -C // 23 gözetmez AC: gözlemez B // 23 deştite ve ehliye AC: ehliye ve deştıye B // olnur AC: olduğı B // 24 ehliye itlākı AC: -B // 29 olup AC: olınmışdur ve B // 29 Lisān-ı AB: -C // 31 geçmemiş su şıgırdur A: geçmiş şıgırdur BC // 33 mükerreren AC: mükerrer B // 33 olınmışdur A: olupdur BC // 34 Çarpā AC: çarpāya B // 35 ol cinsin B -AC

34

2 kuş...ki AC: -B // 3 ma' lūmdur AC: zāhirdūr B // 4 قیر AB: C قیره // 6 هر AB: -C // 7 ve dede AC: -B // 8 ğalat itmişdūr A: -BC // 11 ikisi de bu beytden AB: bu beytden ikisi de C // 14 tudduğından ötüri AC: tudduğda B // 14 da BC: -A // vāki' dūr A: bu beytden vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 17 vāki' dūr A: bu beytden vāki' dūr B: bu beytden añlanur C // 19 Altmış 'adede dağı A: altmış da B: altmışa da C // 19 vāki' dūr A: bu beytden vāki' dūr B: bu beytden añlanur C // 20 از AB: -C // 21 'acemīyle AC: 'arabīnūñ fetħasıyla B // 21 şıgır derisinden A: -BC // 22 zamm-ı mīm ile AC: mīm'ūñ zammiyle B // 34 vāki' dūr A: bu beytden vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 34 vāki' dūr AB: bu beytden zāhirdūr C // 25 سهیل AB: سهیل C // 26 bulğarda A: bulğara B: bulğara mensūbdur C // 26 şehir AC: şehriñ B // 26 aña AC: -B // 29 Meşelā...dirler AC: -B // 30 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 32 bu AB: ol C // 32 bu beyti...dimişdūr AC: dimişdūr... bu beyti B // 33 vāki' dūr A: bu beytden vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 35 زند AB: C زنده

35

3 Nitekim vāki' dūr A: bu beytden vāki' dūr B: -C // 5 düzerdi AC: yüzerdi B // 6 Lisān-ı AC: zebān-ı B // 6 Lisān-ı AB: zebān-ı C // 10 vāki' dūr A: bu beytlerde vāki' dūr B: bu beytlerde zāhirdūr C // 11

کلید درگنج صاحب هنر

زیان در دهان ای خردمند چیست

C: -AB // 13 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdūr BC // 15 de AB: dağı C // 17 'Acemler... dirler A: 'acem...dir BC // 18 lisān-ı 'Arabīde ħayvānatda olmaz B: -AC // 22 ma' lūmdur A: zāhirdūr BC // 24 revānuñdur AC: revān ma' nāsımadur B // 26 revān'daki AB: revān'un da C // 28 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 31 dağı ki AC: -B // 31 Nitekim BC: -A // 31 vāki' dūr AB: vāki' olmışdur C // 36 muzāf-ı A: -BC

36

1 mezkūr AB: -C // 1 olupdur AB: -C // 1 ħazret-i...işāret vardur AB: işāret ħazret-i... vardur C // 2 vāki' olupdur. Beyt BC: -A // 5 ğarībden AC: ğurbetden B // 6 bundan müştakğdur AC: iştiķākı bundandur B // 7 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vāki' olmışdur C // 9 Nitekim vāki' dūr AB: ki olupdur C // 10 نیاید AB: C مبادا // 11

ondan C: -AB // 12 زود، تير AC: -B // zūd'uñ AC: rev'üñ B // 12 Türkide A: Türkî Dilde BC // 12 Ki A: nitekim BC // 12 mezkûr A: zıkr BC // 13 'Acemler ....dirler A: 'Acem....dir BC // 13 Nitekim vâki' dür A: nitekim bu beytden zâhirdür B: ki bu beytden zâhir olmuşdur C // 18 Tiz A: -BC // 19 Tiğ'a....olur AC: -B // 19 vâki' olupdur A: bu beytden vâki' dür B: vâki' olmuşdur C // 22 Türkî Dilde AB: -C // 23 de C: -AB // 24 vâki' dür AB: bu beytden vâki' dür C // 26 nâfeye B: -AC // 26 tiz ve AB: -C // 27 dağı AC: -B // 27 vâki' dür AC: bu beytden vâki' dür B // 31 vâki' dür AC: bu beytden zâhirdür B // 32 خوش AC: خوش B // 32 خوش AC: خوش B // 33 mecâzen serî' a AC: serî' a mecâzen B 34 beyânında AC: beyânda B // 33 olan AB: olunan C // vâki' dür AB: vâki' olupdur C // 36 vâki' dür AC: bu beytden zâhirdür B

37

3 ma' nâsına AC: ma' nâsınadır B // 3 'Arab AC: -B // 4 dir AB: -C // 4 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: vâki' olupdur C // 6 mecâzen AB: -C // 9 vâki' dür A: bu beytden vâki' dür B: vâki' olupdur C // 11 گنت AB: کرد C // 12 dağı ki adı zâl'dur AC: zâl dirler B // da B: -AC // 13 anılmışdur A: gelmişdür BC // 13 şâ' irüñ zâl'den murâdı AC: murâd-ı şâ' ir B // 13 kıoca dimekdür AB: kıocadır C // 14 geldiği AC: geldiğünden B // Şems-i Fağrî'nüñ Mi' yâr-ı Cemâlî'sinde AC: Mi' yâr-ı Cemâlî'de Şems-i Fağrî B // 15 olunmuşdur A: itmişdür BC // 18 vâki' dür AC: bu beytden zâhirdür B // 19 هزارا AB: هزار C // 20 Beyt-i diğeri AC: Şi' r B // 23 olun AC: olupdur B // 25 Destân'uñ AC: Rüstem'ün B // 25 didükleri gibi AC: didüklerinleyin B // 26 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: vâki' olupdur C // 29 da BC: -A // 33 mezkûrdan zâhirdür AB: mezkûr şahiddür C

38

2 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 4 Türkî Dilde AC: lisân-ı Türkide B // 5 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 7 ki B: -AC // ta' bîr AB: -C // 8 Nitekim....ma' lümdür AB: -C // 9 ma' lümdür A: zâhirdür B // 12 dağı A: de C. -B // 14 Nitekim....vâki' dür AB: -C // 17 zâhirdür A: bu beytden zâhirdür B: düşübdür C // 18 كون AB: كن C // 19 Nitekim vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: -C // 21 موليان AB: دولتان C // 22 Türkî Dilde AB: Türk Dilinde C // 22 de B: -AC // 25 Meşelâ Türk benim ğayrım deyecek yerde 'Acem cüz men dir B: Meşelâ Türk benim ğayrım dir, 'Acem cüz men dir C: -A // 27 be-cüz dirler AB: -C // 27 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: vâki' olupdur C // 31 vâki' dür AC: bu beytden añlanur B // 34 beytden vâki' olan AB: beytden zâhir C // 35 elân C: -AB // 35 Nitekim bu beytden zâhirdür B: -AC

39

1 iderler AB: idüb C // 2 vâkidür AB: vâki' olmuşdur C // 3 Zî lafzınuñ AC: Zî'nüñ B // 3 ma'nāsı lisân-ı Fâriside AC: lisân-ı Fâriside ma'nāsı B // 4 vâki' dür AB: bu beytde vâki' olupdur C // 6 Nitekim....vâki' dür A: beytde zâhirdür B: -C // 8 olmuşdur A: olmuşdur BC // 8 ber lafzınuñ AC: ber'üñ B // 9 'Acemler....dirler A: 'Acem....dir BC // Nitekim vâki' dür A: bu beytde zâhirdür B: -C // 12 Gâh olur AB: ki C // 13 Nitekim....vâki' dür A: beytde zâhirdür B: -C // 14 خردی A: خرد B: خرم C // 15 budur AC: -B // 16 'Acem AB: -C // 17 dir AC: dirler B // 17 gerekdür....te'âlâ AB: -C // 18 rubaiden AB: beytlerde C // 18 Rubai AB: beyt C // 22 kıymeti B // 22 evveline cüz gibi AC: cüz gibi evveline B // 24 Nezdik'üñ C: -AB // 24 niteki bu beytde vâki' olupdur C: -AB // 25 yâ ile AC: -B // 26 gibidür AC: gibi B // 26 vâki' dür AC: bu beytde zâhirdür B // 28 'Acemler A: 'Acem BC // 28 Nitekim vâki' dür AB: -C // 32 ğalat itmişdür AC: -B // 33 dağı A: de B: -C // 33 nice dür AB: nice C // 33 incelmışdür AC: incelmış nesneye B // 34 olınupdur AC: olınmışdur B

40

2 beytlerden AC: beytde B // 8 ..dür. Nitekim....vâki' dür A: beytde zâhirdür B: -C // 10 olınupdur AB: olmur C // 12 hülâşâ AB: niteki C // 14 bu beytde zâhirdür AB: ez bustân Şeyh Sa'dî bu beytinden añlanur C // 18 Ol yemiş AB: -C // 19 gerek AC: gerekse qâbil B // 20 beytde vâki' dür A: beytde zâhirdür B: vâki' olmuşdur C // 22 ağaç yemişidür B: ağaç C: -A // 23 âdem yeyecek A: âdemî yedügi BC // 24 yenmeyen.... dimezler AB: -C // 25 kelâmından zâhirdür AB: kelâmı delâlet ider C // 29 e'amdur AB: e'am C // 31 ست C: -AB // 33 انکه AB: وگر زانک C

41

1 vâki' dür AC: bu beytde zâhirdür B // 2 از آن AB: -C // 4 Nitekim vâki' dür AC: bu beytde vâki' dür B // 5 دیده...دیدن AB: -C // 6 âdemî'nüñ....Beyt AB: -C // 8 Diğer AC: -B // 10 depedür AC: depe B // 11 tağı olsun B: -AC // 11 ğalat itmişdür B: -AC // Nitekim vâki' dür A: bu beytde zâhirdür B: -C // 15 mezkür....mecâzidür AC: ma'nâ-yı mezkür mecâzdur B // 16 vâki' dür A: bu beytde vâki' olupdur B: bunda vâki' dür C // 19 bir C: -AB // 20 yabrağına AC: yabrağı B // 20 lafza bahâr dirler AC: lafız bahârdur B // 21 Nitekim AB: ki C // 21 vâki' dür AC: bu beytde vâki' dür B // 23 dirler ve A: ve C: -B // 24 vâki' dür AC: bu beytde zâhirdür B // 26 ağaca AC: ağacınıñ B // 31 Mecâzen A: -BC // 32 vâki' dür AC: vâki' olmuşdur B // 33 اغيار باشدى AC: ليار بايدنى B // 34 Diğer AC: -B

42

2 همانا AB: همان C // 4 kelâmında ki dimişdür AC: kelâmında // 5 adıdur AB: ma'nâsına C // 6 vâki' dür A: bu beytde zâhirdür B: bunda C // 8 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: vâki' olmuşdur C // 10 vardur B: mecâzdur C: -A // vâki' dür AC:

beytten zāhirdür B // 13 oğ da dirler AB: -C // 15 بروزبلا AB: بزوربلا C // 23 dağı A:da C: -B // 24 افراخت AC: افراخته B // 25 sâbıқан B: -AC // 26 beytten zāhirdür A: beytten ma' lümdür B: beytde vāki' dūr C // 29 vāki' dūrAC: bu beytten zāhirdür B // 31 dağı AC: da B // 31 düzdikleri AC: düzilen B // 32 vāki' dūrAC: bu beytten vāki' dūr B // 33 بر آوردن AB: صبر ازردان C // 34 Nitekim vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: -C // 35 پیامهای AB: پیامها C // 36 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olmuşdur C

43

1 باد AB: باش C // 2 yāy'a AC: yāy B // 2 Peylek AC: beylek B // 3 vāki' dūr AC: bu beytten vāki' dūr B // 5 Beylegüñ AB: beyleg C // 5 olmuşdur AC: itmişilerdür B // 6 aña AB. -C // fārisīdür AB: fārisīde C // 6 vāki' dūr A: bu beytde zāhirdür B: -C // 9 bilmedüğünden AC: bilmedüğden B // 10 hañçer demürüne olsun AC: -B // 11 zāhirdür AB: vāki' olmuşdur C // 14 چه AB: همه C // 16 geldigünün aşı AB: geldigün C // 17 beyān A: zıkr BC // 17 zıkr A: beyān BC // 17 biiznillah teala AB: -C // 18 beytlerden añlanur A: beytten zāhirdür B: beytde vāki' olmuşdur C // 20 پلارک A: پلارک BC // 22 vāki' olupdur AC: vāki' dūr B // 23 گشته AC: -B // 24 Gāh olur AB: -C // 25 vāki' dūr AC: zāhirdür B // 26 چو بردریازند A: بدریا گرفتند BC // 28 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdür B // 32 da AB: -C // 32 vāki' dūr AC: bu beytde vāki' olupdur B // 34 da AB: dağı C // 34 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdür B // 36 Türkide de isti' māl olunur B: -AC // 36 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdür B

44

4 dirler AC: dimişlerdür B // 4 ma' lümdür A: zāhirdür B: añlanur C // 6 Türki dilde A: Türk Dilinde BC // 6 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdür B // 11 ber-best AB: -C // 12 dir AB: dirler C // 12 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 14 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: bu beytde zāhirdür C // 16 vāki' dūr A: bu beytten añlanur B: -C // 18 Diger AB: Beyt C // 20 ihāmileri murād olmuşdur AB: ihāmileridür ol zıkr olan ma' nālar C // 21 haqıqatde AC: haqıqaten B // 21 ve qurbanan B: -AC // 22 dirler A: dir BC // 23 müştarekedür A: müştarekeden BC // 23 ma' nāsında AB: ma' nāsına C // 24 mülhid-kış AB: mülhid-kışe C // 24 bu beytde vāki' dūr AC: beytten zāhirdür B // 25 صوفی AB: -C // 27 didükleri gibi A: Didüklerinleyin B: didükleri C // 27 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdür B // 29 Nitekim AB: ki C // 29 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdür B // 32 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olmuşdur C // 34 gurıg'uñ B: -AC // 34 ki AC: -B // 35 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' dūr bunda C

45

1 itdikleri A: itdiklerinleyin BC // 3 bağbān AC: bağvān B // 4 beytde vāki' dūr A: beytten zāhirdūr B: beytde kılıç itlākı zāhirdūr C // 5-6

و لیک از تیزی از لب کرد در زیر مشعبدوار کرد آشام شمشیر

BC: -A // 6 ma' rūfaya AC: ma' rūfasına B // 7 Büyük.... dırler AB: -C // 9 mezkūr.... جنگ *kısmı B'de 7. satırda bulunmaktadır* 12 Zūpīn A: zūbīn B: zūpīn ki C // 13 ma' lūmdur AC: zāhirdūr B // 17 kendine A: kenduya BC // 17 itlāk iderler AB: itlākı olunur C // 17 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: -C // 19 بر آورد AB: C باورد // 20 haqıqatde AC: haqıqaten B // 20 harbe'nūñ A: -BC // 20 ve A: -BC // 23 Nitekim vāki' dūr A: Nit. Bu beytten zāhirdūr B: ki C // 25 yaşavullarıñ ellerindeki AB: çavuşlarıñ elindeki C // 25 bu beytten ma' lūm olur A: zāhirdūr B: -C // 29 Ammā AB: -C // 29 beyt C: -AB // 32 taḥrīf AB: tağyīr C // 33 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: -C // 35 da B: -AC // 35 tağyīr AC: taḥrīf B

46

1 beytten vāki' dūr A: zāhirdūr B: -C // 2 بدم AB: C بدان // 2 تا AB: C با // 3 gejac: guj B // 3 āḥırındağı AB: āḥırındaki C // 3 kāf AB: -C // 5 esirdūr AB: esir ma' nāsınadır C // 5 gerek C: -AB // 6 gerek C: -AB // 6 bu beytten zāhirdūr AB: -C // 8 bu beytde vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: bunda vāki' dūr C // 12 bi-' aynihā B: -AC // 16 gulāmbāre AC: gulām B // 16 anı AC: ona B // 16 taḥrīf idüb AC: -B // 17 bere AC: pāre B // 18 bu beytten ma' lūmdur AB: -C // 19 یاز AC: B بار // 21 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: -C // 21 Beyt C: -AB // 22 همچون A: BC همچون // 29 gibidūr AC: gibi B // 30 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: -C // 32 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur B: zāhirdūr C // 34 ve C: -AB // 34 selātini C: -AB // 34 kimesneye AB: kimseye C

47

1 gibi C: -AB // 2 gibi C: -AB // 4 perestende....işlemeyince AC: -B // 6 ma' nāları buna kıyāsla zāhir olur A: ma' nā-yı terkībileri ona kıyāsla zāhir olur B: ma' nāları zāhir olur C // 7 esir AC: -B // 7 ya' ni mevlāsınūñ evinde toğmış ola C: -AB // 10 ki C: -AB // 11 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: -C // 14 ki B: -AC // 14 olsa AC: ola B // 14 ol AB: o C // 15 de AC: daḥı B // 18 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: bunda C // 22 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: -C // 24 pātābe'deki B: -AC // 24 hā AB: -C // 25 18 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: -C // 28 bā'nuñ vāv'a AC: vāv'uñ bā'ya B // 28 vāv'ı AC: nūn'ı B // 30 vāki' dūr A: bu beytten añlanur B: -C // 32 Neverd....nāver AC: neberd....neverd B // 32 taḥfifen AC: -B // 32 elifi ḥazf olunmuşdur AB: -C // 35 ma' nāsına gelür AC: ma' nāsınadır B // 35 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: añlanur C

48

2 bu beytten ma' lümdür A: zâhirdür B: -C // 4 muqâbil olur AB: muqâbildür C // 5
 'Acemler....dirler A: 'Acem....dir A: -BC // 6 iderler AB: ider C // 6 vâki'dür A: bu
 beytten zâhirdür B: -C // 7 سروری AC: دلیری B // 11 zâhirdür AC: añlanur B // 11
 Beyt AC: Meşnevî B // 13 Kecâve....'dendür AB: -C // 13 koned'de olan A:
 koned'deki BC // 15 çuqaldur AB: çuqal C // 15 bu beytten zâhirdür A: bu beytde
 vâki'dür B: -C // 17 bu beytten zâhirdür C: -AB // 18 Diğer A: Beyt-i diğer BC // 22
 Nitekim AC: -B // 22bu beytde vâki' olupdurb A: bu beytde de eyledür B: -C // 25
 ism-i fâ'ildür AB: isimdür C // 27bu beytde vâki'dür A: bu beytten zâhirdür B: -C //
 29 zâhir budur ki C: -AB // 29 her A: -BC // 31 ve....dimezler AC: -B // 33 ham-ı
 kemend halka-i kemenddür A: ham-ı kemend halka dirler B: ham kemende dirler C //
 34 müsyâ' mel AB: isti' mâl olunmuş C // 35 büküldüğinden AC: de bundan B

49

1 Şems-i Fahri A: Nitekim Şems-i Fahri'nün bu beytinden añlanur B: Şems-i Fahri
 bu beytde yâd ider C // 3 gelür AC: -B // 3 Firdevsi A: Firdevsi'nün bu kelâmından
 añlanur B: Firdevsi'nün bu beytinden zâhirdür C // 5 giçecek AC: giçen B // 5 yeridür
 AB: yeri C // 5 Esedî AC: Nitekim Esedî'nün bu beytinden zâhirdür B // 6 تن پیل AB:
 تن پیل C // 6 او AC: -B // 7 budur AB: bu C // 8 olupdur AC: olındı B // 10 ma' nâsında
 AB: ma' nâsına C // 11 olındı AC: olunmuşdur B // 13 vâki'dür AC: vâki' olupdur B //
 17 vâki'dür A: bu beytde vâki'dür B: -C // 20 her biri AB: -C // 21 müştâkdür A: -
 BC // 21 ma' nâsı hıfz itmekdür A: hıfz ma' nâsnadur BC // 22 me'ânisini beyân
 mağllinde A: ma' nâsın beyânında BC // 24 Lisân-ı....dirler AC: -B // 25 birbirine C: -
 AB // 26bu beytde vâki'dür AB: -C // 29 Türkide A: Türkî BC // 30 dirler. Belüm A:
 dir BC // 30 dimezler AB: dimez C // 31 ma' nâsı....dimekdür A: -BC // 31 cins terkîb
 ile mürekkeb olan A: mürekkeb BC // 33 ma' nâsına A: -BC // 33 müştâkdür A: -BC
 // 34 ma' nâsına A: -BC // 35 Mütâb da dirler AC: -B

50

1 bir....ki A: -BC // 2 tâften....ma' nâsnadur A: -BC // 3 bâyla AC: -B // 3 mef' üldür
 AC: fâ'ildür B // 3 bâften.... ma' nâsnadur A: -BC // 5 Çülha'ya AC: cevleheye B // 5
 pâybâf AB: pâybât C // 5 vâki'dür A: bu beytde vâki'dür B: vâki' olupdur C // 8
 Çülha'ya A: cevleheye BC // 9 mü-tâf AC: mütâb B // 10 vâki'dür AC: bu beytten
 zâhirdür B // 12 bî-tâb AC: tâb B // 12 halden AC: hâletden B // 15 olduğu AC: iduğu
 B // 15 beytlerden AC: beytten B // 16 چنان....آن AC: -B // 20 zorlu AC: varlu B // 20
 ma' nâsına AC: ma' nâsnadur B // 21 'arız AC: 'arızî B // 21 men'dür AC: mend olur
 B // 24 gibidür A: gibi BC // 24 gibi C: -AB // 24 de B: -AC // 26 vâki'dür A: bu
 beytten zâhirdür BC // 33 aña AB: -C // 34 âhırındağı AC: âhırındaki B // 34 edât-ı

ihtişâşdur AC: ihtişâş içündür B // 30 tüş AC: tüşe B // 31 vâki' dür AC: bu beytten zâhirdür B // 34 şırrına....içün A: -BC

51

1 ki B: -AC // 3 beytten ma'lümdür AB: sebebden zâhirdür C // 6 iderler AC: olunur B // 6 Firdevsî'nüñ bu beytinden zâhirdür A: Firdevsî dimişdür B: Firdevsî etmişdür C // 9 bilmeyenler AC: bilmeyen B // şanurlar AC: şanur B // 10 Nitekim....şanur AC: -B // 10 iğmayla A: muqâbili C // 13 üzere AB: üzerine C // 17 añlanur A: zâhirdür BC // 19 vâki' dür A: bu beytde ma'lümdür B: zâhirdür C // 22 vâki' dür A: bu rubâide vâki' olupdur B: bu beytlerden añlanur C // 22 Beyt A: Rubâi BC // 26 olmuşdur A: olupdur BC // 27 ki B: -AC // 27 Bir....ki AB: -C // 30 'Arabîde A: -BC // 30 de C: -AB // 32 ki ma'nâsı beyân olındı B: -AC // 33 beyân AC: esân B // 34 âsîb'dür AB: âsîb C

52

3 nesne AC: -B // 5 Nitekim bu beytde vâki' dür A: Nitekim bu beytten zâhirdür B: -C // 5 Beyt AB: Şi'r C // 8 vâki' dür AC: bu beytde vâki' dür B // 10 vâki' dür AC: bu beytten zâhirdür B // 13 kimesneye de AC: kimseye B // 13 vâki' dür A: bu beytten zâhirdür B: vâki' olupdur C // 14 و خيره سر AB: بيخير C // 15 kimesneye A: kimseye BC // 16 nesneye dirler AB: nesnedür C // 17 beyân olınmışdur sâbıқан A: sâbıқан beyân olınmışdur B: beyân olunupdur sâbıқан C // 18 Türki Dilde AC: Türk Dilinde B // 19 vâki' dür A: bu beytten zâhirdür BC // 21 düzdügi AB: -C // 21 altundur ki ma'lümdür A: altundur B: altuna dirler C // 21 vâki' dür AC: bu beytten zâhirdür B // 26 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: zâhirdür C // 27 بئيره AC: تيره B // 27 بانيا AC: بانوا B // 29 bed'dür AB: budur C // 30 dağı A: de C: -B // 31 عيش AB: ياده C // 33 Türki Dilde AC: Türk Dilinde B // 35 merdum lafzınıñ A: merdumuñ B: merdum C

53

2 Nitekim vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: -C // 5 vâki' dür A: bu mışra' da vâki' dür B: mışra' da vâki' olupdur C // 5 Beyt A: Mışra' BC // 6 دلها...گشته A: -BC // 7 varmayınca AC: eremeyince B // 8 hazret-i Şeyh Sa' dî'nüñ bu mışra' indan A: Şeyh Sa' dî'nüñ bu mışra' indan B: Şeyh Sa' dî hazretlerinüñ kelâmından C // 10 ما A: مای BC // 11 mecâzen....isti' mâl olunur AC: isti' mâl olunur.... mecâzen B // 11 olan AB: -C // 11 ki AB: -C // 12 olup A: ola BC // 12 beytlerden A: rubaide BC // 13 Beyt AC: rubai B // 14 نهيد A: نهيد BC // 15 نهيد A: نهيد BC // 17 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: zâhirdür C // 19 vaşıfdan A: şıfatdan BC // 20 Ammâ A: -BC // 22 şüy AB: süy C // 22 zevc A: racül BC // 22 racül A: zevc BC // 25 hazret-i Şeyh Sa' dî'de naql olunan mışra' da AC: Şeyh Sa' dî'nüñ menkûl olan kelâmda B // 26 ma'nâya....Belki A: -BC // 27 vâki' dür A: bu beytten zâhirdür B: vâki' olupdur C // 30 gibi AC: -B // 30

vāki' dūr A: bu beytden zāhirdür B: vāki' olupdur C // 32 isti'āre AB: isti' māle C // 33 vāki' dūr AC: bu beytden zāhirdür B // 35 āhırındađı AC: āhırındaki B // 35 dađı AC: de B // 35 aña A: onda da BC

54

1 beytde vāki' dūr AB: beytten zāhirdür C // 3 āhırındađı AC: āhırındaki B // 4 қаpaқ AC: қабағ B // 4 altındađı AB: altında olan C // 6 شد A: ای BC // 6 شد A: ای BC // 7 қаpaқ A: қабағ BC // 8 vāki' dūr AC: bu beytden zāhirdür B // 10 ki C: -BC // 10 isimdür görmek ma' nāsına A: müştak olmışdur görmek ma' nāsına BC // 11 sâbıқан B: -AC // 12 būdem A: güyem BC // 13 dīde dirler AC: -B // 13 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdür B: vāki' olupdur C // 14 سواد AB: سوا C // 15 göz A: göze BC // 16 bīnāyla ve nā-bīnāyla A: bīnāyla B: bīnā ve nā-bīnāyla C // Meşelā B: -AC // 16 dirler AB: -C // 18 ma' nāsı A: ma' nā-yı terkībisi BC // 20 Meşelā B: -AC // 20 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 21 āyīn AB: bin C // 26 gibidür B: -AC // 27 kimesnedür AC: kimesdür B // 28 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdür B: vāki' olupdur C // 31 cem AC: -B // 32 vāki' dūr AC: bu beytden añlanur B // 33 فرد AB: فرد C // 34 Süleymān Peygamber 'aleyh's-selāma A: ḥazret-i Süleymān'a da BC // cem AB: -C // niteki C: -AB

55

2 iṭlāk olunur AB: iṭlākı C // 2 vāki' dūr bu beytde vāki' dūr B: bu beytlerden zāhirdür C // 2 Beyt AB: şī'r C // 4 Beyt-i diđer A: -BC // 6 Nev-rūz cem didüđi A: -BC // 6 ki A: -BC // 7 nebī B: -AC // 8 Nitekim B: -AC // 8 fehmi eylemişlerdür A: zāhirdür BC // 9 و AC: -B // 10 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 13 سفيد AC: سپيد B // 15 sonra AB: sonradan C // 17 Bu lafızlarıñ A: -BC // 17 dađı A: de BC // 18 olıñduđda A: olıcaқ BC // 22 vāv ile A: -BC // 23 vecihle A: vecihle de BC // 24 güneşüñ gendüsine ḥūr dirler AC: ḥūr denür güneşüñ gendüsine B // 24 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdür B: vāki' olupdur C // 27 nesnenüñ AC: şeye B // 27 yine AC: gene B // 29 ism-i fā'ildür ki A: ki C: -B // 29 ma' nāsınadır A: ma' nāsına BC // 33 'arızdur A: 'arızdūr BC // 34 havāya AC: havānuñ B // 35 zāhirdür A: bu beytden zāhirdür B: vāki' olupdur C

56

1 ki AC: kim B // 4 olub AC: ola B // 6 Fārisiden AC: Fāriside B // 11 ü AC: ün B // 14 bir kimesneye AC: birisini B // 15 pādīşāh idi AC: pādīşāhdür B // 18 Diđer AB: -C // 19 دارد AC: -B // 21 vāki' dūr A: bu beytden zāhirdür B: vāki' olupdur C // 25 vāki' dūr bu beytde AC: bu beytden zāhirdür B // 29 vāki' dūr AC: bu beytden zāhirdür B // 30 گيا AC: گياه B // 31 Fāriside AC: Fārisiyyedür B // 33 توانا A: گيانا BC //

34 ki A: -BC // 34 vâki' dūr AC: bu beytden zāhirdūr // 36 murād olıcağ AB: idicek C // 36 vâki' dūr AB: bu beytde vâki' olupdur C

57

3 vâki' dūr AB: vâki' olupdur C // 3 Beyt AB: -C // 5 Diğer AC: -B // 8vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâki' olupdur C // 9 ۹ AC: -B // 10 āhırındağ AC: āhırından B // 11 ki AC: -B // 12 Lisaân-ı Fâriside BC: -A // 12 vâki' dūr AC: bu beytde vâki' olupdur B // 14 idüb AC: iderler B // 16 olan AC: de B // 16 dağ AC: ziyâdesi B // 17 ma' nâ-yı mezkūr AC: -B // 18 ki BC: -A // 18 ki BC: -A // 18 dağ AC: da B // 21 a' lâm-ı ğālîbeden A: a' lâmdan BC // 22 elif ve nün ikisinde de bir AC: ikisinde de elif ve nün bu B // 28 Nitekim AB: -C // 28 beytinde vâki' olan AB: beytinden de C // 31 yâ' nî enâşır-ı erba' dur A: -BC // 35 Hüsrevi'nüñ AC: Hüsrev'üñ B // 35 mezkūr A: bu BC // 36 sâbıkan beyân olındı AC: -B //

58

1 aşlı üzerine AC: -B // 1 mezkürdur AC: vâki' olupdur B // 6 'alemiyete AC: 'alemiye B // 6 olınmışsur AC: -B // 7 Buna A: bu BC // 11 giyâzâr'uñ AB: giyâzâr C // 12 ki A: -BC // 14 vâki' dūr A: bu beytde vâki' dūr B: zāhirdūr C // 15 me'hûzdur AC: müştakdur B // 18 te'âlâ BC: -A // 20 çerâğâhdaki AC: dergâhdaki B // 20 gâh A: -BC // 21 olmışdur AB: olınmışdur C // 29 vâki' dūr AC: beytden zāhirdūr B // 33 bu ma' nâya AC: -B // 36 lisân-ı AC: -B

59

1 Fâriside AC: -B // 1 dâh AC: -B // 1 günâh dirler AB: günâh da dirler C // 2 deh AC: -B // 4 ma' nâsınadur A: ma' nâsına BC // 8 inşâ-e'l-lâh A: bi-izni'l-lâh BC // 9 selâfîndendūr AB: selâfînden olur C // 10 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr BC // 12 ve AB: -C // 12 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâki' olupdur C // 17 bir C: -AB // 18 ente A: hâlûke BC // 19 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâki' olupdur C // 24 şol A: -BC // 25 velâkin B: lâkin AC // 26 içündür AC: için olur B // 26 vâki' dūr AB: bu beytden zāhirdūr C // 27 او AC: تو B // 27 او AC: تو B // 30 mağâm-ı AC: ma' nâ-yı B // 31 vâki' dūr A: beytden zāhirdūr BC // 35 vâki' dūr A: bu beytden zāhirdūr BC

60

2 tamâm AC: -B // 3 mağâma münâsib AC: mağâm-ı münâsebet B // 6 vâki' dūr A: bu beytden vâki' dūr B: vâki' olupdur C // 8 aşlları A: -BC // 9 vâki' dūr A: bu beytde vâki' olupdur BC // 11 vâki' dūr A: bu beytden añlanur B: vâki' olupdur C // 13 Nitekim sâbıkan beyân olındı BC: -A // 14 ma' nâsınadur A: ma' nâsına BC // 14 'Acem AC: -B // 14 dir AC: dirler B // 17 vâki' dūr AB: vâki' olupdur C // 19 me' âni- i AB: ma' nâ-yı C // 19 ne içündür AB: niçedür C // 22 'acemî'nüñ A: 'acemî BC //

23 kesr-i cümle AC: cīm'üñ kesriyle B // 26 dimekdür A: -BC // 27 vāki' AB: -C // 28 da AB: -C // 28 eylemez A: etmez BC // 28 vāki' dūr AB: bu beytde dimişdür C // 31 mevzū' dur AC: vāzī' olupdur B // 32 ol BC: -A // 32 nāmeş A: nām-ı ān BC // 33 Nīt....est'dür AC: -B // 33 olunup A: olunur BC // 34 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC

61

1 'acem çiz-nīst A: -BC // 1 Nesne....yerde AB: -C // 2 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdür B // 4 ki AB: -C // 4 ma' nāsına AB: ma' nāsında C // 4 vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 7 olmaya dimekdür A: olmayadur BC // 10 Dil AC: -B // 10 ma' nāsınadur A: -BC // 10 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 11 چو AB: چون C // 12 vāki' dūr AB: bu beytde vāki' olupdur C // 14 da A: dağı B: -C // 14 nūn....olunur AC: nūn'ı....iderler B // 14 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 16 ki A: -BC // 16 me'hūz dur AC: me'hūz olmuş isimdür B // 17 benzemek ma' nāsınadur AC: benzemekdür B // 18 Nitekim bu beytlerde vāki' olupdur BC: -A // 21 فی....چند A: -BC // 18 kâbildür bī-mānend demekle AC: kâbiliyeti vardur diler B // 24 kâbiliyeti yokdur AB: kâbil degüldür C // 24 dinmez AC: dimezler B // 25 Çün'dan....olıcağ AB: -C // 25 teşbîh A: -B // 25 ma' nāsı A: -BC // 27 teşbîhdür A: teşbîhdendür BC // 27 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: bu beytten zāhirdür C // 30 dinür AC: dırler B // 30 dinmez AC: dimezler B // 34 āsāy'dur AC: āsā'dur B // 34 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr BC // 36 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C

62

3 vāki' dūr AC: bu beytde vāki' olupdur B // 5 Sā C: -AB // 5 Va'l-lāh-u a' lem AC: -B // 10 nesne AC: -B // 11 ortasına A: arasına BC // 16 vāki' dūr A: bu beytde zāhirdür B // bu mışra' da ol ma' nā zāhirdür C // 16 M. AB: Şi'r C // 17 دم نخست چنين AB: Şi'r C // 17 شد...ما B: شد مگر حوالهء ما C: -A // 21 yenemeseler AB: yenemese C // 23 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 28 düpdüzlük A: dümdüzlük BC // 28 hālete A: hālet BC // 30 diseler AC: diyeler B // 33 olduğı AC: -C // 34 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 36 dağı A: da B : -C // 36 ki B: -AC

63

2 virmişlerdür A: virmişdür BC // 2 başdanbaşā dimekdür A: başdanbaşadur BC // 3 kelime-i A: -BC // 3 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 5 ma' nāda AB: ma' nāya C // 5 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC // 8 vāki' dūr A: bu beytten aılanur B : zāhirdür C // 10 olunur AB: olındığı C // 10 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olmuşdur C // 13 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 15 ma' nāda AB: ma' nāya C // 16 taḥzīrde dağı A: taḥzīrdür BC // 16 yerdür AB: yerde C // 19

ma' nāsına A: ma' nāsında BC // 20 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 22 olan A: -BC // 22 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr BC // 25 hattā ma' nāsına AB: -C // 26 gūyed A: -BC // 28 şālisen AC: şāniyen B // 28 beyt AB: -C // 34 maḳāmında A: maḳallinde BC

64

1 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: añlanur C // 1 Beyt AB: -C // 4 vāki' dūr A: bu beytten vāki' dūr B: añlanur C // 6 serbeserden murād-1 şā' ir A: murād BC // 7 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 9 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: bu beytde zāhirdūr C // 11 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 15 sūhendān... سخن A: -BC // 17 müştakḳatdan AB: müştak C // 18 olmışdur A: olınupdur BC // 20 beyānı maḳallinde A: beyānında BC // 21 ve A: -BC // 23 üzerine B: -AC // 25 muḳābili AC: muḳābelesinde B // 26 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: bu beytlerde vāki' olupdur C // 28 Diger AB: -C // 30 ḳaldı AC: -B // 31 vāki' dūr AB: bu beytlerde vāki' olupdur C // 33 Diger AB: -C // 35 Diger A: Beyt B: -C

65

1 uvatdı AB: uvaḳ itdi C // 4 vāki' dūr A: bu beytten vāki' dūr B: zāhirdūr C // 6 vāki' dūr AB: bu beytde vāki' olupdur C // 9 ümīdden AB: āmīden C // 10 Nitekim vāki' dūr A: Nitekim bu beytde vāki' dūr B: -C // 11 olmuş AB: olmuşdur C // 15 sirkenkübīndūr AB: sirkenkübīn C // 16 ḥurd...dirler AB: -C // 16 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 17 بود C: -AB // 20 vāki' dūr AB: bu beytten añlanur C // 21 بحر AB: بحر C // 21 سترگ AB: شرک C // 23 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 23 beyt AB: şī' r C // 29 ma' nā-yı terkībisi AC: ma' nāsı ol taḳdırce B // 30 ma' nāsında A: ma' nāsında da BC // 31 buzurgivār olub A: vardur B: -C // 33 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr BC // 35 iliceye germābe dirler AC: germābe dirler iliceye B // 36 olınmışdur A: olmuşdur BC

66

2 vāki' dūr AC bu beytten zāhirdūr B // 5 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 8 issi olur AC: issidūr B // 10 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 11 Ki...Beyt AB: -C // 15 ki BC: -A // 15 vāki' dūr A: bu beytten ma' lūmdur B: bu beytde zāhirdūr C // 34 beytten zāhirdūr A: beytlerden mezkūrdur B: beytde mezkūrdur C // 35 Uçdı...būmı AB: -C

67

1 dimesünler...Beyt AB: -C // 3 idüb A: itmişdūr B // 6 cuḡd bayḳuş olmağa ol beytde delālet yoḳdur A: ol beytde delālet yoḳdur cuḡd bayḳuş olmağa BC // 7 de şā' irūñ A: şā' ir B: de şā' ir C // 8 añlanur A: zāhirdūr BC // 11 'Unşurī'nūñ AC: -B //

13 بلوج AC: بکوج B // 15 vāki' dūr AB: bu beytde vāki' olupdur C // 17 kināyetdūr AB: kināyet ider C // 19 ona C: -AB // 19 vāki' dūr AC: bu beytten zāhirdūr B // 26 dahı AB: -C // 29 da BC: -A // 30 dimişdūr AB: -C // Nesr AB: Beyt C // 31 کنرهای AB: کنرهای BC // 32 köşkdūr A: köşke dirler BC // 32 beytten zāhirdūr AB: beytde vāki' olupdur C // 36 vāki' dūr AB: bu beytten zāhirdūr C

68

4 iderler A: olınur BC // 4 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 5 جنگ

AB: جنگ C // 6 sâbıqda zıkr olındı A: sâbıqda mezkürdur B: mezkürdan zāhirdūr C // 8 beytlerden ikisi de ma'lūmdur A: beytlerden ikisinde zāhirdūr B: beytten ikisinde zāhirdūr C // 10 بردبر AB: برودر C // 10 اید AB: آید C // 10 بر AB: بر C // 16 per AB: ber C // 17 'Acemler AB: 'Acem C // 17 dirler A: dir BC // 17 perbāz....dirler A: -BC // 17 aşlı perbāz kerddūrB: -AC // 17 bā'yı vāv'a tebdil iderler A: bā vāv'a tebdil olmuşdur BC // 19 Mevlānā AB: -C // 20 Beyt A: kıt'a B: şı'r C // 23 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B: vāki' olupdur C // 25 büyük yelekdūr AB: büyükdūr C // B 29 sünkar AC: -B // 34 mirāren A: -BC // 35 da AB: -C // 35 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C

69

1 Beyt AB: -C // 5 vāki' dūr AB: zāhirdūr C // 10 isti'āredūr A: isti' māl olınur B // ādemīde....olınur A: -B // 11 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B // 13 isti'āredūr A: isti'āre tarīkiyledūr B // 19 zāhirdūr A: bu beytten zāhirdūr B // 24 pāye A: yāya B // 27 olunan A: olan B // 28 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdūr B // 30 olub 'alem A: -B // 31 vāki' dūr A: vāki' olupdur B // 33 vāki' olan A: -B // 34 vāki' dūr A: vāki' olupdur B

70

1 ki A: -B // 1 vāki' dūr A: vāki' olupdur B // 6 aşğa ider A: aşğa salar B // 8 beytde vāki' dūr A: beytten zāhirdūr B // 9 نشد از خدای A: کلاه B // 11 maqāmdaolan....'ibāreti A: maqāmdaki .... ol B // 22 mezkürda vāki' dūr A: sâbıqda mezkürdur B // 23 vāki' dūr A: vāki' olupdur B // 26 oluğa A: -B // 26 Nāv'uñ ....tamladur A: -B // 31 yağandan A: yağanlardur B // 33 و A: -B // 34 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B

71

1 vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B // 4 vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B // 6 tuluma A: tulumda B // 7 vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B // 10 me'ḥūzdur A: me'ḥūz B // 12 vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B // 16 vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B // 19

vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B 24 de A: -B // 33 Pes A: -B // 35 afyon-nāk A: -B // 36 آبگینه، شیشه، مینا A: مینا، شیشه، آبگینه B

72

1 vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B // 5 kim ām A: -B // 6 mebnāsı A: ma' nāsı B // 6 bilmemişdūr A: bulmamışdūr B // 7 vāki' dūr A: bu beyten zāhirdūr B // 9 olan A: -B // 10 daḥı şīşe A: -B // 10 iṭlāk A: şebih B // 10 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B // 14 ābgīn'e A: ikisine B // 14 zīrā A: -B // 16 ma' nā-yı....naql içündür A: naql içündür.... 'alemiye B // 18 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B // 20 vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 20 Beyt AB: şī' r C // 24 yine A: gine BC // 25 ammā AB: -C // 27 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 29 ve dirler C: -AB // 30 Rūy'uañ AB: -C // 31 mecāzen rūy dirler AC: rūy dirler mecāzen B // 32 'arz'uañ saṭḥ-ı zāhirine A: saṭḥ-ı zāhirine 'arz'uañ BC // 32 Nitekim vāki' dūr A: -B: bu beytde vāki' olupdur C // 33 نظری AC: نظری B // 34 واجباتست AC: واجباتست B // 34-35

انگشت خویروی و بنا گوش دلفریب بی گوشوار خاتم فیروزه شاهدست

BC: -A // 35 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C

73

1 ider AC: iderler B // 2 dir AC: dirler B // 2 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur B: zāhirdūr C // 4 Çehr A: çehre BC // 4 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur B : zāhirdūr C // 6 āteşe A: oda BC // 7 nitekim....mezkūrdur AC: -B // 8 idüb A: iderler BC // 9 vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 11 yanağı kızıl kimesneye AB: -C // 12 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 15 daḥı A: -BC // 17 ma' nā-yı sār AC: -B // 17 mufaşşalan A: mufaşşal BC // 17 vecihle AC: vecih üzerine B // 19 bi-'ibāretihā A: bi-'aynihā BC // 25 bu cins terkībūñ tafşīli AC: tafşīli bu cins terkībler B // 25 goftār AC: -B // 26 beyān A: zīkr BC // 27 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 29 bu beytde vāki' dūr AB: vāki' olupdur C // 34 da AB: -C // 35 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C

74

1 de AC: -B // 1 evvel olduğı i' tibāriyle B: -AC // 2 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 4 iṭlāk idüb A: -BC // 7 Türkīde AB: Türkī Dilde C // 8 āver lafzımuñ AC: āverūñ B // 10 dilāver gibi A: dilāverdeki ver gibi B: dilāver C // 14 ser B: -AC // 16 taḥdīrce AC: -B // 16 riyāset olur AC: riyāsetdūr B // 18 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 19-20

لیک در حق تو همو باشد اولین کس که بد گمان باشد

BC:

که وی هر چند بهر مصلحتی آن نان بر تو مهریان باشد

C: -A // 21 olındı AC: olupdur B // 22 yarar dimekdür AB: yarar dur C // 23 dimekdür AC: -B // 25 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: añlanur C // 28 olduğundan AB: olduğu için C // 28 vār C: -AB // 29 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: bu beytlerde vâki' olupdur C // 31 Diğer AB: şî'r C // 36 وار B: -AC // 36 degül dimekdür A: degüldür BC

75

4 Ve AB: -C // 6 tafşıl AC: beyân B // 7 ol mensübı bu mensüb-ı ileyhe AC: bu mensübı ol mensüb-ı ileyh B // 9 isminüñ AC: -B // 10 şevvâr A: dürr-i şevvâr BC // 10 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: vâki' olupdur C // 11 Beyt AB: -C // 13 bir....kimseye AC: -B // 13 sezâ dirler ve ol nesneye BC: -A // 16 düşüb AC: düşseler B // 18 yoldaşa AC: yoldaşlar B // 18 vaqt-i AC: -B // 19 hemser AC: hemzâd B // 21 vâki' dür AC: bu beytde zâhirdür B // 25 olduğu AC: idügi B // 25 beytlerden ma'lümdür A: beytden zâhirdür B: beytlerden zâhirdür C // 31 zâhirdür AB: añlanur C // 35 vâki' dür A: bu beytde vâki' olupdur BC

76

2 hâ A: -BC // 2 Nitekim....dirler AC: -B // 3 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 6 itlâkı A: bir şeyi BC // 7 sâkine A: sâkin BC // 9 durust'dur AC: durust B // 10 kinâyeten AC: kinâyet B // 11 dağı A: de BC // 8 belki B: -AC // 14 dağı A: de BC // 15 sâbıkan....üzere AC: -B // 15 'arız AC: 'arız B // 17 nisbet-i AC: nesneyi B // 21 maqamda olan A: maqamdaki BC // 21 zıkr AC: naql B // 22 Senâyî AC: -B // 22 Beyt AB: Şî'r C // 25 delâlet yokdur AC: delâlet iderse B // 25 murâd-ı zıkr ma'nâyla A: -BC // 25 biz didigümüz ma'nâyla B: -AC // 26 lafz-ı müfreddür AC: mürekkebdür B // 26 tenler....mürekkebdür AC: -B // 27 de AC: -B // 27 ki 'alâmet-i cem' dür A: cem ma'nâsına BC // 27 Nitekim B: -AC // 28 ma'nâ bile mefhümdür A: ma'nâyla zâhirdür B: zâhirdür C // 30 Be-cüz'de....olınmışdur AC: -B // 31 Mısrâ' B: -AC // 34 olan AB: -C // 35 Beyt AB: -C // 36 45 C: -AB

77

1 zâhirdür AC: añlanur B // 5 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: vâki' olupdur C // 6 وبلو BC: -A // 7 Cüz'i gâlibin A: cüz ve gâlib BC // 9 ve lâlenüñ A: lâle C: -B // 10 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: vâki' olupdur C // 12 dağı A: da BC // 13 vâki' dür A: bu beytde vâki' olupdur BC // 15 edât AC: edâta B // 16 şâhhâ, merdumhâ AC: şâhâ, merdhâ B // 16 keshâ BC: -A // 17 kesân BC: -A // 17 merdân A: merdumân BC // 18 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: vâki' olupdur C // 20 da A: -BC // 20 vâki' dür A: bu beytde vâki' olupdur BC // 22 dırahtân dirler C: -AB // 22 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: vâki' olupdur C // 24 yâhüd A: yâ BC // 25 cem' A: -BC // 27 Belki BC: -A // 29 âbhâ AC: -B // 30 âbân AC: -B // 31 Meşelâ....olınur A: -BC //

32 bir kâf ziyâde olunur BC: -A // 33 vâki' dūr A: bu beytden zâhirdūr B: vâki' olupdur C // 36 vâki' dūr A: bu beytde vâki' olupdur B: zâhir olur C

78

2 Türkî Dilde AC: Türkîde B // 2 gâliben AB: gâlib C // 4 ismiyete AC: ismiyeye B // 5 sarây idi AC: sarâydur B // 6 چوب، هیزم، چوب AC: هیزم، چوب، چوب B // 6 دار، ستون، ستون AC: ستون، ستون، دار B // 7 farkı yokdur B: -AC // 8 ma' lümdur AC: zâhirdūr B // 10 vaşfinda dinilmiştir A: vaşfindan BC // 11 ağaclar A: ağaclarıñ BC // 12 ona B: -AC // 12 Niteki vâki' dūr A: bu beytden zâhirdūr C: -B // 17 vâki' dūr A: bu beytde vâki' olupdur B: vâki' olupdur C // 19 çüp dirler A: dir B: çüp dir C // 19 çüp AC: çüb B // 20 Nitekim vâki' dūr A: Nitekim bu bbeytde vâki' olupdur B: -C // 22 deste'dūr A: dest B: dest'dūr C // 24 ki....dir AC: -B // 25 mürekkebdūr çâr'la çüp'den AC: çâr'la çüp'den mürekkebdūr B // 26 'umuz ma' nâsına A: -BC // 29 yatan AC: biten B // 30 ânufi için A: -BC // 30 Nitekim vâki' dūr A: -BC // 30 Beyt AB: -C // 32 yerdeki yatmış AC: yerinde bitmiş B // 35 Bir....ağacıñ AC: -B

79

1 kabuğudur....yemişidūr AC: otun kabuğudur biber ol ağacıñ yemişidūr B // 2 بلند AC: -B // 3 lisân-ı AC: -B // 6 zikri AB: alınması C // 7 muṭlaқан AC: külliye B // 9 muḳâbili AC: muḳâbele-i B // 9 ki AC: -B // 9 isti' māl olunur B: -AC // 9 haḳîḳaten AC: haḳîḳatde B // 10 vâki' dūr A: bu beytden añlanur B: bu beytde zâhirdūr C // 11 نو AC: تویی B // 11 نگویم AC: ندانم B // 11 تو AC: تویی B // 13 vâki' dūr A: bu beytden zâhirdūr B: bu beytde vâki' olupdur C // 14 رازیر AB: هر C // 18 Mezḳūr....i' tibârla AC: -C // 20 dirler AC: -B // 20 üzerinde olsa üstündeki AC: üstünde olsa üzerindeki B // 22 vâki' dūr A: bu beytde vâki' olupdur B: zâhirdūr C // 23 همای AB: کس...معدوم C // 23 از...یوم AC: وگر هما AB: همای C // 24 vâki' dūr A: bu beytde vâki' dūr B: vâki' olupdur C // 26 olduğu i' tibâriyledūr A: olduğu i' tibâr içündūr B: olduğundan ötüridūr C // 26 yukaru....dirler AC: -B // 27 Alt AC: aşığa BC // leb-i zîrîn A: leb-i ziberîn BC // 30 istimâl olunur AC: isti' mālî vardır B // 30 vâki' dūr A: bu beytden añlanur B: vâki' olupdur C // 32 از C: -AB // 33 ber dirler AC: -B // 34 vâki' dūr A: bu beytde vâki' olupdur BC // 36 vâki' dūr A: bu beytden añlanur BC

80

1-2 به پیش جهان چوی بردند گرز
 فروزان بگردار خورشید برز
 BC: -A // 2 ki A: -BC // 2 aḥz olunmuşdur A: me'ḥūzdūr BC // 5 serefrâz bunda AC: efrâz anadan B // 5 serefrâz A: ferâz BC // 7 Nitekim vâki' dūr . Beyt....ferâzend dir AC: -B // 7 vâki' dūr A: bu beytden zâhirdūr C // 10 vâki' dūr A: vâki' olmuşdur C // 13 vâki' dūr A: añlanur BC // 17 taḥsîn-i AC: be-taḥsîn-i B // 18 olunmasa da AC: olunmaya B // 18 laṭîfî AC: -B // 19 حکمت و دانش...معنی AC: -BC // 20 bu AC: budur B

// 20 yerlerde AC: yerde B // 21 ma'nāya A: ma'nā-yı kelāma BC // 22 adā A: edā olınur BC // 23 bāki-yi AC: -B // 25 'Acemler....dirler A: 'Acem....dir BC // 28 Yukarı ma'nāsına olan ferāz'uñ muḳābili furū'dur AC: ferāz'uñ muḳābili furū'dur yukarı ma'nāsına B // 28 olan A: -BC // 28 aṣāğaya AC: -C // 29 vāki'dür A: bu beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 31 ma'nāsına AB: ma'nāsına da C // 32 daḥı A: -BC // 33 ferāz muḳābelesinde zāhirdür AC: vāki' olupdur B // 35 نشیب AC: نشیب B // 36 üzere AB: üzere C // 36 āhırındaḡı AC: āhırından B // 36 ḥazf idüb furū dirler A: ḥazf iderler B: ḥazf iderler furū dirler C

81

1 vāki'dür A: bu beytten añlanur B: bu beytde vāki' olupdur C // 2 خنجر C: -AB // 3 daḥı A: -BC // 4 vāki'dür A: bu beytde vāki'dür B: vāki' olupdur C // 6 mezkūrda AC: Fārisīde B // 7 daḥı AC: da B // 9 ki A: -BC // 11 lisān-ı Fārisīde AC: -B // 12 vāki'dür A: bu beytde vāki'dür B: vāki' olupdur C // 15 Fārisīde AB: -C // 15 lafz-ı jerf'dür A: lafız lisān-ı Fārisīde ki bu beytten zāhirdür BC // 17 vāki'dür A: bu beytde vāki'dür B: vāki' olupdur C // 19 ma'nāsında daḥı A: ma'nāsına da BC // 19 vāki'dür AC: bu beytten zāhirdür B // 21 Diğer A: -BC // 21 ملك AC: گنج B // 25 ki AC: -B // 27 vāki'dür A: bu beytten zāhirdür B: ikisi de vāki' olupdur C // 28 پهناش AB: پهنا C // 29 Lisān-ı Fārisīde BC: -A // 'Arab 'arz dir AC: 'arzdur B // 29 'Acemler AB: -C // 29 vāki'dür AC: bu beytde vāki' olupdur B // 31 رسم AB: رسم C // 33 ider A: ifāde ider BC // 34 olınmışdur A: olınupdur BC // 34 Dırāz'daki elif ve A: dırāz'daki C: -B // 36 beyān olunduḡı yerde A: beyānunda BC

82

1 pehnāver enlū dimekdür A: -BC // 2 Nitekim vāki'dür AB: -C // 9 vāki'dür A: beytten zāhirdür B: vāki' olupdur C // 11 برقد هر AB: برقم C / 13 enlülük AB: lik C // 14 vāki'dür AB: bu beytde vāki' olupdur C // 15 صرف کند AB: -C // 20 mecāzen gird kerden dirler cem' olmaḡa AC: cem' olmaḡa mecāzen gird kerden dirler B // 23 çevrilgen AC: çevrilen B // 24 degirmi gezdigünden AC: degirmilendüğünden B // 26 vāki'dür AC: bu beytde vāki' olupdur B // 29 dirler A: dir BC // 30 beyānında A: beyān itdükde B: beyān olınuḡda C // 31 Nitekim vakidür A: -BC // 33 vakidür A: bu beytlerden zāhirdür BC // 36 bir....olındı A: -BC //

83

2 2 sāhibi AC: -B // 3 olmamaḡın AC: olmaduḡı için B // 4 olicaḡ AC: -B // 4 vāki'dür A: bu beytten zāhirdür BC // 6 çarḡ-ı AB: tāḡ-ı C // 7 ol....gelduḡı AC: -B // 9 dirler AC: dir B // 9 vāki'dür A: bu beytten zāhirdür B // vāki' olupdur C // 11 daḥı A: -BC // 13 vāki'dür A: bu beytde vāki'dür B // vāki' olupdur C // 14 dūn AC: gerdūn B // 17 vāki'dür A: bu beytde vāki' olupdur BC // 19 gerdānā AC: gerdān B

// 5 vâkı' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vâkı' olupdur C // 27 Diğer A: -BC // 29 kürd BC: -A // şınıfdur A: şınıfuñ adıdır BC // 33 ve resem AC: -B // dilinde töre dirler A: töre dir BC // 36 Gāh olur āyīn ile AC: āyīn ile gāh olur B

84

1 lüzüm A: lāzım BC // 1 vâkı' dūr AC: bu beytden añlanur B // 2 ز AC: ل B // 3 lisānında A: dilinde BC // üslūbla A: 'ibāret-i üslūbla BC // 4 dedigine 'Acemler yeksān dirler A: dedigi yerde 'Acem yeksān dir BC // 4 vâkı' dūr A: bu beytden añlanur B: bu beytden zāhirdūr C // 6 sān'uñ AC: sān B // 6 ber-yekī-sān AC: -B // 6 vâkı' dūr AB: bu beytden vâkı' olupdur C // 8 پیش AC: پیش B // 9 maḳāmda AC: maḳalde B // 11 ikisini....طیلسانش *kısmı B'de 6. satırda bulunmaktadır* 12 vâkı' dūr A: bu beytden vâkı' olupdur BC // 13 هرانکش AC: هرانکو B // 16 sān BC: -A // 17 vâkı' dūr A: bu beytden vâkı' dūr B: vâkı' olupdur C // 18 طیلسانش...گویى AC: -B // 19 ma' nāsında A: maḳl mında BC // 19 vâkı' dūr AB: bu beytlerde vâkı' olupdur C // 21 Diğer A: -BC // 22 قلم...بیم AC: -B // 23 Meşelā AC: -B // 24 dirler A: dir BC // 24 vâkı' dūr AC: bu beytden vâkı' olupdur B // 26 maḳalde AC: yerde B // 27 zebān-ı Fārisīde A: -BC // 28 Daḳıḳī'nūñ bu beytinden zāhirdūr A: bu beytden zāhirdūr B: Daḳıḳī C // 31 vâkı' dūr A: beytden zāhirdūr BC // 33 sāhten A: sāhtenden BC // 35 düzdügiçündür A: düzdüğinden ötürüdür BC // 36 ḳarargāhdur AC: ḳarargāh ma' nāsmadır B

85

1 Ber....olınupdur *kısmı B'de 19. satırda bulunmaktadır* 6 vâkı' dūr AC: bu beytden zāhirdūr B // 8 Diğer A: -BC // 10 olana AC: olan yere B // 11 vâkı' dūr A: vâkı' olupdur BC // 13 Diğer AB: -C // 15 olınur A: iderler BC // 15 'cemler büm dirler A: 'Acem büm dir BC // 17 پراز AC: بدار B // 18 یوم...که A: پسندیده...یوم BC // 20 Türk Dilinde AC: Türki Dilde B // 22 ḳad A: serḳad B // 23 vâkı' dūr A: bu beytden vâkı' dūr BC // 25 merzbān'daki BC: -A // 26 yerlerde A: yerde BC // 26 merzī büm'dan A: merzle bümü B: merzle bümü C // 28 ḳuşdur A: ḳuş BC // 29 da budur AC: daḳı oldur B // 31 cuḡd....yerde AC: -B // 31 tafşil AC: beyān B // 34 vâkı' dūr AB: bu beytden vâkı' olupdur C // 34 هیبت AB: نیست C // 34 بر AC: در C // 35 Diğer AC: -B // 36 idüb AC: -iden B

86

1 müft A: cüft B: hüft C // 3 vâkı' dūr A: bu beytden zāhirdūr BC // 11 Diyār-ı...Şimdi AC: -B // 14 vâkı' dūr A: bu beytden zāhirdūr C // Ol...ḳoşulardur *cümlesi B'de 21. satırda bulunmaktadır* 17 şıḡır döndürse de ḳarās dirler BC: -A // 22 farkı beyānında AC: farkında beyān B // 23 evlerine AC: evine B // 24 Türkmana....benzediḡüçin AC: -B // 25 zāhir olur AC: zāhirdūr B // Va'l-lah-u 'alem

A: -BC // 26 ân lafzınıñ A: ân'uñ BC // 28 Nitekim vâkı' dūr A: -BC // 29 یک A: یک
B: یکی C // 30 belki BC: -A // 31 taḥṣīşlerinedūr bi- ḥasebi A: taḥṣīşlerindendūr min-
ḥasebi BC // 31 ider AC: iderler B // 33 lisān-ı...olınur A: -BC // 35 آدم AB: عالم C //
36 aña biri AC: aña da bir B

87

3her AC: -B // 4 Mescidü'l-cāmi' AC: mescid-i cāmi' B // 5 daḥı AC: da B // 5
vākı' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vākı' olupdur C // 7 s̄anīde olan A: s̄anīdeki BC //
9 yā'sı ḥazf olınmışdur A: yā ḥazf olmışdur B: yā'sı ḥazf olmışdur C // 9 me'hūzdūr
A: emirdūr BC // 10 te'alluḡdan BC: -A // 10 murād AC: -B // 11 gāh olur yek daḥı
yekī ma' nāsında AC: gāh olur yek daḥı yekī ma' nāsında B // 12 vākı' dūr AB: bu
beytde vākı' olupdur C // 14 ḡatdur AB: ḡat C // 15 vākı' dūr AC: bu beytde vākı'
olupdur B // 17 tāy'uñ A: -BC // 19 olub A: ve BC // 20 soḡan aḡtları ve kelem A:
kelem B: kelem ve soḡan aḡtları C // 20 vākı' dūr A: bu beytde vākı' olupdur B: bu
beytden añlanur C // 23 gāh olur A: -BC // 23 da AB: -C // 23 yā'yı ḥazf idüb tū A:
ḡarf-i yāyı ḥazf iderler ber-tū BC // 24 āletine A: -BC // 25 çüb dirler A: çüb dir BC //
25 vākı' dūr A: bu beytden zāhirdūr BC // 27 da A: -BC // 27 vākı' dūr A: beytden
añlanur B: vākı' olupdur C // 28 بوسه AC: سه بو B // 29 añlanur B: -AC // 29 Beyt:
AB: شی'r C // 31 داده AC: راده B // 32 ḡatı AC: -B // 33 idüb A: itmişdūr BC // 33 beyt-
i mezkūrī ile istiḡhād itmişdūr A: bu beyt ile istiḡhād eylemişdūr BC // 34 vākı' dūr
AB: bu beytden zāhirdūr C // 35-36

بتون و به تنجه یآب سیاہ بجایی کہ هرگز نروید گیاه

BC: -A // 36 cāy dinūr mecāzen AC: mecāzen cāy dinūr B // 36 vākı' dūr A: bu
beytde vākı' olupdur BC

88

2 maḡal A: yer BC // 3 kāf-ı 'acemī ile AC: -B // 4 ma'nā-yı BC: -A // 4 olıcaḡ B: -
AC // 8 dilsitān AC: būsṡān B // 9 oluna yerde de AC: olan yerde B // 10 vākı' dūr A:
bu beytden añlanur B: zāhirdūr C // 11 رسید AC: مست B // 12 vākı' dūr AC: bu beytde
vākı' olupdur B // 15 ṡādıḡ. İkisın AC: ṡādıḡdur. İkisinde B // 16 ṡıdḡı A: ṡādıḡı BC
// 19 olunan AC: olan B // 20 vākı' dūr AC: bu beytde vākı' olupdur B // 21 چه A: که
BC // 21 خواهد AC: گوید B // 22 vākı' dūr A: bu beytden zāhirdūr B: vākı' olupdur C //
25 vākı' dūr AC: bu beytde vākı' olupdur B // 29 dir AB: -C // 29 vākı' dūr A: bu
beytde vākı' dūr B: vākı' olupdur C // 31 Cāmī'nūñ bu beytinde de zāhirdūr. Beyt A:
Cāmību beytinde BC // 35 selāṡın AC: sultān B // 35 üzerine AC: üzeri B

89

1 terkībisi ṡāḡīb-i A: terkībī ṡāḡīb BC // 1 bārdur...ma' nāsınadur AC: -B // 2 bozulub
AC: taḡyīr olınup B // 3 te'ālā AB: -C // 5 ḡarf A: ḡarf-i rā'nuñ BC // 7 geldüḡi AC: -

B // 8 olunmuşdur A: olunupdur BC // 8 dimişdür A: dimiş BC // 14 füşat ve AC: fesâhat B // 16 bundan A: andan BC // 17 bundan A: andan BC // 17 dir A: dirler BC // nâgâh da A: nâgâh BC // 18 bâgâh'uñ farkı A: gâh'uñ B: nâgâh'uñ farkı C // 18 tafşilinüñ A: tafşili BC // 20 vâkı' dūr AB: bu beytde vâkı' olupdur C // 22 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür BC // 24 nâgâh A: nâgâh oldu BC // 26 بجیزی AB: بجایی C // 29 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür B: bu beytde zâhir olupdur C // 33 olmuşdur AC: olunup B // 34 olunduğı A: olunmuşdur BC // 34 'alâmetdür A: 'alâmet çün BC // 35 istişhâd itmişdür AB: -C

90

1 itmişdür AC: itmiş B // 2 de AC: -B // 3 Meşelâ A: -BC // 5 vâkı' dūr AC: bu beytde vâkı' olupdur B // 7 'Acemler...dirler A: 'Acem....dir BC // 7 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 13 Ve A: -BC // 13 potasıdur AC: botasıdur B // 13 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür BC // 15 gâh AC: gâh olur B // da A: -BC // 16 Beyt AB: Şi' r C // 18 vâkı' dūr AC: bu beytde zâhirdür B // 20 dağı AC: da B // 20 idüb A: iderler BC // 21 rubây'dur A: rubûden'den rubây ism-i fâ' ildür B: rubây C // 22 rubây'dan A: -BC // 22 dağı A: de B: -C // 26 zâhirdür A: añlanur BC // 28 Ve....zâhirdür A: -BC // 32 degül deyecek yerde nâmerd dirler A: degüldür deyecek yerde 'Acem nâmerd est dir B: degüldür deyecek yerde nâmerd est dir C // 33 'Arablar....bi-racülin dirler A: 'Arab ....bi-racül dir BC // 34 degüldür....hıredmendest A: degül.... hıredmend 34 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olupdur B // 35 خرد AC: خردمند B // 36 elifi AC: elifini B

91

1 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 2 سری AC: -B // 3 Ne....dimekdür kısmı B'de 22. satırda bulunmaktadı 8 vâkı' dūr A: vâkı' olupdur BC // 11 ki A: -BC // 11 fi' le muttaşıl ola ol vaķit A: isme muttaşıl olsa BC // 11 ol vaķit AC: -B // ħarf-i A: -BC // 12 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 14 nedânem lafzınıñ A: nedânem'uñ BC // 14 degülin dimekdür A: degüлиндür BC // 16 var mı deyu BC: -A // 17 dirler A: dir BC // 18 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 20 zâhir olur A: zâhirdür BC // 23 Türk AC: -B // 24 vâkı' dūr A: bu beytde zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 27 şahıh olmaz BC: olmaz A // 28 de AC: -dağı B // 30 ma'lümdur AC: bu beytde zâhirdür B // 31 Beyt A: -B: Mısrâ' C // 33 شمشير...كس A: -BC // 33 vâkı' dūr A: bu beytde añlanur B: zâhirdür C // 35 fehm olunur A: zâhirdür BC

92

4 ne-zenest AC: ne-zen B // 5 bî lafzınıñ A: -BC // 6 muķâbilesinde A: muķâbilinden BC // 7 niyâzmend....yerde AC: -B // 8 Meşelâ AC: -B // 9 bî AC: -B // 10 infirâd

AC: infirâddur B // 12 beytden zâhirdür AC: beytde vâki' olupdur B // 15 lisân-ı 'Arabda A: 'Arab B: 'Arab Dilinde C // 15 zebân-ı Pârsîde AC: 'Acem dilinde de B // 17 Türk....Türk AC: -B // 18 kôrkusuz....dır A: -BC // 18 kôrkusı kôtusu yok dirler BC: -A // 19 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 21 Ve A: -BC // 21 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: bu beytden aflanur C // 23 Ve A: -BC // 24 Türkî dilde A: Türk BC // 25 eyenmek AC: ilinmek B // 25 eyenmek AC: ilinmek B // 26 eymenür AC: ilinür B // 27 Nitekim vâki' dür A: bu beytden aflanur B: -C // 27 Beyt AB: şî'r C // 28 دارد AC: باشد B // 29 eymenmekdür AC: ilinmekdür B // 30 olan bâkundur AC: bâkun ma' nâsınadır B // 30 zikr.... ma' nâsınadır AB: -C // 33 mllâ AB: mevlânâ C // 34 eyenmiş BC: -A // 34 dimiş A: -BC // 34 murâd BC: -A // 36 enârenîñ A: enârîñ BC // şerîf A: -BC // 36 vâki' dür AB: -C

93

2 'Arab Dilinde enâre dirler A: 'Arab enâre dir BC // 7 vâki' dür A: -BC // 9 ma' nâsı dañı sarımsağdur A: sarımsağ ma' nâsına da gelür BC // 10 letâfet AC: lütuf B // 11 vâki' dür: Beyt AB: -C // 14 düşibdür AC: düşmişdür B // 15 bu beytden zâhirdür AB: vâki' olupdur C // 23 maqâma A: -BC // 26 üzere AC: üzerine B // 27 içündür AC: ondandır B // 27 Nitekim vâki' dür A: Nitekim bu beytden zâhirdür B: -C // 30 vâki' dür A: beytden aflanur B: -C // 31 Beyt AB: -C // 35 mübâlağaten AC: mübâlağa B

94

1 hevl iderler AC: itlâk iderler B // 3 beyân AC: taqrîr B // 6 beytden ma' lümdür A: beytden zâhirdür BC // 8 diken diken AB: hep diken C // 8 vâki' dür AB: bu beytde vâki' dür C // 11 taş AC: taşdur B // 12 'Acemler....dirler A: 'Acem....dir BC // 12 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 17 vardır A: olur BC // 20 vâki' dür A: bu beytden aflanur B: bu beytde vâki' olupdur C // 22 Türkî Dilde A: Türk dilinde BC // 25 Nitekim A: -BC // 25 vâki' dür A: vâki' olupdur BC // 33 hâşâ ile AC: hâşâ'dan B // 30 vâki' dür Z: bu beytden aflanur BC // 31 ایرا AC: انكو B // 36 der lafzınıñ AC: der'üñ B // 36 olan AC. -B // yapu AC. yapuda B // 36 ve A:-BC

95

2 bi-izni'l-lâh BC: -A // 3 de dañı der A: dañı B: dañı der C // 4 vâki' dür AC. bu beytden zâhirdür C // 8 Şeyh Sa' dî'nüñ....olmuşdur A: ki bu beytde B: bu beytde olupdur C // 12 geldi dimekdür A: geldi ma' nâsınadır BC // 13 vâki' dür AC: vâki' olupdur C // 16 der-i evvel ....ma' nâyadır A: der ol ma' nâya da gelür. Nitekim bu beytde vâki' dür BC // 17 Beyt AB: şî'r C // 20 'Acem B: -AC // 20 vâki' dür A: bu beytde vâki' dür B: zâhirdür C // 23 dañı dere A: dere C: -B // 23 vâki' dür A: bu beytden zâhirdür B: vuqû'î delâlet ider C // 24 بره AB: دره C // 25 destede, pâyede

AC: gedede hānede B // 26 ma'nā-yı....gibi AC: -B // 27 mükerreren zıkr AC: mükerrer beyān B // 30 En-Nesefi Kāfi adlu kitābında A: Nesefi Kāfi'de BC // Yezdī'nūñ AC: -B // 33 mu'mmāsında AB: ma'nāsında C // 33 mefhūmdur A: vāki' olupdur BC // 35 vāki' dūr AB: bu beytde vāki' olupdur C

96

1 Pārs A: Fārs BC // 1 didükleri şehir B: -AC // 2 lisān-ı....olunupdur AC: -B // 2 ol....dirler A: -BC // Der A: -BC // 5 etmişüzdür AC: olunmuşdur B // 5 der tafşil olunmuşdur AC: -B // 9 ma'nā-yı müsemmayı A: ma'nāy B: müsemmayı C // 10 olunmuşdur A: olunupdur BC // 10 pes dervāze'nūñ A: dervāze B: dervāze'nūñ C // 11 manzūme-i sāhibi A: manzūme B: manzūr C // 13 يقال AC: يباقي B // 14 āhırına AC: āhere B // 16 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 19 ittişāli ve münāsebeti A: münāsebeti ve ittişāli BC // 19 Beyt AB: şir C // 21 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC // 23 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur B: aflanur C // 27 vāki' dūr A: bu beytde aflanur BC // 28 كنونم.... Beyt AB: -C // 30 اسان AC: اسن B // 31 nejend AC: -B // 31 vāki' dūr AC: bu beytde aflanur B // 32 كه AC: -B // 32 ترا...نهند A: -BC // 33 zāhirdür AB: aflanur C // 34 كنون C: -AB // 35 pejend A: bejend BC // 36 vāki' dūr A: bu beytde zāhirdür B: vāki' olupdur C

97

1 بژند AB: نژند C // 1 نه AB: ن C // 2 kayguludur AC: kaygudur B // 2 beytde vāki' dūr A: beytde zāhirdür B: aflanur C // 3 بلند AC: بلند B // 4 de AC: -B // 5 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC // 8 5 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC // 10 nihenk dijem de A: nihenkdan da B: nihenkdan C // 10 vāki' dūr AC: bu beytde vāki' dūr B // 11 كشد AC: كشيده B // 11 كشد AC: كشيده B // 13 hāmedür A: hāme BC // 14 didüklerine A: didükleridür B: -C // 15 terkibisi A: terkibi BC // 16 vāki' dūr A: beytde zāhirdür BC // 17 پی AC: بن B // 17 بن AC: سر B // 18 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC // 21 taşd dimişdür. Nitekim vāki' dūr A: taşd ki bu beytde vāki' olmuşdur B: taşd bu beytde vāki' olupdur C // 23 tā'nuñ tı'ya tebdili 'alāmet-i ta'ribdür A: teşt'ūñ mu'arabi harf-i te tı'ya tebdil olunmuşdur BC // 24 mefrūşdan AC: müferreşden B // 26 olındukda AC: olıcağ B // 27 vāki' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 29 olındukda AC: olıcağ B // 33 geyecekdür AC: geçendür B // 33 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: vāki' olupdur C // 35 dahı AC: da B // 36 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC

98

3 آید AC: آمد B // 5 kaba AB: -C // rā ABC // 5 kim A. -BC // 6 cāme....dirler A: -BC // 6 açsa AB: -C // 7 zāhirdür AC: aflanur B // 10 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: bu beytlerde vāki' olupdur C // 11-12

B: -AC // 21 شود A: کند BC // 22 bu beytde A: burada BC // 23 de AC: -B // 23 evvelde A: sabıqda BC // 24 vâkı' dūr A: vâkı' olıpdur BC // 26 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olıpdur BC // 28 dahı A: da BC // 28 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olıpdur B: bu beytten zâhirdūr C // 31 kesresiyle yâ zammesiyle degüldūr B: kesresiyle C // 31 vâkı' dūr A: bu beytten zâhirdūr BC // 32 این AB: چون C // 34 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olıpdur BC // 35 انکه جان AC: کو خرد B // 36 yaratduğından ötüri A: yaratduğı için BC

99

1 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olıpdur BC // 4 olmuş BC: -A // 5 olan A: mezkūrdur BC // 5 evvelde ve A: ondan da BC // 6 beytlerden fehmi olınpdur A: beytlerde de ol ma' nâyadır BC // 9 melek AC: -B // 11 nefrīn itdi AC: nefrīn dād B // 15 nā ile nī'nūñ farkında beyān olınmışdur A: beyān olınpdur nā ile nī'nūñ farkında BC // 17 vâkı' dūr AB: bu beytde vâkı' olıpdur C // 19 da A: -BC // 19 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olıpdur BC // 21 pīl-jiyān...vâkı' dūr AC: -B // 23 طوس AC: -B // 23 iħtişāşı yokdur AC: maħşūş degüldūr B // 24 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' dūr B: bu beytde vâkı' olıpdur C // 26 ğurm-jiyān...vâkı' dūr AC: -B // 31 Beyt AB: -C // 35 beytinden zâhirdūr AC: beytinde vâkı' olupdur B

100

2 oldur AC: -B // 2 geyim BC: -A // 2 ola AC: olmalıdır B // 3 Beyt AB: -C // 6 ol geyime yalñuz bebr de dirler A: ol Rüstem'üñ giydigi geyime BC // 6 vâkı' dūr A: bu beytten zâhirdūr B: vâkı' olıpdur C // 7 از ایران AB: از آن C // 7 کوپال AB: کوپال C // 9 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 11 vâkı' dūr AB: bu beytde vâkı' olupdur C // 13 olmağ añlanur AC: -B // 14 vâkı' dūr A: bu beytten zâhirdūr B: bu beytten añlanur C // 16 añlanur AC: zâhirdūr BC // 17 سپاه AB: سپاه C // 24 ki A: nitekim BC // 27 olınmışdur A: olınpdur BC // 32 حادثا یجری A: یجری B: تجری C // 33 تطلق AC: انتھی BC // 34 ماه نهاوند A: نهاوند B // 34 فهلو AC: فهلة B // 34 یجری AC: یجری B // 33 بطلق A: -BC

101

1 lākin A: -BC // 2 nisbet ifāde iden yā'nuñ medlūline mūbālağa içündür A: nisbetde mūbālağa için B: nisbet āhırındağı hā'nuñ medlūlinedūr C // 3 olınmışdur A: -BC // 5 ma' lūmdur A: zâhirdūr BC // 7 زبان AC: زبان B // 9 büyük AB: büyücek C // 10 vâkı' dūr A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 12 belki AC: -B // 14 ol...buyurur A: -BC // 16 ol ma' nāya işāret irmişdūr B: -AC // 18 ider AC: içündür B // 21 چو...خاک A: -BC // 22 ğalabe-i isti' mälle anda AC: anda ğalabe-i isti' mälle B // 24 huşūşıyla serīr-i sultāmdur AC: serīr-i sultāmdur huşūşıyla B // 24 fehmi olınur A: añlanur B:

zâhirdür C // 29 olınupdur AC: olınmışdur B // 34 Beyt AB: -C // 36 lisân-ı Fârisîde BC: -A

102

2 mecûsiler AC: mecûs B // 3 od AC: od'ufî B // 8 âteşini AC: odını B // 9 âteşine AC: odına B // 9 vâkı' dür AB: bu beytden zâhirdür C // 13 beytden zâhirdür A: beytden aflanur B: beytlerden zâhirdür C // 17 keşesb AB: -C // 17 olan AB: -C // 18 bu beytden AC: buradan B // 25 Göge....ğâfil olmuşdur kısmı B'de 101. sayfanın 27. satırında bulunmaktadır 26 dirler AB: -C // 26 vâkı' dür AB: bu beytden zâhirdür C

103

4 Nitekim bu beytden zâhirdür. Beyt:

در نیتکنای معرکه هنگام گیر و دار پیدا شود که مرد کدام است وزن کدام

B: -AC // âşikârâ ki ma' nâsî zâhirdür AB: -C // 5 Hâfız'ufî bu beytinde A: bu beytde BC // 7 gelmişdür AC: eklenmişdür B // 9 hafî ile maḥfi'nüñ farkı budur ki maḥfide ihtifâ ḡayruñ fi'li ile olur ḥafide ol mu' teber degüldür A: zâhirle maḡharuñ farkı da buradan zâhir olur maḡharın zâhiri aḡyâruñ fi'li ile zâhirde ol mu' teber degüldür BC // 12 da AC: -B // 12 pinhân yerine nihân kelimesini zârüret-i şî' r iktizâ itmişdür A: zârüret-i şî' r iktizâ itmişdür pinhân yerine nihân kelimesini BC // 13 ḡankısı....olnursa A: ḡankı....olursa BC // 14 olınup A: olmuşdur BC // 14 nihân muḡâbelesinde AC: muḡâbele-i nihânda B // 15 olınmışdur A: olmuşdur BC // 15 Nitekim vâkı' dür A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 17 âşikârânuñ âḡırındaki A: âşikârânuñ BC // 20 yine ol ma' nâ ifâde olunur AC: gene nihân ma' nâsın ifâde ider B // 20 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 22 vâkı' dür A: bu beytden aflanur B: zâhirdür C // 23 این AC: آن B // 26 olan zuhûr A: muḡlaḡ zuhûrdur BC // 26 olan A: -BC // 29 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 31 ihtifâ AB: ihtişâşî C // 31 âşikârâ muḡâbelesinde A: muḡâbele-i âşikârâda BC // 32 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' olupdur BC // ḡaçan mübâlaḡa A: mübâlaḡa B: muḡâbele C // 34 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' olupdur BC

104

2 örtülmüşdür A: örtülmüş dirler BC // 2 lisân-ı Fârisîde BC: -A // 3 iḡtilâ'a AC: -B // 4 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 6 beyânda taḡrîr A: taḡrîrde beyân BC // 7 goft da dirler A: goft dir B: goft da dir C // 8 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 10 ider dimekdür AC: idedür B // 11 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 13 iderler AB: olınur C // 16 zâhirdür AC: bu beytden zâhirdür B // 18 Türkîde A: Türkî Dilde BC // 18 edebden AC: -B // 19 mecâzen AC: -B // 19 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 19 Beyt AB: şî' r C // 21 i' tibârla ve ol A: - BC // 22 isti' mâl iderler A: isti' mâli câyizdür B: isti' mâl olınmaḡ câyizdür C // 23 deyû AC: -

B // ider A: itmişdür B: idübdür C // 24 âheng 'azîmdür AB: -C // 24 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 26 da A: -BC // 27 vâkı' dür A: bu beytden vâkı' olupdur B: bu beytden zâhirdür C // 29 vâkı' dür AB: bu beytde vâkı' olupdur C // 32 serheng AC: serheng'üñ B // 32 serhengdür AC: ser-âhengdür B // 33 vâkı' dür A: beytden aflanur B: beytden zâhirdür C // 35 iderler AC: ider B // 35 onlara A: ona BC // 35 ser-âheng AC: serheng B // 36 ser-i âhengdür AC: serâhengdür B

105

3 oldur A: ol BC // 5 işleyen A: -BC // 7 Türkîde A: Türkî Dilde BC // 9 olınandur A: olunan yerde ma' lüm olmuşdur B: olınandur C // 9 صبوری AC: بصیری B// 10 vâkı' dür A: vâkı' olupdur BC // 15 fer AC: -B // 16 tuymamışdur AC: bilmemişdür B // 17 âguda AC: âgudur B // 18 vâkı' dür A: vâkı' olupdur BC // 22 ğayn'uñ zammesiyle A: -BC // 25 gelmişdür AC: -B // 26 nedâr A: nedâred BC // 26 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 29 nesnedür AC: nesneyedür B // 29 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 31 Türkîde aña neşter dirler A: Türk neşter dir B: ona türk neşter dir C // 32 tafzîldür A: tafzîldür BC // 32 tafşîl AC: beyân B // 34 murâd ol A: murâd B: ol murâd C // 36 ğarâyibindendür AC: ğarâyibinden biri de budur B

106

2 dimişdür A: -BC // 3 bilmişdür, ne ma' nâsinuñ aşlını fehm kılmışdur A: bilmiş, ne ma' nânuñ aşlını fehm kılmış BC // 4 isti' mâl olınmış AC: müsta' mel B // 6 ma' nâsi AC: -B // 6 'Arabîdeki A: 'Arabîde BC // 6 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 9 'aleyhimü's-selâm AC: -B // 11 istişhâd AB: temşîl C // 13 raħimehu'l-lâh B:-AC // 20 Bir cüzî de hişte'dür A: -BC // 20 heşte B: -AC // 22 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 22 Beyt AB: şî'r C // 24 firişte kanadın A: firişte kanatları B: firişteyi kanatları C // 26 âhırına lâhık olan A: âhırındağı B: âhırına C // 28 olunupdur A: olınmışdur BC // 29 lafz-ı mürekkebdür A: elfâz-ı mürekkebedendür BC // 32 dimişlerdür A: dirler BC // 36 فالمة AC: فائمة B // 36 olduğın AC: idüken B // 36 ve A: -BC // 36 ta' yinde AC: ta' yin B

107

1 ta' yinde AC: teybînde B // 1 itmişdür AB: üdübdür C // 2 zıkr olan B: zıkr olunan C: -A // 2 bu A: -BC // 4 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür BC // 12 mîzebân AB: mîzenân C // 12 konıqlalayub ri' âyet eyleyendür A: konıqiden kimsedür B: konıq idendür C // 14 cihândâr ile cihânban farkında taħkîk-i tafşîl olınmışdur AC: Nitekim cihânban ile cihândâr beyân olunduğı yerde taħkîk olunupdur B // 15 شدن AC: -B // 16 rubâ'iden zâhirdür AC: rubâ'ide vâkı' dür B // 21 râbıta AC: -B // 22 estdür A: est ma' nâsıdur BC // 22 vâkı' dür A: bu beytden zâhirdür B: vâkı' olupdur C // 24 medhûlı AC: medlûlı B // 25 Est AC: hest B // 25 olıcağ AC: vâkı' olıcağ B // 25

vāḳi' dūr AB: bu beytden zāhirdür C // 28 yok dimekdür A: yokdur BC // 30 yok dimekdür A: yokdur BC

108

2 idüb tırurlar AC: itmişlerdür B // 6 olunur A: olmuş olur B: olunmuş olur C // 6 sâbıkan B: -AC // 7 üzere AB: üzerine C // 8 vāḳi' dūr A: bu beytde vāḳi' olupdur B: bu beytde vāḳi' dūr C // 10 cūd ma' nāsıdur A: cūddur BC // 11 vāḳi' dūr A: beytden zāhirdür BC // 12 گریز AB: گریز C // 12 پذیر AB: تدبیر C // 13 lafz-ı A: -BC // 13 dimekdür A: -BC // 13 müştakdur A: -bc 77 17 şerh-i AB: -C // 18 ile bûdenîyi AC: bûdenî B // 19 anda daḫı A: orada da BC // 19 sâbıkan beyāndan AC: beyān-ı sâbıktan B // 20 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür BC // 23 deyecekleri A: deyecek BC // 24 ḫurdenî dirler A: goftenî dir B: ḫurdenî dir C // 25 olan A: -BC // 25 dirler A: -BC // 26 dirler A: dir BC // 26 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür BC // 30 şoden AC: şod B // 30 ya' nî fevt oldı B: -AC // 31 ma' lūmdur AC: zāhirdür B // 33 Diğer A: -BC // 36 vāḳ' dūr A: bu beytden zāhirdür B: bu beytlerden zāhirdür C

109

2 şod...vāḳi' dūr A: -BC // 5 zîrâ A: -BC // 7 Türkide AB: Türkî Dilde C // 8 vāḳi' dūr A: bu beytde vāḳi' olupdur B: bu beytlerden zāhirdür C // 11 Diğer AC: -B // 12 dilermiş AC: istermiş B // 14 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür BC // 16 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür BC // 20 ḫudret mecâzdur A: ḫudrete de B: ḫudretdür C // 21 beyt-i sâbıḳda AB: sâbıḳda C // 21 bir kişi C: -AB // 22 maḫallinde A: maḫāmında BC // 22 vāḳi' dūr A: bu beytde vāḳi' olupdur BC // 24 esmâda olan A: esmâya BC // de bu AC: -B // 25 ma' nâda isti' māl olunur AC: ma' nâya gelür B // 25 vāḳi' dūr AB: vāḳi' olupdur C // 29 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür BC // 32 vāḳi' dūr A: bu beytden vāḳi' olupdur BC // 35 kelâm-ı i' bâreti budur AC: kelâm bu i' bâretle B // 35 ḫardaşuñ AC: ḫardaşuñ B // 36 beyt AC: -B

110

3 yāḫūd yā olıcaḳ A: yā yā olıcaḳ B: -C // 3 ma' nāsı AB: -C // 3 Ammâ B: -AC // 4 ola AC: olsa B // vāḳi' dūr bu beytde A: zāhirdür bu beytde BC // 6 Bilezügdür ki AB: bilezüge ki C // aña AB: -C // 6 vāḳi' dūr A: vāḳi' olupdur B: zāhirdür C // 10 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür BC // 11 در بن AC: برسر B // 113 vāḳi' dūr AB: bu beytden zāhirdür C // 14 بیجاوریم A: بیچاره ایم B // 18 vāḳi' dūr A: zāhirdür B // 21 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür B // 23 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür B // 28 bā-yı ' arabî ile A: -B // 29 vāḳi' dūr A: bu beytde vāḳi' olupdur B // 31 iledür AB: ile C // 32 mezkūrda A: mezbūrda BC // 32 olunan pes ma' nâ-yı āḫer içündür A: olan pes öyledür BC // 34 vāḳi' dūr A: bu beytden zāhirdür BC // 36 isti' māl olunur AC: gelür B

111

1 dağı A: -BC // 1 ma'lümdür A: zâhirdür BC // 2 در AC: از B // 4 beyt AC: -B // 7 niçe dimekdür AB: niçe olur C // olınmışdır AC: idüb B // 8 beyt A: -BC // 10 Şeyh Sa' dî, beyt A: -BC // 11 آنچه AC: هم چنان B // 11 دارد A: باشد BC // 14 de A: -BC // 16 tenâ AC: -B // 17 pehnâ AC: -B // 18 muqâbilli pîşdür A: işdür muqâbili BC // 19 'Acemler....dirler A: 'Acem....dir BC // 21 Pes A: -BC // 21 zâhirdür AB: vâkı' olupdur C // 24 En son güreşen AB: -C // 24 isti'âre A: isti' mâl BC // 25 Nitekim AB: ki C // 25 vâkı' dür A: bu beytten zâhirdür B: bu beytde vâkı' olupdur C // 26 که یک AC: یکی B // 30 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' olupdur B: zâhirdür C // 34 vâkı' dür AB: bu beytde vâkı' olupdur C // 35 görmedi AC: -B // 36 dür AC: -B

112

1 'Acemde A: Fâriside BC // 5 Diğer A: -BC // 6 زان AC: زین B // 7 isti' mâl A: itlâk BC // 9 olunupdur A: olmuşdur BC // 9 vaqt-i AC: -B // 11 'Acemler....dirler A: 'Acem ....dir C: -B // 13 دیوان ....ستیزی....فرزان AC: دیوانه ....ستیزه....فرزانه B // 16 yâhüd AB: yâ C // 16 bile nâm ola ve A: bile C: -B // 17 fark B: -AC // 19 zamâmı olduğu AC: olmağın B // 19 bâm-ı dâddür A: -BC // 22 Beyt AB: -C // 29 bâm A: -BC // 29 vâkı' dür A: bu beytten zâhirdür BC // 32 olmağda A: olduğu yerde BC // 33 Fâ'nuñ bâ'ya AC: bâ'nuñ fâ'ya B // 34 Meşelâ A: -BC // 35 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' olupdur BC

113

1 Reng A: fâm BC // 2 olduğınleyin AC: olduğu gibi B // 2 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' dür B: bu beytten zâhirdür C // 4 eyle degüldür A: -BC // 6 vâkı' dür A: bu beytten zâhirdür BC // 8 olduğından AB: olduğınleyin C // 9 Hefte'de olan hâ gibi ki sâbıkan beyân olınmışdır A: heftedeki hâ gibi, gûsâledeki hâ gibi ki sâbıkan beyân olunupdur BC // 10 günlük AC: rûzî B // 12 olunmuşdur A: olunudur BC // 13 sonra....olunmuşdur AC: -B // 13 rızq-ı AC: -B // 15 vâkı' dür AC: vâkı' olupdur B // 15 Rubâ'î AB: -C // 18 Gâh A: -BC // 19 vâkı' dür A: vâkı' olupdur B: zâhirdür C // 20 کاس AC: طاس B // 21 ki A: -BC // 22 vâkı' dür A: bu kıt'adan zâhirdür B: bu beytten zâhirdür C // 22 Beyt AB: şî'r C // 25 konulan....dirler A: konan ....dir BC // 28 ğayrıda da A: ğayrıda BC // 29 iderler AB: ider C // 30 vâkı' dür A: bu beytten zâhirdür BC // 32 elif, vâv ve yâ'dür AB: elifdür, vâvdür ve yâdür C // 35 'Acem BC: -A // 36 dirler AC: dir B // 36 da AB: -C

114

3 vâkı' dür A: bu beytde vâkı' dür B: zâhirdür C // 5 ma'nâlar A: -BC // 5 aşlınuñdur A: aşlınuñ ma'nâlarıdır BC // 6 düzdi dimekdür sâhten'den A: düzdüdür, mâzîdür BC // 7 me'ñüz olur A: -BC // 7 vâkı' dür A: bu beytten zâhirdür B: bu beytde vâkı'

olupdur C // 7 Beyt AB: şi'r C // 8 سرای B: -AC // 9 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' olupdur B: zâhirdür C // 8 Beyt AB: -C // 10 چورک زن AB: چو زر کن C // 11 yumuşak yerine lisân-ı Fâriside AC: lisân-ı Fâriside yumuşak yerine B // 12 duruş'tı C: -AB // 13 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' dır B: bu beytten zâhirdür C // 16 tafşil AC: tafzîl B // 17 Zeft zâ-i mu' cemenüñfethasiyle AC: jerfet'acemî ile B // 18 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' olupdur B: zâhirdür C // 19 زفت AC: ژفت B // 21 zeft AC: jeft B // 21 vâkı' dır AC: vâkı' olupdur B // 23 zeft AC: jeft B // 24 zeft AC: jeft B // 24 zuft B: -AC // 25 vâkı' dır A: bu beytlerden zâhirdür BC // 26 رفت AC: گشت B // 29 mu' ceme A: 'acemî BC // 29 anunla müsta' meldür BC: -A // 30 vâkı' dır AB: bu beytten zâhirdür C // 30 Beyt AB: -C // 33 beytinde vâkı' dır A: beytinden zâhirdür BC // 35 olınmışdur AC: olınupdur B // 35 kelimedede AC: -B // 35 ola A: olsa BC // 36 rüfte'nüñ AC: rüft'uñ B

115

1 idüb A: iderler BC // 2 âhır-ı A: vaşat-ı BC // 4 cây idi AC: câydur B // 4 sonra A: -BC // 7 fâi' liñ AC: fâi' l B // 8 şâyi' dır, mecâzdur A: şâyi' dır B: mecâzlardandır C // 10 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' olupdur B: bu beytten zâhirdür C // 12 olan girân A: girân C: -B // 13 vâkı' dır A: vâkı' B: vâkı' olupdur C // 13 Beyt AB: -C // 14 کلین AC: کین B // 15 kinâyet eyleyüb A: -BC // 17 letâfete de AB: letâfetiyle C // 18 olmağın AC: olduğından ötürü B // 18 laţif nesneye de A: laţifeye BC // 18 vâkı' dır A: bu beytten zâhirdür BC // 19 Beyt AB: şi'r C // 21 de AB: -C // 26 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 28 beytinde ol ma' nlyadur A: beytinde de zâhirdür BC // 30 gelür AB: isti' mâl olunur C // 30 vâkı' dır AC: bu beytten zâhirdür B // 32 seng B: -AC

116

1 Mezkür adâtuñ beyânuñ AC: edât-ı mezkûruñ B // 3 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' dır B: zâhirdür C // 5 taş AB: seng C // 6 nesne A: -BC // 7 beyân olunduğı yerde bu ma' nâ A: bu ma' nâ C: -B // 11 cem' iyyetdür taba' iyyet lâzım degüldür A: mücerred-i tabi' yyedür, cem' iyyet lâzım degüldür, behem'de mu' teber olan tâbi' yyet lâzım degüldür BC // 14 دهنش AC: دهننت B // 14 ما AC: -B // 14 است B: -AC // 15 bâ AC: -B // 17' illetdendür AC: ' illetdür AC: -B // 20 vâkı' dır A: bu beytten zâhirdür BC // 23 beytde vâkı' dır A: beytten zâhirdür BC // 26 vâkı' dır A: bu beytten zâhirdür BC // 28 vâkı' dır A: bu beytten zâhirdür BC // 30 'Arab AB: -C // 30 dir AC: -B // 31 ider AC: iderler B // 32 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' olupdur B: zâhirdür C // 34 Bu A: -BC // 34 ħarfüñ A: ma' nâsın BC // 36 beyti A: beytle ki BC // 36 ola deyü A: olur BC

117

gâh olur A: -BC // 2 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür BC // 2 Beyt...vâkı' dır AB: -C // 5 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür B // 9 dağı A: da BC // 9 vâkı' dır A: vâkı' olupdur BC // 12 beytinde olan ħarf-i bâi A: beytinde ki BC // 14 Ĥarf-i bâ'yı B: ħarf-i yâ'yı C: -A // 18 ħarf-i mezkûra A: ħarfe BC // 22 olınup A: olmuş BC // 24 vâkı' dır A: vâkı' olupdur BC // 26 lafız AB: -C // 26 tafşil AC: beyân B // 27 meşelâ BC: -A // 28 vâkı' dır A: bu mışrâ' dan zâhirdür BC // 28 M. AC: mışrâ' B // 29 یار B: -AC // 32 ve AB: -C // 33 eylemekdür AC: itmekdür B // 33 de A: -BC // 35 dirler A: dir BC // 36 olunduğı AB: -C

118

5 Meşelâ AC: -B // 5 dirler A: dir BC // 6 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür B: vâkı' C // 8 Lisân-ı Fâriside AC: -B // 8 bir ma'nâda dağı müsta'meldür A: ol ma'nâda da isti'mâl olunur B: ol ma'nâ müsta'meldür C // 8 de AC: -B // 9 didükleri yerde 'Acemler A: 'Acem BC // 10 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 11 بر A: بد BC // 12 olan AC: ki B // 12 de AC: dağı B // 13 heme AB: hem C // 13 ma'nâsındadır AB: ma'nâsındadır C // 13 cümleyi virdi deyecek 'Acemler ....dirler A: cümleyi virdi deyecegi yerde 'Acem....dir B: cümle virdi deyecegi yerde 'Acem....dir C // 10 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür B: bu beytden aflanur C // 17 aşılden AC: terkibiden // 20 da AB: -C // 21 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür BC // 22 خر AC: خود B // 23 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür BC // 25 ona C: -AB // 26 ħvâce A: -BC // 26 M. AB: mışrâ' C // 28 Türkî Dilde AB: Türkide C // 28 lisân-ı BC: -A // 29 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür BC // 32 zâhir olur A: zâhirdür BC // 32 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür BC // 33 تدی B: -AC // 34 kâfiye ve vezin AC: vezin ve kâfiye B // 36 Türkler cibinlük didüğüne lisân-ı Fâriside AC: Türk cibinlük B

119

2 ki meşhürdur AC: -B // 4 ki B: -AC // 7 گر AC: ور B // 9 içinde AC: arasında B // 10 oldise AC: olursa B // 12 yâ'dan, hâ'dan, sâ'dan ve AC: pâ'dan, sâ'dan, râ'dan B // 14 semen AC: -B // 18 Lisân-ı Fâriside bir nev'i nisbetden 'ibâretdür AC: bir nev'i nisbetden 'ibâretdür Lisân-ı Fâriside B // 21 Meşelâ AC: -B // dağı AC: -B // ve AC: -B // nün te'kid içündür AC: -B // 23 ma'nâsun B: -AC // 26 dirler AC: dinür B // 27 dinür AC: dirler B // 29 'Acem B: -AC // 29 iderler A: ider BC // 30 dirler AB: dir C // 30 vâkı' dır A: bu beytde vâkı' olupdur BC // 32 bâ'yı A: yâ'yı BC // 33 vâkı' dır A: bu beytden zâhirdür BC // 35 ber'den murâd olunan ma'nâ A: murâd olunan ma'nâ ber'den BC // 36 Va'l-lâh'u 'lem A: -BC

120

3 betü dirler A: betü da dir BC // 4 dirler A: dir BC // 5 dirler A: dir BC // 5 olur AB: budur C // 6 ta' diye dağı AC: dağı ta' diye B // 6 ifade AC: -B // 9 taħfifen vāv ħazf olunmuşdur A: vāv ħazf olunmuşdur taħfifen BC // 10 lisān-ı Fārisīde BC: -A // 15 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' dūr B: vāķi' olupdur C // 17 dağı A: da C: -B // 18 beyān olunduğı yerde AC: beyānunda B // 19 men lafzınıñ A: men'ü7 BC // 19 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' dūr B: zāhirdür C // 22 dirler A: dir BC // 23 vāķi' dūr A: vāķi' olupdur B: zāhirdür C // 23 Beyt AB: -C // 26 vāķi' dūr A: vāķi' olupdur B: zāhirdür C // 29 vāķi' dūr A: ikisi de bu beytde vāķi' olupdur B: ikisi bile bu beytde vāķi' olupdur C // 34 hem AB: -C // 36 ħultü AB: 'alimtü C

121

1 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' dūr B: bu beytde vāķi' olupdur C // 3 menem A: benem BC // 3 dirler AC: dir B // 3 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' dūr B: bu beytde vāķi' olupdur C // 5 oyam A: olam BC // 5 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' olupdur BC // 8 pārelenmişe AB: yırtılmışa C // Meşelā A: -BC // 8 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' olupdur BC // 8 Beyt AB: -C // 10 de AB: -C // 10 vāķi' dūr AC: vāķi' olupdur B // 12 Meşelā A: -BC // 13 zende-fil AB: zende-pil C // 13 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 15 muķābili murdedür A: murdedür muķābili BC // 17 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' olupdur BC // 17 Beyt AB: ū r C // 20 pāresine de A: pāresin BC // 20 gūbāredeki AC: gūpāredeki B // 20 dağı B: -AC // 21 gāv-pārenüñ AC: gūbārenüñ B // 21 gāv A: gāv bāşed BC // 25 vāķi' dūr. Beyt AB: bu beytde zāhirdür C // 27 Bāre A: -BC // 27 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 29 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 30 نگرده AB: بگرده C // 30 ور AC: گر B // 32 deyecek yerde 'Acemler ....dirler A: dirler, orada....dir BC // 33 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür B: vāķi' olupdur C // 35 vāķi' dūr. Beyt AB: bu beytde zāhirdür C

122

2 yırtılmışa ....dirler A: yırtılmışa....dir C: yırtıldı deyecek yerde 'Acem ....dir B // 2 vāķi' dūr A: bu ū rde vāķi' dūr B: bu rubā'ide vāķi' olupdur C // 2 Beyt AB: rubā'ı C // 5 dirler A: dir BC // 5 vāķi' dūr AC: bu beytde zāhirdür B // 8 didigü yerde AC: didigüne B // 8 'Acemler....dirler A: 'Acem....dir BC // 8 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 10 evvelki çakdan AC: çak-ı evvelden B // 11 elif A: -BC // 12 olunmuşdur A: olunıbdur BC // 13 ism-i mef'ıldür ki ma'nāsı ayırmağdur AC. ūķāften yarmağdur B // 14 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 17 fā'il de gelür AB: fā'ıldür C // 17 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 19 ma'nāyadur AC: ma'nādudur B // 20 nażar A: -BC // 22 vāķi' dūr A: bu beytde vāķi' olupdur B: bu beytde zāhirdür C // 24 ve AB: -C // 25 yar ma'nāsına A: -BC // 25 vāķi' dūr A: bu beytde zāhirdür BC // 28 itmemişlerdür AB: itmemişdür C // 35 bekçilerinüñ AC:

bekçisinin B // 35 dirler BC: -A // emri ānuñ AC: -B // 36 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC

123

3 kimesnelere A: kimseye BC // 3 dizmān AC: -B // 4 beyān A: sābıkan BC // 5 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 5 Beyt AB: ū' r C // 6 eflāka oldı rübārū A: eflākıyla rübārūydu B: eflāka rübārū C // 7 bārū AC: bārūydu B // 9 ve A: -BC // 11 'an-ḳarīb tafşili gelür inşā-e'l-lāh A: tafşili 'an-ḳarīb gelmese gerekdür B: 'an-ḳarīb tafşili gelmese gerekdür C // 14 āhırındağı....nisbetde AC: -B // 17 ol nisbet A: ammā ol nisbet BC // 21 dimezler AC: dimez B // 24 sebebendür ki A: sebebden BC // 24 dirler vāv ile A: -BC // 25 gibi A: dendügi gibi BC // 24 gibi AC: -B // 27 dimezler A: dinmez BC // 30 Meşelā eyū AB: -C // 31 bu ḳā' ide A: -BC // 34 tengri A: tanrı B: türki C

124

2 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 7 tengri A: tanrı B: türki C // 7 idübdür AC: itmişdür B // 7 ḥudāy'dur AC: ḥudāy ola B // 8 ma' nāsına ve AC: ma' nāsınadır B // 8 olan A: -BC // 10 daḥı A: de BC // 10 olupdur AC: olıup B // 11 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur B: zāhirdür C // 14 Şeyḥ Sa' dī'nūñ AC: -B // 15 Neşr AB: -C // 17 kām kāf-ı 'arabī ile olıcaḳ A: kāf-ı 'arabī ile olıcaḳ kām BC // 17 vāki' dūr A: bu beytten vāki' dūr B: zāhirdür C // 17 beyt AB: ū' r C // 18 ما C: -AB // 19 cüzī A: cüzī daḥı BC // 22 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 23 مار AB: مارا C // 24 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 26 olmuş A: -BC // 26 daḥı A: de B: gibi C // 27 filḥaḳıka A: -BC // 28 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 28 Beyt AB: -C // 30 me'ḥūz dur A: me'ḥūz BC // 31 vāki' dūr A: vāki' olupdur B: zāhirdür C // 33 ṭarīkiyledür AB: ṭarīkiyle C // 33 ölçücü dimekdür A: ölçücidür BC // 36 ammā A: -BC

125

2 fā' ildür A: fā' il de gelür B: fā' il gelür C // 4 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 4 Beyt AB: -C // 7 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: zāhirdür C // 7 Beyt AB: -C // 10 vāki' dūr AB: zāhirdür C // 10 Beyt AB: -C // 13 bile AC: de B // zīrā ki A: -BC // ölçmegüñ AC: ölçmek B // 14 biri....lazımıdır A: -BC // 15 15 dir AC: dirler B // 16 vāki' dūr A: bu beytde vāki' olupdur BC // 17 سرور AC: سران نو B // 19 ammā A: -BC // 22 vāki' dūr A: bu beytde vāki' dūr B: zāhirdür C // 22 Beyt AB: -C // 24 vāki' dūr A: bu beytten zāhirdür BC // 25 كاین AC: كین B // 26 müsemması AC: müsemmasını B // 26 de AB: -C // 30 olıup A: olmuş BC // 31 vāki' dūr A: meşhürdur BC // 32 هفتة A: BC // 33 kim A: ki BC // 35 maḥallinde AC: beyānında B // 36 beyān AC: zıkr B // 36 ḥerçeng....Türkide A: -BC // 36 yengeç dirler A: yengeçdür BC

126

1 vâkı' dūr A: bu beytden zāhirdūr BC // 3 daḥı AC: de B // 4 benzemişlerdür AC: teşbīh itmişlerdür B // 6 ancak AC: -B // 7 diridūr AC: diri ma' nāsınadūr C // 8 rubā' isinden AB: rubā' isinde C // 11 zāhirdūr BC -A // 11 Beyt A: Rubā' i BC // 14 aña A: -BC // 14 āhırında olan A: āhırındaki BC // 16 ki B: -AC // 17 ziyāde olınūr AC: zāide iderler BC // 17 zindegī A: -BC // 17 bendegī AC: -B // 18 ki A: -BC // 19 ma' nāsınadūr A: ma' nāsıdur BC // 20 vâkı' dūr A: zāhirdūr BC // 23 zindegīde olan A: zindegīdeki BC // 24 nisbetde mübālağa için ziyāde olınmışdur AC: ziyāde olınmışdur nisbetde mübālağa için B // 26 taqrīr-i sebkat eylemişdür A: taqrīr eylemişdür B: taqrīrolınmışdur C // 27 27 mübālağayı bunda etdiler A: mübālağa bunda da i' tibār etdiler B: mübālağayı bunda i' tibār etdiler C // 28 daḥı A: da BC // 30 Temme'l-kitāb....sellim A: -BC

İNDEKS

A-Ā

Āferīn, 98
 Āfitāb, 55
 Āheng, 104
 Āl-i 'İmrān, 24
 Allāh, 59
 Ān, 18
 Ānk, 18
 Āzer, 102
 Āğiret, 17
 Ār, 46, 73
 Āriden, 92
 Aşhāb-ı Şuffā, 110
 Āsumān, 13, 71, 85, 86
 Āsumān, 71, 85
 Āşufte, 96
 Ātabek, 118
 Āteş, 68
 Āverd, 47
 Āyīn, 83
 Āzer, 22

'A

'Acem, 4, 6, 7, 9, 12, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 24, 25,
 26, 27, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 43, 49, 52, 58, 59,
 60, 64, 66, 72, 75, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89,
 91, 92, 97, 100, 104, 105, 108, 109, 111, 113, 116,
 117, 118, 120, 121, 123, 125
 'Acemīstān, 123
 'Allāme-i Şirāzī, 54, 92
 'Allāme-i Şirāzī Keyān, 54
 'Ömer Ḥayyām, 8, 86, 126
 'Andelīb, 37
 'Arab, 7, 9, 24, 25, 34, 36, 39, 43, 58, 72, 74, 81, 83,
 84, 90, 91, 92, 97, 100, 108, 113, 116, 117, 123
 'Arabīstān, 123
 'Irāk, 7
 'Uşşār, 34
 'Unşurī, 42, 66, 102

B

Bādbīzen, 118
 Bāde, 29

Bahār, 13, 40, 41, 84, 112
 Bahāristān, 13
 Bāk, 92
 Bāl, 12, 67
 Bālā, 78, 79
 Balabān, 30
 Bālīm, 12, 20, 68
 Bām, 112
 Bāmdādān, 112
 Bān, 85, 100
 Bahru'l-Ġarāyib, 9, 11, 12, 16, 19, 20, 22, 25, 30, 31,
 33, 37, 39, 40, 41, 42, 45, 48, 50, 57, 63, 66, 69,
 70, 71, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88,
 89, 93, 94, 99, 102, 104, 105, 109, 110, 111, 112,
 113, 114, 116, 117, 122, 124
 Bār, 15, 39, 88
 Bārān, 70
 Bāre, 121, 123
 Bārekī, 11
 Bār-Ḥudāy, 88
 Baṭ, 31
 Bāver kerden, 110
 Bāyed, 36
 Bāz, 30, 67, 104
 Bāzāyed, 76
 Bebr, 99
 Bebr-jevān, 99
 Bedevī, 7, 95
 Bedī, 20
 Bedkiş, 43
 Bedhū, 4
 Bedrūd, 22
 Behem, 116, 117
 Behrām-gūr, 32
 Bekdāş, 23
 Belārek, 42
 Bende, 45, 46
 Ber, 6, 30, 38, 39, 40, 84
 Berg, 40, 84
 Berver, 73
 Berz, 21
 Berzīn, 102
 Bes, 110, 111
 Besā, 6, 56, 111
 Besā, 110, 111
 Besī, 110

Betü, 120
 Beü, 116
 Beyleg, 42
 Bî, 51, 60, 91
 Biçiz, 91
 Bigâh, 89
 Bih, 19, 28
 Bihter, 28
 Bikes, 91
 Bim, 92
 Binâ, 49, 53
 Bulgârî, 34
 Burde, 46
 Burz, 22, 79
 Bustân-sarâ, 25
 Buz, 31
 Buzurg, 64, 74
 Buzurgvâr, 65
 Bûdenî, 108
 Bûm, 84
 Bûm-virân, 84
 Büy, 13
 Büyâ, 5

Çarh, 16, 30, 42, 43, 82
 Çarh, 43
 Çarpâ, 33
 Çaşnî, 20
 Çehr, 72
 Çehre, 72
 Çekâçek, 61
 Çeng, 67
 Çengâl, 67
 Çengel, 67
 Çerâ, 57
 Çerâgâh, 57
 Çerm, 33
 Çeşm, 53
 Çeşme, 53
 Çi, 60, 104
 Çin, 78
 Çin, 62
 Çirâ, 59
 Çist, 60
 Çiz, 60
 Çünân, 59
 Çülha, 49
 Çün, 1, 57, 58, 59, 60
 Çünin, 59
 Çüpân, 77

C

Câme, 97
 Câmedân, 14
 Câmî, 67, 88
 Cân, 34, 98
 Cânavar, 34
 Cârüb, 114
 Cây, 87
 Cây-gâh, 87
 Cebraül, 6, 106
 Celâleddin Devâni, 107
 Cem, 54
 Cemşid, 54, 55
 Cevherî, 8, 56
 Cihân, 16, 53, 98
 Cihân-âferin, 98
 Cihândâr, 16, 107
 Cuğd, 66
 Cüz, 15, 22, 26, 37, 38, 49, 54, 55, 59, 63, 64, 76, 85,
 89, 94, 101, 124
 Cüzdân, 14

Ç

Çâhsâr, 69
 Çäk, 121, 122
 Çâr-çüpe, 78

D

Dâm, 33
 Dâm, 33
 Dän, 14, 63, 70
 Dänâ, 63, 64
 Dâr, 16, 78
 Dağîkî, 84
 Dâverî, 110
 Ded, 33
 Deh, 125
 Dehliz, 96
 Dehre, 45
 Demân, 100
 Der, 7, 94, 95
 Derâmed, 95
 Derbân, 94
 Dere, 95
 Derhem, 117
 Derhem, 117
 Derî, 7, 8, 95
 Dervâze, 30, 95
 Deryâ, 1
 Dest u pâ, 119
 Destân, 36, 37, 99
 Deste, 69, 78, 95, 123
 Deşti, 31
 Dekâyıku'l-Hakâyık, 1

Deylem, 123
 Deylemistân, 123
 Dıraht, 77, 78
 Dırâz, 78, 80, 81
 Dîd, 73
 Dîdâr, 73
 Dîde, 53
 Diger, 6, 13, 14, 21, 23, 32, 35, 36, 38, 40, 41, 43, 47,
 51, 54, 55, 56, 64, 65, 72, 74, 75, 81, 83, 84, 85,
 108, 109, 112, 114
 Dih, 23
 Dih-hudây, 24
 Dihkân, 23
 Dijem, 96
 Dilâver, 73
 Dilsitân, 13
 Diyâr, 10, 34, 35, 86
 Diz, 122
 Dîz, 12
 Dîzdâr, 122
 Dîze, 12
 Duesbe, 10
 Durušt, 114
 Durûd, 1, 22
 Dûmbâl, 68
 Dûrbâş, 45
 Dûst, 109

E

Ebreş, 12
 Ebu Sa'îd Berdeî, 95
 Ebû Manşûr Şû'âlibî, 106
 Ebû Manşûr Tûsî, 56
 Ebû Sa'îd Berda'î, 7
 Edim, 33
 Efzûn, 28
 Ehrîmen, 98
 El-Fetâvâ, 39
 Engušt, 22
 Enguštêrîn, 27, 79
 Enverî, 21, 30, 88
 Ehger, 22
 Esb, 9, 10, 65, 101
 Esb-i fâzî, 7, 95
 Esb-i tizgerd, 82
 Esedî, 48, 89, 99, 106, 122
 Est, 107

F

Fahre'd-dîn er-Râzî, 25
 Fâhret, 17
 Fârs, 7
 Ferâhem, 117

Ferâz, 79, 80
 Ferheng, 104, 105
 Ferrûhî, 99
 Fettâhî, 87
 Firâz, 79, 80
 Firdevsî, 3, 8, 10, 11, 15, 28, 39, 40, 48, 50, 61, 66,
 69, 72, 74, 79, 93, 98, 99, 101, 125
 Firište, 105, 106
 Furû, 96
 Füzûn, 28
 Füzûnter, 28

G

Gâh, 5, 6, 8, 13, 18, 21, 24, 27, 30, 32, 37, 38, 42, 44,
 46, 50, 59, 60, 61, 64, 69, 70, 72, 73, 76, 79, 80,
 82, 83, 86, 87, 89, 90, 103, 107, 112, 113
 Gâv, 32, 33
 Gâve, 32
 Gebr, 98
 Gedâ, 26
 Gede, 26
 Gejeg, 45
 Gerd, 82
 Gerdûn, 82
 Germ, 65
 Germâ, 65
 Gešt, 21
 Gevezn, 32
 Gil, 15
 Gîr u dâr, 16
 Girân, 115
 Gird, 81
 Girdâb, 82
 Girdâr, 82
 Girdbâd, 82
 Girde, 81
 Giyâ, 57
 Giyâzâr, 57
 Goft, 3
 Goftâr, 2, 3, 46
 Gofte, 2
 Gurâz, 32
 Gurd, 83
 Gül, 103
 Gûlân, 77
 Gûlgešt, 21
 Gûlistân, 7, 9, 12, 15, 67
 Gûlşen, 29, 87
 Gûlzâr, 15, 73
 Gûj, 47
 Gûr, 32
 Gûsfend, 31
 Gûy, 3, 4
 Gûyâ, 5

Ġ

Ġulām, 45, 46
Ġulāmbāre, 45
Ġurm, 31, 99

H

Hā, 76
Hamza-i İsfahānī, 100
Hān, 26
Hemçünān, 118
Heme, 118
Hemi, 37
Hempā, 23
Hemrāh, 23
Heng, 104
Hengām, 112
Henüz, 2, 77
Herās, 93
Hestī, 107
Hevl, 93
Hevlenāk, 93
Hīme, 77
Hīn, 26
Hīnd, 123
Hīndī, 123
Hīndistān, 123
Hīndū, 123
Hīndūstan, 123
Hīrāsān, 93
Huşyār, 50
Hümā, 119
Hümayūn, 119
Hüveydā, 103
Hūş, 50
Hūşyār, 50

H-H

Hācetmend, 49
Hād, 85
Hādīs-i Nebevī, 9
Hāfız, 2, 5, 7, 29, 95, 103
Hālīmī, 16, 20, 21
Hām, 47

Hāme, 41
Hān, 25
Hānçer, 42
Hāne, 25
Hānedān, 14
Hānumān, 86
Hār, 93
Hārā, 94
Hārās, 13, 85, 86
Hāk Teālā, 73
Hāk Te'ālā, 6, 25, 58, 88, 106
Hākāyık, 29
Hāyr'ul-Beşer, 7
Hedeng, 41
Her, 31
Herçeng, 126
Herğuş, 125
Her-meges, 118
Hes, 94
Hidmetkār, 46
Hired, 50
Hikmet'ül-İşrāk, 54
Hişt, 44
Hişt, 44
Hōrāsān, 7
Hoş, 68
Hudā, 59
Hudāy, 25, 88
Hurd, 64
Huşşid, 54
Huşrev, 5, 8, 29, 30, 41, 55, 58, 66, 71, 87, 114, 118
Huşrevānī, 100
Huşrevī, 57
Hūdā, 1
H'ārezmşāh, 7
Hük, 32
Öyrşid, 54

İ

İbrāhīm Pāşā, 1
İşfahān, 106
İbn-i Hāllikān, 24
İbn-i Sīnā, 107
İbn-i Yāmīn, 28
İm, 86
İsbehān, 49
İskender, 53
İşārāt, 107

İ

În, 86
 İnek, 93
 İran-şâh, 3
 İşân, 17
 İzed, 58, 123

J

Jäle, 70
 Jende, 121
 Jerf, 80, 81
 Jerfyâb, 80
 Jeyân, 99

K-Ķ

Kâf, 3, 4, 21, 22, 32, 56, 64, 81, 82, 83, 115, 122
 Kâfi, 7, 95
 Kâlbed, 75
 Kâm, 124
 Kâmkâr, 124
 Kâmrân, 124
 Kân, 77
 Kâh, 67
 Kâr, 124
 Kecäve, 47
 Ked-bânü, 25
 Kehkeşân, 90
 Kej, 47
 Kejâve, 47
 Kelân, 64
 Kem, 28
 Kemâl Hâcendî, 117
 Kemâl-i İsfehânî, 63
 Keman, 43
 Kemâne, 75
 Kemîn, 20
 Kend, 24
 Kenîz, 45
 Kenîzek, 45
 Kes, 63
 Keş, 101
 Keşân, 90
 Keşesb, 101, 102
 Keşide-‘inân, 29
 Keşşâf, 24
 Kevge, 90
 Key, 56
 Keyâ, 56
 Keyân, 55, 56

Keyânâ, 57
 Keyânî, 27, 56
 Keyhusrev, 8, 55
 Keyümers, 55
 Kilk, 41
 Kîmyâ, 51
 Kiş, 17, 43
 Kişâverz, 21
 Kişt, 21, 22
 Kişver, 24, 34, 63
 Kişver-hudây, 24
 Kitâbu'l-‘Ayn, 75
 Kitâbu't-Tenbîh, 100
 Köhne-bahâr, 40
 Külünk, 121
 Kürd, 83
 Kürm, 31
 Kûc, 66
 Kûf, 66
 Kûhsâr, 69
 Kûhsar, 8
 Ķabâ, 97
 Ķâst, 28
 Ķâz, 31
 Ķur'ânu's-Sa' deyn, 66
 Ķurbân, 43

L

Laţîfi, 79
 Lebâleb, 61
 Legen, 97, 112
 Leţâyif'ül-Me'ârif, 106
 Lisân-ı 'Arabî, 8, 56, 126
 Lisân-ı Fârisî, 57, 80
 Lisân-ı Türkî, 3 10, 32, 36, 59, 60, 82
 Lîve, 51
 Lût, 14

M

Mâdegân, 77
 Mân, 13
 Mânend, 60
 MaĶâm-ı MaĶmûd, 1
 Mecûs, 102, 124
 Meges, 118
 Megesrân, 118
 Menî, 120
 Meniş, 120

- Merā, 120
 Merǧzār, 15
 Merd, 52
 Merdī, 19
 Merdum, 51
 Merdumek, 51, 52
 Merdumzāde, 52
 Merǧzār, 14
 Merzbān, 85
 Meş, 120
 Meṭālib-i ‘Āliye, 25
 Mevlā, 88
 Mevlānā, 18, 20, 23, 47, 67
 Mey, 29
 Mi‘yār-ı Cemālī, 19, 30, 36, 37, 39, 70, 90, 94, 106, 125
 Mihmān, 106
 Mihr-i giyā, 57
 Mihter, 28, 29
 Minā, 71
 Mīr Şadreddīn, 107
 Miş, 31, 32
 Mişe, 27
 Mīve, 15, 39, 40
 Mīzebān, 107
 Muḥammed, 1, 34, 67
 Murǧ-ı zār, 14
 Murǧ-zār, 15
 Muḳaddimetü’l-Edeb, 11
 Mübed, 102
 Müşikāf, 122
 Mütāb, 49

- Nevbahār, 40, 41
 Nevend, 10, 11
 Neverd, 47
 Nevred, 47
 Nev-rūz, 54
 Nezd, 38
 Nezdik, 38
 Nī, 60, 91, 99
 Niǧāhbān, 16
 Niheng, 100
 Nihenk, 97
 Nīk, 19
 Nīkī, 19
 Nīkū, 19, 119
 Nīkūy, 19
 Niżāmī, 101
 Nīst, 107
 Nīş, 105
 Nīşter, 105
 Niyāz, 49
 Niyāzmend, 49
 Nīz, 37
 Nizāmī, 24
 Nuḥust, 26
 Nuḥustīn, 27
 Nūktedān, 63
 Nūk, 43
 Nūş, 20, 21
 Nūşīn, 20, 21
 Nūz, 37

P

- N
 Nā, 2, 53, 74, 90, 91, 99
 Nācaḫ, 45
 Nāfe, 46
 Nā-gofte, 2
 Nākes, 91
 Nām, 84
 Nā-sezā, 74
 Nāv, 70
 Nāvek, 42
 Nāzen, 91
 Neberde, 46
 Nedānem, 91
 Nefrīn, 99
 Ne-gofte, 2
 Nejend, 96
 Nem, 70
 Nemekīn, 71
 Nemīd, 64
 Nemnāk, 71
 Neseffī, 7, 95
- P
 Pādāş, 23
 Pādişā, 56
 Pādişāh, 58
 Pādişāy, 58
 Pāre, 121
 Pārs, 7, 95
 Pārsī, 7
 Pāsuḫ, 6
 Pehen, 78
 Pehlev, 7, 100
 Pehlevān, 8, 100
 Pehlevī, 8, 54
 Pehnāver, 81
 Pelenk, 77
 Pencere, 66
 Per, 67
 Perest, 46
 Perestār, 46
 Pervazī, 30
 Pervīz, 55, 58
 Pes, 53, 71, 96, 111, 120
 Peshīz, 111

Peşşe, 118
 Pey, 111
 Peyâm, 6
 Peyâmbere, 6
 Peydâ, 103
 Peygâmbere, 54
 Peyker, 76
 Peymâ, 124
 Peymâne, 124
 Peymüden, 124
 Pîc, 48
 Pîle, 34, 100
 Pîlever, 34
 Pîl-jeyân, 99
 Pinhân, 102, 103
 Pîş, 27, 28, 68
 Pişânî, 27
 Pişîn, 28
 Pür, 62, 65
 Pür, 11
 Püşide, 103

R

Râst, 47
 Râz, 103
 Rehî, 45, 46
 Remâd, 11
 Reng, 11, 29, 31, 112
 Rengîn, 1, 12, 115, 120, 116, 119
 Rev, 35
 Revân, 5, 34
 Revzen, 66
 Ruḡ, 72
 Ruḡrubâ, 68
 Ruḡsâr, 69, 73
 Rûmmâne, 92
 Rûstem, 36, 99
 Rûdekî, 80, 109
 Rûm, 62
 Rûsta, 24
 Rûy, 68, 72
 Rûz, 113
 Rûze, 113
 Rûzî, 113

S

Sâ, 61
 Sa'dî, 2, 5, 7, 9, 14, 15, 35, 52, 94, 111, 124
 Sân, 83, 84
 Sâr, 69
 Saḡar, 30
 Sâz, 67, 84
 Semend, 10, 11

Semender, 22, 49
 Semensâ, 119
 Semerḡand, 24
 Seng, 115
 Sengîn, 20, 115, 116
 Seḡt, 113, 114
 Seḡun, 2
 Ser, 29, 50, 51, 68, 73, 75
 Serâser, 62
 Serâ-ser, 61
 Serâsîme, 50
 Serd, 107
 Serdî, 19, 107
 Serferâz, 79
 Serheng, 104
 Sermâ, 65
 Serḡuş, 29
 Ser-sâm, 50
 Sertâser, 62
 Seyyid Şerîf, 64, 108
 Sezâ, 74
 Sezâvâr, 74
 Sîmyâ, 51
 Sîne, 39, 105
 Sipes, 112
 Sîpîr, 85
 Sîr, 65, 93
 Sîtân, 13, 87, 123
 Sunḡur, 30
 Suḡen, 6
 Suḡendân, 14, 63
 Suḡen-gofte, 2
 Suḡengûy, 4
 Suḡen-nâ-gofte, 2
 Suturg, 64, 114
 Süleymân, 1, 7, 54
 Sûnb, 50
 Sûrûş, 106
 Sûtûn, 78
 Sûtûr, 9
 Sûtûrân, 77
 Sûgvâr, 74
 Sûr, 92

Ş

Şîhâh, 8, 56
 Şubḡgâhân, 88

Ş

Şadumân, 86
 Şâh, 69
 Şâhbâz, 30
 Şâhîn, 30
 Şâhsâr, 69
 Şâhvâr, 74
 Şâm, 62
 Şân, 17
 Şâyed, 36
 Şebârûz, 62
 Şeh, 58, 68
 Şehbâl, 68
 Şehper, 68
 Şehrevâ, 35
 Şekerbâr, 16
 Şekîb, 49
 Şema'dân, 97
 Şemer, 24
 Şemerkend, 24
 Şems-i Fahri, 19, 21, 36, 47, 48, 66, 67, 90, 106, 121, 122, 125
 Şerefü'd-din Yezdî, 7, 95
 Şerm, 69
 Şerme, 69
 Şermsâr, 69
 Şerh-i Tecrid, 108
 Şest, 33
 Şeyhî, 24, 55
 Şîd, 54, 101
 Şîde, 10
 Şîdesb, 101
 Şikâf, 122
 Şimsîr, 44
 Şîr, 20, 52, 99
 Şîrâz, 7, 95
 Şîrîn, 20
 Şîrvân-şâh, 3
 Şîşe, 71
 Şoden, 108, 109
 Şükûfe, 122
 Şüy, 52

T-Ṭ

Tâ, 27, 62, 63, 97
 Tâb, 48, 49
 Tâbistân, 12, 13
 Tâcu'l-Mâser, 42
 Tâfte, 49
 Taht, 89, 101
 Tahtgâh, 89
 Târ, 38, 39, 40, 81
 Târ, 40

Târek, 40
 Târik, 39
 Tatar, 118
 Tây, 87
 Tâzî, 7, 95
 Teftê, 22
 Tehemten, 99
 Telhbâr, 15
 Ten, 75
 Tenâver, 75
 Tene, 75, 123
 Tenhâ, 76
 Tenû, 75, 123
 Tenûmend, 75, 81
 Teres, 92
 Terkeş, 43
 Tersâ, 98
 Tevân, 49
 Tîg, 35, 42, 44
 Tîh, 87
 Tîr, 41
 Tîz, 26, 35, 82
 Türk, 9, 12, 15, 24, 34, 35, 36, 37, 38, 49, 66, 72, 75, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 91, 92, 105, 108, 111, 117, 118, 122, 123
 Türkîstân,, 123
 Türkân, 86
 Tû, 120
 Tûrâ, 120
 Tûş, 49
 Tûşe, 49
 Tûy, 87
 Ṭabâyi', 55, 56
 Ṭaşt, 97

U

Û, 18

V

Vaşşâf, 45
 Vâcib Te'âlâ, 88
 Vâr, 74
 Veş, 61

Y

Yâfe, 51
 Yâl, 68
 Yârâ, 109

Yārī, 109
 Yāve, 51
 Yāver, 110
 Yāz, 124, 125
 Yāzīden, 124, 125
 Yek, 86
 Yeki, 86
 Yezdān, 124

Z

Zār, 15, 103
 Zeber, 79
 Zeft, 114
 Zehr, 57, 105
 Zemīn, 13, 85
 Zenbūr, 118
 Zenbürek, 43
 Zī, 38
 Zībā, 5
 Zinde, 126
 Zindegānī, 126
 Zindegī, 126
 Zīr, 12, 79, 87
 Zūd, 35
 Zūpīn, 44